

AZƏRBAYCAN

11'2023

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

17.11.2023

Sifariş 3023

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru
www.azyb.az

Qiyəti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:

8 NOYABR – ZƏFƏR GÜNÜ

İNTİQAM QASIMZADƏ – Salam, Əsgər!	3
RƏŞİD FAXRALI – Ruhumuzun Zəfər fəsli	5
ŞAHİN FAZİL – Şeirlər	22

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

ANNİ ERNO – Atamın yeri (roman. Tərcümə edən: Azad Yaşar)	29
MARK TVEN – Çarın monoloqu (esse. Tərcümə edən: Kamran Nəzirli)	74

P O E Z İ Y A

BARAT VÜSAL – Şeirlər	80
ETİBAR VƏLİ – Şeirlər	89
ƏLİ RZA XƏLƏFLİ – Anamın nağılı (poema)	123
AYGÜN SADİQ – Şeirlər	133
VASİF ZÖHRABOĞLU – Şeirlər	157
QƏZƏNFƏR MƏSİMOĞLU – Şeirlər	164
İSLAM SADİQ – Şeirlər	178
MİNAYƏ ABDULLAYEVA – Şeirlər	188
NƏSİBƏ NƏSİB – Şeirlər	190

N Ə S R

VÜSAL NURU – Çəhrayı buludun adamları (roman)	93
ANAR – Taqoru düşünərkən (esse. Tərcümə edən: Azad Yaşar)	137
Kafkanı duymaq	149

Y A D D A Ş

FUAD VƏLİYEV – Gündəlikdən sətirler	169
---	-----

T Ə N Q İ D V Ə Ə D Ə B İ Y Y A T Ş Ü N A S L I Q

NƏRGİZ CABBARLI – “Qibtə oyadacaq qədər poetik”... misralar müəllifi Vahid Əziz	192
YAQUB BABAYEV – Mehri Xatun: türk poeziyasının isməti	200
İMDAT AVŞAR – Qarabağ ətirli hekayələr (Türkcədən uyğunlaşdırən: Təranə Vahid)	204

K İ T A B R Ə F İ 2 0 7

8 Noyabr – Zəfər Günü

SALAM, ƏSGƏR!

“Hər bir insanın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir”. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bu dahiyənə sözlərini son illər tez-tez xatırlayıram. Bir də o deyirdi: “Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam”. Bu gün, doğrudan da, hər birimizin ürəyi azərbaycanlı olduğumuza görə qürur hissi ilə doludur. Niyə də qürurlanmayaq?!

Prezidentimiz İlham Əliyevin müdrik siyasəti, fəvqəladə hərbi-strateji məharəti və qorxmaz, igid Azərbaycan əsgərinin ağılasıgmaz şücaəti nəticəsində biz, bəli BİZ 30 il düşmən tapdağı altında inləyən müqəddəs torpaqlarımızı işğaldan qurtardıq.

2020-ci il sentyabr ayının 27-də başlayıb, elə həmin il noyabr ayının 8-də başa çatan 44 günlük 2-ci Qarabağ müharibəsi bütün dünyaya Azərbaycan xalqının, Azərbaycan əsgərinin nəyə qadir olduğunu hərbi meydanında əyani şəkildə nümayiş etdirdi. Azərbaycan cəngavərləri ermənilərin 30 illik işğal dövründə qurub-yaratmaq əvəzinə Füzuli rayonu ərazisində dəmir və betondan çəkdikləri Ohanyan səddini yarıb keçdilər. Erməni mifini darmadağın etdilər. Və XXI əsrin qəhrəmanlıq dastanını yazdılar. O zaman arxa cəbhədə bütün bunları günbəgün, saatbasaat izləyən bizlər nə balalarımızın Şuşanı necə götürdüklerini, müqəddəs şəhərimizi mürdarlardan necə təmizlədiklərini təsəvvür edə bilmirdik; xüsusən Şuşanı görənlər: axı, Şuşanı balalarımız əlçatmaz yüksəklikdə, sıldırım qayaların başında salıblar?!

Bəli, onlar Şuşanı əlçatmaz yüksəklikdə salıblar! Onların xələfləri – nəvələri də bu yüksəkliyə məhz elə əllə qalxıblar, sıldırım qayalara dırnaqları ilə dırmaşıblar!

Və, Qələbə qazanıblar!

Qələbənin əyarı isə onda daha yüksək olur ki, O, ağılasığmaz şücaət nəticəsində qazanılır.

Bəli, qoy hamı, bütün dünya birdəfəlik bilsin, bilsin və yadda saxlasın: 44 günlük müharibədə Qələbə igidlərimizin ağılasığmaz şücaəti nəticəsində qazanılıb!

Azərbaycan Ordusu bu müharibədə Ermənistan ordusunun belini qırdı. Torpaqlarımız işğaldan azad oldu. Ermənistanın baş naziri kapitulyasiya aktına siçan deşiyində, rəzil bir vəziyyətdə qol çəkdi. Dünyanın heç bir yerində bu günə kimi bəlkə də heç bir dövlət başçısı təslim olmaq haqqında akta o vəziyyətdə qol çəkməyib.

Hər bir abırsızlığın bir həddi var, amma erməni abırsızlığının həddi yoxdur. Dünən Azərbaycan Ordusu erməninin də, ordusunun da belini qırıb – Rusiyanın vasitəçiliyi ilə müzəffər yürüşümüzü Xankəndinin astanasında yalvar-yaxarla dayandırırıb – bu gün atılıb-düşür, onlara sülh bağlamağı təklif edən bizə, qalib ölkəyə şərtlər irəli sürür. Vallah, qərribə məxluqlardı bunlar; Azərbaycan Prezidenti dönə-dönə mədəni şəkildə, diplomatik dildə başa salır ki, həddinizi bilin, çaşmayın, “Dəmir yumruq” yerindədir – başa düşməzlər, bir ovuc separatçını gizli yollarla silahlandırırlar ki, səndən revanş alacam.

Nəticə nə oldu? O oldu ki, tam bir günə də yox, 23 saata dizi üstə qoyduq onları; ağ bayraq qaldırdılar. Xub!.. Amma yox, erməni separatçılar (əslində, cinayətkarlar) yerli əhalini qorxudub, Xankəndidən (elə ətraf kəndlərdən də) çıxartdılar ki, yəni “ay-haray, azərbaycanlılar bizi ev-eşiyimizdən qovurlar, etnik təmizləmə aparırırlar Qarabağda”... Özləri isə kontraband yolla aradan çıxmaq istəyəndə yaxalandılar...

Xeyri yoxdur, daha tülkülüyünüz keçməyəcək. Bitdi! Gedib nə qədər makronkimilərin qoltuğunun altına girsəz də, silahlansaz da xeyri yoxdur. Hər yeni revanş cəhdiniz daha ağır məğlubiyyətlərinizə aparacaq sizi. Çünki biz öz torpağımızdayıq. Çünki biz öz torpaqlarımız uğrunda mübarizə aparırıq.

Bəli, qurbanlar da veririk bu mübarizəmizdə. İgidlərimizin şücaəti hesabına, nə oğullarımızın qanı bahasına Zəfər çalırıq. Bu gün artıq Azərbaycan Respublikası bütün torpaqlarının tam sahibidir. Bu münasibətlə Zəfər bayramına həsr olunmuş hərbi parad Prezidentimiz, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin göstərişi ilə Xankəndidə keçirildi. Həmin gün Azərbaycan əsgərini Ali Baş Komandan separatçıların “paytaxtında” salamladı. “Salam, Əsgər!”

Həmin an dünyanın hər yerində milyonlarla azərbaycanlının yaşadığıları hissləri təsəvvür etmək çətin deyil.

İntiqam QASIMZADƏ

Rəşid FAXRALI

Ruhumuzun Zəfər fəslə

Dövlətlər yaranandan, araya sərhədlər düşəndən bəşər görüb ki,

müharibə

qan-qadadı, ölüm-itimdi, dağıntıdı, qaralan ocaqdı, sönən çıraqdı, yurd həsrətidi, ... Heç bir xalq müharibə arzulamayıb. Torpaqlarımız işğal olduğundan, işğalçı dövlətin beynəlxalq təşkilatların qətnamələrini saya salmadığını görəndə, Azərbaycanın ərazisində ikinci erməni dövləti yaratmaq niyyətini görəndə, ... xalqımız işğal olunan torpaqlarını geri qaytarmaq üçün torpağa and içərək Azərbaycan Ordusu Ali Baş Komandanın döyüş əmrini gözləyirdi. Torpağı qoruyanların, torpağı qoruya-qoruya vətənləşdirib Azərbaycan yaradanların onu Vətən kimi qoruyanların ruhu əsgərlərimizə deyirdi ki, qınında qalan qılınc kəsərdən düşür, qınından sıyrılan qılıncın qüdrət işığı uğurun yoluna dönür. Uğura çıxın, qəzanız mübarək deyəcəyik, döyüşə aparan yollarınızda boynunuz bükülməyəcək!..

Ədalətli müharibələrdə döyüşlərin fəlsəfəsi qələbədi, qələbənin fəlsəfəsi – xalq hikməti. İkinci Qarabağ müharibəsi başlayanda bir ana döyüşə gedən oğluna demiş-di: "Atan Birinci Qarabağ müharibəsində döyüşmüşdü. Sən İkinci Qarabağ müharibəsində döyüşə gedirsən. Torpaqlarımızın işğaldan qurtuluşu üçün döyüşəcəksən. Elə döyüş ki, atanın ruhu səndən narazı qalmasın. Atanın kəlamını unutma: Vətən olmayandan sonra mən nəyə lazımam, siz nəyə lazımsınız..."....

İkinci Qarabağ müharibəsi kimi başlayan müharibənin mahiyyəti Vətən müharibəsi idi. Bu müharibə vətənsəvərliyin işğalçılığa, azərbaycançılığın erməniliyə qarşı döyüşüydü. Bu döyüşlər tarixin dolaşığa salmaq istədiklərini duruluğa çıxartdı; duruluq bəşəriyyətə yaşam nəfəsiydi, işğalçıya – son nəfəs...

Azərbaycan əsgəri düşmənin işğal müddətində yaratdığı, möhkəmləndirdiyi, təkmilləşdirdiyi müdafiə sədlərini aşıb keçdi. Döyüşürdülər,

döyüşlər

Azərbaycan əsgərini qələbəyə – müharibənin son gülləsinin atılacağı məqama aparırdı; Azərbaycan əsgəri azərbaycançılığın erməniliklə döyüşünü Zəfərə yaxınlaşdırırdı...

Əsgərlər qətiyyətlə "Səngərləri sərhədlərə köçürəcəyik!" – deyirdilər. İkinci Qarabağ müharibəsində döyüş bayrağının müqəddəslik ucalığında Azərbaycan əsgərinin bu duru niyyəti də vardı...

İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycan əsgəri Mübarizləşmişdi.

Müharibənin ilk günləriydi. Murovdağ istiqamətində gedən döyüşlərdə əsgərlərdən biri şəhid olmuşdu. O, bölüyün ilk şəhidiydi. Əsgər Samir Qasimovun döyüşdən əvvəl: "Şəhid olsam, qisasımı alsanız, ruhum sizə alqışçı olar..." deməsi hamısının döyüş əzmini, qələbə ruhunu coşdurmuşdu. Əks-hücum əməliyyatı başlayandan iki gün sonra Samir şəhid olmuşdu.

Elvin əsgərin qisasını alacağına and içmişdi.

Baş leytenant Elvin Şükürlünün düşmən mövqeyinə getməsindən kimsənin xəbəri olmamışdı.

Dan yeri sökülməkdəydi. Elvin düşmənin mövqeyinin üç addımlığında ayaq saxlamışdı. Sonra səssizcə düşmənin mövqeyinə düşmüşdü.

Mövqedə qarşısına çıxan erməni əsgərini səssizcə boğub bir tərəfə atmışdı. Xır-daca addımlarla irəliləmişdi. Yaxınlıqda var-gəl edən erməni döyüşçüsünü də boğmuşdu. Bir az da irəliləmişdi. Düşmənin daha bir əsgərini səssizcə öldürmüşdü...

Az sonra dördüncü erməni əsgəri Elvinin barmaqları arasında xırılda-mışdı...

Elvin bu arada ona yaxınlaşan erməni gülləsinə tuş gəlmişdi...

Döyüşdə şəhid olmuş əsgərimizin qisasını alan baş leytenant Elvin Şükürlü şəhid olmuşdu. Bu şəhidlik döyüşçülərin qələbə əzmini daha da artırmışdı...

Üç gündən sonra döyüşçülərimiz döyüşlə erməniləri həmin mövqedən geri çəkməyə məcbur etmişdi, Elvinin nəşi əsirlikdən xilas olunmuşdu...

İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycan əsgərinin döyüş ruhu kükrə-mişdi:

Vasif sol qolundan yaralanmışdı. Kimsəyə hiss etdirmədən yarasını sarıyıb döyüşə qoşulmuşdu. Düşmən inadla müdafiə olunurdu. Qəflətən sağında atışan əsgərin – Rəhimin yaralandığını hiss etdi, sürünə-sürünə, atışa-atışa ona yaxınlaşdı, Rəhimin sinəsindən axan qanı gördü. Özünü irəli atdı, yarasını sarıdı. Qoltuğundan yapışib döyüşün içindən çıxartmaq istədi. On beş-iyirmi addım uzaqlaşdı. Sağ qoltuğunun altına göz basdılar elə bil. Dizin-dizin Rəhimə yaxınlaşdı. "Çatdım, qar-daş, səni döyüş-dən çıxar-da-cam. İn-di-cə...", – səsi qırıldı, əli Rəhimə çatacatda ikisi də son nəfəsini çəkdi. Döyüş səngiyəndə Vasifin sağ qolu Rəhimin boynuna sarılmışdı. İkisi də şəhid olmuşdu...

Tahirin də, Səmədin də 19 yaşı vardı. Hərbi xidmətə eyni gündə getmişdilər. Eyni hərbi hissədə xidmət edirdilər. Dost idilər. İkinci Qarabağ müharibəsi baş-layanda Tahir də, Səməd də döyüşənlərin sırasındaydı. Füzuli istiqamətində döyüşürdülər.

Qələbə üçün döyüşürdülər. Döyüş bitincə Tahir ilə Səmədin qolları yenə bir-birinin kürəyində çarpazlaşacaqdı...

Snayper gülləsi Tahirin ürəyinin yaxınlığına dəymişdi. Qanı dayandırmaq mümkün olmurdu. Səməd özünü ona yetirmişdi. Üzünü dostunun son nəfəsinə söykəmişdi...

Bir nəfəs dərimi vaxt ötüşməmiş, qarşıdan bir düşmən dikəlirdi. Sonra biri, daha sonra biri. Dikələnlər sağa-sola daraşmağa macal tapmamış, Səmədin barmağı avtomatın tətiyini sıxdı. Ermənilərin üçü də yerə sərildi. Səməd yerini dəyişmək istəyəndə sinəsinə güllə dəydi...

Kamilin sol qoluna, ayağına qəlpələr dəymişdi. Yaralarından qan şoralayır. Çətinliklə də olsa, qolunu dirsəkdən bərk-bərk bağlamışdı ki, qanaxma dayansın. Ayağını da sarıya bilmişdi. Birtəhər ayağa durub dörd tərəfə göz gəzdirmişdi. Gedəcəyi səmti müəyyənləşdirmişdi. Yığıla-dura atış mövqeyinə yaxınlaşanda bir qədər aralıda kömək istəyən yaralı döyüşçünün getdikcə zəifləyən səsinə eşitmişdi. Yaralanmış döyüşçü kömək istəyirdi. Ürəyi Kamili o tərəfə çəkmişdi. Bir addım... Üç addım... Beş addım... On addım... Nəfəsi yaralı döyüşçünün nəfəsinə, əli əlinə çatacaqda diz çökdü – keçindi.

Yaralı döyüşçü də keçinmişdi...

İmanla Bəhrəm də döyüşürdü. İki qardaş həm də döyüşçü yoldaşlarıydı.

İmanın 22 yaşı vardı, Bəhrəmin 20. Lerikdə anadan olmuşdular, Binə qəsəbəsində orta təhsil, Rusiyada ali təhsil aldıqdan sonra hərbi xidmətə getmək üçün Azərbaycana qayıtmışdılar. İyulun 29-da hərbi xidmətə getdilər. Bir yerdə orta təhsil, bir yerdə ali təhsil alan qardaşlar eyni hərbi hissədə xidmət edirdilər. Bir-birinə həyan ola-ola Vətən üçün döyüşürdülər.

İkinci Qarabağ müharibəsi başlayanda onların xidmət etdiyi hərbi hissə də dö-yüşlərə cəlb olundu – Füzuli istiqamətində döyüşürdülər. Qaraxanbəyli, Qərvənd, Aşağı Əbdürrəhmanlı kəndləri, Füzuli şəhəri uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdilər.

Eyni döyüşdə döyüş əmrini yerinə yetirməklə bir-birini gözdən qoymamağa çalışırdılar...

Noyabrın 2-də İman ağır yaralanmışdı. Son nəfəsində yarasını sarıyan döyüşçüyə, "Bəh-rəmə deməyin..." – demişdi. Nə İman, nə də onun yarasını sarıyan döyüşçü bilməmişdilər ki, Bəhrəm bir az əvvəl şəhid olub...

İkisi də Qırmızı Bazar istiqamətində gedən döyüşlərdə şəhid olmuşdu...

Daşaltı Şuşaya pilləkəndi. O pilləkəni tez alsalar, Şuşanın qurtuluş döyüşünə bir o qədər tez çatacaqdılar. Döyüşçülərdən biri göy üzünə pıçıldaırdı: "Tanrım, mənə Şuşaya çatanacan ömür ver"...

Ürəyinin gözü ilə baxanlar görürdü ki, qəhrəmanlıq ruhən Şuşanın dağlarıyla çiyin-çiyinə dayanıb...

Döyüşçülərimiz dağ massivlərindən, meşəliklərdən, dərələrdən keçərək düşmən duyuq düşənə kimi Daşaltıya yaxınlaşmışdılar. Bir-birinin nəfəsini eşidə-eşidə irəliləyirdilər. Kənddən atılan təkəmsəyrək güllələr onları yolundan saxlaya bilməzdi. Döyüş ərəfəsində hər döyüşçünün döyüş əzmi də, qələbə ruhu da əsgərləşir, bu əzm, bu ruh hər əsgərin səngərdəşinə dönür...

Daşaltı istiqamətində ağır yaralanan tabor komandiri mayor Həmid Əliyevə ilkin yardım göstərilmişdi, təxliyyə edilməliydi. Özü istəməsə də, təxliyə edildi. Tabora rəhbərliyi baş leytenant Ramazan Hudulov öz üzərinə götürdü.

Daşaltıya tərəf yük maşınları gəlirdi. Gümandan çox gerçəklik idi ki, yük maşınlarında hərbi sursat, ərzaq, canlı qüvvə var. O maşınlar ünvanına çatmamış, məhv edilməli idi.

Kömək gözləyən düşmən inadkarlıqla müdafiə olunurdu. Müdafiə oluna-oluna əks-hücuma keçmişdi. Şuşaya aparan yolu qələbə yoluna çevirmək istəyənlərin döyüşü xeyli çəkdi. Düşmən duruş gətirə bilməyib geri – məğlubiyyəti müəyyənləşdirən təmas xəttinə çəkildi. Hələlik bura, sonra burdan da o yana çəkiləcəkdi. O yan sərhədlərimizin o üzündü...

5 döyüşçümüz şəhid oldu. Döyüşə-döyüşə şəhidləri də, ilkin yardım göstəriləndən sonra yaralıları da döyüşün içindən çıxartmışdılar.

İşığa dönən döyüş döyüşçüləri Daşaltıdan Şuşaya aparırdı. Dünyanın heyrətinə dönəcəkdi bu döyüşlər...

Zəfərdən az sonra mayor Aydın Osmanov demişdi: "Hər döyüşçü Şuşanın azad edilməsində iştirak etməyi, Şuşanın işğaldan qurtuluş döyüşlərinin iştirakçısı olmağı arzulayırdı. Bu, döyüşçü istəyi, döyüşçü istəyinə sığınan vətəndaş istəyi idi. Daşaltıdan Şuşaya bir döyüşlük yol vardı. Bu döyüşün ağır olacağını bilirdik. Onu da qələbə ilə başa çatdıracağımıza əmin idik..."

Tülkü dərəsində düşmənin 5 tankı qalmışdı. Döyüşə yararlı olub-olmadığı bəlli olmasa da, onları çıxartmalıydılar. 6 döyüşçü tankların yaxınlığına çatmışdı. Ətrafı diqqətlə nəzərdən keçirdilər. Düşmən geri çəkildəndə apara bilmədiyi tankların yan-yörəsini minalaya bilərdi. Ona görə də tanklara bir-bir, azacıq fasilələrlə yaxınlaşdı-lar. Tankların gövdəsi salamatıydı. İşə salanda məlum oldu ki, hamısı işləkdə.

Tankları işə salıb Cəbrayılın Şükürbəyli istiqamətində uzaqlaşdılar. Xeyli getmişdilər. Dozor məlumat çatdırdı ki, qarşıda döyüş əmri gözləyən 100-dən çox erməni var. Qrup komandirinin göstərişilə tankları dərəcəyə çəkib komandanlıqla əlaqə yaratdılar. Şeyvə istiqamətində hərəkət edəcəkdilər. Hava qaralırdı. Şər qarışmışdı, ərəziyə bələd deyildilər, düşmənin əhatəsindən çıxıb tankları döyüşən ordumuza vaxtında çatdırmalı idilər...

Dərədə körpü vardı. Hansı duyumun təsiriylə, körpüdən deyil, bir qədər aralıdan keçdilər. Az sonra körpüyə iki mərmə düşdü. Körpü dağıldı. Noyabrın 3-də, döyüş gedə-gedə tankları döyüşən ordumuza çatdırdılar. Döyüşçülərimiz düşmənin öz tankları ilə özünün piyadalarını məhv edir, döyüş texnikalarını sıradan çıxardırdı...

Zədələnmiş düşmən tankını çıxartmaq əmrini baş leytenant Kərim Məmmədov yerinə yetirirdi. Tanka yaxınlaşanda bu tərəfi müşahidədə saxlayan düşmənin diqqətini çəkməmək üçün yerə çökdü. Gün batsa da, hava işıqlıydı. Sürünə-sürünə tanka yaxınlaşdı. Yan-yörəsinə göz gəzdirdi, bir nəfəs dərimi qədər gözlədi. Ehtiyatla tanka çıxdı. Həyəcanlı olsa da, onu işə sala bildi. Tank işlək idi!

Bir saatdan sonra həmin tank düşmənin özünün qəniminə çevrildi...

Ziyəddin də, Kəramət də hərbi xidmətə eyni gündə gəlmişdilər, hərbi xidmətə eyni gündə başlamışdılar, eyni gündə Hərbi and içmişdilər. Eyni taqımda xidmət edirdilər, çarpayıları yan-yanaydı – gecələrini nəfəs-nəfəsə sübh edirdilər. Başlıbel faciəsini xatırlayırdılar, Qaradağlı, Meşəli, Ağdaban, Malıbəyli, Quşçular, Xocalı fa-ciələrini xatırlayırdılar. İkisinin də qaşları çatılırdı, yumruqları düynələnirdi, İşğalın sonlandırılması üçün, Şərin biryol-luq yox edilməsi üçün onlar da müharibə arzulayırdı...

Müharibə başladı.

Füzuli istiqamətində döyüşürdülər. Komandirləri ikisinə və daha iki döyüşçüyə döyüşə-döyüşə düşmənin diqqətini yayındırmaq, döyüşün səmtini sol cinaha cəlb etmək əmri vermişdi...

Döyüşürdülər. Kəramətin avtomatı kiriyəndə Ziyəddin gümanlarının tün-lüyünü yarıb ona sarı süründü. Sürünə-sürünə səslədi. Kəramətin səsi gəlmədi. Ziyəddinin qəlbini gecə rəngli gümanlar didişdirdi. Bir də səslədi. Güllə səsləri içində səssizlikdən ürəyi sıxıldığı anlarda güllə papağını sıyırdı. Diz çökdü, sürünə-sürünə dostunun hoyuna çatmaq istədi...

Kiminsə yaxınlaşdığını duyan Kəramət azca dikəldi. Tanıdı. Dar macalda həzin-həzin əsən meh ümidinin köynəyinə döndü, göynəyinin – məlhəminə. Dirsəklənmək istədi. Ağrılar imkan vermədi. Canını dişinə sıxıb döyüşlər gedən tərəfə baxdı, sonra – Ziyəddinə sarı. Gözləri torlaşdı. Dili tutar-tutmaz, “Döyüşə qayıt...”, – dedi. Ziyəddin qayıtmadı. Dostunu döyüşün içindən çıxartmaqdaykən sol çiyinin güllə dəydi. Özünü saxlaya bilmədi. Kəramətin yarasını sinəsiylə sarıdı, son nəfəsləri bir-birinə sarıldı...

Min illərdi suyu duru bilmişik.

Zəfər

aydın görünürdü. Hamısı son döyüşün döyüşçüsü olmaq istəyirdi...

Şuşaya çatmışdılar...

Dağın hər çıxıntısı döyüşçülərin nərdivanına dönürdü. Qayaların sərtini kəməndə döndərüb çıxırdılar. Yaralıları da özləriylə aparırdılar, şəhidləri də. Az qalmışdı, bir azdan dağı çıxacaq, Şuşanı görəcəkdilər. Görüncə, hamısının dizləri torpağa əyləcəkdilər...

Qəflətən İntiqama güllə dəydi. Dağa çıxan, bir əliylə dağın sonuncu daşından yapışan döyüşçülərə baxdı. Son nəfəsində qanıqla daşa “Qarabağ bizimdi”, – yazdı. Dönüb qoltuğundan yapışan döyüşçüyə nəsə demək istədi, nəfəsi çatmadı...

İkinci Qarabağ müharibəsində bir ana döyüşən orduya göndərdiyi məktubda yazmışdı ki, qələbədən sonra qarşıma çıxan ilk əsgəri şəhid oğluma əvəz bağrıma basacam. Müqəddəs niyyətiydi. Həmin Ana döyüşdən qələbəylə qayıdan əsgəri bağrıma basanda kürəyinə göz yaşları düşən əsgər Ananın pıçıltısını eşidə bilibmi? – “Oğluuummm!”. Eşidincə Ananın boynuna sarılıbmı?..

Sarılıb...

Ruhumuzun şəhərini işğaldan Azərbaycan əsgəri qurtardı. Sonralar Türki-yə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan deyəcəkdə: “Azərbaycan

torpaqları illərdir həsrət qaldığı Tərtər çayının sularına qovuşmuşdur. Şuşanın dağlarının başındakı duman artıq dərdli deyil. Girov qalmış Xarı Bülbül artıq azaddır və daha gözəl açacaqdır. Köndələnçay artıq daha coşqun axacaq. Araz nəğ-məsini daha güclü oxuyacaq. Qarabağ şikəstəsini oxuyan nəfəslər daha yüksək, daha güclü olacaqdır". Bu kəlmələr ən gözəl səhərin nurunda könlümüzü indi də incə-incə telləndirir.

Azərbaycan əsgərinin Vətənin müqəddəsliyinə sarıldığı döyüşlərdən

ən gözəl səhər

o qədər ecazkarlıqla görünürdü ki!

"Qələbəyə salam olsun!" poemasında yazmışdım ki,

– *Yolçu, yolun hayanadı?*
– *Döyüşüm səsləyən yerə.*
– *Döyüşün hara səsləyir?*
– *Ruhumuzun işığında*
Nəfəsimiz dəyən yerə!

Azərbaycan əsgəri nəfəsimizin istəyini gerçəkləşdirdi, torpaqlarımız işğaldan azad edildi. Nəfəsimiz torpaqlarımızın bir hissəsini siyasi gərginliyin girdabından, bir hissəsini əsirlikdən ilhaqdan qurtuluşunun intizarındadı. Düşüncələrimdə gülmədənən, davamını arzulayan misraların nazını çəkirəm:

– *Yolçu, yolun hayanadı?*
– *Vətənin qıraqda qalan yerinin*
bət-bənizi solan yerə.
Ruhumuzun tanıdığı
Qara daşlar olan yerə...

Qaragöldə yazacaqlarımın başlanğıcı bu misralar oldu. Ruhumuz Qərbi Zəngəzurdadı, əsgərlərimiz də Qərbi Zəngəzurda uğur üstədi...

Bu gün bir qədər bərilərdə döyüş növbətçiliyi aparənlarımızın yanından üzümü Qaragöllərə tuturam:

Şəhidlərin hamısı hamımızın əzizimizdi.

Şəhidlərimizin ruhu indi də döyüş növbətçiliyindədi. Xidmətə başlayan hər əsgəri mülki həyatdan xidmətə aparənların yolu İkinci Şəhidlər Xiyabanından keçir...

Şəhidlər Xiyabanı özümüzün də, ruhumuzun ziyarət yeridi...

İkinci Şəhidlər Xiyabanındayam.

Düşüncələrinin tünlüyündə sıxılımlar çəkən ananın baxışlarına çökən qəhərdə bir doğmalığ görürəm.

– Oğlun hansıdı, ay ana? – soruşuram.

Sağ əli ürəyinin üstünə əyilir, sol əli gözünə dikəlik.

– Hamısı mənim balamdı, ay bala. Hamısı bütün anaların oğludu. Oğlun-qızın ögeyi olur, şəhidin – yox.

Şəhid anasının qəhərli səsinə şəhidlərə elegiya, dediklərini şəhidliyə qədər-qiymət bilirəm. Bu qədər-qiymət min illərin o üzündən gəlir, milli-mənəvi dəyərlərimizlə səsləşir.

Gənc anadı, bir də 3-4 yaşlı uşaqdı. Ana qayıtmaq, uşaq əlini anasının əlindən çıxartmaq istəyir, dartinir, ağlamır, ağlamsınır. “Atamı da aparaq...” – deyir. Ana qı-zını bağrına basır...

Xiyabanda tanış baxışlar görürəm. İkinci Qarabağ müharibəsindən əvvəl ön xətdə, mövqelərdə, səngərlərdə kəlmələşdiyim zabitlərdi, gizirlərdi. Neçə üç illərin o üzündə qərarlaşa bilməyən düşüncələrim bir gerçəkliyin yedəkçisinə dönür: Şəhidlikdən keçməyən döyüşlərin zəfəri olmur...

Neçə illər əvvəl Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı polkovnik Şükür Həmidovdan eşitmişdim: Torpaqlarımız işğaldan döyüşlə azad ediləcək. Kaş qaliblərin sırasında biz də olaydıq.

Polkovnik Şükür Həmidov şəhidlərimizin sırasında oldu. Zəfərdən sonra neçə-neçə qazidən eşitmişəm: Döyüşlərdə şəhidlərin ruhu da sıralarımızdaydı...

Sol ayağı protezli cavan polkovnik Şükür Həmidovun başdaşını qoşa qolları arasına alıb. Başdaşının sinəsini göz yaşları isladıb. Nəsə deyir, heç nə eşidilmir. Tanıdığım igidi tanıyan, sevdiyim zabiti sevən qazinin kimliyini bilmək istəyirəm. Gah şəhidlərin sırasına baxır, gah polkovnikin başdaşına, gah da göy üzünə. Bir də soruşuram kimliyini. Əl ağacına mətərislənərək, “Döyüşçü”, – deyir, kimliyini bildirmir (indiyəcən heç kim kimliyini bunca duyğusallıqla (və səmimiyyətlə!) nişan verməyib!).

– Döyüşdə yaralandım. Təxliyyə etdilər. Komandirimizi bir də görə bilmədim. Qubadlı uğrunda döyüşlərdə şəhid olduğunu eşitdim.

Xatırlayırıq ki, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı polkovnik Şükür Həmidov Qubadlıda döyüşdə mərmə qəlpəsindən şəhid olub. Doğulduğu Armudlu kəndinin yaxınlığında, əli ata yurduna çataçatda...

Dediyi ümumi (və doğma!) ada görə qazi qardaşımızla o qədər səmimiyyətlə, o qədər ehtiramla sağollaşıram ki!..

Sağollaşdığım qazinin kimliyi düşüncələrimə qürurlu bir adla düşür: Döyüşçü. Bu adı İkinci Qarabağ müharibəsində qazanılan tarixi Zəfərin mənəvi addaşıyıcısı bilirəm...

14-15 yaşlı yeniyetmənin əli şəhid Dmitri Solntsevin başdaşını isitməkdədi. Bu, həm mehr-ülfətdi, həm doğmalığın ifadəsidi, həm də sükutun səssizliklə pünhan təmasıdı...

Salman Bakıdakı 240 sayılı orta məktəbin VIII sinfində oxuyur. Dayısını ziyarətə gəlib. “Bura gələndə şəhidlərin hamısını ziyarət edirəm...”, – Salman belə deyir. Məktəblinin şəhidlərə – şəhidliyə ehtiramı bəşəri ehtiramdı...

İkinci Şəhidlər Xiyabanına gəlmək, şəhidləri ziyarət etmək analar, bacılar, qızlar üçün mənəvi borcödəmədi, yeniyetmə oğlanlar üçün hərbi xidmətin başlanğıcıdı, tərxis olunmuşlar üçün – hərbi xidmətin davamı; şəhidlərin hamısı hamımızın əzizimizdi...

Əsən yellər İkinci Şəhidlər Xiyabanına gələnlərin yerisindən yan keçir..

Şəhidlər müharibədə, döyüşlərdə Zəfər üçün, ən gözəl səhər üçün döyüşürdülər..

göyləri çiynində saxlayır Şuşa!..

Mehrləşdiyi kəndlərin-şəhərlərin, dağların, yaylaqların-oylaqların, çeşmələrin-bulaqların ayrılıq sıxıntılarından ürəyi burxulanların, qəlbinə xal düşənlərin intizarı-nı, intizardan da ötə həsrətini sözə gətirmək mümkünmü? Ayrılıq 30 il çəkibse? İllərlə Şuşanın yelinə uçanların hər günü il qədər uzun çəkirdi. Bunları sözə gətirmək mümkünmü?..

Torpaqdan ayrı düşməyi od dərdi, ocaq dərdi, köz dərdi bilənlər el dərmini öz dərdi bilir; həsrət sözün tükəndiyi yerdi, yoxsa sözün dilə gəldiyi yer? Şuşa həsrətin başladığı yeri, indi həsrətin bitdiyi yerdi. Şuşa 2020-nin noyabrına kimi

*...dərdi dara,
Dara al dərdi dara.
Əlimdə imkan olsa,
Çəkərdim dərdi dara!*

deyənlərin ruhunun şəhəridi...

Hamınız kimi mən də bilirəm ki, Şuşanı Qarabağ xanı Pənahəli xan 1756-57-ci illərdə saldı. Pənahabad, Şuşa qalası, Şuşa, Qala adları ilə tanınıb. XVIII əsrdə dövrəsinə böyük, davamlı sədd çəkilib. 1992-ci il mayın 8-də işğal edilmişdi. 2020-ci il noyabrın 8-də işğaldan azad olundu...

Şuşanın dağları görünür. Ağ yelənli boz dumanı Şuşanın dağlarına yapıncı bilirəm. Mənə elə gəlir ki, bir ağız "Qarabağ şikəstəsi" eşidincə sözün möcüzəsindən, səsin möcüzəsindən yapıncı dağların çiynlərindən sürüşəcək. Bu düşüncələr için-dəykən Şuşa işğaldan azad ediləndən, İkinci Qarabağ müharibəsi tarixi Zəfərlə başa çatandan az sonra – dekabrın 10-da Bakıda keçirilən Zəfər paradında Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın dediklərini xatırladım. Həmin duyğusal kəlmələr də Şuşaya, Şuşanın timsalında Azərbaycana sevgidi; Şuşa 263 ildi Azərbaycanın heyvət işığı, ürəyinin gözü ilə baxanlar onu indi daha aydınlığıyla görür..

Xocalıya Xocavəndin arasında, Şuşaya aparan yolun solunda üst-üstə üç daş görünür. Rəngində bir qızartı sezilir. Bu yerlərə yaxşı bələd olan Fəzil deyir ki, İkinci Qarabağ müharibəsində buralar da meşəlik olub. Döyüşçülərimiz səssizlikdən keçib düşmənin mövqeyinə yaxınlaşmış. Daha on addım... Daha beş addım... Qarşidan atəşə tutulublar. Üç döyüşçü sayı bəlli olmayan düşmənlə atışırdı. Solda da düşmən vardı, sağda da. Mühasirədəydilər. Bir anlığa baxışları qoşalaşdı, mühasirəni sürətli həmlə ilə yara bilərdilər. Hansı istiqamətə getməyi baxışları yönəltdi: Şuşaya sarı! Sonda qələbə vəd eləyən döyüş onları Şuşaya çəkirdi. "Nəfəsimiz də Şuşa üçündü, şəhidliyimiz də", – atışa-atışa Şu-

şaya sarı irəlilədilər. Döyüşdə irəliləmək ifadəsi olmur, bu ifadə döyüşə-döyüşə harasa yaxınlaşmaq deməkdi. Mühasirədən çıxarılanda döyüşçülərdən biri yaralanıb. Həm döyüşməliydilər, həm də yaralı döyüşçünü döyüşdən çıxartmalıydılar. Döyüş çox çəkmədi; döyüşçülərimiz düşmənin sırasını seyrəltməyə, mühasirəni yara bilmədilər. Onların mühasirədə olduğunu bilincə, kömək göndərildi. Gec idi. Döyüşçülərdən birinin son nəfəsi digər döyüşçünün boynunu isindirən qana sarıldı, üçüncü döyüşçünün əli onlara yetməmişdi...

Döyüşçülərimiz mühasirəni mühasirəyə almışdılar. O döyüşdə düşmənin hamısı öldürülmüşdü. Döyüşçülərimiz şəhid olan yerdə üç şəhidin şəhidlik məqamının nişanəsi kimi üst-üstə üç daş qoyublar. Üç ildə nə yağan yağış, qar, nə əsən yellər bu daşları bir-birindən ayıra bilməyib. Möcüzədimi? Yox, tarixin (azərbaycançılığın) erməniliyə kinayəsidi, ironiyasıdı.

Boz yapıncısı çiyinlərindən sürüşmüş Böyük Kirsin eynini açıq görürəm. Yan-yörəsindən yad ayaqları çəkilib, sinəsinə yad nəfəsi dəymir, könlünü küsdürəsi kəlmələr eşitmir. Mənə elə gəlir ki, indicə Xan əminin qayıbanə səsinə eşidəcəm:

*Şuşanın dağları baxır yollara,
Göyün işığını sağır yollara,
Nə vaxtdı köksündə otlar göyərən
Küskün cığırıları yığır yollara...*

Şuşa dağlıq ərazidi, yerin təkindən dağ görkəmində dikəlib. Özü boyda heyrdəti Şuşa...

Şuşa demişik, şüşə demişik, Şuşa-şüşə deyirik. Yüz illərlə Şuşada şüşəlik, şüşədə Şuşalıq görənlərin hamısına munis olan, doğma olan, əziz olan bu qafiyə düşüncələrimizə göy qurşağı göy üzünə yayılan kimi yayılır, bu səsləşməni qətiyyətin, sədaqətin, etibarın mehrabı bilmişik. Hərdən dolaşığa düşən dan yerinə, hərdən şimşək nərəsinə dönən bu müqəyyəd qafiyə zaman-zaman yadların gözlərini qorxudub; Məhəmməd Həsən xan Qacar, Fətəli xan Əfşar, Ağə Məhəmməd şah Qacar bu qala-şəhəri ala bilməyib.

Əfsanəmi, həqiqətmimi? – şəhərin adı ilə makedoniyalı İsgəndərin qılıncına qılınca çəkən igid türk sərkərdəsi Şunun inşa etdirdiyi Şu qalası arasında bağlılıq var. Şüşə qalam, Şuşa qalam, yağılışı gündə eləyən tişə qalam 241 il bəd niyyətlə gələnləri sıyırmı qılınca, xoş niyyətlə gələnləri duz-çörəklə qarşılamışdı. 1992-ci ilə kimi...

1991-ci ilin yazın son ayında Şuşada ezamiyyətdəydim. Gördüklərimi yaddaşıma, yaddaşımdan könlümə köçürürdüm. Mənə elə gəlirdi ki, yaxan Gün deyil, niyyətimin işığıdı; "vaxt üstümüzdən yel kimi keçirdi" (S.Vurğun). Qırxpilləkənin (Daşaltı çayına aparən dik pilləli yol) yaxasında diqqətimi kolluğa sığınmış çiçəklər cəlb eləmişdi. Dərmək istəmişdim. Kol əlimi qanatmışdı. Bir çiçəklərə baxmışdım, bir kola, bir də əlimin qan xallarına. Vətənə sədaqətə görə minnətdarlıq kimi tanımadığı adama çiçək verməyən kolun başına dolanmışdım. Kolu çiçəyini tanımadığı adama verməyən Şuşanı Ermənistan Rusiyanın hərbi yardımı ilə 1992-ci il mayın 8-də işğal elədi...

Həmin kol durur, çiçəkləri yoxdu. Perikmi düşüblər, solub-saralıblarmı, dərilibmi? – bilmirəm...

Şuşa işğal ediləndə ermənilər yüzlərlə tarixi abidəni dağıtdı. Xan qızı Natəvanın, Üzeyir Hacıbəylinin, Bülbülün tunc büstlərini güllələdilər. Satmaq üçün Gürcüstana apardılar. "Yaralanmış" büstlər ermənilərdən pulla alındı, Bakıya qaytarıldı. Şuşa işğaldan azad ediləndə onun ilk sakinləri bu büstlər oldu. Qəddarlığın tarixdə də, yaddaşlarda da yaşadılması üçün büstlər bərpa edilməyib.

Gəncə qapısının içəri tərəfində, Süleymanın çayxanasının yanında iri budaqlı ağac vardı. Əsən yellər budaqla ağacın birləşdiyi yerə narın torpaq qalaqlayıbmış, ora çiçək toxumu düşübmüş. Toxum cücərmişdi, böyümüşdü; ağacın budağının gövdəsiylə birləşdiyi yer o gözəl çiçəyə dibçəyi idi. Maraqla baxmışdım, ünvansız soruşmuşdum: Nə çiçəyi? Sualıma cavab verən olmamışdı. Özüm cavablandırmışdım: Məhəbbət çiçəyi də deyərdim, hekayət çiçəyi də, heyrət çiçəyi də, Şuşaya sədaqət çiçəyi də. O ağacı yerində görməyəndə gözüm alacalandı; "Süleymanın çayxanasının qarşısında neçə on illər yormuş həmin o ağac da şəhid olub", – dedim. Kimsə canıyananlıqla dilləndi: "Haqlısan, qardaş...". Çiçək bitirən ağacı bu ağsaqqal da görübmüş. İkimiz də qəhərləndik...

Cıdır düzündə qəribə duyğular yaşadım. 1992-ci ildə buradan Daşaltı kəndinə tərəf daşlar atmışdım. Çatmayacağını bilsəm də, ruhuma təsəlli kimi atmışdım. İndi oradan üzü heyrət mənzərəsinə baxıram. Nə göz doyur, nə könül əl çəkir (Məmməd İlqar). Onda Cıdır düzü çiçəklər xalısıydı, indi çiçəklərin sırası bir qədər seyrəlib. Mənə elə gəlir ki, 28 il burada çiçəklər boy atmayıb, ləçəkləməyib. Üç ildi Cıdır düzü özünə qayıtmaqdadı; çiçəkləri yenə könüllər oxşayacaq. Zəfərin qüdrəti kimi...

Gəncə qapısında ayaq saxlayıb üzüm gələn, ərkim çatan şuşalıların birindən bircə ağız oxuma istəməyə niyyətliydim, ruhumla dinləyəcəyim oxumaya ömrümün bundan sonrasının şükranlıq duası deyəcəkdim. İndi eşitdiyim "Segah"ı Vətən müharibəsində şəhid olanların ruhuna salavat bildim. Görəsən, tanımadığım cavanın oxuması haralaraca çatacaqdı?..

Göy üzündə bircə əlçim də bulud yoxdu, olsa, kirpiklərimlə silərdim...

Sevilməyə qadir olan Şuşa sevdirməyə də qadirdi – təbiəti sevdilir, gözəlliyi sevdilir, heyrəti sevdilir, sədaqəti sevdilir, tarixi sevdilir, ...

Şuşada özünü göylərə yaxın bilirsən...

Göyləri çiyində saxlayır Şuşa. Dünya buna da heyrətlənir...

Ürəyinin gözü ilə baxanlar gördü ki,

20 sentyabr tarixi bir gün oldu

Salam, ulu dağlar, salam, dağlara çətir olan göylər, salam, ot basmış cığır, salam, yaraları qaysaqlamayan torpaq, salam, dağları bir boy da dikəldən, işğalı son nəfəsinə qısnayan Azərbaycan əsgəri! Neçə illərdi bunca ürək dolusu salamladığım olmamışdı, bunca duyğulanmamışdım, könlüm bunca tellənmə-

mişdi. 2020-ci ilin 9 noyabrına ən gözəl səhər demişdim. 2023-cü ilin 20 sentyabrı ən gözəl gün oldu...

Azərbaycan əsgərini salamlamaq, bu gün salamlamaq, burada salamlamaq səadət idi, Vətən! – demək keçir könlümdən...

Artilleriyaçıların əhatəsində bu günün adına ad olan işıq əsgərlərin də, bizim də düşüncələrimizin işığına dönür...

2020-ci il noyabrın 8-də Şuşa işğaldan azad edildi. Noyabrın 10-da üçtərəfli Bəyanat imzalandı. Bu Bəyanat işğalçı dövlətə (Ermənistan) məğlubiyyət, qalib dövlətə (Azərbaycana) qalibiyyət sənədi idi. Ermənistan Bəyanatın şərtlərinə əməl etmədi, ordusunun qalıqları Xankəndiyə, Ağdərəyə, Xocalıya sığınmışdı. Adına separatçı qüvvələr deyirdilər. Əslində, böyük əksəriyyəti Ermənistanın hərbciləri idi. Vaxtaşırı işğaldan azad edilmiş ərazilərdə – Kəlbəcərdə, Laçında, Ağdamda təxribatlar törədirdilər.

Üçtərəfli Bəyanatın şərtləri yerinə yetirilmədi. Azərbaycan dəfələrlə işğalçı dövləti, bəyanatın imzalanmasının iştirakçısı olmuş dövləti, işğalçının havadarları olan dövləti sülh niyyətinə dəvət etdi. Ermənilik buna imkan vermədi.

Ermənilərin növbəti terror aktlarından sonra Azərbaycan suveren hüquqlarını müdafiə etmək üçün lokal xarakterli antiterror tədbirlər görməyə qərar verdi. Tədbirlər sentyabrın 19-da başladı...

Ağdərənin yaxınlığında Qələbə ovqatı ilə deyilənləri əsgərlər Qələbə ovqatı ilə dinləyirlər. Döyüşdən sonra, qələbədən sonra Böyük Qələbənin cazibəsində bəşəri qələbənin qürurunu yaşaya-yaşaya dinlədiklərini müharibə tariximiz kimi dinləyirlər. İkinci Qarabağ müharibəsində artilleriyaçılarımızın döyüşlərini xatırlayıb dinləyirlər, o döyüşlərlə bu döyüşlər arasında ruhi bağlılığı görə-görə dinləyirlər.

Bir az əvvəl zabit müharibədə artilleriyanın fəaliyyətindən söz açmışdı:

– Artilleriya müharibədə düşmənin atəş vasitələrini, döyüş texnikalarını, canlı qüvvəsini, müdafiə sistemini, istehkam qurğularını, ... məhv edir. Bunlar artilleriyanın hücum xarakteridir. Artilleriya ordu hissələrinin mövqelərini, canlı qüvvəsini də qoruyur, əməliyyatlarda ona atəş dəstəyi verir. İkinci Qarabağ müharibəsində artilleriyaçılarımız vəzifələrini son dərəcədə yüksək məsuliyyətlə yerinə yetirdilər. Şuşa şəhərinin işğaldan azad edilməsi müharibəni başa çatdırmışdı. Ermənistan məğlubiyyəti sənədləşdirən üçtərəfli Bəyanata əməl etməirdi...

Zabitin dediklərini əsgərlərə də xatırladıram. Deyirəm ki, Zəfərdən sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərdə də budaqları torpaq silən ağaclar göyçək-göyçək ləngərlənirdi, çəmənlər çiçək-çiçək gülmüdənirdi, çiçəklər ləçək-ləçək gülüm-sünürdü. 2020-ci il noyabrın 25-dən üzə bu yana beləydi. Bu ecazkarlıq Ağdamın işğaldan qurtuluşundan sonra yaranmışdı. O qurtuluş İkinci Qarabağ müharibəsi iştirakçılarının döyüşlərinin qüdrətidir. Onlarla hamımız qürurlanıyıq...

İkinci Qarabağ müharibəsində qazanan tarixi Zəfərdən üç il keçir. On-on beş gün əvvələ kimi hər söhbətimizin mübtədası Vətən müharibəsi olurdu, bu gün o döyüşlərə, o döyüşlərdə Zəfər qazananlara, döyüşlərdə şəhid olanlara – ehtiram. Bu gün Zəfərin işığında Zəfər günüdür!..

Top komandiri kiçik çavuş Ceyhun Səlimzadə İkinci Qarabağ müharibəsinin iştirakçısıdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamlarına əsasən "Xocavəndin azad olunmasına görə", "Laçının azad olunmasına görə" medalları ilə təltif olunub.

– Hərbi xidmətə çağırılana kimi, mən də efirdən eşidirdim, bilirdim ki, Ermənistan işğal müddətində müdafiə sədlərini möhkəmləndirirdi, təkmilləşdirirdi. Azərbaycan Ordusu bu sədləri dağıdıb keçdi, döyüşə-döyüşə Böyük Qələbəyə yaxınlaşdı, tarixi Zəfər qazandı. Ermənistan məğlub olduğunu etiraf etdi, ancaq məğlub dövlət kimi deyil, döyüşə hazırlaşan, revanşist dövlət kimi davranırdı. Niyətini separatçılıq bürüncəyi altında davam etdirirdi. Xankəndidə, Ağdərədə, Xocalıda cəmləşmiş hərbcilər Ermənistan silahlı birləşmələrinin əmrlərinin icraçısıydı, – əsgər Elçin Əsədov belə deyir.

Vətən müharibəsi iştirakçısı olmuş top komandiri kiçik çavuş Ceyhun Səlimzadə gənc əsgər hazırlığı keçmiş əsgərlərə döyüş təcrübəsindən danışır, onlara artilleriyanın döyüş imkanlarını da mənimsəyib.

– Öyrəndiklərimizin döyüşlərdə nə qədər gərəкли olacağını bildirdik. Öyrənə-öyrənə peşəkarlaşdıq. Əsgərana, Xocalıya aparan yolları görəndə ürəyimiz gizildəyirdi. O yollardan keçəcək döyüşçülərimizə atəş dəstəyi verməyə niyyətli idik.

– Düşmənin mövqelərinə hücum edənlərin sırasında olmağa niyyətliydik. Əsgər Sahil Xəlilov əsgər yoldaşının sözünə qüvvət kimi belə deyir.

– Bu gün düşmənin zenit-raket qurğusu da daxil olmaqla, xeyli hərbi qurğusu sıradan çıxarıldı.

– Antiterror tədbirindən əvvəl komandirimiz deyirdi ki, Ermənistan rəsmiləri "Xankəndidə Ermənistana aid silahlı qüvvələr yoxdur", – deyirdilər. Dağdan-dərədən daşınan silah-sursatı kim göndərir, kimə göndərir? – sualı həmişə cavabsız qalırdı. Bilmirəm deyə bilmirdilər (onların hərbi maşınlarıyla daşınırdı), xəbərimiz yoxdu deyə bilmirdilər (ordumuzun müşahidə vasitələrinin qeydə aldığı videolar bütün dünyaya təqdim edilmişdi). Xankəndiyə təzyiqlər ciddiləşəndə Ermənistan da, onun səsinə səs verənlər də Azərbaycanı səbəbsiz-filansız suçlayırdı.

Lokal antiterror tədbirlərinin başlanması bu kimi məqamlarla da bağlı idi.

Ədalətsiz və ədalətli müharibə terminləri olduğu kimi, ədalətsiz və ədalətli atışlar da var. Bir məsəl düşür yadıma: "Döymə taxta qapımı, döyərəm dəmir qapını". Ədalətli atış aparmış əsgərlərimizə "Qolunuza qüvvət!" – deyirəm. Bu alqış Azərbaycan Ordusunun bütün əsgərlərinə ünvanlanır! Lokal xarakterli antiterror tədbirlərinin iştirakçısı olmuş əsgərlər də Vətən müharibəsində Zəfər qazanmış əsgərlərin həm hərbi, həm də mənəvi davamçıları oldular...

Müharibədə döyüşən ordumuza atəş dəstəyi verən artilleriyaçılar Zəfərdən sonra təxribatlar törətmək istəyən düşmənin fəallaşmasının qarşısını alır, komandanlığın verdiyi koordinatları dəqiq atəşlərlə məhv edirlər.

Komandirimiz deyir ki, antiterror tədbirlərində ermənilər silah-sursatlarının, döyüş texnikalarının çoxunu itirdi, – əsgər Sahil Xəlilov belə deyir. Əsgərlərin ap-aydın sevincini aydınlıq içində görürəm. Sevincim sevinclərə sarılır...

– Düşmən uzun müddət bu ərazilərdə, təpəliklərdə, yüksəkliklərdə mühəndis baxımından hazırlanmış mövqelər qurmuşdu. Ağır relyef şəraitində döyüşçülərimiz bu mövqeləri də darmadağın etdilər. Bütün istiqamətlərdə mühüm qələbələr qazanıldı, – kiçik çavuş Ceyhun Səlimzadə qürurla belə deyir.

– Bizə düşmənin hərbi strukturlarının legitim hərbi obyektlərinin koordinatları verilirdi. Döyüş əmrini yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirirdik. Tam məsuliyyəti ilə dəyər bilərək ki, atışlarımız mülki əhaliyə zərər vermədi, – əsgər Elçin Əsədovun dedikləri müəyyən mənada atışların xarakterinə aydınlıq gətirir..

– Adına separatçı deyilənlər, Ermənistan ordusunun keçmiş, bəlkə də indiki hərbi qulluqçuları silahlarını təhvil verib ağ bayraq qaldırdığını eşidəndə bir anlığa 2020-ci ilin 8 noyabrını xatırladıq. Tarixi Zəfərin ruhunu yenidən yaşadıq. Onda şagird kimi, indi əsgər kimi. Qələbə qələbədir, ancaq onu qazananların sırasında olmaq qürurdur, Vətən üçün yaşanan qürurdur, – əsgər İlkin İsmayılov belə deyir.

Azərbaycanın Qarabağda mövcud olmayan və heç zaman mövcud olmayacaq bir qurum üçün "prezident seçkiləri" keçirmək istəyəndə susan, Azərbaycanın ərazilərində terrorlar təşkil edəndə susan, mina terroru aparanda susan Ermənistan, Eldar Baxış demişkən, "kiçik budaqların üstündə oturub böyük budaqları silkələyirdi". Ən böyük siyasi terror bu idi, – deyirəm. Əsgər Məhəmməd Çingizov əsgər yoldaşlarına baxır. Bu baxışlarda minnətdarlıq da var (lokal xarakterli antiterror tədbirləri tarixi qələbə ilə başa çatdı), niyyət də (lokal antiterror tədbirlərinin mahiyyətinin başa çatdırılması). Bugünkü qələbə tarixi Zəfərlə onun davamı arasında qazanılan qələbədir.

– Hədəfin dəqiq vurulması da top heyətinin hər üzvündən eyni dərəcədə asılıdır. Ona görə öyrədilənləri mükəmməl öyrənmişik, onları təlimlərlə təkmilləşdirmişik. Onlar bu gün gərəyimiz oldu. Düşmənin 90-dan çox obyektinin, onlarla döyüş texnikasının, tankının, radioelektron mübarizə vasitələrinin, canlı qüvvəsinin məhv edilməsində bizim atışlar da əhəmiyyətli olub, – əsgər Məhəmməd Çingizovun dedikləri mənə 2020-ci ilin sentyabrını xatırlatdı.

Lokal xarakterli antiterror tədbirləri başlayanda bir gerçək döyüş əzmi, qələbə ruhu yaşanılıb. Atəş əmri veriləndən sonra ilk mərminin düşmən hədəfinə uçuşu və top komandirinin heyətə yönələn minnətdarlıq baxışları – növbəti mərmilər bu ovqatın davamı kimi atılıb.

Kiçik çavuş Ceyhun Səlimzadə deyir ki, komando məntəqəsindən atışların dəqiq olduğunu bildirirdilər, düzəliş edilmədən atışı davam etdirirdik. Az sonra düşmənin başqa mövqelərinin koordinatları verildi...

– Qonşumuz Vətən müharibəsi iştirakçısı və artilleriyaçı olub. Tərxis edildikdən sonra döyüş təəssüratlarını danışanda deyirdi ki, Xocavənd istiqamətində atdığımız mərmə düşmənin tankının üstünə düşmüşdü. Əmin idik ki, bizim atışlarımız da belə dəqiq olub; koordinatları verilmiş mövqelərdə düşmən ciddi müqavimət göstərə bilməmişdi, – deyilənlər əsgərin yoldaşlarına da, bizə də könül xoşluğu verir.

Əsgər Elçin Əsədovun dediklərini döyüş təəssüratı kimi dinləyirik:

– İlk mərmini atanda Vətən müharibəsinin başladığı günü xatırladıq. Onda ilk mərminin qüdrətini sonuncu Zəfər mərmisi tamamlamışdı.

Bu döyüşdə sonuncu mərminin də Zəfər mərmisi olacağına əmin idik. Bilirdik ki, Azərbaycan əsgəri bu döyüşlərdə də qələbə qazanacaq, Ali Baş Komandanın döyüş əmrini 8 noyabr ovqatı ilə yerinə yetirəcək.

Vətən müharibəsindən sonra Ermənistan silahlı birləşmələrinin bölmələri ərazilərdə böyük həcmli, genişmiqyaslı mühəndis işləri aparmışdı, hər yüksəkliyi ciddi döyüş mövqeyinə çevirmişdi. Azərbaycan Ordusu çox qısa müddətdə bunları da darmadağın etdi, düşmənin müdafiə sistemi söküldü. Bu qüdrət qələbə ərəfəsi olub, az sonra – qələbə...

Ermənistan silahlı birləşmələrinin bölmələrinə və separatçılar deyilən şəxsi heyətə Azərbaycan dövlətinin tələbi çatdırılmışdı. Xankəndidə ağ bayraq qaldırıldı, silahlar yerə qoyuldu, müqavimət bitdi, bu, tərksilah edilmə deməkdi...

Diqqətimi bizdən beş-on addım aralıdan uzanan yol çəkir. Bu yolun hara apardığını soruşuram. "Xankəndiyə, oradan da Qərbi Zəngəzura", – deyirlər. Duyuram ki, əsgərlər növbəti qələbəyə aparacaq yolu gözlərinə, gözlərindən könlünə köçürüblər. Əsgərlərin əhatəsində mənim də könlüm bu yola sarılır...

27 sentyabr Zəfərə aparan döyüş yolumuzun başlanğıc günü kimi tarixləşdi, 8 noyabr Şuşanın işğaldan azad olunması günü – Zəfər günü kimi, 10 noyabr Vətən müharibəsinin başa çatdığı gün kimi tarixləşdi. 20 sentyabr düşmənin ağ bayraq qaldırdığı, antiterror tədbirlərinin sonlandığı gün kimi tarixləşdi...

20 sentyabr tarixi bir gün oldu...

İki payız, iki tarix

Xatırlatma.

Sabiq SSRİ dönəmində mövcud müttəfiqlik şərtlərinə, siyasi qərarlarına məhəl qoymayan Ermənistan Mərkəzin liberallığından, Azərbaycanın rəhbər-

liyinin qətiyyətsizliyindən istifadə edərək 1984-cü ilin oktyabrında Qazax rayonunun ərazisindən 1675 hektar ərazini öz ərazisinə birləşdirməyə nail olmuşdu. Bu üsul ittifaq birgəyaşayışı ilə səsleşməsə də, adı qarşılıqlı razılaşma olan cəbrən razılaşma olmuşdu. 14 ildən sonra İttifaqda yaranmış ideoloji boşluqdan istifadə edən ermənilik yeni ərazilərə yiyələnmək niyyəti ilə əvvəlcə Naxçıvanı, sonra Qarabağın dağlıq hissəsini ilhaqa vasitə etdi. Xalqın mübarizə ruhu bu niyyətin gerçəkləşməsinə imkan vermədi. Sonra nələr oldu? – Ermənistan Azərbaycana qarşı elan etmədən müharibəyə başladı. Müharibə müddətində Bağanis-Ayrim, Başlıbel, Ağdaban, Qaradağlı, Malıbəyli, Quşçular, Qarakənd, Xocalı faciələrini törətdi, torpaqlarımızın 20 faizini işğal etdi...

Sonra nə oldu? – Ermənistan BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrini yerinə yetirmədi; ATƏT-in Minsk Qrupunun icraçılığı ilə aparılan danışıqlardan yayındı. Azərbaycan gerçəkliklərini görən dövlətlər erməniliyi pisləyirdi, işğalçının havadarları həm susurdu, həm də ona siyasi və hərbi yardım göstərirdi...

Belə bir şəraitdə

*Əsgərləşdi xalqın ruhu
yağılığı döyə-döyə,
İlk gülləni atan düşmən
Təslim oldu son gülləyə...*

Birinci payız.

Ermənistan bilirdimi dünya belə qalmayacaq...

Ermənistan silahlı birləşmələri Azərbaycanın ərazilərində müxtəlif miqyaslı təxribatlar törədirdi. Bu təxribatlar təkcə danışıqlardan yayınma vasitəsi deyildi, həm də yeni ərazilər işğal etmək niyyəti idi. Ermənistan işğalçılıq niyyətini terrorlarla davam erdirmək istəyirdi. Belə terrorlardan birini 2020-ci il sentyabrın 27-də törətmək istədi. Azərbaycan Ordusunun hissələri təxribatın (əslində hücumun) qarşısını qətiyyətlə aldı, Ali Baş Komandanın döyüş əmri ilə əks-hücumla keçdi. Bu döyüşlər İkinci Qarabağ müharibəsinin, mahiyyəti etibarilə Vətən müharibəsinin başlanğıcı oldu. Azərbaycan Ordusu düşmənin işğal müddətində yaratdığı, bütün mühəndis vasitələrindən istifadə etməklə möhkəmləndirdiyi, yeniliklərdən bəhrələnməklə təkmilləşdirdiyi müdafiə sədlərini (ermənilər bu sədləri "Ohanyan səddi" adlandırırdı) darmadağın etdi, ordumuzun piyadalarının hücumu üçün əlverişli şərait yarandı. Azərbaycan əsgəri döyüşə-döyüşə mövqe qələbələri qazanırdı...

İkinci Qarabağ müharibəsindən əvvəl ön xətdə döyüş növbətçiliyindən qayıtmış əsgər demişdi ki, biz döyüş növbətçiliyindən döyüşə getmək istəyirik. Həmin əsgərlə Zəfərdən sonra işğaldan azad edilmiş Kəlbəcərdə yenidən görüşdük, kəlmələşəndə dedi ki, Vətən müharibəsində ilk güllələri atanda bir qədər həyəcanlı idim. Düşünürdüm ki, görəsən, güllələrim hədəfə dəyirmi? Qarşı tərəfdə atışın zəiflədiyini hiss edəndə həyəcanım sovuşdu. Daha inamla döyüşdük.

Ön xətdə döyüş növbətçiliyinə getməyə hazırlaşan əsgər demişdi ki, babam Birinci Qarabağ müharibəsində Daşaltıda şəhid olub. Əgər döyüş yolumuz o səmtə olsa, Daşaltıda mən də döyüşəcəm, Daşaltını təmizləyəndən sonra Şuşa uğrunda döyüşəcəm. Həmin əsgər Daşaltıda döyüşmüşdü, yaralandığını kimsəyə bildirməmişdi, Şuşa uğrunda gedən döyüşlərdə də iştirak etmişdi. Noyabrın 5-də Şuşa uğrunda şəhid olmuşdu...

Azərbaycan Ordusu döyüşə-döyüşə Şuşaya yaxınlaşırdı... Azərbaycan Ordusunun Şuşaya Şuşanın dağlarından keçərək yaxınlaşması da, düşməni haqlaması da, döyüşməsi də, qalib gəlməsi də bizim qürurumuza, düşmənin havadarlarının heyretinə döndü. Vətən müharibəsi bütövlükdə, Şuşa döyüşləri ayrılıqda qüdrət kimi tarixləşdi:

Düşmən güman edirdi ki, Azərbaycan Ordusunun hissələri Şuşaya Qırmızı Bazar qəsəbəsi tərəfdən gələcək. Ona görə də əsas qüvvələrini bu səmtə cəmləmişdi. Buradan Şuşakəndə, oradan da Şuşaya – yol belədi. Düşmən Azərbaycan Ordusunun Laçın istiqamətindən gələ biləcəyini də güman edirdi. Azərbaycan Ordusunun komandanlığı bu gümanların gerçəkləşməsinə, düşmənin fəal müdafiəsinə imkan vermədi. Hərbiçilərin təbircə desək, miqyasına, planına və ardıcılığına görə misli görünməmiş qərar verdi: Şuşaya sıx Qarabağ meşələrindən yeni yol açılsın. Böyük Tağlar kəndindən meşələrlə Şuşaya, Çanaxçı və Sığnax kəndlərinə tərəf buldozer və əllə 3 gün ərzində 42 kilometr uzunluğunda yol açıldı. Döyüşlər gedə-gedə! Mühəndis-istehkamçılarımız dar dağ cığırını texnikanın hərəkət edə biləcəyi meşə yoluna çevirdilər. Azərbaycan bölmələri artilleriya qurğularını Çanaxçı ətrafında cəmləşdirə bildi. Dağ piyadalarımız qətiyyət işığına döndü, düşmən pusquya düşdü və son...

Döyüşçülərimiz Şuşanın meşələrinə çatıb müdafiə xətti yaratdılar. Həmin anlarda düşmən üç dəfə həmlə eləmişdi. Həmlələrin üçü də dəf edilmişdi. Döyüşçülərimiz Şuşa İcra Hakimiyyətinin binasını ələ keçirdilər. Müqavimət göstərənləri məhv etdilər, qaçanlar təqib olundular. Son həddə yaxın məsafədən, sözün əsl mənasında, binalar arasında gedən döyüşlərdə binaları, əraziləri düşmən-dən təmizlədilər.

8 Noyabr Zəfər günü oldu...

Vətən müharibəsi payızda başladı, tarixi Zəfər payızda qazanıldı...

*Dan yerinə sığışmayan
Səhər ilə gəldi payız,
Azərbaycan dünyasına
Zəfər ilə gəldi payız...*

İkinci payız.

Zəfərdən sonra məğlub Ermənistanın dağılmış ordusunun qalıqları da Xankəndidə, onun ətraflarında cəmləşmişdi. Bu qüvvələr də, separatçı adlandırılan hərbi qüvvələr də Ermənistandan idarə edilirdilər. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə, əsasən Kəlbəcərdə, Laçında təxribatları bu birləşmiş qüvvələr törədirdi; üçtərəfli Bəyanatın şərtlərini yerinə yetirməyən Ermənistanın

Baş naziri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdığını etiraf etmişdi, ancaq Azərbaycanın ərazisinin bir hissəsi olan Qarabağda – işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yenə terrorlar, təxribatlar törədilirdi. Azərbaycan Ermənistanda idarə edilən terror şəbəkəsini ləğv etmək, ərazi bütövlüyünü tamlaşdırmaq üçün 2023-cü il sentyabrın 19-da lokal xarakterli antiterror tədbirləri keçirməyə başladı. Öz ərazisində bu tədbirləri (belə tədbirləri) keçirmək Azərbaycanın Konstitusion hüququ idi. Həm də beynəlxalq hüququn normaları əsasında aparılırdı: mülki əhali, mülki obyektlər hədəfə alınmırdı.

Lokal xarakterli antiterror tədbirlərinə kimi Azərbaycan Laçın-Xankəndi yolunda nəzarət-buraxılış məntəqəsi yaratmışdı. Bu, müharibədən sonrakı dövr üçün (həm də Ermənistan kimi bir dövlətlə həmsərhəd olan dövlət üçün!) gərəkli dövlətçilik təsisatı kimi antiterror tədbirlərinin ilk mərhələsi idi – terrorçuların Xankəndiyə gəlişi, çıxışı birdəfəlik dayandırılmışdı, axtarışda olan erməni əsilli müharibə canilərinin saxlanması, cəzalandırılması üçün hüquq-mühafizə orqanlarına təhvil verilməsi ehtimalı gerçəkləşmişdi.

Lokal xarakterli antiterror tədbirləri sentyabrın 19-da keçirildi. Düşmənin komanda məntəqələri, hava hücumundan müdafiə sistemi sıradan çıxarıldı, 235 hava hücumundan müdafiə vasitələri dağıdıldı, 61 artilleriya silahı, 26 zirehli texnikası, onlarla döyüş texnikası, yüzlərlə hərbi qulluqçusu məhv edildi. Sentyabrın 20-də Azərbaycanın şərtlərinə əməl edildi – Xankəndidə ağ bayraq qaldırıldı, terrorçu qüvvələr tərksilah edildi, qısa müddətdə Ağdərə, Əsgəran, Xocalı düşmənlərdən təmizləndi...

Lokal xarakterli antiterror tədbirləri qələbə ilə başa çatdı...

Sentyabrın 28-də "Dağlıq Qarabağ Respublikası" rəsmən buraxıldı...

Lokal xarakterli antiterror tədbirləri payızda keçirildi, Zəfərin davamı kimi qələbə qazanıldı...

Qələbitemizlər Azərbaycan əsgərinə xitabən deyir ki,

*"Ana", "Vətən", "Ana Vətən" deyənlərin qardaşısan,
Qayım-qədim məmləkətə məhəbbətli Zəfəriniz.*

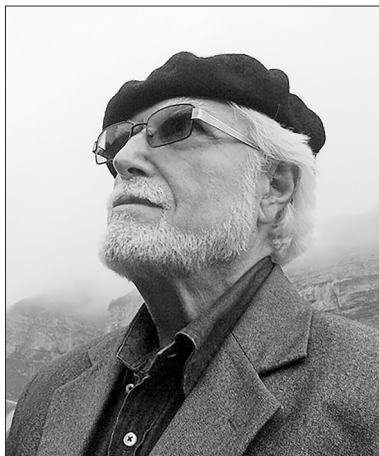
*Döyüş andı Vətən oldu, Vətən üçün döyüşdünüz,
Bu qüdrətlə vətənləşən sədaqətli Zəfəriniz.*

*Şəhidlikdən keçən döyüş tarixə tarix dərsidi,
Bu tarixdən tarixlərə əmanətli Zəfəriniz.*

...və ruhumuzun Zəfər fəslı.

Təbiətin payız fəslı həm də ruhumuzun Zəfər fəslı oldu...

Şahin FAZİL

“Qarabağ zəfərnamələri” silsiləsindən

44 GÜN

“Azərbaycan 44 gün ərzində parlaq qələbə qazanaraq Ermənistanı məğlub etdi, işğala son qoydu. Bu 44 günün hər günü bizim şanlı tariximizdir”.

İlham Əliyev

Düşmənimin halını,
Məkrli əhvalını
Yaxşı elədik yaman!
Səmamızdan

qara çən,
qara yel,
qara duman

ötməz, bir daha ötməz –
çünki elə qovduq ki,
həmişəlik ötəndir!
Qarabağ Azərbaycan,
Azərbaycan Vətəndir!

44 günün hər günü
qələbə, zəfər günü!!!

Vətəndaşlar yenə şən!
Bu gün dünəndən artıq,
bu gün dönə-dönə şən –
hamını məğrur edib,
hamını sevindirən,
bir qərn ayrı düşən
 bu göl,
 bu çöl,
 çəməndir –
Qarabağ Azərbaycan,
Azərbaycan Vətəndir!
 44 günün hər günü
 qələbə, zəfər günü!!!

Müqəddəs torpağımın
Hər daşı gövhərə tən,
Hər qumu zərə təndir –
Ölkə belə ölkədir,
Vətən belə Vətəndir,
Mənim ulu diyarım
seviləndir, sevəndir,
Düşmənlə vuruşmağa
 sağ əlimdə qılınc var,
 sol əlimdə kəfəndir –
Qarabağ Azərbaycan,
Azərbaycan Vətəndir!
 44 günün hər günü
 qələbə, zəfər günü!!!

Cəfakarda cəfa var,
Vəfadarda vəfa var!
44 günün içində
namərd qonşu oldu xar,
namərd qonşu xaindir,
mərd türk isə vəfadar.
Mərdliyi, cəmərdliyi
bilməyən bilməyəcək,
bilən isə biləndir –
Qarabağ Azərbaycan,
Azərbaycan Vətəndir!
 44 günün hər günü
 qələbə, zəfər günü!!!

Yan olur get-gedə dinclik, azalır rahatlıq,
Niyə bəs olmamalı dərd, fəğan darmadağın?

Kainatda hələ ki, başqa cahan görsənmir,
Belə getsə, olacaqdır bu cahan darmadağın.

Yaradandır Yaradan yer-göyü insanlar üçün,
Etməsin aləmi Aləmyaradan darmadağın.

Yaşadaq şöhrətini, şanını keçmiş zamanın,
Nə gərəkdir ola şöhrət, ola şan darmadağın.

Gülləni güllələmək dövrünü gəlsin, yarəb,
Kaş ola birkərəlik gülləbaran darmadağın.

Vətənim Azər[i]baycan kimə olmuş bədxah?
Düşmən istərdi ki, olsun bu məkan darmadağın.

Ordumuz məqsədinə yetdi nəhayət, əhsən!
Çox çətin müşkülümüz oldu asan darmadağın!

Şahina, bircə günə aldı cəza xainlər!
Düşmənin qüvvələri indi yaman darmadağın!!!

20 sentyabr, 2023

23 saat

Ordumuzun gücləndirilməsi işində yorulmadan çalışdıq. Elə bir güclü ordu yaratdıq ki, bu gün Azərbaycan Silahlı Qüvvələri istənilən vəzifəni şəraflə yerinə yetirə bilər və biz bunu döyüş meydanında sübut etdik, ..., cəmi 23 saat davam edən antiterror əməliyyatı bizim gücümüzü göstərdi və yenə də düşmən ağ bayraq qaldıraraq təslim oldu. Biz haqlı olaraq Silahlı Qüvvələrimizlə fəxr edirik.

İlham Əliyev

Saat çıxqılıtsı! Zəfər dolu səh
23 saat.

Saatlar içində bizə müqəddəs
23 saat.

Söz! Təkrar edirəm mən “möhtəşəm”i –
Saat səslərinin ən möhtəşəmi –
Bir günü bir ilə tən möhtəşəmi
23 saat.

Sərkərdə əsgəri səfərbər etdi,
Ordumu təzədən müzəffər etdi!
Bir günü bir ilə bərabər etdi
23 saat.

Düşmənin üstünə əsgər yeridi,
Şücaət yeridi, hünər yeridi,
Bir gecə və gündüz zəfər yeridi
23 saat.

Yağının ley kimi aldıq üstünü!
Yaxşı üstələdik o gün hər günü!
Güclü bir liderin müzəffər günü
23 saat.

Düşmənin o mənfur əməli öldü,
30 illik həsrət, deməli, öldü,
“Qaçanı qovmazlar” məsəli öldü
23 saat.

Pələngə dönürük biz vuruşanda,
Qalmır şəhidliyin qorxusu canda,
Qələbə yaşayır hər ötən anda
23 saat.

Bu gün zəfər bizdə, qələbə bizdə,
Bunun şahididir tariximiz də!
Ən uğurlu saat tariximizdə
23 saat.

Nəhayət, tam zəfər görməli olduq,
Rəngin zəfər gülü dərməli olduq,
Əfsus ki, şəhid də verməli olduq
23 saat.

Daha təhlükəni sovuşdurubdur,
Bizi dinc saata qovuşdurubdur,
Düşmənin burnunu ovuşdurubdur
23 saat.

Yadın təntənəsi bitdi nəhayət,
Əsarətin sonu yetdi nəhayət,
Qarabağı Ağbağ etdi nəhayət
23 saat!
23 saat!
23 saat!!!

16 oktyabr, 2023

QƏZƏL

*“Qarabağ münaqişəsi mövzusu
bağlandı birdəfəlik! Separatçıların
kitabı bağlandı birdəfəlik! Bu,
böyük xoşbəxtlikdir.*

İlham Əliyev

Ötmüş qara günlər daha! Ağ birdəfəlikdir!
Artıq Qarabağda yaşamaq birdəfəlikdir!

Bir müddət ayaq oldu uzaq doğma o yurddan,
Biz birdəfəlik basdıq ayaq! Birdəfəlikdir!

Yer vermiş idik torpağımızda, üzü döndü,
Saplandı ona indi bıçaq, birdəfəlikdir.

“Dağlıq Qarabağ” istilahı ləğv olunubdur,
Yalnız “Qarabağdır”! Qarabağ birdəfəlikdir!

Hərdən bizə olmuşdu yamaq əcnəbi kəslər,
Olmaz bizə biganə yamaq! Birdəfəlikdir!

Yanmaqda çıraq, mülkümüzü etdi çıraqban,
Daim yanacaqdır, bu çıraq birdəfəlikdir!

“Qərbi” deyilən Azər[i]baycan bizi gözlər,
Göycək soraq olmuş, bu soraq birdəfəlikdir!

Bir qonşu ki, olduqca rəzil, kinli, xəbisdir,
Üç hərbi udub oldu iraq, birdəfəlikdir!

Türk elləri gündən-günə etməkdə yaxınlıq,
Bizdən qara yel oldu uzaq, birdəfəlikdir!

Vəhdət diləyənlər qovuşub söyləyəcəklər:
Var oldu vüsal, ötdü fəraq! Birdəfəlikdir!

Aşiq daha qovğayə tərəf getməyəcəkdir,
Yar olmayacaqdır sinədəğ, birdəfəlikdir.

Sönmüşdü ocaq, sönməyəcəkdir daha heç vaxt,
Yanmaqda ocaq gur, bu ocaq birdəfəlikdir!

Bədxahlarımız öylə çomaqlandı sərəsər
Zənn eyləyirəm ki, o çomaq birdəfəlikdir!

Vurduq şapalaq düşməyə, iz qaldı ömürlük.
Bilsin bunu düşməni, şapalaq birdəfəlikdir!

Gülşənlərimi yağı alaqtək bürümüşdü,
Yan oldu bu bağdan o alaq. Birdəfəlikdir!

İllər ötüşübdür və bu gün müstəqilik biz.
İstiqlalımız xoş ki, maraq birdəfəlikdir!

Şahin, köç edir köçkünümüz mülkünə doğru,
Artıq Qarabağda yaşamaq birdəfəlikdir!!!

17.10.2023

◆ Yeni tərcümələr

Anni Erno

Tam adı-soyadı Anni Terez Blanş Düşen – fransız nasiri və pedaqoqu. 1 sentyabr 1940-cı ildə Normandiyanın şimalındakı Lilbonn şəhərində anadan olub. Əvvəlcə özəl katolik məktəbdə, sonra Ruan Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil alıb. 16 yaşından şəxsi gündəliklərini yazmağa başlayan Anni sonradan həmin qeydlər əsasında ilk romanını qələmə alsada, onu çap etdirməyib.

1964-cü ildə Filipp Erno ilə ailə qurduqdan sonra Ansi şəhərinə köçüb. Bu nikahdan iki oğlu dünyaya gəlib. 1970-ci illərdə Ansi-le-Vye və Pontuaz şəhərlərindəki ibtidai və orta məktəblərdə dil-ədəbiyyat fənnini tədris edib, bir müddət sonra isə Distsansiyalı Təhsil üzrə Milli Mərkəzdə ixtisasına uyğun işlə təmin olunub.

1980-ci ildə ərindən boşanan və həmin vaxtdan Serji şəhərində məskunlaşan yazar ədəbi yaradıcılığa daha sıx bağlanıb.

“Abort” romanından başqa bütün əsərlərində avtobiografik elementlər duyulur.

1974-cü ildə işıq üzü görən ilk romanı “Boş şkaf” ona şöhrət qazandırır.

Yazarın digər romanları “Boş gündəliklər” (1977), “Donmuş qadın” (1981), “Başqa bir qadın” (1988), “Yalın ehtiras” (1992), “Jurnal qapağı” (1993), “Xəcalət” (1997), “Gecədən kənara çıxmadım ki mən” (1997), “Təmiz havada yaşamaq” (2000)-dir. Uğurlu ədəbi yaradıcılığına görə bir sıra ədəbi ödüllərə, 2022-ci ildə isə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülüb.

2008-ci ildə fransız rejissoru Patrik-Mario Bernar Anni Ernonun “Başqa bir qadın” romanı əsasında bədii film çəkib.

“İllər” romanına görə 2008-ci ildə həm Marqerit Duras, həm də Fransua Moriak mükafatlarına layiq görülüb. Həmin il bütün yaradıcı fəaliyyətinə görə “Fransız dili ödülü”nü, 2017-ci ildə isə Marqerit Yursenar adına mükafatı qazanıb.

2014-cü ildən Serji-Pontuaz Universitetinin fəxri doktorudur.

Oxuculara təqdim etdiyimiz “Atamın yeri” romanı 1983-cü ildə Parisdəki “Gallimar” nəşriyyatında çap olunub və sonrakı il Fransanın nüfuzlu ədəbi ödüllərindən sayılan Renodo mükafatına layiq görülüb.

Atamın yeri

♦ Roman

*Yazmaq – xəyanətdən sonra tapa biləcəyim
ən sonuncu sığınacaqdır.*

Jan Jene

Orta məktəbdə müəllim işləmək üçün diplom almaqdan ötrü Krua-Russdakı Lion liseylərindən birində keçirilən imtahanlardan uğurla çıxdım. Təzəcə istifadəyə verilən həmin liseydə müdiriyyət və müəllimlər üçün nəzərdə tutulan otaqlarda yamyaşıl bitkilər düzülmüşdü, kitabxananın döşəməsinə isə açıq boz rəngdə palaz serilmişdi. Mən isə kitabxanada oturub müfəttişin və ədəbiyyat fənni üzrə iki təcrübəli müəllimin iştirakıyla sınaq dərsinə girməkdən ötrü çağırılacağımı gözləyirdim. Yazılı imtahanın yekunlarıyla bağlı vərəqləri qarşısına düzən bir qadın özündən arxayın və rahat-rahət onları gözdən keçirirdi. Qalan ömrüm boyunca eyni işi görməkdən ötrü girəcəyim sınaq dərində məndən üstün bir səviyyə göstərmək tələb olunurdu.

Riyaziyyat təmayüllü yuxarı siniflərə həmin dərsi keçərkən mən şagirdlərə Balzakin “Qorio ata” romanından seçdiyim iyirmi beş sətrin ardıcıl şəkildə nömrələnməsini tapşırdım.

Sonra, yeni lisey müdirinin kabinetində ikən, müfəttiş mənə öz iradını bildirdi: “İzahınız uzun çəkdi, bir az da uzansaydı, şagirdləri yuxu tutacaqdı”. Bunu deyərkən o, bir cüt assistentinin – bir kişi ilə çəhrayı çəkməli və gözləri zəif görən xanımın – arasında əyləşmişdi. Mən isə onlarla üz-büz oturmuşdum. Həmin on beş, iyirmi dəqiqə boyu o, gah irad bildirdi, gah məni təriflədi, gah da öz dəyərli tövsiyələrini verdi: mən isə karıxıb qalmışdım ki, görəsən bütün bunlar mənim işə qəbul olduğuma dəlalət edir, ya yox?.. Onların üçü də – qeybdən gələn vahid komandaya əsasən – qəfildən ciddi görkəmlə ayağa qalxdı. Mən də o əsnada həyə-canla yerimdən durmalı oldum. Müfəttiş əlini mənə uzatdı. Düz gözlərimin içinə baxaraq dedi: “Təbrik edirəm, madam”. Digərləri də əlimi sıxmaqla: “Təbrik edirəm,” – dedi, qadın isə hələ mənə gülümsədi də...

Ta avtobus dayanacağına mən həmin səhnəni xatırladım, xəcalət və çılgınlıq hisslərinə qapıldım. Elə o axşam yazdığım məktubda özümün artıq diplomlu bir müəllim olduğumun müjdəsini ata-anamla bölüşdüm. Cavab məktubunda anam bu uğuruma ürəkdən sevindiklərini bildirdi.

Atam bundan düz iki ay sonra – həm də günü-gününə – dünyasını dəyişdi. Onun altmış yeddi yaşı vardı və o vaxta qədər Sena boyu departamentə aid İ. şəhərindəki vağzalın yaxınlığında, sakit bir məhəllədə

yerləşən kafesini anamla birgə işlədirdi. (Mətnə sıx təkrarlanan “İ.” işarəti ilə müəllif Normandiyanın şimalındakı Ruan vilayətində yerləşən İvto (fransızca: Yvetot) şəhərini nəzərdə tutur – A.Y.)

Əslində, atam bir il sonra pensiyaya çıxmaq niyyətindəydi. Lion liseyində yaşadığım o səhnənin atamın ölümündən öncə, yoxsa sonramı baş verdiyini dəqiqləşdirmək istəyəndə, karıxıb qalıram: bilmirəm ki, Krua-Russdakı dayanacaqda avtobus gözlədiyim o küləkli aprel gününü daha əvvəl yaşamışam, yoxsa atamın vəfat etdiyi o бүrkүlü iyun gününü.

Ölüm bazar günü, günüortadan sonrakı saatlarda gerçəkləşdi.

Əvvəlcə anam pilləkənin başında peyda oldu. Gözlərinin yaşını sildiği salfeti o, yəqin ki, gündüz yeməyindən sonra yataq otağına qalxmazdan əvvəl mətbəxdən götürmüşdü. Sakitcə elan elədi: “Hər şey bitdi”. Sonrakı dəqiqələrdə nələrin baş verdiyi indi xatirimə gəlmir. Elə atamın mənim arxa tərəfimdəki bir nöqtəyə dikilən gözləri və üst dodağının altından görünən damağı canlanır yaddaşımda. Deyəsən, o ara anama demişdim ki, mərhumin gözlərini qapatsın.

Xalam da əriylə birgə yatağın böyrünü kəsdirmişdi. Onlar mərhumu yumaq və üzünü tərəş etmək üçün yardımlarını təklif elədilər, çünki cəsəd soyuyub qaxıyana qədər bu işləri bitirmək vacib imiş. Anam bildirdi ki, atama üç il əvvəl mənim toyuma aldığı kostyumun geyindirilməsi məsləhətdir. Hamımız hönkürtü və nalə qoparmadan davranırdıq, təkcə anamın gözləri qızarmışdı və hıçqırığı heç cür keçmək bilmirdi. Ən adi sözlər qopurdu dilimizdən, heç kəs ora-bura vurnuxmadan, yəni təmkinli davranırdı. Xalam ilə əri elə hey təkrarlayırdılar: “Çox da əziyyət çəkmədi”, “Zavallı yamanca dəyişibmiş ha”.

Anam isə, hələ də sağ imiş kimi, atamla dərdləşirdi – sanki qadın öz həyatının fərqli bir mərhələsinə adlamışdı. Bir neçə kərə mərhuma: “Bizim zavallı atamız” – deyib, durdu da...

Üzünü qırxdıqdan sonra xalamın əri meyiti qaldırıb, dik oturdu ki, son günlər dəyişmədiyi köynəyi birtəhər əynindən çıxardıb yenisini geyindirə bilsin. Atamın başı o ara mavi damarları sezilən çılpaq sinəsinə düşdü. Mən ilk dəfəydi ki, atamı belə, yəni lüt-anadangəlmə görürdüm. Anam köynəyinin ətkələriylə əlüstü meyitin ora-burasını örtüdü və xəfifcə gülümsünərək: “Örtsənə bu ayıb yerlərini, ay zalım” dedi.

Əyin-baş geyindiriləndən sonra atamın birləşdirilən əllərinin arasına bir təsbeh qoydular. Dəqiq xatırlamıram kim – anam, yoxsa xalam – dedi: “Belə o, bir xeyli yaxşı görünür”, yəni daha təmizdir, daha baxımlıdır mənasında. Pəncərə qapaqlarını qapayıb, ta nəhardan bəri qonşu otaqda yatan oğulbalamı oyadaraq, qulağına pıçıldadım: “Səssiz ol ha, baban lay-lay edib”.

Xalamın əri İ.-də yaşayan bütün qohum-əqrəbaya xəbər saldı və onlar da durub, qapımıza gəldilər. Anam və mənimlə birgə yataq otağına qalxan qohumlar bir neçə dəqiqə boyu səssiz-səmirsiz yatağın böyründə dayandıqdan sonra atamın xəstəliyi və qəfil vəfatı barədə nələrsə pıçıl-

daşmağa başladılar. Aşağı endikləri vaxt isə biz onlara kafemizdə oturub, nə isə içməyi təklif elədik.

Ölüm faktını təsdiqləyən həkimin kimliyi də artıq yaddaşımdan silinib-gedib. Bir neçə saat ötuncə, atamın üzü tanınmaz hala düşdü. Axşam-üstü, onun otağında oturduğum vaxt mən tamamilə yalnız idim. Pəncərə qapaqlarının arasından süzülən işıq zolağı linoleum örtüyün üzərinə düşürdü.

Hə, qarşımda uzanan bu kişi daha mənim atam deyildi. Üzümüş sifətinin böyük qismini burnu zəbt eləmişdi. Əyninə gen gələn tünd göy rəngli kostyumun içində isə o, yuxuya gedən zərif quşcuğazı xatırladırdı. Keçindiği vaxt geniş açılan, donuq gözlü sifəti də artıq tanınmaz hala düşmüşdü. Ancaq bundan sonra mən onu – hətta bu kökdə belə – görə bilməyəcəkdim.

Onu harada və necə dəfn edəcəyimizi, cənazə ayininin harada icra olunacağını, ölüm xəbərini kimlərlə bölüşəcəyimizi, dəfn mərasiminə nə geyinəcəyimizi öz aramızda müzakirə elədik. İçimdə elə təəssürat yaranmışdı ki, bütün bu hazırlıqların əslində atama zərərəcə dəxli yoxdur. Sanki bu, mərhumun özünün məlum səbəblər ucbatından qatıla bilməyəcəyi bir mərasim idi. Anam hədsiz həyəcanlı görünürdü, hətta bir ara mənə dedi ki, ölümü ərəfəsində, gecə vaxtı atam onu öpmək üçün önə doğru uzansa da, artıq danışmağa heyi qalmayıbmış. Sonra anam əlavə elədi: "Bilirsen də, cavan vaxtı o, çox yaraşıqlı kişi idi".

Bazar ertəsi otaqdan bir qoxu gəldi. Suyu uzun müddət dəyişdirilməyən güldanda çürüməyə başlayan çiçəklərə xas əvvəlcə xəfif, sonra üfunəti xatırladan bir qoxu idi bu.

Anam dəfn günü öz ticarətinə ara verdi. Əks halda, müştərilərini itirə bilərdi və bunu özünə heç cür rəva görməzdi. Mərhum atamın nəşi üst mərtəbədə uyuyurdu, alt qatdakı məkanda isə anam öz müştəriləri üçün cirə arağı və qırmızı şərab süzürdü. Nəcib tərbiyə görmüş şəxslərin ortaq qənaətinə görə, mərhumun yaxınları göz yaşı axıtmalı, susub-durmaqla, bacardığıqca ləyaqətli davranmalıdırlar. Anam isə, eynilə digər qonşularımız kimi, gündəlik məişət qayğılarına sədaqətini sərgiləyirdi deyə, davranışlarında o ləyaqətin birçə zərrəsi də sezilmirdi.

Atamın keçindiği bazar günündən dəfn olunacağı çərşənbəyə qədərki müddətdə kafeyə baş çəkən daimi müştərilərin hamısı masa arxasına keçən kimi bu ölüm faktına qısaca rəy bildirirdi, ya: "Belə qəfil ölməsi qəribədir, vallah...", ya da süni bir şüxluq sərgiləyərək: "Deməli, məkanın sahibi də öz təslim bayrağını qaldırdı" – deyirdilər.

Bu xəbəri ilk dəfə öyrənərkən hansı hissləri keçirdiklərini də hələ bizimlə bölüşürdülər: "Möhkəm sarsıldım" və ya: "Nə hala düşdüyümü sözlərlə ifadə eləməm, imkansızdır". Guya bununla, nəzakət xatirinə də olsa, anama demək istəyirdilər ki, onun dərдинə şərikdirlər. Bir çoxları diri ikən atamı son kərə necə gördüklərindən söz salır, o son görüşü ən xırda təfərrüatlarına qədər bizə təsvir eləməyə çalışırdılar: o görüşün harada,

nə vaxt, hansı hava şəraitində baş tutduğundan, mərhumla nə barədə danışdıqlarından ətraflı danışdılar. Həyatın hələ öz axarıyla getdiyi vaxtdakı həmin görüşü xatırlamaqla, onlar bu ölüm xəbərini ağıllarına belə sığışdırmadıqlarını dərhal göstərməyə can atırdılar. Sırf nəzakət xatirinə, onlar mərhumla bir daha nəzər salmaq üçün bizdən izn istəyirdilər. Ancaq anam da bu izni hər kəsə vermirdi, çünki mərhumla həqiqi rəğbət hissi duyanlar ilə onu sadəcə maraq xatirinə görmək istəyənləri dəqiq ayırd eləyə bilirdi. O, kafe müştərilərinin, demək olar ki, hamısına atamla vidalaşmaq fürsəti yaratdı. Qonşuluqdakı inşaat ustasının arvadına isə bu imkanı da çox gördü, çünki ağzını toyuğun bir yeri kimi büzərək danışan o qadından hələ sağ ikən də atamın zəndeyi-zəhləsi gedərdi.

Bazar ertəsi dəfn bürosunun əməkdaşları evimizə baş çəkdi. Mətbəxdən yuxarıya, yeni yataq otaqlarına qalxan pilləkənin tabutu endirmək üçün hədsiz dar olduğu ortaya çıxdı. Odur ki, meyiti sellofan torbaya qoyub, pillələrlə üzəsağı, həm də birçə saatlığa öz fəaliyyətinə ara verən kafenin tən ortasındakı boş tabutun yanına endirmək, daha doğrusu, pillələrlə sürütmək lazım gəldi. Bu eniş prosesi hədsiz uzun çəkdi, çünki büro əməkdaşları cəsədi ümumilikdə, xüsusilə də döngələrdə necə daşımağın daha rahat olacağı barədə öz aralarında bir xeyli məsləhətləşib, durdular.

Bazar günündən bəri atamın başı altına qoyulan yastıqda bir çuxur yarandığını gördük. Meyit yataq otağında qaldığı günlər ərzində biz orada hər hansı yır-yığış etməmişdik və atamın geyimləri hələ də stulun başında dururdu. Onun iş kombinezonunun zəncirbəndli cibindən bir dəstə pul çıxdı – bunlar yəqin ötən çərşənbədən qalan günlük qazanc idi. Mərhumun dərmanlarını zibil qutusuna, geyimlərini isə kirli paltarlar üçün səbətə atdım.

Dəfn ərəfəsində ehsana bir qədər dana ətə qızartdıq. Bizi sayıb, dəfn mərasiminə qatılan insanları doyurmadan yola salmağı özümüzə rəva bilməzdik.

Axşamüstü ərim də gəlib çıxdı: mərhumun evindəki matəm ovqatının sanki bu günəşdə yanıb-qaralan adama hər hansı dəxli-zadı yox idi. Həmin gün o, bu evdə həmişəkindən daha yad birisi kimi davranırdı. Onunla birgə həmin gecə ata ocağımdakı yeganə ikinəfərlik yataqda, üstəlik, atamın keçindiği o çarpayıda yatmağa məcbur oldum.

Qəsəbəmizdə yaşayan xeyli insan – evdar qadınlar və bir saatlığa işdən icazə alan fəhlələr – həmin gün kilsəyə yığılmışdı. Gözlədiyimiz kimi, atamın sağlığında yaxın əlaqələr saxladığı “yüksək vəzifəli” məmurlardan və həmkarı sayılan tacirlərdən heç kəs bu tədbirə qatılmağı özünə rəva bilməmişdi. Onsuz da atam heç bir təşkilata-zada üzv deyildi, hər hansı kütləvi tədbirə də qatılmazdı, amma buna rəğmən, tacirlər birliyinə hər ay üzvlük haqqı ödəyirdi. Əza məclisi əsnasında keşiş: “halal zəhmət və dürüstlüklə yaşanan ömür”, “həyatı boyu heç vaxt və heç kimin haqqını yeməyən bir insan” ifadələrini dilinə gətirdi.

Sonra biz dəfnə qatılanların əlini sıxmağa başladıq. Mərasimə rəhbərlik edən keşişin səhlənkarlığı ucbatından biz daha öncə görüşdüyümüz insanların əllərini təkrar sıxmağa məcbur qalmışdıq: özünün sonradan dediyinə görə, guya o, bunu iştirakçılar çox görünsün deyə, belə düşünübmüş. Ancaq bu səfər adamlar bizə başsağlığı vermədən, yeni əlüstü əlimizi sıxmaqla, tələm-tələsik oradan uzaqlaşırıdılar.

Yırğalanan tabut kəndirlərin köməyi ilə məzara endiyi an anam, eynilə mənim toyumda ayin icra olunarkən etdiyi kimi, özünü tuta bilməyib, hönkürtü vurdu.

Ehsan verməkdən ötrü kafemizdəki masaları tək cərgə şəklində düzdük. Əvvəlcə hamı sükuta dalsa da, getdikcə söhbət qızışdı. Günortaya qədər şirin-şirin yatan balaca oğlum masaların arasında dolaşır, bağımızdan yığıdığı çiçəyi və ya çınqılı-daşı qonaqlarımıza paylayırdı.

Masanın digər ucunda əyləşən əmim məni görməkdən ötrü irəli əyilərək dedi: "Atanın səni velosipedlə məktəbə apardığı vaxtlar yadına gələr də yəqin?" Onun səsi eynilə atamınkini xatırladırdı.

Axşam saat beşə doğru hamı öz ev-eşiyinə dağılışdı. Biz isə kəlmə kəsmədən masaları əvvəlki yerlərinə qaytardıq. Ərim elə həmin gün axşam qatarıyla geri döndü.

Mən isə ölüm faktıyla bağlı gərəkli rəsmi sənədləri yoluna qoymaqla ötrü daha bir neçə gün anamın yanında qalası oldum. Bələdiyyədəki ailə kitabımıza müvafiq qeyd işləndi, dəfn bürosuna xidmət haqqı ödədik, başsağlığı mətnləri göndərənlərə bir-bəbir cavablar yazıldı. Anam üçün "dul xanım A... D..." sözlərinin yazıldığı vizit kartları sifariş verdik. O günlər küçədə gedərkən bir neçə kərə ağılıma bu fikir gəlmişdi: "Artıq mən də yetkin biriyəm" (ilk dəfə aybaşı olanda anam da mənə məhz belə demişdi: "Artıq sən də böyük bir qız sayılırsan").

Ehtiyacı olanlara paylamaqla ötrü atamdan qalan pal-paltarı bir yerə yığıdıq. Gündəlik geyindiği və zirzəmidə asılan pencəyinin cibindən bir pulqabı çıxdı. İçində bir qədər pul, sürücülük vəsiqəsi, onun düymə ilə bağlanan qismində isə bir parça qəzetə bükülmüş foto tapdım. Kənarları qırt-qırt kəsilən o fotoda bir dəstə fəhlə əks olunmuşdu. Hamısı kaska taxmış bu adamlar gözlərini düz obyektivə zilləmişdilər. Bu foto rəsmli tarix kitablarında verilən, tətilərə aid fotoları xatırlatdı mənə. Arxa sırada dayanan atamın üzündən dərin ciddiyyət və narahatlıq ifadəsi oxunurdu. Şəkildəkilərin çoxusu gülümseyirdi. Qəzet parçasında isə Qadın Pedaqoji məktəbinə qəbul imtahanları zamanı yığılan ballar çap olunmuşdu. İkinci yerdə mənim ad-soyadım gəlirdi.

Anam təkrar əvvəlki hüzuruna qovuşmuşdu. Kafedə öz müştərilərinə xidmət göstərməyə köklənmişdi. Amma qadının üz-gözü soluxmuşdu nəşə. Kafeni açmazdan əvvəlki saatlarda hər gün məzar ziyarətinə yollanırdı.

Bazar günü qatarla evə dönərkən yolboyu özünü dinc aparsın deyə, hər vəchlə oğlumun başını qatmağa çalışırdım: axı birinci sinif vaqon

sərnişinləri nə səs-küyü sevir, nə də şuluq uşaqları. Qəfildən ağılımda belə bir fikir oyandı: "Mən əsl burjua qadınına çevrilmişəm" və ya: "Daha olan olub, keçən keçib".

Ancaq sonra, yəni yayda, ilk təyinatımı almaq ərəfəsində: "Bütün bunlara nə cürsə bir aydınlıq gətiriməliyəm" deyə qərara aldım. Çünki atamın keçdiyi həyat yolu, yeniyetməlik dövrümdə onunla olanlar barədə yazmağa niyyətliydim. Həm də o məsafəli davranışlar necə fərqli bir şey idisə, buna hər hansı ad verməkdə acizlik çəkirdim. Hicran dolu bir sevgi idi bu...

Bu səbəbdən də atamın baş qəhrəmanı olacağı bir roman yazmağa girişdim. Ancaq yarıya çatanda həmin mətndən nədənsə elə özüm də çiyrindim...

O cür bir romanın niyə araya-ərsəyə gəlməyəcəyini hələ indi anlayıram. Ehtiyac içində keçən bir ömürdən bəhs edərkən mən nə bədiliyə, nə də "əyləncəli" və ya "təsirli" məqamlara geniş yer verə bilərdim. Çünki atamın şahidinə çevrildiyim fikir və davranışlarından, zövqlərindən söz açmağa, həyatındakı bütün əlamətdar günləri təsvir etməyə, yaşam tərzindəki önəmli məqamları bir-bəbir sadalamağa məcbur qalacaqdım.

Həmin xatirələrdə nə hədsiz şairənəlik olmalıydı, nə də bir kinayə. Qələmə aldığım alışılmış ifadələr isə vaxtilə ata-anama öz uğurlarım barədə yazdığım yığcam məktublardakından sən deyən də fərqlənməməliydi.

Hekayətimdəki hadisələr iyirminci yüzilin başlanmasına bir neçə ay qalmış və Ko bölgəsində, dəniz sahilindən iyirmi beş kilometr aralıdakı bir kənddə cərəyan edirdi. Şəxsi torpaq sahəsi olmayanlar bu bölgənin iri fermerlərinə mizdurluq edirdilər. Mənim babam da elə bu səbəbdən fermalardan birində arabaçı işləyirmiş. Yayda ot biçir, yığım vaxtı isə məhsul toplayırmış. Səkkiz yaşından bəri o, başqa heç bir məşğuliyyət tanımamış. Şənbə gününün axşamı qazandığı bütün məbləği gətirib, arvadına təhvil verərmiş, qadın isə həmin puldan bəlli bir qismini həftəsonu əyləncələri üçün ərinə ayırmamış ki, qoy gedib domino ilə baş qatsın, bir-iki stəkan da şərab gillətsin.

Evinə içkili halda döndüyü vaxt onun qaşqabağı əvvəlkindən daha bə-tər sallanırmış. Ən mənasız şeylərə görə də uşaqlarının başına qapaz salarmış. Xasiyyəti ağır imiş deyə, heç kəs onun bir dediyini iki eləməzmiş. Heç arvadının da üzü hələm-hələm gülmürmüş.

Bəlkə babama yaşamaq eşqi aşılayan da elə onun bu tündməcazlı-ğıymış: məhz bu sayədə o, səfil yaşam tərzinə sinə görə bilirmiş, özünün əsl kişi olduğuna inamı artırmış. Evdəkilərdən birisinin qəzet və ya kitab oxuduğunu görünəcə isə, kişi dəli danaya dönürmüş. Özü vaxtilə yazıb-oxumağı öyrənməyə fürsət tapmayıbmış. Sadəcə saymağı bacarırmış.

Mən öz babamı cəmi bircə kərə, həm də o, qocalar evində qalanda görmüşdüm: həmin görüşümüzdən üç ay sonra kişi elə həmin qurumda canını tapşırıcaqdı. Əlimdən yapışan atam iri palatada qoşa sıra düzülən

çarpayıların arasıyla irəliləməklə, məni burulan çal saçları göz oxşayan, çəlimsiz bir qocanın yanına aparırdı. Üzünə nəvaziş dolu bir ifadə qonduran babam isə məni hər süzəndə gülümsəyirdi. Atamın ona gizlicə ötürdüyü 250 qramlıq brendi şüşəsini qoca əlüstü yorğanının altına dürteçəkdi.

Hər dəfə yanımda ondan bəhs ediləndə eşitdiyim ilk cümlə bu olurdu: “Nə oxumağı bilirdi, nə də yazmağı”. Sanki bundan agah olmayan birisi onun həyat tərzini və xasiyyətini anlamaqda aciz qalasıydı.

Nənəm isə oxuyub-yazmağı rahibələr üçün açılan məktəbdə öyrənmişdi. Kəndimizin bütün qadınları kimi, o da Ruandakı hansısa fabrikin sifarişiyə daima nələrsə tikib-toxuyurdu: bu işi gördüyü otaq havasız idi, gün işığı da içəriyə mazgal qədər dar olan dəliklərdən süzülürdü. Əks təqdirdə, toxunan parça gün işığında guya yana və ya bozara bilərmiş. Nənəmin özü də, ev-eşiyi də yetərinə baxımlı idi, çünki bu məqama kəndimizdə ciddi önəm verilirdi: axı yuyulub, zivəyə sərilən mələfələrin göz qamaşdırması, yırtıqlarının yamanması kimi, zibil vedrəsinin gündəlik boşaldılmasını da qonşu qadınlar daima ortağ nəzarət altında saxlayırdılar. Evlərin arasında sarmaşılıqlı çəpərlər və ya təciklər olsa da, adamların nəzərindən heç nə yayınmazdı – nə qonşu kişinin meyxanadan döndüyü saat, nə də tənzifdən hazırlanan aybaşı bezlərinin rüzgarda əsib-yelləndiyi o məhrəm həftələr.

Nənəm özünəməxsus üstün cəhətlərdən də xali deyildi: bayram günlərində kartondan turnyur taxar, öz rahatlığına düşkün olan digər kənd qadınları kimi, ətəyini qaldırmadan və ayaq üstə əsla sidiyə çıxmazdı. (Turnyur – 1870-1880-ci illərdə qurama bir geyim elementi kimi dəbdə olub. Qadının belini daha incə göstərməkdən ötrü sərt kartondan hazırlanan bu forma ətəyin altına yerləşdirilmiş – A.Y.).

Qırx yaşına qədər dünyaya beş uşaq gətirən bu qadının qəlbinə sonradan hansısa nəhs fikirlər dolmağa başlayıb və sırf bu səbəbdən o, günlər boyu ağzını açıb, bircə kəlmə də kəsməyib. Daha sonra əl-ayağını yel xəstəliyi tutub. Şəfa tapmaqdan ötrü qadın müqəddəs Rikyenin və ya səhraya çəkilən Gilyomun heykəllərinə sitayiş edib, onların heykəllərinin tozunu alarkən yararlandığı əskini, şəfa umduğu üçün ağrıyan oynaqlarının üstünə qoyub. Sonradan ayaqları tamamilən tutulunca, müqəddəs yerlərin ziyarətindən ötrü onun üçün hələ at arabası kiralamaq məcburiyyəti də doğub.

Ömür sürdükləri daxma isə sən deyən hündür deyildi, üstü samanla örtülən, döşəməsi torpaqdan olan o tikilinin tavanı da əyimli idi. Evi təmizləməkdən ötrü döşəməyə su çiləyib, süpürmək yetərli olurdu. Ailə bostanda bitən tərəvəzlərlə, hindən yığılan yumurtalarla, ağanın babama ödəniş əvəzinə verdiyi kərə yağı və qaymaq ilə qidalanırdı. Toy və konfirmasiya (katolik və protestan məzhəblərində: yeniyetmələrin kilse icmasına qəbulu – A.Y.) mərasimlərinə bir neçə ay öncədən tədarük görülürdü, bunlara qədərki son üç gündə isə adamlar yarıac qalırdılar ki, açılacaq süfrələrdə bunun əvəzinə birə-beş çıxsa bilsinlər.

Bir dəfə kəndimizdə qızılıcadan sağalmaq üzrə olan bir uşaq qəfil dünyasını dəyişibmiş: sən demə, süfrə başında ikən qənimət sayaraq o zavallının ağzına elə hey toyuq əti dürtürmüşlər, uşaq da bunun ucbatından boğulub keçinibmiş.

Yay mövsümünün bazar günlərində isə hamı “assambleya”ya yollanırdı, orada ən müxtəlif oyunlar oynamaqla vaxt keçirir, nəğmə oxuyub, rəqs edirdilər.

Bir dəfə orada yüksək şüvüldən üzüaşağı enərkən atam mükafat kimi onun ucundan asılan ərzaq səbətini hər nə cürsə qamarlaya bilməyib. Bu əfəlliyinə görə babam uzun illər boyu onu: “Vecəyaramaz qoduq!” – deyərək acılamaq üçün ələdüşməz bir fürsət qazanıbmiş.

Piroqu onlar mütləq salavatlayırdılar: bundan ötrü xüsusi ayinə gedir, Pasxa vaxtı isə “Çılğın həftə”də yaxından iştirak edirdilər. Təmizkarlıq da, eynilə din-iman qədər, bir ləyaqət timsalı sayılırdı. Bazar günləri bəzənib-düzənən bu insanlar varlı fermerlərlə birgə “İman gətirirəm” ilahisini oxuyub, xüsusi çanaqlara ianə kimi xırda pullar atırdılar. Atam da öz ilk qız övladıyla birgə kilsə xorunda ilahilər oxuyurmuş, şərabla piroqu zala gətirən rahibi müşayiət etmək üçün sinov gedirmiş, çünki onlar izdihamın arasından keçəndə bütün kişilər qarşılarında ehtiramla papaqlarını çıxarırmışlar.

O vaxt uşaqlar arasında qurd xəstəliyi geniş yayılıbmış. Ondan qurtulsun deyə, uşağın köynəyinin iç tərəfinə, təxminən göbəyə yaxın qismə içi sarımsaqla dolu xırda bir torba tikilirmiş. Qışda isə uşaqların qulaqlarına pambıq tıxayırmışlar. Prustun və ya Moriakin əsərlərini oxuduğum zaman onların həm də atamın uşaqlıq dövründən bəhs etdiklərinə mənim, düzü, heç cür inanmağım gəlmirdi. Çünki atamın uşaqlıq illəri mənə tam mənada Orta əsrləri xatırladırdı.

Məktəbdə oxumaqdan ötrü zavallı atam hər gün pay-piyada iki kilometr yol qət etməliymiş. Bazar ertələri müəllim uşaqların dirnaqlarında, alt paltarlarında və saçlarında bit-birə olub-olmadığını yoxlayırmış. Məktəbdə sərt intizam hökm sürürmüş, cüzi səhlənkərliqə görə müəllim dəmir xətkəşlə şagirdlərin barmaqlarına zərbələr endirirmiş, ancaq buna rəğmən də, hamı onun hörmətini saxlayırmış. Məktəb məzunlarının bir qismi kanton üzrə də yüksək göstəricilərə sahib olurmuş – onlardan biri, ya da ikisi hətta pedaqoji məktəbə də qəbul olunubmuş.

Atam isə əkin-biçin işləriylə bağlı sürəkli dərstdən qalırmış: gah bağda alma dərirmiş, gah çalınan otdan dərz bağlayırmış, gah da saman-küləş yığmış. Böyük qardaşıyla birgə təkrar məktəbə qədəm qoyduqları vaxt isə müəllim onların üstünə çımxırırmış: “Yəqin ata-ananız, özləri kimi, sizin də həyatda sürünməyinizi arzulayır!” Bütün bunlarla yanaşı, atam səhvsiz yazıb-oxumağı öyrənə bilmişdi. Adamın öyrənməyə böyük həvəsi varmış da. (O dövrdə bu “öyrənmək” kəlməsi də “yemək”, “içmək” feilləri qədər yığcam, məhdud bir mənə ifadə edirmiş). Elə rəsm, yəni heyvan başları çəkməyə də.

On iki yaşında, yeni ibtidai məktəbi bitirəcəyi vaxt babam onu təhsildən ayırır və özünün işlədiyi fermada çalışmağa məcbur eləyib. Pul qazanmayan bir övlad kimi atamı yedirib-içirmək ailəsinə ağır gəlirmiş. “Valideynlərim bu seçimin məğzi barədə heç düşünmək də istəmirdilər, çünki o vaxt hamı bu cür davranırdı”.

Atamın qiraət dərsliyi belə adlanırdı: “İki uşağın Fransa torpaqları boyu səyahəti”.

Həmin kitabda qərribə cümlələrə rast gələrdin:

“Öz taleyimizə həmişə şükür etməklə, biz bəxtəvər olmağı öyrənməliyik” (326-cı nəşrdə səh. 186)

Dünyadakı ən gözəl dəyər – yoxsullara duyacağın mərhəmət hissidir (səh. 11)

Üzvlərinin qarşılıqlı sevgiylə bir-birinə bağlandığı ailə – əslində dünyanın ən böyük sərvətinə sahibdir (səh. 260)

Sərvətin ən bəyənilən, ən üstün cəhəti – onun yoxsul insanlara əl tutmaq üçün bizə fürsət yaratmasıdır (səh. 130)

Kasıb balalarına verilən öyüd isə bütün bunların zirvəsi sayıla bilərdi:

“Çalışqan insan ömrünün bircə dəqiqəsini də boşuna keçirməz və günün sonunda fərqi nə varar ki, yaşanan hər saat ona nələrsə bəxş eləyib. Tənbəl isə bunun tam əksinə, indinin işini daima sonraya ertələyər: imkan düşən kimi – heç fərq etməz: yataqda, masa arxasında, yoxsa söhbət əsnasında – ya yatar, ya da mürgüləyər və bir də baxar ki, gün bitib, o isə əlini ağdan-qaraya da vurmağa macal tapmayıb. Beləcə, aylar, illər ötüb, o isə hələ də öz yerində sayır”.

Xatirində dərin iz buraxan bu yeganə kitab haqqında atam deyirdi: “Orada yazılan hər şey bizə danılmaz həqiqət kimi gəlirdi!”

Atam hər səhər saat beşdə inəkləri sağıb, at tövlələrini təmizləyirmiş, atları qaşovladıqdan sonra, yeni üzü axşama doğru isə, inəkləri təkrar sağırmış. Bütün bunların qarşılığında yedirib-içirməkdən əlavə, onun pal-paltarını yuyurmuşlar, qalmaq üçün yer və az məbləğdə xərclik verirmişlər. Yatağı isə pəyənin üstündəki, hər hansı mələfə-filan sərilməyən bir döşəkdən ibarət imiş. Aşağıda yatan inəklər yuxulu ikən ayaqlarıyla vaxtaşırı yeri döyəcləyirmişlər. Onun da ata-anasının yaşadığı evdən, baş çəkməsi yaşaqlanan o doğma ocağından sarı burnunun ucu göynəyirmiş.

Özgə evində qulluqçu işləyən böyük bacısı da boğçasını qoltuğuna vuraraq, vaxtaşırı həmin pəyənin böyrünü kəsdirər və lal-dinməz oradaca durarmış. İşlədiyi evdən niyə baş götürüb qaçdığının səbəbini bu qız onu danlayan babama heç cür başa sala bilməzmiş. Buna görə də elə həmin günün axşamı və yaxşıca tənbəh etdikdən sonra babam qızını geriye qaytarıb, öz ağalarına təhvil verərmiş.

Atam şux, deyib-gülən bir cavan imiş, oyunlara düşkünmüş, cürbəcür əhvalatlar danışmağa, çıxartdığı əndirəbadi hoqqalarla ətrafındakıların başını qatmağa həvəsli biriymiş. Fermada onun bir tay-tuşu yoxmuş. Buna görə də mal-heyvan otaran qardaşıyla birgə bazar günləri keçirilən

dua ayinlərinin təşkilinə yardım göstərməkdən qalmazmış. “Assambleyalara” da qoşulurmuş, orada həm rəqs edir, həm də keçmiş məktəb yoldaşlarıyla görüşürmüş. “Öz aləmimizdə bizlər bəxtəvər idik. Həm də yaşadığımız zamanə bizdən məhz bunu tələb edirdi!”

Ta ordu sıralarına çağırılana qədər o, fermada yardımçı işlərdə çalışıb. Normadan artıq işlədiyi saatları heç kəs nəzərə almazmış. Ferma sahibləri hətta normal yeməyi də ondan əsirgəyirmişlər. Bir dəfə ahıl çobanın qabağına qoyulan qabdakı ət tikəsi hədsiz dərəcədə qurdlandığından onun şorbanın içində tərpendiyini də seziqlər. İnsanların səbr kasası o an tamam dolub-daşmış. Yerindən hiddətlə sıçrayan o qoca deyibmiş ki, qoy ağalar bir daha onlarla it kimi rəftara cürət eləməsinlər. Əl üstü həmin çobana bir başqa ət tikəsi verilibmiş. Beləcə, “Potyomkin” zirehli gəmisindəkinə bənzər növbəti qiyamın qarşısı alınıbmış.

Səhəri də, axşamı da atam inəklərlə baş-başa keçirmiş, gündüzlər isə çisələyən payız yağışının altında şirəsi çəkiləcək almalarla dolu çəlləkləri ora-bura dığırlandırmış, iri kürəklərlə toyuq peyinini bir yerə qalaqlayırmış. O cür bürkülü havalarda vaxtaşırı susayırmış. Bəsit əyləncələrlə – Tanrının zühuru günündə içində dəmir pul gizlədilərək bişirilən piroqlarla, hikmət və lətifə dolu Vermo almanaxıyla, qovrulmuş şabalıdlarla, Pəhriz bayramında paylanan fəsəlilərlə, səthi qabarcıqlarla dolu alma şirəsiylə, qarnı saman çöpü vasitəsiylə üfürülüb-şişən qurbağalarla birtəhər başını qatırmış.

Fəsillər durmadan bir-birini əvəzləyirmiş, susqun tarlalar və öteri sevincilər əhatəsində axıb-gedirmiş vaxt. Atam özgəyə məxsus torpağı əkib-becərdiyindən onun gözəlliyini anlayıb-duymaqdan da məhrum imiş: elə buna görə Ana Torpaq və sair barədə məşhur rəvayətlər ona heç nə deməzmiş.

On dördüncü il müharibəsi zamanı fermalarda yalnız atam kimi yeniyetmələr və ahıllar çalışmış. Səfərbərliyin aid edilmədiyi bu insanlar vətənin son ümid yeri sayılırmış. Qoşunların hərəkətini atam mətbəxin divarına vurulan xəritə üzərindən günbəgün izləyirmiş, açıq-saçıq jurnallara isə onda təzə-təzə meyl salıbmış, kinoya baxmaqdan ötrü durub, hətta İ.-yə də gedirmiş. Zalda oturanlar kadraltı yazıları höccələyərək oxumağa çalışsa da, böyük əksəriyyət buna fürsət tapmazmış. Ordudan ezamiyyətə gələn böyük qardaşının işlətdiyi jarqon sözlərə bir ara atam da həvəs salıb. Kənd qadınları ərleri cəbhədə döyüşən arvadların yuyub-sərdiyi alt paltarlarının, hər cür əski-üskünün əyər-əskiyyə xüsusi ciddiyyətlə nəzarət edirmişlər.

Müharibə çox şeyi alt-üst edibmiş. Kənddə “yo-yo” oyunu dəbə minibmiş, kafedə isə müştərilər alma şirəsi əvəzinə artıq şərab gillədirmişlər. Rəqs və əyləncə gecələrində sütül qızlar tər iyi verən kənd cavanlarından getdikcə daha çox çiyirirmişlər.

Ordu həyatı isə fərqli dünyanın qapılarını atamın üzünə açıb. Parislə, metro ilə, Lotaringiya vilayətinin şəhərlərindən biriylə tanış olubmuş o. Hərbi forma hamını eyniləşdirir axı, atamın alayındakı cavanlar da ölkənin

ən müxtəlif guşələrini təmsil edirmişlər, qaldıqları kazarma bəzi malikanələrdən qat-qat iri imiş. Alma şirəsi içməkdən dişləri erkən töküldüyü üçün atam ağzına pulsuz-pənəsiz damaq taxdırmağa nail olub. Bu səbəbdən də tez-tez foto çəkdirirmiş.

Ordudan döndükdən sonra, özünün dediyi kimi, torpaqla "cəngicidal"dan, yeni əkin-biçindən uzaq durub, çünki bu iş heç bir mənəvi bağlılıq duymayıb.

Zavodda işləməkdən başqa yolu yoxmuş. Müharibədən sonra İ.-də də sənaye müəssisələri işə düşməyə başlayıb. Atam kanat zavodunda işə girib, çünki orada yaşı on üçü ötən oğlan və qızları da işə götürürmüşlər. Onun qapalı məkanlarda gördüyü işlər kirli sayılmazmış. Zavodda qadın və kişilər üçün ayrıca tualetlər var imiş, iş qrafiki isə normalara tam uyğun qurulubmuş. Axşam çalınan sığnaldan sonra atam sərbəstlik qazanmış, həm də üst-başından pəyə qoxusu gəlməzmiş. Bir sözlə, cəhənnəmin ilk mərhələsini o, artıq geridə qoyubmuş. Ruanda və ya Havrda atam daha yüksək maaşlı iş tapa bilərmiş, ancaq belədə o, həm ailəsindən, yatağa məhkum anasından uzaq düşməyə, həm də şəhərli, çoxbilmiş yaşadlarıyla ayaqlaşmağa məcbur qalacaqmış. Səkkiz il sürən o mal-qara və əkin-biçin işindən sonra bu cür riskə cürəti yetməyib.

İş yerində onu ciddi adam sayırmışlar – nə tənbel imiş, nə əyyaş, nə də gəzəyən. Bistroda (kiçik kafe və ya meyhanada – A.Y.) oturub, vaxt öldürməkdənsə, kinoya baxmağa və çarlston oynamağa üstünlük verirmiş. Müdiriyyət üçün də problem yaratmazmış: nə həmkarlara üzv yazılıbmış, nə də siyasətlə-filan maraqlanırmış. Özünə velosiped alıbmış, həftəlik qazanclarını da üst-üstə yığmış.

Marqarin emalı zavodundakı işindən çıxıb, kanat zavodunda işə girən anam da hər halda bu cavandakı üstün məziyyətlərə vurulubmuş. Ucaboylu, mavigözlü atamın qapqara saçları varmı, qəddini daima şax tutduğu üçün onun "özündənrazi biri" olduğu qənaəti yaranıbmış. "Mənim ərim adi fəhlələrdən sayılmazdı".

Ana babam erkən vəfat edib. Altı uşağından sonuncuları boya-başa çatdırmaqdan ötrü nənəm evdə nələrse toxuyurmuş, özgələrinin pal-paltarını yuyub-ütüləyirmiş. Bazar günləri anam ilə xalalarım şirniyyat dadmaq adıyla yığışıb, bir paket pirojna qırıntısı alırmışlar. Atam ilə anam sonralar görüşməyə başlayıblar, çünki nənəm öz qızlarının erkən yaşda onu tərk etməsinə qarşı imiş: axı hər dəfə qız köçürəndə ailə öz aylıq qazancının belli bir qismilə vidalaşmağa məcburmuş.

Burjuyların evlərində qulluqçu kimi çalışan bibilərim isə anama üstdən-aşağı baxırmışlar. İstehsalatda çalışan qızlar adətən pinti və ya gəzəyən sayılırlar. Anamın sərbəst davranışları kənd camaatına şit gəlirmiş. O isə jurnallardakı dəblərə hədsiz aludə imiş, kənddə saçını qısa kəsdirən ilk qadın da məhz o, olub. Qısa ətək geyinərək, kirpik və dırnaqlarına boya çəkərmiş. Gur qəhqəhələrindən qulaqlar tutulurmuş. Bunlara rəğmən, cavanların ora-burasını əlləməsinə də əsla izn verməz, bazar günləri dua

ayininə mütləq qatılmış, cehizlik əşyalarına və yataq dəstinə də öz əlləriylə naxış salarmış. Əldən iti, dilli-dilavər olmaqla yanaşı, özünə qarşı da tələbkər imiş. Ən sevimli şüarı isə bu imiş: “Axı kimdən əskiyəm ey?!”

Toy fotosundakı gəlin paltarı necə qısadirsə, anamın dizləri görünür. Alnının üzərindəki tül örtük gözlərinin üstünə qədər düşüb, duvağın ardından obyektivə dikilən baxışlarından isə soyuqqanlılıq yağır. Lap Sara Bernara bənzəyir. Atam isə gəlinin əyləşdiyi stulun yanındaca dayanıb. Nazik bıığı və gen-bol nişastalandığı üçün şax duran yaxalığı var. Nə bəy gülümsünür, nə də gəlin.

Anam ərinə sevgisini bürüzə verməkdən həmişə çəkinərdi. Başqalarının yanında bu ər-arvad bir-birinə əsla nəvaziş və sevgi sərgiləməzdə. Mənim yanımda atam anamı tələsik, həm də sanki buna məcburmuş kimi, yanağından öpərdi. Çox vaxt xanımına ən adi şeyləri də düz gözlərinin içinə baxaraq söyləyərdi, özünü gülməkdən güclə saxlayan anam isə gözlərini yerə dikərdi. Bir az böyüyüncə, mən həmin anlarda atamın məhz məhrəm məqamlara eyham vurduğunu anlayacaqdım. Atam tez-tez “Mənə sevgidən danış” mahnısını, anam isə ailəvi süfrələrdə “Al qoy-nuna, sev məni” romansını çox təsirli oxuyardı.

Ata tərəfdən babasının səhvini təkrarlamasın deyə, atam bir qaydaya daima sədaqət sərgiləyərdi: gerek kişi qadının köləsi olmaya!

Onların İ. şəhərinin gur sayılan bir küçəsində kiraladıqları mənzilin arxa pəncərələri ümumi həyətə baxırdı. Alt və üst mərtəbələrin hərəsində bir cüt otaqları vardı. Axır ki, anamın ikinci mərtəbədə yerləşən yataq otağıyla bağlı arzusu həyata keçibmiş. Atamın yığdığı pullar hesabına onlar bütün vacib əşyaları – qonaq otağı üçün masa və stullar, yataq otağı üçün isə güzgülü şkaflı mebel dəsti – alıblar. İlk qız övladları dünyaya gəlincə, anam işdən çıxıb. Ancaq evdə də darıxırmış. Atam isə bir dam ustasının yanında işə düzəlib və kanat zavoduyla müqayisədə qazancı yüksək imiş. Damın maili dirəklərini təmir edərkən yerə yığılaraq, huşunu itirən atamı təcili evə gətiriblər: güclü beyin silkələnməsi xaricində hər hansı ciddi zədə almadığı dəqiq-ləşəndən sonra anamın balaca bir dükan açmaqla bağlı fikri daha da qətiləşib.

Sadəcə kolbasa-çörəklə qidalanmaq hesabına bu cütlük pul yığmağa başlayıb. Həm sərmayə kimi əllərində sən deyən iri məbləğ olmadığından, həm də işləri dalana dirənməsin deyə, onlar ucuz alınan malları baha qiymətə satmağa girişiblər. Qazanc yüksək olmadığı üçün bu iş elə böyük sərmayə tələb etməyib. Bazar günləri bu cütlük velosipedə minib, şəhərdəki kiçik bir bistroya, ya da yaxın kənddəki hansısa baqqaliyyə dükanına baxmağa yollanırmış. Ziyana uğramasınlar deyə, yaxın ətrafda onlara rəqib kəsiləcək bir kafe və ya dükanın olub-olmadığını da vaxtaşırı araşdırıblar, çünki əks təqdirdə, müflis olub, təkrar zavoda qayıtmaqdan başqa çıxış yollarının qalmayacağını gözə alıbmışlar.

Havr şəhəri ilə L. arasındakı məsafə cəmi otuz kilometrdir. Qışda bu ralar, əsasən də şəhərin çayın sahilindəki və nisbətən çökək qismləri,

səhərdən axşama qədər dumana qərq olur. Bu yer ötən əsrin əllinci illərinə qədər Dejante ailəsinə məxsus olub, sonradan ərazini satın alan Bussak burada regionun ən iri müəssisələrindən biri sayılan toxuculuq fabrikinin işçiləri üçün fəhlə qəsəbəsi salıb. Məktəbi bitirən yerli qızlar bu fabrikdə toxucu kimi çalışmışlar, sonra isə doğulan körpələrini səhər saat altıda qəsəbədəki uşaq bağçasına verib, iş başına tələsirmişlər. Yerli kişilərin də dördü üçü bu fabrikdə çörəkpulu qazanmışlar.

Ərazidəki yeganə və kiçik kafe isə çayın sahilində yerləşirmiş və üstəlik, ona bitişik bir baqqal dükanı da varmış. Oradakı tavan necə alçaq imişsə, əlini uzatsan çatarmış. Otaqlar günboyu dərin qaranlığa gömüldüyündən günortadan sonra içəridə işıq yandırmaq ehtiyacı doğurmuş. Darısqal həyətdəki tualetdə yığılan tullantılar isə birbaşa çaya axıdılmış. Ata-anam oradakı şəraitsizliyin fərqində imiş, amma hər nə cürsə yaşamaq da lazım imiş.

Odur ki, valideynlərim həmin kafeni kreditlə satın alır.

Əvvəl-əvvəl özlərini lap cənnətdə hiss edirmişlər. Rəflər ərzaq və içkilərlə, makaron məmulatı və peçenye paketləriylə dolub-daşmış. Belə asanlıqla, əziyyətsiz-filan pul qazanmaq fürsəti onlara göydəndüşmə görünürmüş: zəruri malları sifariş verib, rəflərdə yerbəyer edirsən, çəkib-satdıqca qəbzlər yazırsan – sonra da “səninki səndə, mənimki məndə”.

İlk günlər qapının zəngi çalınanda hər ikisi əlindəki işi buraxıb, qapıya qaçaraq, elə hey eyni sualı verirmişlər: “Nəsə istəyirdiniz?” Özlərinə ünvanlanan “ağa” və ya “xanım” müraciətlərini eşidincə isə yamanca şəllənmişlər.

Aldığı ərzaqları tor zənbilinə yığan qadın alıcılardan biri: “İndi üstümdə pul azdır, olar bu ödəməni şənbə günü edim?” sualını verdiyi andan isə əsl zillət başlanıb. Sonra ikinci, üçüncü qadın müştəri də eyni cür davranıb. Ata-anam da bilməyib ki, oturub, bu qədər borcun qeydiyyatını aparsın, yoxsa təkrar zavoddakı işinin başına dönsün. Yəqin bu birinci müşkül onlara digərindən daha asan görünüb.

O şərtlərdə birtəhər baş girməyin yeganə yolu – qəlbindən keçən və iştaha oyandıran arzulardan imtina imiş. Bazar gününü çıxmaqla, onlar qalan günlərdə şirniyyatdan da, içkidən də uzaq durublar. İlk vaxtlarda səxavətli görünməkdən ötrü gen-bol yedirib-içirdikləri bacı-qardaşlarla da münasibətlər zamanla sərinləşib. Daima qorxu çəkiblər ki, birdən bu işə yatırıqları mayanın da axırına çıxarlar.

O vaxtlar, əsasən də qış mövsümündə, mən məktəbdən evə təngnəfəs və ac dönmürdüm. Evdə ümumiyyətlə işıq yanmazdı. Valideynlərim adətən mətbəxə sığınardılar: masa arxasında oturan atam baxışlarını pəncərəyə zilləyər, anam isə ocağın başını kəsdirərdi. Məkana çökən sükut məni də öz altına alıb, əzərdi. Gah atam, gah da anam: “Gərək bu məkanı sataq” – deyərdi. Elədə dərs hazırlamağa da bir həvəsim qalmazdı. Müştərilər isə başqa mağazalara – ya “Koop”a, ya “Familister”ə, ya da bir başqa məkana üz tuturdular. Sırf təsadüf ucbatından o ara qapımızı açan adama da biz artıq taleyin növbəti kinayəsi kimi baxar, onu

çağırılmamış bir qonaq təki qarşılayardıq və o, dükanımızdan ayağını kəsən bütün digər müştərilərin də yerinə bir mənada ödəmə etməyə məcbur qalardı. Bu minvalla insanlar bizdən əl-əmək üzməyə başladılar.

“Kafe” də adlandırdığımız o baqqal dükanı ailəmizə bir fəhlənin aylıq maaşından yüksək qazanc gətirməzmiş. Bu səbəbdən də atam Sena çayının aşağı səmtlərindəki bir inşaatda işə düzəlməyə məcbur qalıb. Ayağına uzun çəkmələr geyinərək suyun içində çalışıb. Bundan ötrü ondan xüsusi bilik-bacarıq da tələb olunmayıb. Gündüz saatlarında anam dükanı təkbaşına idarə edib.

Yarıbaqqal, yarıfəhlə sayılan atam isə sanki iki fərqli sahildə qərar tutmuş, üstəlik, özünü güvensiz və kimsəsiz birinin yerində hiss edirmiş. Həmkarlar təşkilatına üzv deyilmiş. L.-in küçələrində şəstlə irəliləyən Krua-de Fyu üzvlərindən də qorxurmuş, dükanı əlindən alacaqlarını düşündüyü qırmızılardan da. Siyasi mövqelərini dilinə gətirməkdən həmişə çəkinirmiş, çünki ticarətdə başqa cür baş girləmək mümkün deyilmiş. (Krua-de Fyu – Birinci dünya müharibəsi veteranlarının 1927-ci ildə qurduğu ictimai təşkilat olub. Ultra sağçı mövqeləri ucbatından 1936-cı ildə iqtidar onun fəaliyyətini yasaqlayıb – A.Y.).

Ancaq ata-anam tədricən yoxsulluğun çəngindən qurtulurmuş, özləri mənşəcə kasıb təbəqədən sayılsalar da, sonradan qismən varlanıbmışlar. Borc dəftəri sayəsində alver etmələri onları maddi təminatdan məhrum və çoxuşaqlı fəhlə ailələrinə daha sıx bağlayıbmiş. Özləri də bu insanlar sayəsində dolandıqlarından, “bunu da borc dəftərinə yazın” təklifinə çox nadir hallarda etiraz edirmişlər.

Bununla yanaşı, “ayağını yorğanına görə uzatmayanlara” dərs verməyi də özlərinə borc sayırmışlar. Həftə sonunda pulsuz alış-veriş üçün göndərilən uşağa, məsələn, bu sözlərlə təpinirmişlər: “Get, anana de, yığılan borcunu ödəsin, yoxsa gələn səfər onu mal üzünə həsrət qoyaram”.

Bəyaz önlük taxan anam dükanda külli-ixtiyar sahibi kimi davranırdı. Atam isə müştərilərə öz fəhlə geyimində xidmət göstərirdi. Anam başqa qadınlar kimi: “Mən filan şeyi alsam və ya filan yerə getsəm, ərim aşımın duzunu verər” – deməzdi. Əksinə, anam dirəşərdi ki, əri ordudan tərxis olunandan bəri niyə dua ayinlərinə qatılmır?! Çünki bunu etsəydi, bəlkə özünün (kəndlilərə və ya fəhlələrə xas) zərərli davranışlarından da nə cürsə qurtularmış.

Sifariş və hesablamalar üzrə işləri atam tamamilən arvada həvalə etmişdi. Anam istədiyi yerə sərbəst getməyə meyl göstərən bir qadın idi, sosial maneələrə məhəl-zad qoymazdı. Atam xanımıyla öyünürdü, ancaq hərdənbir anam: “Gördün də, necə qazan qaynatdım!” – deyəndə arvadıyla məzələnmək fürsətini də əldən qaçırmazdı.

Sonradan atam “Standard Oil” şirkətinin Senanın mənsəbində qurduğu neftayırma zavodunda işə girib. Növbəli çalışmış. Müştərilər sürəkli gəlib-getdiyindən gündüzlər yatmağa imkan tapmazmış, bu səbəbdən də üzü-gözü şişərmış. Neftin qoxusu isə bütün əyin-başına, bədənə

çökürmüş. Hətta bu qoxu necə güclənibmişsə, bir müddət sonra o, iştahadan da kəsilib. Bununla yanaşı, həm qazancı yaxşı imiş, həm də bu işdə ona müəyyən perspektivlər vəd olunurmuş. Fəhlələrə deyirmişlər ki, onlar üçün misilsiz bir şəhərcik salınacaq – vanna otağına və isidilən ayaqyoluna malik mənzillərin hər birinin ayrıca bağı da olacaq.

Yaşadığımız vadinin səması payız fəslində daima buludlu olurmuş. Yağışlar gücləninə, daşan çayın suyu evimizə dolurmuş. Su siçovullarından qurtulmaq məqsədiylə atam qısa xəzli dişi it alıbmış və hədsiz çevikliyi ilə seçilən bu heyvan sözügedən ziyanvericilərə göz verib, işıq vermirmiş.

“Amma bizdən daha betər yaşayan insanlar da var idi”.

1936-cı il. Həmin il o şirin xəyal gözgöresi puça dönüb. Varlığına canı dildən inandığı hökumət o il atamı məyus eləyib, çünki onu iqtidardan salacaq hansısa qüvvənin varlığına kişi əsla inanmazmış. Kafe-dükanımızın qapısı müştərilərin üzünə daima açıq imiş, onların qulluğunda durmaqdan ötrü atam hətta öz ödənişli məzuniyyətindən də imtina edirmiş. Qohum-əqrəbamız da müftəcə bir-iki stəkan şərab gillətmək, qarnını doyurmaq üçün vaxtaşırı öz yolunu kafemizdən salırmış. Tənəkəçi və ya dəmiryolçu bacanaqlara öz səxavətini göstərməkdən ötrü, ilahi, ata-anam necə də əldən gedirmiş! Hərçənd həmin adamlar: “Bunlar yaman varlanıblar ha” – deyər, arxada ailəmizi darıdırmışlar. Atam dilinə heç içki vurmazmış. Həmişə öz yerini bilməyə çalışmış. Özünü hamıya fəhlədən daha çox bir sahibkar kimi tanıتماğa can atırmış. Neftayırma zavodunda ona usta vəzifəsini həvalə edibmişlər.

Bu yazı işim nəse ləng gedir. Çoxsaylı fakt və hadisələr fonunda həyatın əsas məğzini göstərməyə çalışarkən, atama xas olan özəlliklərin getdikcə daha çox diqqətimdən yayındığını düşünürəm. Ümumi cizgilər isə bütün xırda təfərrüatları qalın dumana bürüyür, fikirlərim də eləcə bəlli bir axara düşüb, gedir. Bunun əksi baş verəndə isə, mən keçmişdə qalan hadisələri, yaşantıları təkrar saf-çürük edir və atamı məhz olduğu kimi, yəni onun gülüşünü də, yerini də, əlimdən tutaraq, mənə yar-markaya necə apardığını da, karuseldə fırlanarkən necə qorxduğumu da aşkar görməyə nail oluram. Elədə onu başqalarıyla bağlayan bütün başqa bağlar, əlaqələr öz əhəmiyyətini itirməyə başlayır. Həm də hər səfər onunla bağlı şəxsi təəssüratlarımin mənəngənəsindən çıxıb-qurtulmam nisbətən qəlizləşir.

Hələ də qulaqlarımdan getməyən ayrı-ayrı söz və ifadələri mən bacardıqca dəqiq ifadə eləməyə çalışaraq yazmaq, onları kursivlə qalan mətnədən ayırmaq, əlbəttə ki, adama zövq vermir. Keçmişimlə bağlı məhrəm sirləri, onların ikibaşlı mənalarını artıq özümə bir sirdaş saydığım oxucularla bölüşərkən mən nə bir qəribəsəmə, nə təmtəraq, nə də kinayə hissi keçirirəm. Sadəcə, sözügedən o söz və ifadələr atamın yaşadığı və deməli, mənimlə də birbaşa bağlı bir aləmə xas imkan və çalarların son həddini özündə əks etdirir. Həm də təsvir etdiyim o aləmdə hər söz dəqiq bir mənə daşıyırdı axı...

Günlərin bir günü məktəbdən evə dönmə bacımın boğazının şişdiyi ortaya çıxır. Hərərəti düşmək bilmir və məlum olur ki, uşaq differiyaya yoluxub. Vədide yaşayan digər uşaqlar kimi, o da peyvənd olunmayıbmış. Qız keçindiği vaxt atam zavodda, işinin başında imiş. Evə dönüb, məsələni öyrəncə, o, necə çarəsiz bir fəryad çəkirsə, səsi küçənin o biri başında da eşidilir. Onun bu sərsəm halı bir neçə həftə davam edir, bunun ardınca isə kişi dərin bir durğunluq girdabına sürüklənir: saatlarla masa arxasından qalxmadan gözlərini bir an belə pəncərədən ayırmır. O, ən xırda yaşantılara görə də sarsıntı keçirmiş. Önlüyünün cibindən çıxardığı əski parçasıyla gözlərini silən anam bir təsəlli mahiyyətində deyirmiş: “Eynilə balaca müqəddəslər kimi, mənim balam da yeddicə yaşın içində bu həyata gözlərini yumdu...”

Baxın, bu fotonu atam çayın sahilindəki kiçik həyatımızda çəkdirib. Əynindəki köynəyin qolları çırmalanıb, şalvarı isə flanel parçadandır. Kişi çiyinlərini sallayıb, qolları isə dirsəkdən bükülüdür. Görkəmindən bir karıxmışlıq yağır – heç şübhəsiz, bu foto qəfildən, yəni atam uyğun pozanı almağa macal tapmadan çəkilib. Onda cəmi qırx yaşı varmış. Çöhrəsində nə çəkdiyi iztirabdan, nə də gələcəyə bəslədiyi ümidlərdən bir nişanə oxunur. Eləcə o yaş dövrüylə bağlı cizgiləridir nəzərə çarpan: qarnı xəfifcə irəli çıxıb, gicgahındakı qara saçlar isə seyrəlib, əllərini gövdəsindən bir az aralı tutub, arxa tərəfdəki ayaqyolu və camaşırxana isə bu insanın sosial rifahından xəbər verir, halbuki burjua mənşəli birisi heç vaxt belə fonda şəkil çəkdirməyi özünə sığışdırmazdı.

1939-cu ildə, yəni müharibə başlananda, yaşı ötdüyündən onu səfərbərliyə almayıblar.

İşlədiyi neftayırma zavodunu almanlar külə döndəribmiş deyər, atam öz velosipedinə minərək, çoxsaylı didərginlər ordusuna qoşulub. Anam üçün isə hansısa məşində bircə yer tapılıb, çünki qadın ikinci hamiləliyinin artıq altıncı ayında imiş. Pont-Odmerdə atılan bir mərminin qəlpələri atamın üzünə xəsarətlər yetirib və şəhərdəki yeganə açıq əczaxanada ona ilkin tibbi yardım göstərilib. Bombardmanlar ara vermirmiş. Lizyodəki iri kilsənin pilləkənləri də, onun qarşısındakı meydan da qaçqınlarla dolub-daşırmış. Atam orada əlində bağlamalar daşıyan qaynanası, baldızları və onların uşaqları ilə rastlaşıb. Tanrı evinin nisbətən təhlükəsiz yer olduğuna onlar da inanırmışlar. Şəhər almanlar tərəfindən işğal olunanda, atam da L.-ə qayıtmağa məcbur qalıb... Şəhəri tərk edə bilməyənlər isə baqqal dükanımızı nəinki soyub-talayıb, orada bircə dəne çöp də buraxmayıblar. Sonra anam da ora qayıdıb və aradan bir ay ötuncə, mən bu dünyaya gəlmişəm.

Məktəb illərində verilən məsələ-misal başımıza batmayanda: “Müharibə uşaqlarıdır da” deməklə, adətən bizimlə məzələnərdilər.

Ta əllinci illərin ortalarına qədər Milad və digər bayramlarla bağlı qurduğumuz ailə şənliklərində hamımız bir ağızdan, həm də bir-birimizə macal vermədən o çətin dövrlə bağlı xatirələrimizi paylaşar, 1942-ci ilin

qışında yaşanan, o qorxu, şaxta və aclıq ilə müşayiət olunan günlərdən söz açardıq.

Bütün bunlara rəğmən, yaşamaq da lazım idi. Hər həftə atam L.-dən otuz kilometr aralıdakı anbara yollanmaqla, topdan satıcıların bizdən əsirgədiyi ərzaqları alıb, velosipedinə bağladığı arabacığın köməyi ilə qəsəbəyə gətirmiş. 1944-cü ildə Normandiyanın aramsız bombardmanlara məruz qalan həmin bölgəsinə azuqə dalınca yollanan atam qara bazarın yolunu tanımayan imkansız insanlar sayılan qocaları və uşaqları ərzaq mallarıyla təmin edirmiş. Vadidə artıq onu qida tədarükünə cavabdeh bir qəhrəman saymağa başlayıbmışlar. Hər hansı başqa yolu qalmadığından, atam buna sadəcə məcbur imiş. Sonradan o, belə qənaətə gəlmişdi ki, həm öz boynuna düşən missiyanın öhdəsindən layiqincə gəlib, həm də o çətin dövrdən alınacaq, üzüağ çıxıb.

Bazar günləri günorta dükanı qapayan ata-anam meşədə gəzib-dolaşmaq, yumurtasız bişən kətələrdən xudmani süfrə açmaq fərsətini əldən verməzdilər. Atam məni qucağında gəzdirərkən ya nəgmə oxuyar, ya fit çalardı. Həyəcan signalı çalınanda itimizlə birlikdə biz qaçıb, kafedəki bilyard masasının altına sığınardıq. Bütün o yaşantılardan geriye qalan yeganə qənaət isə “taleyimizin əzəldən belə yazılması” idi.

Müqavimət Hərəkatı başlananda atam mənə “Marselyoza” oxumağı öyrətmiş, o son misradakı “zalımlar” sözünü isə “donuz sürüsü” ifadəsiylə əvəzləmişdi. Həndəverimizdəki digər insanlar kimi, o da xeyli şux idi. Üstümüzdən təyyarə keçdiyi zaman əlimdən tutub, məni küçəyə çıxarar və göyde uçan “quşu” göstərirdi. Onda müharibə artıq bitmişdi.

Hamı kimi gələcəyə böyük ümidlə baxan atam da 1945-ci ildə ailəsiylə birgə vadini tərk elədi. O dövrdə vaxtaşırı xəstələndiyimdən həkimlər sanatoriya müalicəsi almamı məsləhət görübmüş. Ata-anam dükanı satıb, İ.-yə qayıtmaq qərarına gəlib, çünki orada həm çaya xas nemişlik yox imiş, həm də daima külək əsdiyindən sağlamlığım üçün daha əlverişli yer sayılırmış. Dükanimiz də satışa çıxarılıb. Mebellərimizlə birgə bizi də daşıyan yük maşını İ.-yə çatanda şəhərdə keçirilən oktyabr yarmarkasının ən qızgın çağı imiş. Almanlar şəhəri yandırıb külə çeviribmişlər, xarabalıqların fonunda sadəcə baraklar ilə karusellər gözə dəyirmiş.

Üç ay boyu valideynlərim qohumlardan kiminsə onlara qıydığı elektriksiz, torpaq döşəməli, amma mebelli bir cüt otaqda yaşamağa məcbur olublar. Əlüstü satın ala biləcəkləri bir dükan tapmaq isə müşkülə dönübmüş.

Atam şəhər bələdiyyəsində bombaların açdığı çuxurları torpaqlamaq üzrə bir işə girib. Köhnə sobaların kənarında adətən əski-üskü qurutmaq üçün dəmirdən alçaq məhəccər olurdu və axşamlar əlləriylə ona dayaq verən anam deyirmiş: “Gör, nə günlərə qaldıq ey!” Atam isə susub, dururmuş. Nəhəddən sonra anam məni şəhərdə o baş, bu başa gəzməyə çıxarırmış. Şəhərin sadəcə mərkəzi dağıdılıbmış. Mağazalar isə şəxsi evlərdə öz fəaliyyətini davam etdirirmiş.

Həmin günlərdə yaşadığımız məhrumiyyətlərlə bağlı bir xatirəm də var: bir axşam baxışlarım küçəmizdə yeganə işıq süzülən kiçik pəncərədəki sellofan torbalarda üzərlərinə şəkər pudrası səpilmiş, dəyirmi və çəhrayı rəngli noğullara sataşmışdı. Amma onlar satılmırdı – sadəcə talonla paylanırdı...

Validəynlərimin sonradan tapdığı kafe isə həm kömür və odun satılan bir baqqal dükənina bitişik idi, həm də şəhər mərkəzindən aralıdakı, vağzal ilə əlillər evinin arasındakı məhəllədə yerləşirdi. Hələ qız vaxtlarında anam həmin məhəlləyə bazarlıq etməyə gedərmiş. Sözügedən kənd evinin bir böyrünə sonradan artırılan kafe qırmızı kərpicdən tikilmişdi. Onun digər tərəfində isə geniş həyət, bağ və beş-altı dənə əl damı vardı. Alt mərtəbədəki kafeyə bitişik ərzaq dükanı darısqal bir otaqda yerləşirdi və oradan həm yataq otaqlarına, həm də çardağa pilləkən qalxırdı. Otaq sonradan mətbəxə çevrilsə də, dükandan kafeyə keçmək istəyən müştərilər adətləri üzrə hələ də bu otaqdan yararlanırdılar. Nəmişliyə həssas ərzaq məhsullarından sayılan qəhvə və şəkər ehtiyatımız adətən pillələrin üstünə, hətta yataq otaqlarının qarşısına yığılırdı. Alt mərtəbədə bir dənə də yaşayış otağı yox idi. Ayaqyolu isə həyətdə yerləşirdi. Axır ki, biz də evimizdə təmiz hava ilə nəfəs ala biləcəkdik.

Həmin vaxtdan atam fəhləliyin daşını birkərəlik atdı.

Kafemizin ətrafında bir neçə başqa dükən işləsə də, heç birisi ərzaq məhsulları satmırdı. Şəhərin mərkəzi qismi hələ uzun müddət xaraba vəziyyətdə qalasıydı, müharibəyə qədərki ən səviyyəli baqqal dükənləri isə müvəqqəti olaraq sarı baraklarda fəaliyyət göstərəcəkdə və heç kəs onların qazancına göz dikməyəcəkdə.

Həmin qəsəbənin əhalisi, eynilə L.-də olduğu kimi, sadəcə fəhlələrdən ibarət deyildi: orada sənətkarlar, qaz zavodunun və digər xırda müəssisələrin fəhlələri, habelə “maddi sıxıntılara məhkum” pensiyaçılar da məskunlaşmışdı. Həm də yerli sakinlər bir-biriylə “məsafəli” davranırdılar. Əhəngdaşından tikilən və metal barmaqlıqlarla bir-birindən ayrılan hər ev ümumi həyətdə çıxan beş-altı birmərtəbəli evlə qonşu idi. Bunların ətrafında isə xeyli kiçik bostan və dirriklər sıralanırdı.

Kafemizin daimi müştəriləri vardı, onlar ya işə qədər, ya da işdən sonra, gündəlik içki içən şəxslər idilər. Üstəlik, masa arxasındakı daimi yerlərinə də onlar toxunulmaz, müqəddəs bir dəyər kimi yanaşırdılar: inşaatçılar və bəzi say seçmə sayılacaq müştərilər – məsələn, ehtiyatdakı donanma zabiti, sosial təminat üzrə müfəttiş-filan – daha layiqli yer seçmək imkanına sahib olsalar da, sırf təkəbbürlü davranmadıqlarından bu məsələdə dirəşməzdilər.

Bazar günlərində müştərilərimiz fərqli tip insanlar olardı: nahardan öncə nə isə içmək istəyənlər adətən saat on birə doğru ailəvi kafemizə gələr, övladları üçün nar şirəsi sifariş verərdilər.

Nahardan sonra isə əlillər evinin saat altıya qədər sərbəst buraxılan sakinləri kafemizə axın edərdi – bu adamlar deyib-gülər, nəğmə oxuyar-

dılar. Aralarından hədsiz dəmləşən birisini isə bir az yatıb, ayılsın deyər, həyətdəki əl damlarından birinə ötürərdik ki, sonradan, yeni əlillər evində işləyən rahibələrin yanına qayıtdıqları vaxt, bunların üzü danlanmasın.

Bazar günləri kafemiz onlar üçün ılıq ailə mühitini əvəz edirdi. Bu cür insanlara könülaçılıqlığıyla dincəlmək fürsəti yaradan atam əslində bir ictimaiyyətçi rolunu öhdəsinə götürdüyünün fərqi yox idi. Həm də inanırdı ki, “bu adamlar elə həmişə bu gündə yaşamayıblar”, sadəcə onların bu kökə düşməsinin səbəblərini də sən deyən açıb-göstərə, izah eləyə bilmirdi. Kafemizin kandarından içəriyə ayaq basmayanlar isə, təbii ki, onun adı bir meyxana olduğuna özlərini çoxdan inandırmışdılar. Qonşuluqdakı alt paltarı istehsal edən fabrikdə çalışan qadınlar da işləri bitincə, rəfiqələrindən kiminsə ya ad gününü, ya gəlin köçməsinə, ya da işdən ayrılmasını qeyd etmək üçün kafemizdə yığışdılar. Bu qız-qadınlar aldıkları biskvitli peçenyeni köpüklənən şərabda isladaraq, yeyər, durmadan danışır-gülərdilər.

İndi bütün bunları yazdığım zaman o kasıbyana həyata haqq qazandırmaqla yanaşı, insanların məhkum olduğu səfəliyi də pisləməyə çalışdığımın fərqi yoxdur. Axı son nəticədə bu, bizlərə xas bir həyat tərzi idi, digər insanlarla aramızda ucaldıran sədlərə rəğmən, öz yaşam səviyyəimizin “yetərincə aşağı olduğunu” bilə-bilə, biz müəyyən mənada özümüzü hələ bəxtəvər də sanırıq. Yəni xoşbəxtlik ilə səfəliyi həyatımızda yanaşı mövcud idi. Xəfif titrəşimlər nəticəsində biz bunların birindən digərinə adladığımızın təəssüratıyla yaşayırdıq...

...Bu fotoda isə yaşı əlliyə yaxınlaşsa da, atamın həyat eşqi hələ də aşır-daşır: başını daima dik tutan bu kişinin qayğı dolu bir görkəmi var, sanki o, fotosunun fərli alınmayacağından narahatdır. Əyninə açıq rəngli pencek ilə tünd çalarlı şalvar-köynək geyinməyi bir yana, kişi hələ qalstuk da taxıb. Foto bazar günü çəkilib, çünki adi günlərdə o, ortalıqda öz iş geyimində dolaşırdı. Əslinə qalanda, biz məhz bazar gün-ləri foto çəkirdik, beləyə həm boş vaxtımız bol olurdu, həm də həmişəkindən daha zövqlü geyinirdik. Onun yanındakı isə mənəm: ətəyi volanlı paltar-dayam, əllərimlə ilk velosipedimin sükanından möhkəm-möhkəm yapışmışam, bir ayağımla isə yerə dayaq verməkdəyəm. Atam bir əlini aşağı sallayıb, digərini isə kəmərinə keçirib. Arxa tərəfdə kafenin açıq qapısı, pəncərə önündəki çiçəklər, pəncərənin altın-da isə içkilərin pərakəndə satışı üçün alınan icazə sənədi gözə dəyir. Bu şəkildə atam sahib olduğu və varlığıyla öyündüyü dəyərlərin – dükanın, velosipedin, banına əlini qoyduğu (bu səbəbdən penceyi bir qədər tarım şəkil alıb) azlitrajlı maşının əhatəsindədir. Fotoların heç birində onun üzü gülmür.

Cavanlıq illəri, neftayırma zavodundakı növbəli iş rejimi dövrü və vadidə siçovullarla mübarizəni bir araya sığışdırdığı vaxtlar ilə müqayisədə burada onun bəxtəverliyi açıq-aşkar sezilir.

O vaxt biz özümüze hər cür şərait qurmuşduq, yeni ürəyimizcə yeyib-içə bilirdik (buna sübut kimi həftədə dörd kərə qəssabdan ət aldığımızı

misal gətirə bilərəm), həm də yaşadığımız hər iki otağı, o cümlədən mətbəxi və kafeni isidə bilirdik. Hərəmizin iki dəst paltarı vardı: birini gündəliyə, digərini isə ancaq bazar günləri geyinirdik və gündəlik əyin-başımız nisbətən nimdaşlaşınca, bazar günü geyimimiz dərhal onun yerini tuturdu. Evin qızının da məktəb üçün bir cüt forması var idi. Uşaq qıtlıq nədir, bilmirdi. İnternatda heç kim deyə bilməzdi ki, o, başqalarından kasıbdır. Fermerin və ya eczacının qızının neçə dənə gəlinciyi, pozanı, qələmyonanı vardısı, onunku da elə o qədər idi. Üstəlik, içi xəzli qış çəkmələri, çötkəsi və katolik axşam dualarının bir arada toplandığı kitabçası var idi onun.

Köhnə əyyamları xatırladan hər şeyi – tavan tirlərini, sobanı, taxta masaları və həsir kəkilləri ortadan qaldırmaqla, valideynlərim evi gözəlləşdirməyə nail olmuşdular. Çiçəkli divar kağızları, bərq vuran örtüyə malik xidmət dəzgahı, səthi mərmər teksturalı, həm də irili-xırdalı masalar sayəsində kafemiz təmiz və şux bir görkəm almışdı. Yataq otaqlarımızdakı parketin üzərindən iri sarı-qəhvəyi damalara malik linoleum örtük döşətmişdik. Uzun müddət dəyişməz qalan yeganə şey evin ağ-qara rənglərə boyanmış taxta fasadı idi, onu başdan-ayağa suvamağa ata-anamın imkanı yetmirdi.

Bir dəfə evimizin yanından keçən müəllimələrimdən biri mənə demişdi ki, eviniz əcəb göz oxşayır və əsl Normandiya üslubundadır. Atam isə əmin idi ki, müəllimə bu sözləri nəzakət xatirinə dilinə gətiribmiş. Əminliklə deyirdi ki, bizim sahib olduğumuz köhnədəbli şeylərə, məsələn, köhnə su qülləsinə, Normand tərzindəki fasada həsəd aparənlər özlərinin sahib olduğu müasir əşyalara, məsələn, kranlı əlüzyuyana və ya bəyaz fəsadlı evə bizim də yiyələnməimizi istəməzlər.

Bu evə və torpaq sahəsinə yiyələnməkdən ötrü vaxtilə o, bankdan kredit götürmüşdü. Amma böyüdüüyü ailədə heç kəs hansısa mülk sahibi ola bilməmişdi.

Başqalarına firavan yaşadığımızı sərgiləməkdən ötrü əslində atam bütün gücünü səfərbər etməyə, ağır bir yükün altına girməyə özünü məcbur eləmişdi: “Mənim dörd dənə əlim yoxdur ey. Bircə dəqiqəliyinə başım işdən ayılmaz ki, ayaqyoluna baş çəkim. Hətta qripi də ayaq üstə keçirirəm”. Onun daimi şikayətləriydi bunlar.

Hər şeyin hədsiz bəha başa gəldiyi həmin dünyanı indi durub, necə təsvir edəsən axı?! Oktyabr səhərlərindən birində havada təzəcə yuyulmuş camaşırların ətri, beynimdə isə son günlərdə radioda vaxtaşırı səslənən bir musiqinin melodiyası dolaşır. Velosipedin yanından keçərkən paltarımın cibi onun sükanına ilişib, qəflətən cırılınca, evdə əsl mərəkə qopur və tam bir günlüyə qanımız it qanına dönür: “Bu qız pulun qədir-qiymətinə bilmir ki, bilmir!”

Əşyalara bu sitayiş də elə çəkdiyimiz maddi sıxıntılar doğurmuşdu. İçə mən də daxil, dediyimiz hər bir sözün ardından mütləq başqasına qibtə və ya özünü başqalarıyla müqayisə hissi boylanardı. Məsələn, əgər mən:

“Sinfimizdəki bir qız Luaradakı bütün qəsrləri ziyarət edib” deyirdimsə, bunun ardınca cırnama çalarlı: “Sən də nə vaxtsa oraları gəzib-görəcəksən. Hələlik isə sahib olduğunla kifayətlənməyə çalış” cavabı ləngiməzdi. Həyatımızın istənilən məqamı bitib-tükənməyən sıxıntılarla iç-içə idi.

Bununla yanaşı, valideynlərim özləri də fərqində olmadan və mütləq nələrinse arzusuyla yaşayırdılar, çünki əslinə qalanda, nəyin daha gözəl olduğuna, nəyi bəyənib-bəyənəcəklərinə qərar verərkən onlar acizlik çəkirdilər. Müəyyən rəng və ya formanın seçimi əsnasında atam adətən – sırf hamı belə etdiyi üçün – hansısa rəngsazın və ya xarratın zövqünə güvənirdi. Tədricən yığıb-topladığı əşyalarla öz ətrafını doldurmaq ehtimalı isə ata-anama tamamilə yad idi. Onların yataq otağında da hər hansı bəzək əşyası görəmməzdin – əlbəttə, çərçivəli fotoları, Analar günü münasibətilə tikilib-bəzənmiş salfetləri, buxarının üzərindəki və künc divanını aldıqları zaman mebelçinin onlara peşkəş etdiyi, keramikadan hazırlanmış iriölçülü uşaq heykəlini çıxmaq şərtiylə.

Evimizdə ən çox təkrarlanan nəqarat da bu idi: “Başından yüksəyə atıla bilməzsən”.

Öz yerini bilməmək əndişəsi, xəcil duruma düşmək qorxusu vardı bizdə. Bir dəfə atam ikinci sinif vaqon əvəzinə, yanlışlıqla birinci sinif vaqona mindiyi üçün biletçi onu aradakı qiymət fərqi ödəməyə məcbur eləmişdi.

Yaşanan o cür xəcil durumlarla bağlı daha bir xatirəm də var: notari-usda ikən o, sənədin alt qismində “Oxudum və razıyam” cümləsini ilk dəfə yazmalı ikən bunu necə edəcəyini bilmədiyindən təsdiq cümləsini sadəcə “Razıyam” şəklində yazmışdı. Evə dönərkən buraxdığı bu səhvə görə özünə heç cür yer tapmayan kişi aşkar qınaq hədəfinə çevriləcəyini düşünürmüş.

O dövrün kinokomediylarında kənd mühitindən çıxan sadələvh birisinin şəhərdə və ya kübar çevrədə cürbəcür yanlışlara yol verməsi adətən lağa qoyulurdu (Aktyor Burvil məhz bu səpkidəki rollarıyla tanınırdı). Həmin adamların köntöy söz və hərəkətlərinə gülən tamaşaçılar arasında həyatda eyni səhvləri təkrarlamaqdan qorxan, çəkinən insanlar heç də az deyildi. (“Burvil” öz komik rollarıyla bütün dünyada məşhurlaşan fransız kinoaktyoru və estrada müğənnisi Andre Rober Remburun (1917 - 1970) ekran qəhrəmanlarının ortaqləqəbidir – A.Y.)

Bir dəfə mən haradasa oxumuşdum ki, bədii tikmə sənətini öyrənən Bekassinaya tapşırılıbmış ki, bir önlüyün yaxasına quş təsviri işləsin, digər önlüklərdə isə bu, “idem” (latınca: “eynən”, “eyni şey” deməkdir – A.Y.) təkrarlanacaq. Deyiləni səhv anlayan qız bütün digər önlüklərin yaxasına “idem” sözünü toxuyubmuş. Onun yerində olsaydım, yəqin elə mən özüm də, vallah, eyni səhvə yol verərdim. (Bekassina – 1913-cü ildə Fransada “Bekassinanın şagirdliyi” adı altında çap olunan rəsmli uşaq romanının öz kütbeyinliyi və yöndəmsizliyi ilə tanınan kiçik qız personajıdır – A.Y.)

Nisbətən nüfuzlu saydığı adamların yanında atamı zəhm basırdı, bu səbəbdən də onlara heç vaxt sual-zad ünvanlamazdı. Başqa sözlə desək, “özünü ağıllı, ədəbli aparırdı”. Əslində isə bu, düşdüyümüz miskin vəziyyətin fərqiində olmamızı və bunu bacardıqca büruzə verməməyə çalışdığımızı göstərirdi. Məsələn, məktəbin qadın direktorunun ona dediyi: “Tamaşadakı bu rolu ifa etməkdən ötrü övladınız şəhərli qız kostyumu geyinməlidir” tələbinin hansı mənaya gəldiyinə dair müzakirəyə atam bütöv bir axşamı sərf edə bilirdi. Çünki bizim mütləq bilməli olduğumuz bir şeydən xəbərsiz qalması o, özünə sığışdırmaz, məhz aşağı təbəqəni təmsil etdiyimizi isə əlinə düşən hər fürsətdə başımıza qaxardı. Qonşuları, müştəriləri, bütün el-ələmi nəzərdə tutaraq, durmadan təkrarlayardı: “Axı bizə nə deyərler?!”

Özünü başqa insanların qınaq dolu baxışlarından qorumağı, şəxsi mövqeyini qəlbinə gömməklə, özünü kübarca aparmağı, heysiyyətimizə toxunacaq hər şeyə həssaslıqla yanaşmağı o, ailəsi üçün əsl həyat tərzinə çevirmişdi. Bostan sahibinin torpaqdan qazıb-çıxardığı tərəvəzlərə heç gözünün ucuyla da baxmağa cürət etməyən atam həmişə gözləyərdi ki, o adam özü hansısa sözlə, hərəkətlə, ya da təbəssümlə ona səslənsin. Xüsusi bir təklif, dəvət gəlmədikcə, heç vaxt kiminsə, hətta xəstəxanada yatanların da, ziyarətinə getməzdi. Qarşı tərəfin bizimlə müqayisədə üstünlük sərgiləyə biləcəyi, həm də daxili maraq və ya qibtəmizi ifadə edəcək sualları əsla dilinə gətirməzdi. “Buna nə qədər xərciniz çıxıb?” sualını isə o, həmişəlik özünə yasaqlamışdı.

İndi yazımda “biz” sözünü vaxtaşırı təkrarlayırsam, bunun səbəbi mənim də uzun müddət məhz cəm halında düşünməmdən irəli gəlir, halbuki bunu nə vaxt tərgitdiyimi də doğru-dürüst xatırlaya bilmirəm.

Mənim babam və nənəm sırf yerli şivədə danışardılar. Axı sadə xalqın gündəlik danışığı dilindəki və şivələrdəki özəlliklərə heyran adamlar da az deyildir. Məsələn, Prust da öz əsərində Fransuazanın nitqindəki yanlışları və köhnəlmiş sözləri görünməmiş bir heyranlıqla təsvir edib. O, bunları sırf estetik baxımdan dəyərləndirib, çünki Fransuaza onun anası yox, sadəcə qulluqçusu olub. Bənzər ifadələr dilindən qəfil qopduğu üçün qadının özü də bunlara müəyyən bir hədd qoymaqda acizlik çəkirmiş.

Yerli şivəmizi atam köhnəlmiş və yararsız bir şey sayırdı, həm də bunu bizim məhz alt təbəqələri təmsil etməmizə yozurdu. Bu şivədən qismən qurtulduğuna görə hələ öyünürdü də: halbuki onun fransızca nitqi qismən “axsasa” da, hər halda fransız dili idi. İ.-dəki ümumxalq bayramlarında əyninə ənənəvi Normandiya kostyumları geyinən ağızdan yava kişilər izdiham qarşısında yerli ləhcədə səhnəciklər göstərərdilər və yerli camaat bunlara uğunub gedərdi. Öz oxucularını bacardıqca əyləndirməyə çalışan yerli qəzetimiz də xəbərləri sırf Normandiya şivəsinə uyğun çap edərdi.

Hansısa həkim və ya yüksək vəzifəli şəxs: “Onun səhhəti normaldır” əvəzinə, fikrini daha qaba ifadədən yararlanmaqla, məsələn: “Hərif öküz

kimidir,” deyərək ifadə edirdisə, atam həmin deyimi anamın yanında həzzlə təkrarlayır və bununla həmin nüfuzlu şəxsin bizimlə ortaq bir cəhətə sahib olmasından, hətta öz səviyyəməizə enməsindən dərin məmnunluğunu ifadə edərdi. Halbuki o köntöy ifadənin həkimin dilindən təsadüfən çıxdığı atama da yaxşı bəlli idi. Ancaq kişi inanırdı ki, mədəni, nəzakətli danışa bilməkdən ötrü insanoğlu özünü zorlamalıdı: elə bu səbəbdən təbib də, rahib də camaat arasında canını birtəhər dişinə tutub, dözüür, evdə, ailə içində isə ürəyi istəyən kimi danışır.

Kafedə və öz qohumlarıyla söhbətdə dil-boğaza qoymayan atam savadlı danışan insanların yanında ya ağzına su alıb, durar, ya da həmsöhbətinin sözünü yarımçıq kəsməklə: “Ay sənin gözüne dönüm!” deyər, sonra bu eyhamı (guya!) anlayan müsahibinin öz sözünə davam etməsi üçün əlini havada yelləyər. Həmişə ehtiyatla danışar, sözü yerində işlətməməkdən, ya da yanlış tələffüz etməkdən çəkinərdi ki, fikri başqa yerlərə yozulmasın.

Bununla yanaşı, təmtəraqlı çıxışları da, dəbdə olmasına rəğmən, özü üçün “heç nə ifadə eləməyən” sözləri də atamın görənlərinin gözü yox idi. Bir ara bütün vilayətdə, yeri düşdü-düşmədi, hər kəs “bu, dəqiq səhvdir” ifadəsindən yararlanırdı, atam isə başa düşmürdü ki, bu cür tam zidd kəlmələri axı necə yan-yanaşı işlətmək olar?! Kənarda oxuyub-eşitdiyi hər şeyi əriylə bölüşən, həm də bunlardan maneəsiz yararlanan anamla müqayisədə atam özünə yad saydığı, təqdir eləmədiyi ifadələri dilinə gətirməzdi.

Uşaq yaşlarda öz fikirlərimi səhvsiz və dolğun tərzdə ifadə eləməyə çalışarkən, mən də özümü gözgörəsi uçuruma atılan birisinin yerində hiss edərdim.

Xəyalımda canlandıra bildiyim ən dəhşətli şeylərdən biri – atamın mənim dil müəllimim olması və sözlərin düzgün tələffüzünü məndən tələb etməsi idi, çünki danışarkən mən sözləri çeynəyib-tökür, bəzi səsləri isə elə hey “udurdum”.

Məktəbdə müəlliməm nitqimlə bağlı öz iradlarını bildirirdi, mən isə atamda bənzər səhvlər tutur və məsələn, deyirdim ki, dildə “yıxılıb-yatmaq” və ya “on beş dəqiqəsiz saat on bir” ifadələri yoxdur. Bunu eşitcək, kişi lap cin atına minirdi. Başqa səfər isə dilimi saxlamayıb: “Əgər özünüz evdə səhv-sühv danışsınızsa, bəs niyə məktəbdə nitqimlə bağlı mənə irad tutulmasına heyrtlənirsiniz?!” dedikdən sonra hönkürmüşdüm. Bundan atamın qanı möhkəm qaralmışdı.

O da xatirimdədir ki, bizim mübahisələrimizin və zəhlətökən küsüsmələrimizin başlıca səbəbi pul sıxıntısı yox, məhz danışq tərzimiz idi.

Xasiyyətə atam şux insan idi.

Xanım müştərilərimizlə məzələnməkdən həzz alardı. Adi sözlər işlətməklə, bəzən şit və qaba zarafatlara da yol verərdi. Rişxənd eləməyi isə heç bacarmırdı. Radioda şansonyelerin mahnılarını və əyləncəli verilişləri dinləməyə düşkün idi. Məni böyük həvəslə yarmarkalara, bayram atəş-fəşanlığına və maraqsız filmlərə aparardı. Yarmarkada ya kabuslarla dolu

tuneldən keçən vaqonlara, “Rus aşırımları” karuseline minər, dünyanın ən gəlib qadınına, hansısa liliputa tamaşa edərdik.

Yolunu heç vaxt muzeylərdən salmasa da, atam başdan-ayağa çiçək-ləyən və pətəklərlə dolu bir bağçaya, ya da şux əndamlı qızlara tamaşa etməkdən doymazdı. Əzəmətli binaları, Tankarvil körpüsü (Havr şəhəri yaxınlığında Sena çayı üzərindən salınmış körpü – A.Y.) kimi müasir üslublu iri qurğuları xoşlayardı. Sirk musiqisinə, maşınla şəhər kənarına istirahətə yollanmağa bayılırdı: Bulon sirk orkestrinin ifası fonunda düzlərin və fıstıq talalarının tamaşasına dalarkən necə də bəxtəvər görünərdü. Ancaq nə o musiqi, nə də gözəl mənzərələr barədə təəssüratlarını heç vaxt başqasıyla bölüşməzdi. İ.-də məskunlaşan xırda zadəganların evlərinə ayaq açdığım zaman ilk növbədə musiqidə nəyi – cazı, yoxsa klassikanı, Tatini, yoxsa Rene Kleri bəyənib-bəyənmədiyimə dair mənə suallar verilirki və məhz o zaman fərqi varırdım ki, fərqli bir aləmə düşmüşəm.

Bir dəfə yayda atam mənə dəniz sahilində yaşayan qohumlarımızla üç günlüyə qonaq aparmışdı. O, coraba gərək duymadan ayaqlarına sandal taxmışdı, müharibədən qalma mazgalların girişində bir xeyli ayaq saxlayır, kafenin terrasında özü pivə içdiyi vaxt mənim üçün limonad sifariş verirdi. Bibimin xahişlə dizlərinin arasında möhkəm tutduğu toyuğun başını üzmək əvəzinə, qayçıyı quşun boğazına sapladığından zirzəminin döşəməsi o çırpınan zavallının qanına boyanmışdı.

Nahardan sonra bütün ailə hələ bir müddət də süfrə arxasından qalxmaz, müharibəni, öz ata-analarını yada salar, qabaqlarında bomboş duran fincanların üzərindən fotoları bir-birlərinə ötürərdilər. “Ölməyə macal tapırıq, hələ ki, həyatda qalmağa can atmalıyıq!”

Görünür, hər şeyə rəğmən, atam qəlbinin dərin guşəsində öz istədiyinə də can atırdı. Tamamən alış-verişə köklənməsin deyər, ara-sıra özü üçün bəzi məşğuliyyətlər tapardı. Toyuq-cücə və dovşan saxlayar, əl damları və qaraj inşaatıyla başını qatardı. Sırf o, istəyir deyər, həyatımızdakı yardımçı tikililərin yeri sürəkli dəyişərdi: ayaqyolu ilə hini düz üç dəfə buradan-ora köçürmüşdü. Daima nəyi isə söküb, başqa yerdə tikmək barədə planlar qurardı.

Anam isə təkrarlayırdı: “Onunla bacarmaq mümkün deyil: axı o – əsl kənd adamıdır!”

Cəh-cəhinə görə quşları bir-birindən ayırd edərdi, hər axşam səmanın tamaşasına durardı ki, sabah havanın necə olacağını bəri başdan təyin eləsin: əgər göyün üzü qırmızıya çalırırsa, hava quru və soyuq olardı, əgər Ayın önünü buludlar alırırsa, deməli, yağışlı və rüzgarlı hava gözlənilirdi. Daim səliqə-sahmanda saxladığı bostana hər axşam baş çəkməyi bir qayda halına gətirmişdi. Çünki əlaq otları basan, susuz qalan bostanı o, baxımsız, sahibsiz bir yer sayırdı, öz aləmində bunu bostan sahibinin təmizkarlığa məhəl qoymaması, yaxud “əlli-ayaqlı şərab küpünə girməsi ilə” izah edirdi. Hər bir tərəvəzi məhz onun üçün ən uyğun görülən

vaxtda əkməyə çalışırdı, çünki başqalarının qınaq hədəfinə çevrilməkdən çəkinirdi. Əgər yaxın tanışları o sürəkli içki məclislərindən başları ayılandan-ayılana öz bostanlarını yaxşıca belləyib-sulayırdılarsa, atam elə əyyaşlara əsla qoşulmurdu. Əkdii kəvər soğanı, ya da başqa bir tərəvəz bar verməyəndə qanı yamanca qaralırdı. Axşam zibil vedrəmizi aparıb, bostanın o biri başındakı arxa boşaldırdı, zibil çəninə qədər getməyə ərindiyim üçün mənim o vedrəyə atdığım diyircəkli qələmə və ya tumanlı coraba gözü sataşanda isə çox əsəbləşirdi.

Süfrə arxasında sadəcə öz cib bıçağından yararlanırdı. Çörəyi xırda kublar şəklində doğrayıb, boşqabının böyrünə yığır, həmin bıçağın köməyi ilə onların üzərinə pendir və kolbasa tikələri qoyur, ya da boşqabındakı sousda islatmaqla, o çörək tikələrini yeyirdi. Qabda yemək saxladığımı görəndə hövsələdən çıxırdı. Tərtəmiz sıyırdığı üçün onun boşqabını heç yumağa da bir gerek qalmırdı. Yeməyini bitirincə, bıçağı uniformasının ələyinə silirdi. Siyənək balığı yedikdən sonra isə, qoxu çəkilsin deyə, bıçağını quru torpağa saplamaqla təmizləyirdi. Əllinci illərin sonuna qədər adətən səhərlər şorba içirdi, sonradan isə, könülsüz də olsa, südlü qəhvəyə keçdi – o ara görkəminə baxan deyərki ki, bu kişi özünü hansısa şiltaq qadının qurbanına çevirib. Ancaq qəhvəni də, eynilə şorba kimi, yeni qaşıqdan sümürərək içirdi.

Axşamüstü, saat beşdə soyutma kartof-yumurta və turp ilə qəlyanaltı edir, şam yeməyində isə eləcə şorba içirdi. Həssas mədəsi mayonez, qəliz souslar, pirojna-filan götürməzdi.

Həmişə köynəkdə və alt paltarında yatağa girirdi. Həftədə üç kərə, həm də mətbəxdəki əlüzyuyanın güzgüsü önündə üzünü qırıxırdı: o ara yaxasındakı düymələri açdığından boynundan aşağı tərəfdəki bəmbəyaz dərisinə sataşırdı nəzərim.

Müharibədən sonrakı dövərdə insanlar evlərində ayrıca vanna otağı quraşdırmağa başladılar, çünki bu da yüksək rifahın bir göstəricisi sayılırdı. O ara anam üst qatda əlüzyuyan üçün kiçik guşə ayırsa da, ondan heç vaxt yararlanmayan atam adəti üzrə əl-üzünü yenə alt mərtəbədə yuyurdu. Qış aylarında oradaca fınxırıb, ağız-burnunu təmizləyər, bəlgəmini isə heyətə tüpürərdi.

İndi sadaladığım bu portret cizgilərini mən orta məktəbdə ikən yazdığım inşaya da sala bilərdim, ancaq o vaxt bizə gündəlik şahidinə çevrildiyimiz məqamlardan yazmaq yasaqlanmışdı.

Bir dəfə sinfimizin qızlarından biri necə bərkdən asqırmışdısı, qarşısındakı dəftər uçub, döşəməyə düşmüşdü. Üzü lövhəyə duran müəllimə geri qanrılaraq ona belə təpinmişdi: “A-fə-rin! Bu mərifətinə, düzü, deyəcək başqa bir söz tapmıram!”

İ.-dəki tacir və xırda məmurların da heç birisi “kənd-kəsəkdən təzəcə gələnələr” üz vermir, onlara isinişmək istəmirdi. Guya hansısa “kəndçiye” isinişmək geridəqalmışlıq, yeni sayılan hər şeydən – istər geyim, istər danışiq, istərsə də davranışdan – imtina mənasına gəlirdi.

Bir lətifə isə onların dillərindən heç düşməzdi: şəhərdəki oğluna baş çəkməyə gələn kəndli ata guya paltaryuyan maşının önündə oturub, onun dəyirmi şüşə pəncərəsinin ardında sürətlə fırlanan camaşırlara baxaraq, gəlininə belə deyibmiş: “Oturub-durub tərifləsələr də, bu televizorlar çox da fərli göstərmir ha...”

Amma İ.-nin sakinləri bazara özlərinin vaxtaşırı təzələnən, müasir və dəbdəbəli maşınlarıyla satılıq mal gətirən imkanlı fermerlərə də sən deyən məhəl qoymazdılar. Kənddən çıxmayanların məhz kəndli kimi köntöy davranışlarına isə orada daha dözümsüz yanaşırdı.

Atamla anam arasındakı ünsiyyətdə həmişə (hətta onlar bir-birinə qayğı göstərəndə belə!) xəfif bir dözümsüzlük sezilirdi. Məsələn: “Sənə şərfini bağla demişdim də!” və ya: “Bir hovur yerində otursana!” cümlələrini hansı ötkəmliklə dilə gətirildisə, onların o ara öz aralarında dilləşdiyi təəssüratı yaranırdı. Sərinləşdirici içkilər daşıyan firmanın verdiyi qəbz hansının itirdiyi və ya zirzəmidən çıxarkən işığı keçirməyi hansının unutduğu barədə söz güləşdirmələri də heç bitmək, səngimək bilməzdi. Adətən anamın səsi atamınkından daha gur çıxardı, çünki hər şey – zəruri malların gec çatdırılması da, bərbər salonundakı saçqurudanın hədsiz qızması da, aybaşılar da, müştərilər də – onun əsəblərini tamamilən yerindən oynadardı. Hər dəfə o, atama deyirdi: “Onsuz da sən baqqal olmaq üçün doğulmamısan” (Bu irad o mənaya gəlirdi ki, sən elə fəhlə də qalmalıydın).

Səbri lap daralanda isə o, ərinin üstünə belə çımxırdı: “Tərs qatır! Gərək o vaxt səni öz çuxurundan heç dartıb-çıxartmayaydım!” Aşağıdakı sözləri bir-birinə ünvanlamadıqları bircə həftə də gəlmir indi xatirimə: “Vecəyaramaz!” – Başdanxarab qadın!” – “Cındırın biri cındır!” – “Qotur ləçər!” Bu diləşmələrə onlar usanmadan davam edirdilər, belə ixtilaflar hər ikisi üçün xüsusi önəm daşıdığından nəzakətli davranışlarını da sırf başqalarına saxlayırdılar.

Hə, bizlər bir-birimizlə dava-şavasız danışa bilmirdik. Sırf özgələrlə ünsiyyətdə kübarcasına davranırdıq. Həm də bu özəllik ailəmizdə necə dərin kök atmışdısa, başqalarına xoş təəssürat bağışlamağa çalışan atam ora-bura dırmaşmağı mənə yasaqlamaq istəyəndə özündən xəbərsiz qaba tona, Normandiya şivəsindəki o köntöy ifadələrə keçir, bununla da bütün o nəcib ailə imicimizi bircə anda yerlə-yeksan edirdi. Nəzakət qaydaları çərçivəsində mənə nəyisə yasaqlamağı o, ömrü boyu öyrənə bilmədi, hətta bunu yumşaq tərzdə bildirseydi belə, sonradan bir şillə yeməyəcəyimə inanmazdım.

Ata-ana ilə övladlar arasında nəcib davranışın nə demək olduğu məndən ötrü hələ uzun illər qaranlıq qalasıydı. Normal tərbiyə görmüş insanların adicə salamlaşmaya qatdığı hədsiz nəcib çaların səbəbini, məğzini anlaya bilməm üçün uzun illər ötməliydi. Buna görə hələ xəcalət də çəkirdim – axı mən elə isti münasibəti heç cür haqq etmirdim, hətta özümü inandırmağa çalışırdım ki, ətrafımdakılar mənə indiyədək görmədiyim bir rəğbət hissiylə yanaşıblar. Ancaq sonralar öyrəndim ki, dərin

maraqla mənə verilən o sualların da, mənə tərksilah edən o təbəssümlərin də ardında sən deyən böyük bir şey yoxmuş: bu da elə xörəyi ağzını marçıldatmadan yemək və ya burnunu hiss olunmadan silmək qədər adi ədəb qaydası sayılırmış.

Bütün bu xırda, çoxsaylı və əvvəlcədən də əhəmiyyətsiz saydığım məqamlara aydınlıq gətirmək istədiyim üçün onların məğzini ilk növbədə özüm üçün açmalıydım.

Mətbəxdəki masa arxasında oturub, dərslərimi hazırladığım vaxt atam mənim dərsliklərimi, xüsusilə də tarix, coğrafiya və təbiət elmlərinə dair kitabları vaxtaşırı vərəqləyirdi. Ona gözlənilməz, kəşfdirici suallar verməmədən həzz alırdı. Bir dəfə təklif elədi ki, ona imla yazdırım: bu yolla guya özünün orfoqrafiya qaydalarına nə dərəcədə bələd olduğunu göstərəcəkdə.

Mənim hansı sinifdə oxuduğumu heç vaxt dəqiq bilmədiyi üçün deyirdi: "Mademuazel filankəs xanımın sinfində". Anam dini məktəbdə təhsil almamı arzulayırdı, atama isə məktəb qorxu dolu bir aləmi, məsələn, "Qulliverin səyahəti" əsərindəki Laputa adasına bənzər bir yeri xatırladırdı. Hərəkət və davranışlarımı daima nəzarət altı saxlamaqdan ötrü kişi əldən-ayaqdan gedirdi: "Bax, bax hələ, bəs müəllimən səni bu görkəmdə görseydi, neyləyəcəkdin?!" ya da: "Müəllimənə şikayət edəcəyəm, böyükləri dinləməyin vacibliyini bəlkə o, özü sənə başa sala!"

O, həmişə "sənin məktəbin" ifadəsini işlədər, ayrı-ayrı sözləri, məsələn, "pan-sion", "əziz Ra-hibə" (bu ifadəni işlədərkən qadın direktoru nəzərdə tuturdu) şəklində iki qismə bölürdü: bundan ötrü dərin rəğbətini bildirirmiş kimi, dodaqlarını qabağa uzadırdı, sanki bu sözləri adi tərzdə desəydi, məktəbin o qapalı aləminə qarşı aşkar sayğısızlıq edəsiymiş, halbuki buna yol verməkdən hər vəchlə çəkinirdi. Məktəbdə təşkil olunan şənliklərə, hətta mənim də rol aldığım səhnəciklərə baxmaqdan boyun qaçırdı. Elədə anam lap özündən çıxırdı: "Ora getməkdən niyə imtina edirsən axı?!" O isə deyirdi: "Sən mənə bələdsən, bilirsən ki, o cür tədbirlər heç mənlilik deyil".

Adətən ciddi, hətta faciə çalarlı bir səs tonuyla tapşırırdı: "Məktəbdə bütün diqqətini dərse cəmlə!" Elə bil qorxurdu ki, taleyin gözlənilməz bəxşişi sayılacaq o yüksək qiymətlərim qəfildən qeybə-zada çəkilər. Aşağı siniflərdə ikən yazdığım hər uğurlu inşa yazısı, sonradan isə uğurla verdiyim hər imtahan qızının özündən bir baş üstün olacağına atamın bəslədiyi ürkək ümidləri daha da artırırdı.

Onun bu arzusu sırf özüylə bağlı bir istəklə əvəzləndikdə atam etiraf elədi ki, şəhərin düz mərkəzində terraslı, dəzgah üstə qurulan qəhvə avtomatına malik və təsadüfi müştərilərin də baş çəkəcəyi xudmani bir kafe açmaq sövdasına düşüb. Əlindəki pulun buna yetməyəcəyindən, hər şeyi yenidən başlayacağından, taleyə boyun əyəcəyindən də qorxurdu. Daha nələrdən qorxmurdu ki?!

Xırda baqqalın iki qismə bölünmüş düşüncəsindən silkinib-qurtulmaq, görünür, ona heç vaxt nəsib olmayacaqdı. Bir tərəfdə özüylə alış-veriş edən

azsayılı nəcib insan, digər tərəfdə isə “nanəciblər dəstəsi”, yeni şəhərin mərkəzindəki yeni və iri mağazalara üz tutan, həm də sayca əksəriyyət təşkil edənlər vardı. İllah məhvimizə can atdığını düşündüyü, bu üzdən də iri firmalara hər cür şərait yaradan hökuməti də o, məhz ikinci qismə aid edirdi. Hətta yaxşı alıcılar arasında da atam gizli bölgü aparırdı: yaxşı müştərilər sırasına hər şeyi bizdən alanlar daxil idi, vecəyaramaz alıcılar sırasına isə şəstimizə toxunacaq qədər xırda-xuruş şeylərdən, məsələn, mərkəzdəki iri ticarət mərkəzindən almağı unutduqları bir butulka bitki yağından ötrü dükanımıza baş çəkənlər... Hərçənd nəcib alıcılara da çox bel bağlamaq olmazdı – onlara kəf-kələk gəldiyimizi qət etdikləri istənilən an belələri dükanımızın yolunu həmişəlik unuda bilirdi. Sanki bütün dünya-ələm qəsdimizə dayanmışdı. Nifrət bəslədiyi şəxslərin qulluğunda durmalıydı deyə, atam bu yarıkənül qulluğun özünə də nifrət bəsləyirdi. Axı qəlbinin dərinliyində istənilən ticarətçi öz mallarının satışında daima birinciliyə can atır. Sırf dükanımızdan heç nə almadığı üçün biz də çörəyi qonşuluqdakı çörəkçidən yox, evimizdən az qala bir kilometr aralıdakı başqa bir dükandan alırdıq.

Zərrəcə rəğbət bəsləmədiyi halda, üstəlik, özünün də “boşboğaz” adlandırdığı Pujada seçki vaxtı atam (guya hamının acığına!) gedib, hələ səs də vermişdi. (Pyer Pujad (1920 - 2003) – 1950-ci illərdə kiçik dükan sahiblərinin hüquqlarını müdafiə edən ultrasağ təmayüllü siyasət xadimi olub. “Milli sindikalist” və Pujadizm siyasi cərəyanının banisi kimi tanınıb – A.Y.).

Bütün bunlara rəğmə, atam özünü zavallı saymazdı. Kafemizin içi həmişə isti və rahat olurdu, radiomuz işləyirdi, səhər saat yeddindən axşam doqquza kimi müştərilərin ardı-arası kəsilmək bilməzdi, hər yeni gələn məkandakılara: “Xoş gördük hamınızı!” və ya “Məxsusi salamlar!” deyə səslənərdi. Orada yağış, xəstəliklər, ölümlər, muzzla işə düzəlmək, quraqlıq barədə qızğın söhbətlər gedərdi. Ən adi fikir və həqiqətlər dilə gətirilər, ayrılanda isə: “Yenə vəziyyətdən çıxdın ha”, “Sabah görüşənədək, yerin yiyəsi”, ya da “Evə “on bir nömrəylə” gedəcəyəm” kimi bəsit zarafatlar dilə gətirilərdi. Hər axşam külqabıları boşaldan atam süngər ilə masaların, əskiylə isə stulların oturacaqlarını silib, təmizləyirdi.

Ara-sıra atam, könülsüz də olsa, dükanda anamı əvəz eləyirdi, amma bəlkə də bostanda işləməyi, yaxud əl damı tikməyi müştərilər qaynaşan o kafədə oturmaqdan daha üstün tutardı. Yazın sonunda çiçəkləyən birgözün (latınca: “Ligustrum” adlanır, dalamazçiçəklilər sinfinin zeytunkimilər fəsiləsinə aid bir bitkidir – A.Y.) ətri, noyabrda itlərin qulaqbatırıcı hürüşməsi, ötüb-keçən qatarların taqqataraqı tezliklə soyuqların düşəcəyini müjdələyirdi: bir sözlə, bütün bu məqamlar eyni dünyada yaşamaqla, öz hikkəsini yeridən və qəzetlərdə nələrsə yazan adamlar barədə belə bir qənaətdə gəlməyə əsas verirdi: “Bunlar da öz ələmlərində bəxtəvərdirlər”.

Bazar günləri ümumi hamama gedər, səhər saatlarında kilsədəki ayinə qatılar, gündüz yeməyindən sonra isə ya domino oynayır, ya da maşınla gəzintiyə çıxardıq. Yığılan zibilləri bazar ertələri atardıq, çərşənbələrdə spirtli içkilər, cümə axşamlarında isə ərzaq tədarüku görərdik və sair.

Yayda bir günlüyə dükanı bağlayardıq ki, özümüzdə dost saydığımız dəmiryolçu ailəsinin ziyarətinə və Lizyodə təşkil olunan dua ayininə yollanaq. Səhərlər Karmelit monastırına və kilsəyə baş çəkər, dioramaya tamaşa edər, gündüz yeməyini isə restoranda yeyərdik. (Katolik kilsəsinin Müqəddəslər sırasına aid etdiyi rahibə Tereza Ananın (1910 - 1997) nəşi Kalvados suprefekturasına aid Lizyo şəhərindəki Karmelit monastırında dəfn olunub. İctimai və xeyriyyə fəaliyyətinə görə bu din xadimi 1979-cu il üzrə Nobel sülh ödələyinə layiq görülmüşdü – A.Y.).

Nahardan sonra Buissona, dənizə, Truvilə və Dovilə üz tutardıq. Atam ayaqyalın, balaqlarını çırmalayaraq, suyun içiylə irəliləyərdi, anam isə eyni şeyi, islanmasın deyər, ətəyini azca qaldıraraq təkrarlayardı. Sonradan, yəni dəblər dəyişəndən sonra, bu məşğuliyyətlər də unudulub getdi.

Hər bazar günü biz mütləq hansısa ləzzətli bir təamı dadmağa çalışardıq.

O vaxtdan başlayaraq, atamın həyatı nisbətən yeknəsək günlər silsiləsinə çevrildi. Ancaq kişi özünü inandırmışdı ki, bundan bəxtəvər yaşamamız imkansızdır.

Həmin bazar günü də o, naharını yedikdən sonra uzanıb, bir hovur dincəldi. Sonra onun taxıl anbarının dar pəncərəsi önündən keçdiyini gördüm. Tanış bir dənizçinin bizdə qoyub getdiyi kitabı oxuduqdan sonra onu təkrar öz xüsusi qutusuna qoyurdu. Mənim də həyətdə olduğumu görəncə, bic-bic gülümsədi. Demə, o kitab açıq-saçıq mövzulardan bəhs edirmiş.

Baxın, bu isə mənim fotolarımdandır: həyətdə yalnız oturmuşam, mənədən sağda əl damları-filan görünür, köhnələrə bitişik təzə nələrse tikilib. Estetika bərdə o vaxt hələ heç bir anlayışım yox imiş. Bununla yanaşı, özümü daha şirin satmağın çəmini də bilirmişəm: ətəyim əynimə dar olduğu üçün budlarımı gizlətmək, sinəmi isə nümayiş etdirmək məqsədiylə obyektivə yanpörtü baxıram, cığalarımı isə alnıma salmışam. Şux görünüm deyər, gülümsünürəm. On altı yaşım vardı onda. Şəklın aşağısında həmin fotonu çəkən atamın kölgəsini də seçmək mümkündür.

O ara dərslərimi hazırlayı, öz otağıma çəkilərək, həm musiqi valları dinləyir, həm də mütaliə edirdim. Süfrəyə oturandan-oturana aşağı mərtəbəyə enirdim. Yeməyimizi səssiz-səmirsiz yeyirdik. Evdə mən heç vaxt ürkədən qəhqəhə çəkməzdim. Daha çox kinayəli davranırdım. O yaşda həndəvərimdəki hər kəsi özümə yad sanırdım. Yavaş-yavaş xırda burjuların mühitinə köklənirdim, onların tədbirlərinə qatılmağa can atırdım, orada isə iştirakçıların qarşısına qoyulan ən başlıca, həm də müşkül şərt – zövqsüz olmamaq idi. Vaxtilə könlümü oxşayan şeylər artıq mənə kənd-sayağı görünürdü: Lui Mariano, Mari-Ann Demarenin romanları, Daniel Qrey, dodaq boyaları, çarpayımın üstündə duran, geniş ətəkləri biserlə işlənən və yarmarkadakı yarışmanın mükafatı kimi qazandığım gəlincik də bunlara aid idi. Hətta ətrafımdakı insanların rəyləri də mənə mənasız gəlirdi. Məsələn: “Polis olmasa, vallah, aləm qarışar” və ya “Orduda xidmət – əsl kişilik məktəbidir” deyimləri kimi. Sanki bütün dünya-aləm onda mənə özünün nisbətən fərqli üzünü göstərməyə başlamışdı.

Öz aləmində mən hətta “əsl” ədəbiyyat oxumağa da girişmişdim, “ruhumu” özündə əks etdirən, dilə gətirə bilmədiyim fikirləri ifadə eləyən kəlam və şeirləri, məsələn, elə bu aşağıdakını da dəftərimə köçürürdüm: “Xoşbəxtlik – rastımıza əliboş çıxan bir tanrıdır” (Anri de Renye).

Məncə, atamı sırası, müdriklikdən uzaq, sadəcə xeyirxah insanlar cərgəsinə aid etmək daha doğru sayırdı. Artıq o, öz uşaqlıq dövrüylə bağlı xatirələrini mənimlə paylaşmağa cürət eləmirdi. Mən də dərslərimə dair xüsusi onunla bölüşməkdən çəkinirdim, çünki o, belə söhbətlərin məğzini dərk etməkdə aciz görünürdü, anam isə özünü təhsilimlə maraqlanan göstərməkdən hələ də usanmamışdı. Atam tək-cə Latin dilinə hansı səviyyədə aşina olmağımla maraqlanırdı, çünki vaxtilə bu dildə özü də bəzi dualar oxumuşdu. Xeyli enerjimi alan dərslərin qəlizliyindən şikayətləndiyimi görəndə, o, lap haldan-tövrdən çıxırdı. Məktəblə bağlı işlətdiyim “dərsvərə”, “şef” və hətta “kitabçıgəz” kimi sözlər onun olan-qalan ətinə də töküldü. Təhsil sayəsində mənim heç nəyə nail olmayacağımdan guya daima narahatlıq duyurdu, əslində bəlkə də elə bunu arzulayırdı.

Bütün günü kitablar aləminə qapıldığını gören atam cin atına minərək düşünürdü ki, mənim tərsliyim də, ruh düşkünlüyüm də elə bundan irəli gəlir. Axşamlar qapımın altından döşəməyə işıq zolağının süzülüyünü görürdüsə, mənim öz sağlamlığıma gözgöresi zərər vurduğuma inanırdı. Dərs oxumağın yeganə məğzini cəmiyyətdə yüksək bir mövqə sahibi olmaqda, ya da fabrikdə çalışan hansısa fəhləyə ərə getməməkdə görürdü. Kitablar üzərində o qədər baş yormam ona ağılasıqmaz gəlirdi. Çünki bu işi mənim kimi sütül bir qıza heç cür yaraşdırmırdı! Mənə elə gəlirdi ki, bəzən o, mənim bədbəxtliyə sürükləndiyimi də düşünür.

Qohumlarımız və kafe müştəriləri qarşısında mənim on yeddi yaşa dolmamam rəğmən, hələ də özümə çörəkpulu qazanmadığımı etiraf edən atam özünü nəse naqolay hiss edər, hətta bundan xəcalət də çəkərdi, halbuki ətrafımızdakı və mənim tay-tuşum sayılacaq bütün qızlar artıq ofislərdə, zavodlarda, ən azından piştaxta arxasında çalışmaqda, öz valideynlərinə kömək edirdilər. Bunu etiraf edərkən kişi qorxurdu ki, qızını tənbel, özünü isə bununla lovğalanan bir ata kimi tanıdar. Bir növ üzrxahlıq edirmiş kimi, deyərdi: “Qızım uşaqlıqdan belədir, həm də biz onu illah nəyəsə məcbur eləmirik”. Dərslərimi “yaxşı oxuduğumu” daima vurğulasa da, mənim bundan ötrü “canla-başla çalışdığımı” əsla dilinə gətirməzdi, çünki onun aləmində “çalışmaq” feiline sırf əllə görülən işlər aid idi.

Atamın gəldiyi qənaətə görə, məktəbdə keçilən dərslərin gündəlik həyatla hər hansı əlaqəsi yox idi. Məsələn, o, vəzərini sadəcə bir kərə suya çəkirdi və mən sonradan onun yarpaqlarında xırda ilbizciklərin qaldığına şahid olurdum. Hələ üçüncü sinifdə ikən mənim gigiyenanın əsaslarına tam yiyələndiyimi və vəzərini bir neçə kərə yumağı anama təklif etdiyimi görəndə, kişi lap özündən çıxmışdı.

Yük maşını sürən bir müştərimizin yanında gətirdiyi bir nəfərlə mənim ingiliscə rahat danışdığımı görəndə isə atam əməlli-başlı sarsılmışdı.

Hansısa ölkədə olmadan, yaşamadan onun dilinə yiyələnmemə kişiye ağlasığmaz bir fərasət kimi görünürdü.

Elə həmin vaxtlar onda hiddət halları da özünü büruzə verməyə başlamışdı, nadir hallarda isə bunlar görünməmiş bir həddə çatırdı. Anamla aramdakı problemlər isə əsasən ümumi xarakter daşıyırdı: bunlar qarın nahiyyədə hər ay təkrarlanan ağrılar, döşlük və kosmetika seçimi ilə bağlı olurdu. Alış-verişdən ötrü Ruan şəhərindəki Böyük Saat küçəsinə gərkən o, mənə də özüylə götürürdü və biz müştərilərə xud-mani servis çəngəllərinin verildiyi “Perye” kafesində pirojna yeyirdik. Anam mənim işlətdiyim bəzi jarqon sözləri artıq mənimsəmişdi. Atam olmayanda biz onunla daha xoş keçinirdik.

Süfrə başındakı mübahisələr isə ən mənasız səbəblərdən doğurdu. Dilləşərkən atam dözümsüz davrandığından mən öz dediyimdən hələ-hələm dönmürdüm. Yeməyini necə yediyinə və ya necə danışdığına dair vaxtaşırı ona iradlar tuturdum. Tətil dövründə mənə istirahətə göndərə bilmədiyi üçün onu qınamam ədəbsizlik sayırdı, ancaq davranışlarını müsbətə doğru dəyişdirməkdə ona dəstək olacağıma tamamilə inanırdım. Çox yəqin, o, fərqli xasiyyətdə bir qızın atası olması diləyərdi. Bir dəfə demişdi: “O kitablar və musiqi sırf sənə gərəklidir, mən isə... elə onlarsız da keçinərəm”.

Qalan məsələlərdə gözü-könlü rahat davranırdı. Məktəbdən evə döndüyümdə onu mətbəxdən kafeye açılan qapının ağzında oturub, “Pari-Normandi” (Paris-Normandiya – A.Y.) qəzetini oxuyan görərdim: biləklərini qəzetin kənarları boyu uzatdığından o əsnada belə donqar bir biçim alırdı. Başını qaldırıb deyərdi:

– Hə, gəldin, qızım?

– Acından ölürəm ey!

– Olan şeydir. Meylin nə çəkirsə, istədiyini qədər götür, ye.

Mənə ən azından bu cür yedirə bilməsindən kişi xeyli məmnun görünürdü. Onunla bir-birimizə dediyimiz söz və ifadələr mən bapbalaca olduğum vaxtlardakın-dan zərrəcə fərqlənməzdi. İcimdə belə bir inam vardı ki, atam bundan artığını mənə heç verə də bilməz. Ondan öyrəndiyim söz və fikirlər fransız dili dərslərində, filoloji məşğələlərdə, ya da məktəb rəfiqələrimlə onların qonaq otaqlarındakı qırmızı məx-mərlə üzlənmiş divanlarda oturduğum dəqiqələrdə əsla bir işimə yaramazdı. Yayda otağımın açıq pəncərəsi qarşısında oturduğum vaxt qulaqlarım onun şumlanmış torpaq qalaqlarını belin-küreyin köməyilə hamarlayarkən çıxardığı səslərlə dolardı.

Bir-birimizə deyiləcək söz-sovumuz qalmadığından bəlkə də indi məhz bütün bu oxuduqlarınızı vərəqlərə yazıram.

İ... şəhərinə gəldiyimizdə mərkəzi hissədəki dağıntıların yerində artıq noxudu rəngə boyanmış və alçaqmərtəbəli binalar tikildiyini gördük, orada açılan müasir mağaza binaları gecədən səhərəcən nura qərq olurdu. Şənbə və bazar günləri əyalətin bütün cavanları ya şəhərin mərkəzi

küçələrində veyillənər, ya da kafelərdə televiziya verilişlərini izləyərdi. Məhəllə qadınları isə bazar gününə tədarük məqsədiylə öz səbətlərini iri ticarət mərkəzlərində ərzaqla doldurmağa tələsərdilər.

O vaxtkı dəblə ayaqlaşan kafe-dükən sahibləri dirək və dekorativ tirlərə malik Normand evlərinin ilkin görkəmini bərpa edir, önlərindən isə qədim üslubda fənərlər asırdılar. Atam da evimizin fasadını, ən nəhayət, suvadı və bu tikilinin önünə neon işıqları quraşdırdı. Axşamlar belini bükməklə, oturub, öz günlük qazancını hesablayanda adətən deyirərdi: "Müştəriləri əlimizdən almaqdan ötrü rəqiblər onlara hətta havayı mal verməyə də hazırdır!" Hər dəfə İ.-də təzə mağaza açılanda velosipedinə minən atam həmin məkana göz gəzdirməyə yollanardı.

Axır ki, ata-anam borca girmədən yaşamaq üçün bir fürsət qazandılar: əyalətimizə proletarların gur axını başladı. Ayrıca vanna otaqlarına malik yeni binalarda mənzil alan orta təbəqənin yerini bələdiyyənin tikdiyi ucuzvarı mənzillər üçün növbəyə duran az imkanlı insanlar, cavan fəhlələrin ailələri və çoxuşaqlı külfətlər tutdu. Atam onlara həmişə güzəştə gedərdi: "Pulu isə sabah ödəyərsiniz, canım. Dünyanın axırı deyil ki!"

Ahıllar evindəki qocalar bir ucdan ölüb-gedirdi, onların yerini tutanlara isə o evə sərxoş dönmək yasaq idi. Ancaq bunların yerini də başqa tip müştərilər tuturdu: belələri təkəm-seyrək hallarda yollarını bizim kafedən salardı: dolanısq qayğıları başlarından aşdığı üçün məkanımızda uzun-uzadı oturmayan bu insanlar ödəməni əsla ləngitməzdilər. Görünən o idi ki, kafemiz qazancı xərcini qarşılayan obyektə çevrilib.

Dəstə rəhbəri kimi çalışdığım yay düşərgəsinin bağlanış günündə atam məni aparmağa gəlibmiş. Anam xeyli aralıdan məni səsləyincə, bundan xəbər tutdum. Günəş şüalarından qorunmağa çalışan atam qəddini əyərək, onun qabağınca addımlayırdı. Kişinin gün altıda yanıb-qızaran qulaqları ilk baxışdan diqqətimi çəkdi: deyəsən, təzəlikcə yolunu dəllək dükanından salmışdı. Kilsənin önündəki səkidə dayandıqları vaxt onlar dönüşdə hansı səmtə gedəcəklərinə dair öz aralarında uca səslə söz güləşdirirdilər. Baxan da deyərdi ki, bu adamlar evdən bayıra nadir hallarda çıxırlar.

Hələ məşində ikən mən atamın gözlərinin altında və gicgahlarında sarımtıl ləkələr yarandığını sezdim. Həyatımda ilk dəfə o iki ayı mən evimizdən uzaqda, sərbəst həyatdan həzz alan gənclərin arasında keçirmişdim. Yaşlanan atamın gərgin üzünü isə artıq qırışlar basmışdı. Düşünürdüm ki, nəyin bahasına olursa-olsun, mən universitetə qəbul olunmalıyam.

Əvvəlcə onun səhhətində məhz yeməkdən sonra nəzərə çarpan anlaşılmaz bir narahatlıq sezilməyə başladı. Həkimə müraciətlərdən çəkindişi üçün atam özbaşına maqnezium oksid (narın dənələr şəklində istehsal olunaraq, apteklərdə satılan dərman vasitəsi, bağırsaqlarda yığılan qazı azaldır – A.Y.) qəbul etməyi uyğun görürdü. Ancaq Ruanda rentgeni çəkilkən onun mədəsində yaranan polipin təcili qaydada kəsilib-alınması məsləhət görüldü. Boş və mənasız şeylərə görə narahatlığa

qapıldığı üçün anam vaxtaşırı ərinə məzəmmət edirdi. Atam isə müalicəsinin böyük məbləğ tələb edəcəyini düşündüyündən özünü günahkar sayırdı. (Sözügedən dövrdə dükən sahibləri hələ icbari tibbi sığortadan yararlanı bilmirdilər). Elə hey təkrarlayırdı: “Gör, başımıza nə gəldi də”.

Əməliyyatdan sonra o, çox qısa bir müddət xəstəxanada yatdı və əsasən evdə müalicə almaqla, səhhətinə qovuşdu. Amma əvvəlki tabı-taqəti də qalmamışdı. Cərrahi tikişləri sökülər deyə, ağır yeşiklər qaldıra və ya bostanda fasilə vermədən bir neçə saat çalışa bilmirdi. Durmadan zirzəmidən dükanə qaçmaq və iki nəfərin yerinə çalışmaq, ərzaq dolu yeşikləri, kartof çuvallarını daşımaq da o vaxtdan anamın qismətinə düşmüşdü. Əlli doqquz yaşında ikən atam bir kişi kimi çalışmaq iqtidarından məhrum olmuşdu. Görünür, tək cə iş qabiliyyətini yox, digər xüsusiyyətləri də nəzərdə tutaraq, o, anama deyirdi: “Bu halımla mən daha heç nəyə yaramaram”.

Bununla yanaşı, kişi normal həyat tərzinə dönməyə, üstəlik, yeni şəraitlə ayaqlaşmağa can atırdı. Odur ki, özünə uyğun bir məşğuliyyət axtarmaqda idi. Könünün səsinə, diktəsini dinləməkdəydi. Ondan ötrü qida qəbulu əsl əziyyətə çevrilmişdi, rahat sindirdiyi qidaları faydalı, narahatlığa yol açanları isə zərərli sayırdı. Tavaya qoymazdan əvvəl o, bifşteksi və ya merlanı (treska balığının bir növünü – A.Y.) uzun-uzadı iyləyirdi. Mənim içdiyim qatığı görəndə isə kişinin ödə ağzına gəlirdi. Kafedə doğmalarımızla nahar süfrəsinə oturanda atam qidalardan nələrə üstünlük verdiyindən, paketdə satılan toz qarışımlarının ev şorbalarıyla yarışa bilməyəcəyindən söz salırdı. Ömrünün altıncı onilliyinə qədəm qoyanların hamısı təxminən bu barədə danışmağı sevir.

Atam çox şeydə özünə sərbəstlik verməyə başlamışdı. Bir də görürdün evə sərvelat kolbasası, ya da bir paket bozuntul krevet (mürəkkəb bədən quruluşuna malik bir xərçəng növüdür. Digər dillərdə geniş işlənən adı “karides”dir – A.Y.) alıb gətirdi. Amma bu cür ərzaqların verdiyi fərəh adətən elə ilk tikələrdən sonra sönüb, gedirdi. Bunun ardınca isə o, elə davranırdı ki, guya meyli heç nə çəkmir. Adətən deyirdi: “Bircə qırıq vetçina (qaxaclanmış donuz eti – A.Y.) yeyim, bəsimdir”. Ya da: “Mənim üçün sadəcə yarım stəkan süz”.

Hələ qəribə xasiyyətləri də yaranmışdı: məsələn, xoşagəlməz tama malik olduğunu bəhanə gətirərək, “Qoluz” siqaretlərinin kağız örtüyünü soyar, tütünü “ziqzaq” adlanan papiros kağızına səbrlə bükükdən sonra çəkərdi.

Havalarını dəyişməkdən ötrü valideynlərim bazar günləri Sena çayının sahilləri boyu, ya da atamın vaxtilə işlədiyi Dyep və Fekamp dalğaçıranları boyunca maşınla gəzintiye çıxardılar. Atam əllərini böyürlərinə salmaqla yerişir, bəzən düyünlənmiş yumruqlarını belinə söykəyər, bəzən isə arxasında tutduğu əllərini çataqlayardı. Yeni gəzinti əsnasında əllərini qoyacaq uyğun yer tapammazdı. Axşamüstü, səbrsizliklə şam yeməyini gözləyəndə isə əsnəyərək deyirdi: “Bu bazar günlərində adam adı günlərdən betər yorulur”.

Siyasətlə maraqlanar, “bütün bu yaşananların nə ilə bitəcəyini” düşünüb, əndişəyə qapılırdı: bunu deyərkən, o, Əlcəzairdə gedən müharibəni, generalların hərbi çevriliş cəhdini, OAS tərəfdarlarına qarşı əməliyyatları nəzərdə tutar, özünü açıq-aşkar “böyük Şarlin” (dövlət başçısı Şarl de Qollun – A.Y.) qızğın tərəfdarı kimi aparardı. (OAS – fransızca “Organisation Armée Secrite” (“Gizli Silahlı Təşkilat”) adının abbreviaturası. 1961-ci ildə qurulan bu nasist təşkilat Əlcəzairin müstəqilliyi əleyhinə bombalı terror aktları ilə tanınırmış – A.Y.).

Mən isə o ara staj toplamaq istəyən gənc müəllimə kimi Ruandakı Pedaqoji məktəbin müəllimlik şöbəsinə qəbul olunmuşdum. Orada genbol qidalanırdım, camaşırlarımın yuyulması bir yana dursun, çəkmələrimi də təmir edirdilər. Hamısı da pulsuz-pənəsiz. Tələbələrin bu cür, yəni tam təminatından atam yerdən-göyəcən razılıq edirdi. Bununla da dövlətimiz mənim cəmiyyətdə layiqli bir yer tutacağıma elə indidən zəmanətvermiş sayılırdı. Odur ki, dərs ilinin tən ortasında həmin məktəbi tərk etməm atamı yamanca özündən çıxarmışdı. Heç nəyin dərdinə qalmadığım o cür isti yuvanı sırf özümü azad hiss etməkdən ötrü atıb-getməmi anlamaqda kişi aciz qalıbmış.

Bunun ardınca mən uzun müddətə Londona yollandım. O qədər uzaqlarda ikən atam məndən ötrü mücərrəd nəvaziş mənbəyindən başqa bir şey sayılmazdı, çünki artıq sərbəst həyatın qoynuna atılmışdım.

Bizim əyalətdəki yeniliklərlə bağlı ətraflı məlumatları məktublarda anam mənimlə paylaşdı. Orada havalar soyuq keçirmiş, amma bu da uzun sürməmiş-filan kimi...

Bazar günü onlar Qrenvildə yaşayan dostlarının ziyarətinə gedibmişlər. Altmış yaşı təzəcə tamam olan X. xala dünyasını dəyişib, halbuki qadın yaşından xeyli cavan görünürmüş. Anam şux mətnlər yazmaqda acizlik çekirdi, çünki özünü rahat ifadə etmək vərdişinə yiyələnməmişdi. Danışdığı qədər sərbəst yazması isə qat-qat müşkül məsələ idi və bütün həyatı boyu da bunu heç cür öyrənmə bilmədi. Atam məktubların altına sadəcə imzasını atırdı. Mən də öz cavab məktublarımda ayrı-ayrı faktları anam üçün sadalayırdım, çünki qeyri-adi görünəcək nəse yazmamı onlar mənimlə özləri ara-sındakı sədd, aşılmaz bir divar kimi dəyərləndirə bilərdilər.

Arada evə qayıtdım, amma sonra təkrar Ruana dönməli oldum, çünki filologiya üzrə lisenziat dərəcəsi almaqdan ötrü orada görülmək işlərim vardı. (Lisenziat – 1999-cu ilə qədər Fransa, Finlandiya və İsveçrə universitetlərində 3-4 illik təhsil sonucu məzunlara verilən ilkin elmi dərəcə imiş. Bu diplom orta təhsil ocaqlarında müəllimlik fəaliyyətinə əsas verirmiş. Çağdaş təhsil sistemimizdə o, bakalavr dərəcəsinə uyğun gəlməkdədir – A.Y.).

Aralarındakı mübahisələr nisbətən seyrəlsə də, atamla anam bir-birinə tənəli atmacalar atmaqdan hələ də əl çəkmirdilər: “Sırf sənin ucbatından bu gün biz oranjadsız (portağal şirəsindən hazırlanan sərinləşdirici içki – A.Y.) qalacağıq”. Ya da: “Kilsədə daima keşişin böyrünə düşüb-getdiyin vaxt sən nələrdən bəhs edirsən elə?”

Dükana və evimizə yüngülvarı əl gəzdirmək barədə atam müəyyən planlar qururdu, amma yeni müştərilər cəlb etmək məqsədiylə nəyisə yeniləmək niyyətlərindən uzaq idi. Azsaylı alıcı təbəqəsi də onu qane edirdi artıq, təmizlik baxımından hər qarışı göz qamaşdıran, satıcı qız-qadınları isə müştərilərin əyin-başını zənnlə süzən mərkəzdəki ərzaq mağazalarına bizim ütük müştərilər hələm-hələm yaxın düşməzdi. Hər cür şuxlıqdan əl-əmək üzmüşdü kişi. Dükanımızın fəaliyyətinin öz ölümüylə nöqtələnəcəyi fikriylə də o ara barışıbmış yəqin.

Görünür, həyatın fərsətlərindən az-çox yararlanmaq həvəsinə düşübmüş. Anamdan sonra yataqdan qalxar, kafedə və ya bostanda bəzi yüngül-yaraq işlər görər, qəzetini əvvəldən-axıra qədər diqqətlə oxuyar, müştərilərlə uzun-uzadı çənə döyər. Ölüm barədə isə ümumi sözlər, məsələn: "Hamımızın axırı onsuz da bəllidir" qəbilindən müdrik fikirlər söyləyər.

Hər dəfə mən evə dönəndə anam deyirdi: "Atana baxsana, yağ içində böyrək kimi bəslənir".

Yay bitib, sentyabr gələndə o, cib dəsmalının köməyiylə mətbəx pəncərəsində vızıldayan eşşəkarlarını tutub, dördgözlü sobadan yüksələn alovun qoynuna atırdı. Atəşin içinə düşən arılar da büzüşərək, gəbərirdilər.

Mənim qərribə bir həyat təzi sürməmlə də barışıbmışdı – bundan nə məmnun, nə də narahat görünürdü, çünki yaşıım iyirmini adlamışdı, amma mən hələ də təhsil almaqdan bezib-usanmırdım. "Qızım oxuyub, müəllim olacaq" deyər öyünürdü atam. Nə yaxşı, müştərilər hansı fənn üzrə müəllim işləyəcəyimlə maraqlanırdılar: həm geniş təfərrüata gerek duyulmurdu, həm də istəsəydi belə, bunu ağılında-huşunda tutan deyildi. Bu "Çağdaş ədəbiyyat" qavramı ona nəse dumanlı, riyaziyyatın və ya ispan dilinin tədrisindən fərqli bir şey kimi görünürdü. O, qızının ərköyün böyüdüyü, övladlarını oxutmaq həvəsinə düşən bir ata-ananın xeyli zəngin sayılması barədə başqalarında yanlış qənaət yaratmaqdan da çəkinirdi.

Tələbə təqaüdü aldığımı etiraf eləməyə isə atamın əsla cəsarəti yetməzdi: guya belədə eşidənlər bəxtimizin yamanca gətirdiyini düşünəcəkdilər: "Baxın ey, bunların heç bir işin qulpundan yapışmayan övladları da dövlətdən pul sağır". O, birdəfəlik və açıq-açığına özünə bu fikri aşılarmışdı ki, biz dörd yandan, həm də dünyanın lap sonuna qədər paxıllıq və qibtə çəmbərinin əhatəsindəyik.

Bəzən mən evimizə bazar gününün səhəri çatır, gecəni yuxusuz qaldığımdan axşamacan yatırdım. Elədə hər hansı qınaq-filan eşitməzdim, əksinə, bu davranışım dərin anlayışla qarşılanırdı: qız uşağı kimi arabil əylənmək haqqına sahib olmam məni yaşıdlaqlarımla bir mənada eyniləşdirirdi. Ya da bu yanaşma onun intellektual aləmi və burjua dünyasını üstüörtülü şəkildə, həm də az qala əlçatmaz bir dəyər sanmasından irəli gəlirdi. Axı hansısa fəhlənin qızı hamilə qaldığı üçün gəlin köçürüləndə bütün əyalətimiz bu hängəmədən xəbər tuturdu.

Yay təttilində fakültəmizdəki qızlardan bir-ikisinə mənə qoşulub, İ.-yə getməyi təklif edirdim. Həm də o əsnada eləsini seçirdim ki, hökmlü

davranmasın, “İnsandakı ən önəmli cəhət – onun könül saflığıdır” şüarıyla yaşasın. Ailəsinə kənar birisinin üstdən-aşağı baxacağından ehtiyatlanan hər kəs kimi, mən də əvvəlcədən rəfiqələrimə bildirdim: “Bizim evdə hər şey xeyli sadədir ha”. O cür cavan və yaxşı tərbiyə görən xanımların evimizdə qonaq qalması atamın lap ürəyindən xəbər verirdi: qızlarla şirin-şirin söhbət edir, sırf nəzakət xatirinə onlarla bağlı və ya qızları maraqlandıran mövzulardan dem vururdu. Evimizdəki əsl narahatlıq mövzusu isə yemək seçimiylə bağlı olurdu: “Görəsən mademuazel Jenevyeva pomidor xoşlayır?” Bu cür xüsuslar gündəmə gəlcə, atam özünə heç cür yer tapa bilmirdi.

Özüm rəfiqələrimgilə qonaq düşəndə isə onların gündəlik məişət tərzinə asanca uyğunlaşmağa çalışır, sırf mənə görə mövcud axarın hər hansı dəyişikliyə uğramasını əsla rəva bilməzdim. Bu sayədə onların daxili dünyası kənar birisindən əsla hürküb-çəkinməzdi, yəni olduğu kimi də qalardı, çünki mən özümə xas davranışları, zövq və rəyləri ikinci planda tutmağı bacarırdım.

Həmin ailələrdə hər cür qonaq-qaraya adi şey kimi baxılırdı, atam isə rəfiqələrimə dərin sayğıyla yanaşır və o ara özünü kübar göstərməkdən ötrü əldən-ayaqdan gedirdi. Halbuki məhz o şərtlərdə, məsələn, xanımlara: “Salam, müsyölərin əhvali-şərifləri necədir?” dediyi an özü də, qızlar da onun həyatdan nə qədər geri qaldığının istər-istəməz fərqinə varırdılar.

Bir kərə o, fəxrlə demişdi: “Əmin ol, mən heç vaxt sənin başını aşağı eləmərəm”.

Bir dəfə, yayın sonunda sevişdiyim və sosiologiya üzrə təhsil alan cavan bir oğlan evimizə dəvət elədim. İmkanlı ailə çevrələrində adətən bənzər məqamlar xeyli bəsit keçir: dostlar gəldiyi kimi, hiss olunmadan da o evi tərk edib, gedirlər. Bizim evdə isə bu, təntənəli bir mərasimə çevrildi.

Qonaq qabağına abırlı şəkildə çıxmaqdan ötrü atam həm qalstuk taxdı, həm də kombinezonunu çıxarıb, əyninə daha layiqli pal-paltar geyindi. Mənim gələcək ərimi öz oğlu kimi qarşıladığı anlarda atamın sevinci hədd-hüddü tanıyırdı: təhsil səviyyələrindəki fərqu rəğmə, o, bütün kişilərin arasında ortaq bir cəhətin olacağına inanırdı. Həyətdəki əkib-becərdiyi bostanı və öz əlləriylə tikdiyi qarajı qonağa fəxrlə göstərdi. Sanki bunlarla o, bu cavanın diqqətini öz zəhmətkeşliyinə çəkməyə çalışırdı, qızını sevən bu adamın onun atasını da layiqincə dəyərləndirəcəyinə dərin ümidlər bəsləyirdi. Oğlana qarşı ən başlıca tələbi isə onun yaxşı tərbiyə görmüş olması idi, çünki ata-anam bu cəhəti hər şeydən üstün tutur, onu hər adamda rast gəlinməyəcək qədər üstün bir cəhət sayırdı. Əgər həmin cavan fəhlə-filan olsaydı, onda valideynlərim onun içən və ya mərdi-mərdanə biri olmasıyla da mütləq maraqlanardılar. Onlar dərinədən əmin idilər ki, daxili nəcibliyin danılmaz nişanəsi sayılan savadlılıq və nəzakətli davranışlar anadangəlmə özəllikdir.

Sən demə, son bir neçə il boyu valideynlərim bənzər görüşün intizarıyla yaşayırmışlar, çünki bu sayədə ən azından bir qayğıları azalasıymış. İn-

di isə əmin idilər ki, mənim hər qarşıma çıxanla evlənmək və ya pis yola düşmək kimi bir şansım qalmayıb. Dar gün üçün yığıdığı pulu atam qurula-caq bu yeni ailənin dirçəlməsinə yatırmağa, kürəkəni ilə özü arasındakı mədəni səviyyə fərqlərini məhz bu görünməmiş səxavət hesabına qapatmağa niyyətli idi. Deyirdi ki: “Dolanmaqdan ötrü biz elə az şeylə də keçinə bilərik”.

Toy məclisimiz şərəfinə Sena çayının sahilindəki restoranda açılan süfrə başında əyləşərkən atam hər iki əlini dizləri üstəki salfetin üzərinə qoyub, başını bir qədər geri əyərək oturmuşdu: çöhrəsində xəfif bir təbəssüm dolaşdığı həmin anlarda o, təamların bir an əvvəl süfrəyə gətirilməsini uman adamı xatırladırdı. Həmin təbəssüm o gün hər şeyin öz yolunda getdiyini də ifadə edirdi. Atam fərdi sifariş üzrə tikdirdiyi miləmil göy kostyumunda idi, onun altından geyindiği və hələ qol düymələri də taxdığı bəyaz köynəyi isə mən onun əynində ilk dəfə görürdüm. Bu anı görüntü o gün yaddaşıma həmişəlik həkk olundu. Kefinin yerində olmadığını düşündüyüm üçün gülümsəməyimə davam edərək, üzümü vaxtaşırı atama tərəf çevirirdim.

Həmin tədbirdən sonra o, bizi daha az görə bildi. Ərim Alp dağlarının ətəyində salınan bir turist şəhərciyində rəhbər vəzifədə çalışdığından biz də orada məskunlaşdıq. Mənzilimizin divarlarını isə cut (çuval bezi və ya giş – A.Y.) ilə üzləmişdik, aperitiv kimi viski içir, qədim musiqiyə dair radioda səsləndirilən verilişləri birlikdə dinləyirdik. Konsyerj xanımla qarşılaşanda nəzakət xatirinə dilimizə sadəcə iki-üç kəlmə gətirirdik. O ara dünyanın fərqli bir qisminə qədəm qoysam da, bunlar arasında sadəcə fon fərqi olduğunu sezdirdim. “Arada bir bizi də görməyə gəlin” təklifi əvəzinə, anam məktublarında eyhamla: “İstəsəniz, arada gəlib, bizdə də dincələ bilərsiniz” cümləsini yazırdı.

Kürəkənlərinin onlara qarşı səbəbsiz laqeydliyini ört-basdır etmək üçün mən ata ocağıma təkçənə baş çəkirdim: belə soyuqqanlı davranışları barədə heç ərimin özüylə də danışmır, bunları təbii bir şey kimi dəyərləndirirdim. Burjua mənşəli, yüksək dünyagörüşlü ailədə doğulan və hər şeyə aşkar kinayə ilə yanaşan birisi sadəcə insanlarla ünsiyyətdən məmnun qala bilərdimi?! Onlardan hədsiz mehribanlıq gördüyünü etiraf edən bu cavan əmin idi ki, qarşısındakıların canıyananlılığı da onun misilsiz qiymət verdiyi yeganə üstün özəlliyi – dərin biliyə əsaslanan şux ünsiyyəti – əvəz eləyə bilməz. Axı ata-anam da məhz bundan məhrum idi. Onun öz ailəsində isə kim isə qədəhi salıb-sındıranda digəri buna Sülli-Prüdomun mis-rasıyla qarşılıq verirdi: “Əsla toxunmayın, o... çiliklənib!”

Paris qatarıyla gəldiyimdə anam həmişə perronun çıxışında dayanıb, məni qarşılayırdı. Çamadanı tez dartıb əlimdən alaraq deyirdi: “Axı sən belə ağır yüklər daşımağa adətəkar deyilsən”. Sırf məni qucaqlayıb, öpmək xatirinə atam baqqal dükanımızdakı iki cüt, bir tək müştərisindən izn istəyirdi. Mətbəxdə əyləşdiyim vaxt onlar ayaq üstə qalırıdılar: anam – pilləkənin böyründə, atam isə kafeyə açılan qapının kandarında. Günün həmin saatında oradakı masalar da, dəzgah üstə düzülən qədəhlər də

otağa süzülən gün işığında bərq vururdu. Bəzən gözqamaşdırıcı şüalar altı əyləşən hansısa müştəri istəmədən bizim söhbətimizə qulaq müsafiri də olurdu.

Ata-anamdan uzaqlarda ikən, yeni onların danışiq tərzlərini və jestlərini görmədiyim müddətcə onları sanki bütün mümkün qüsurlarından arınmış sayırdım. Ancaq görüşüncə, onların necə yüksək səsle danışdığına və ya məsələn, “qadın” sözünü “kadın” şəklində söylədiklərinə şahid olurdum. Sırf onda fərqi nə varırdım ki, mən məhz öz-özümdən xeyli dərəcədə aralanıbmişəm.

Budur, atam çantadan onun üçün gətirdiyim hədiyyəni çıxarır. Böyük həvəslə bağlamayı açır. Bu, bir “təraş losyonu”dur. Əvvəlcə ani çaşqınlıq keçirsə də, sonra gülür: nəyimə lazım olmuş bu?! Sonra izah edir: “Bunu işlətsəm, cuvanəzən ətri gələr ey məndən!” Ancaq yenə də söz verir ki, hədiyyədən yararlanacaq. Uğursuz hədiyyə seçdiyimə görə sıxılıram. Əvvəllər olduğu kimi, şikayətlənib, hönkürmək keçir içimdən: “Yox ey, bu adam əsla düzələn deyil!”

Onlar əyalətimizin insanlarından mənə söz açırlar: bəziləri evləninib, bəziləri dünyasını dəyişib, kimlərsə İ-dən köçüb-gedib... Mən də onlara öz mənzilimizi, oradakı Lui-Filipp tərzindəki sekreter tipli şkaflı, qırmızı məxmərlə üzlənən kreslonu, val oxudana malik bahalı maqnitofonu təsvir edərdim. Ancaq az sonra atamın bu sözləri qulaqardına vurduğunun fərqi nə varıram. Halbuki ömrümü dəbdəbəli əşyaların əhatəsində keçirməyi vaxtilə məhz o, mənə aşlamışdı: özü onlardan bir şey anlamasa da, uğurlarımdan tamamilə məmnun görünür, hərçənd Danlopiyo tərzindəki mebel və ya köhnə bir dolab onda hər hansı maraq doğurmur, axı bunlar – mənim həyatda qazandığım uğurların sadəcə bir nişanəsidir. Vaxtaşırı sözümü kəsərək, deyirdi: “Hər imkandan yararlanırsınız, halal olsun sizə!” (Danlopiyo (“Dunlopillo” kimi yazılır) – 1960-cı illərin əvvəllərində dəbdə olan bir mebel təzi imiş – A.Y.).

Ata ocağımda heç vaxt uzun müddət qala bilmirdim. Ərimin hədiyyəsi olaraq, mənə bir şüşə konyak verən atam deyirdi: “Yəqin gələn səfər o da bizə təşrif buyurar”. Heç nəyi bürüzə verməməsindən, hətta haqlı incikliyi tamamilə ört-basdır etməyi bacarmasından da xeyli məmnun görünürdü.

İ.-də özünəxidmət üzrə ilk mağaza peyda olanda şəhərin fəhlə sinfini təmsil edən bütün müştərilər birbaşa ora axın elədi: axır ki, hər kəs bir başqasına gəyişmədən nələrsə almaq fürsəti qazanmışdı. Ancaq mərkəzdə alış-veriş zamanı almağı unutduqları bir paket qəhvəni, təzə südü, ya da məktəbə gedərkən yolüstü nuqa konfeti almaq üçün baqqal dükanımıza ara-sıra baş çəkənlər tapılırdı. Bu səbəbdən də atam dükanı satmaq fikrinə düşmüşdü.

Əgər sata bilsəydi, bu ər ilə arvad bir vaxtlar dükanla birgə satın aldıkları və bitişikdəki o evdə məskunlaşacaqdılar: orada iki otaq, mətbəx və zirzəmi var idi. Yaxşı şərabları və konservləri atam özüylə götürəsiydi. Ev-

də daima təzə yumurtalar olsun deyə, bir neçə toyuq saxlayacaqdı. Bizə baş çəkməkdən ötrü hərdənbir yollarını Yuxarı Savoyadan salacaqdılar.

Gec də olsa, yeni altmış beş yaşında ikən, dövlətdən sosial müavinət aldığına görə atam məmnun idi. Hər dəfə aptekdən dönüncə, masa arxasında əyləşib, aldığı dərmanların etiketlərini özünün sosial sığorta kartına yapışdırmaqdan görünməmiş bir həzz alırdı. Yəni get-gedə həyata daha möhkəm bağlanırdı.

Bu hekayəti yazmağa başladığım noyabr ayından bəri bir neçə ay ötüb. Bu iş yetərinə zamanımı alır: görünür, olub-keçən və unudulan məqamları xatırlamağa baxanda heç olmayanları uydurmaq qat-qat asan imiş. Çünki arabil yaddaşım sözümə baxmır, sanki daşa-qayaya dirənir. Görünür, xatirələrin bir-birinə calanaraq, muncuq kimi düzülüb-gələcəyinə ümid bağlamamalıydım: haradan biləydim ki, o köhnə dükanın qapısına vurulan xırda zəngin cingiltisi yetişmiş qovunların ətriylə birgə, mənim İ.-də keçən tətil günlərimi xatirimdə canlandırmağa qadir olacaq?!

Səmanın rəngi də, yaxınlıqda axan Uza çayının sahilindəki qovaqlar da atamla bağlı xatirələri canlandırmaqda acizləşdilər. Ölənin atasının nişanələrini mən vağzallardakı gözləmə salonlarında darıxan insanların oturuş tərzində, öz nadinc uşaqlarına necə təcavüzündə, perronda bir-birləriylə vidalaşmasında arayırdım artıq. Onun unudulmağa başlayan nəm-nişanlarını heç tanımadığım və təsadüfən rastıma çıxan insanların hətta özlərindən də xəbərsiz bürüzə verdikləri o əzəmət və ya xəcalət dolu durumlarında sezirdim.

Baharın necə gəldiyindən də xəbər tutmadım. Elə təəssürat vardı ki, noyabrın əvvəlindən üzü bəri sərin və yağışlı keçən, əsasən dəyişməz qalan hava şəraiti sırf qışın ortalarına doğru soyuyub. Kitabı necə bitirəcəyimi hələlik bilmirdim. Hərçənd sona yaxınlaşdığımı da fərqindəydim.

İyunun əvvəlindən bürkülər düşdü. Səhər mehi havanın mülayim keçəcəyini vəd eləyirdi. Bir azdan heç yazmağa da söz-sov tapmayacaqdım. Bu son səhifələrdə bacardıqca ləngimək, xatirələri həmişəlik öz qəlbimdə qoruyub-saxlamaq həvəsinə düşmüşdüm. Ancaq daha geriye dönmək də, nələrisə dəyişib-düzəltmək də, hətta özümə: "Əsl xoşbəxtlik nədədir axı?" sualını vermək də mənə imkansız görünürdü.

...Səhər qatarına minib, yola çıxsaydım, mənzilbaşına axşamüstü çatardım. Amma bu səfər mən ata-anamın iki yaş yarımliq nəvələrini də yanımda götürəcəkdim.

Anam bizi perronun çıxışında gözləyirdi: mənim toyumdan bəri heç boyamadığı saçlarını yaylığının altında gizlətməmişdi, bəyaz köynəyinin üstündən isə jaket geyinmişdi. Uzun səyahət sonrası karıxan və danışmağa həvəssiz görünən körpəm özünün öpülüb, əlindən tutularaq aparılmasıyla üzüyola razılaşdı. Bürkü nisbətən sınımışdı. Anam xırda, amma yeyin addımlarla yeriyirdi. Ancaq addımlarını yavaşlaraq, qəflətən şuxluqla dedi: "Lap unutmuşdum ey: bəs o toppuş ayaqlar mənə necə çatacaq, hə?!"

Atam mətbəxdə oturub, gələcimizi gözləyirdi. Bu səfər gözüme həmişəkindən daha yaşlı dəydi. Anam vurğuladı ki, nəvəsinin gəlişi münasibətilə əri hələ dəlləyə də gedibmiş. Bunun ardınca heyrət dolu qərribə nidalar ard-arda sıralandı, uşağa cürbəcür, həm də cavabsız qalacaq suallar yağdırıldı, sonra nənə ilə baba uşağı yorduqlarına görə birbirlərini danlayıb durdular və o ara üzlərindən sevinc ifadəsi oxundu. Çünki uşağın ən çox nədən xoşlandığını öyrənə bilmişdilər.

Sonra anam nəvəsinə noğulla dolu bankaların, atam isə öz əlləriylə əkdirdi çiylək tağlarının, bunun ardınca isə saxladığı dovşan və ördəklərin yanına apardı. Sanki hər ikisi məni uşaqla bacarmayacaq balaca qızcığaz sanırdılar deyə, nəvələriylə bağlı bu qərarları verərkən tamamilə sərbəst davranırdılar. Mənim üstünlük verdiyim tərbiyə üsullarına, məsələn, gündüz yuxusuna və şirniyyat qadağama da şübhə ilə yanaşırdılar.

Pəncərənin önündəki masanın arxasında əyləşib, dördlүkdə nahar elədiyimiz vaxt oğlum dizimin üstündə oturdu. Sakit və gözəl keçən o cür axşamlarda insan öz içində uyuyan bütün inciklikləri bağışlamaq, birdəfəlik unutmaq istəyir.

Gündüz saatlarında keçmiş otağıma bürkү çökmüşdü. Çarpayım ilə yanaşı valideynlərim kiçik bir yataq qoymuşdular. Gecə saat ikiyə qədər yuxuya gedə bilmədim, kitab oxumağa çalışdım, amma o da dadıma çatmadı. Çarpayımın baş tərəfindəki lampanı yandırdığım an yaranan cıncı naqili qaraldı, sonra isə lampanın özü yanıb-söndü. Həmin masa lampası ön pəncələrinə cütleyərək, arxa pəncələri üstə duran, misdən hazırlanmış bir dovşan fiqurundan və mərmər altlıq üzərindəki şüşə kürədən ibarət idi. Vaxtilə o, mənə hədsiz gözəl görünərdi. Yəqin köhnəlmişdi deyə, sıradan çıxmaq üçün bircə himə bənd imiş. Axı mənim ata ocağımda heç nə təmir olunmazdı, əşyalara münasibətdə açıq-aşkar biganəlik hökm sürərdi.

Məhz o andan fərqli bir dönmə başladı.

Yuxudan gec oyandım. Qonşu otaqda anam pıçıldayaraq, atamla nə barədəsə danışdı. Sonra anam bildirdi ki, bəs səbh vaxtı kişini öyümə tutub və o, yaxınına qoyulan vedrəyə də özünü çatdırma bilməyib. Anam bu öyüməni dənənki nahardan qalan toyuq tikələrinin rahat həzmə getməməsinə yozurdu. Atam isə daha çox anamın döşəməni silib-təmizləmədiyinə görə narahat idi və bir də sinəsində baş qaldıran ağrıdan şikayətlənirdi. O ara kişinin səsi mənə qismən kallaşmış kimi gəldi.

Hətta yanına yanaşan nəvəsinə də mähəl qoymadı, eləcə kürəyi üstə uzanıb qaldı.

Evə çağırduğımız həkim birbaşa yataq otağına qalxdı. Həmin vaxt anam aşağıda alıcılara xidmət göstərirdi. Bir azdan o da yuxarı qalxdı və sonra həkimin müşayiətilə aşağı qatdakı mətbəxə endi. Pilləkənin ayağında həkim pəsdən dedi ki, xəstəni Ruandakı şəhər xəstəxanasına aparmaq məsləhətdir. Bu təklifi eşidincə, anamın rəngi avazıdı. Xəstəliyin ilk vaxtlarından bəri qadın mənə şikayətlənirdi ki, atan nədənsə sırf ona ya-

saqlanan şeyləri yeməyə cəhd göstərir. Xəstəyə mineral su verərkən isə xatırladırdı: “Unutma ki, sən o şıltaq mədən hər şeyi götürmür”. Xəstənin müayinəsi əsnasında həkimin yararlandığı təmiz salfeti ovcunda əzib-xışmalamaqla anam bizim əvvəlcədən bir elə əhəmiyyət vermədiyimiz xəstəliyin bütün ciddiyyətini yaxın buraxmamağa çalışırdı. Bunu sezen həkim səs tonunu dəyişərək dedi ki, bir axşam gözləməkdə fayda var – bəlkə də bu, adi gūnvurmanın yol açdığı fəsaddır.

Dərman almağa yollandım. Açılan səhər gūnün bürkölü keçəcəyini vəd edirdi.

Əczaçı məni tanıdı. Son dəfə, yəni bir il əvvəlki gəlişimlə müqayisədə küçədəki maşınların sayı xeyli artmışdı. Qalan məqamlar isə elə mənim uşaqılıq illərimdə olduğu kimi idi deyə, atamın həqiqətən xəstə olması mənə əqlabatan görünmürdü.

Raqu bişirməkdən ötrü tərəvəzlər aldım. Kafemizin müştəriləri narahatlıqla soruşurdular ki, bəs niyə belə gözəl havaya rəğmən, məkanın yiyəsi gözə dəymir, ya da: “Heç bu vaxtacan da yatıb-qalmaq olar?!”

Atamın halsızlığını bəsit bir səbəbə yozmaqdan ötrü öz yaşıantılarıla bağlı hansısa fikirləri də dilə gətirirdilər: “Dünən bostanda gūnün altında düz qırx dərəcə hərarət vardı. Elə mən də onun qədər işləsəydim, indi tamam əldən düşərdim” və ya: “Hava necə bürkölü keçirsə, dūnən mən də dilimə heç nə vura bilmədim”. Görünür, onlar da, elə anam kimi, atamın yaşına-başına barmaqarası yanaşdığına görə yatağa düşdüyü qənaətindəydilər: “layıqlı cəzasını” aldığı üçün yəqin bundan sonra o, bir daha başısoyuq davranmaz.

Gündüz yatmağa gedərkən xəstə babasının böyründən keçən oğlum maraqlandı: “Bəs bu müsyö niyə lay-lay eləyir?”

Anam da, müştərilərdən başı ayılan kimi, dərhal üst mərtəbəyə baş çəkirdi. Qapının zəngi çalınınca, aşağıdan: “Gələn var!” – deyə onu səsləyirdim ki, təkrar işinin başına dönsün. İştahadan kəsilən atam sadəcə su içirdi, yəni ümumi vəziyyəti elə də ağır sayılmazdı. Axşam evə baş çəkən həkim artıq onu xəstəxanaya aparmaqdan ümumiyyətlə söz salmadı.

Səhəri gūn mən, ya da anam özünü necə hiss etdiyi ilə maraqlananda, atam ah çəkib, cırnayır və şikayətlənirdi ki, son iki gūndə dilinə heç nə dəyməyib. Adətən hər şeyi zarafata salan həkim də həmişəki: “Əşşi, bir balaca çeçəyibsen, amma o da keçib-gedəsidir,” təsəllisindən yararlanmağı yersiz sayırdı. Pilləkənlə necə endiyinə göz qoyarkən mən hələ də onun bu və ya başqa bir zarafatı seçəcəyini umurdum.

Axşamüstü gözlərini yerdən qaldırmayan anam pıçıltıyla bildirdi: “Bunun nə ilə bitəcəyini deməkdə artıq acizəm”. Amma o da atamın ölmə ehtimalını hələlik dilinin ucuna gətirmirdi.

Əvvəlki gūndən bəri anamla süfrə başında əyləşib, uşaqla birgə vaxt keçirsək də, xəstəlik barədə söz salmamağa çalışırıdım. Mən ona bu cür təsəlli verirdim: “Yaşayırıq, görərik də”. On səkkiz yaşımda anam bəzən mənə deyirdi: “Bax, əgər başına bir hadisə gəlib-eləsə... sən necə

davranacağını bilirsən də". Elədə onun hansı bəd hadisəni qəsd etdiyini dəqiqləşdirməyə bir lüzum olmasa da, söhbətin əsla dilimizə gətirmədiyimiz "hamiləlik"dən getdiyini hər ikimiz dəqiq bilirdik.

Cümədən şənbəyə keçən gecə atamın tənəffüsü həm çətinləşdi, həm də fasiləli xarakter aldı. Bunun ardınca isə nəfəs alıb-verməyə bənzəməyən, uzun-uzadı və son dərəcə güclü bir qurultu eşitməyə başladıq. Bu səs adama görünməmiş dəhşət hissi aşılayırdı, onun ağ ciyərlərdən, yoxsa bağırsaqlardan gəldiyini təxmin eləməmiş isə imkansız idi: sanki iç orqanlar bir-biriylə nə cürsə bağlantı qurmağa çalışırdılar. Həkim bədəninə trankvilizator (sakitləşdirici iynə – A.Y.) vurandan sonra toxtadı.

Nahardan sonra mən ütülədiyim camaşırları şkafa yerləşdirdim. Sırf maraq xatirinə oradan sıx toxunuşlu, çəhrayı astarlıq parça çıxarıb, yatağın bir kənarına sərdim.

Nə etdiyimi görə bilsin deyə, o ara atam yerində dirsəklənib dedi: "Anan bunu sənin döşəyinə təzə üz çəkməkdən ötrü ayırıb". Döşəyi mənə göstərə bilsin deyə, hələ yorğanın bir ucunu da dartdı. Keçirdiyi böhrandan bəri ilk dəfə idi ki, o, öz ətrafında baş verən hansısa hadisəyə maraq göstərirdi. Həmin anları yada salanda düşünürəm ki, onda hələ hər şey itirilməyibmiş, dediyi o sözlər də xəstəliyinin bir elə ağır olmadığını göstərmiş. Əslində isə atamın xarici aləmlə əlaqə qurmağa göstərdiyi cəhdlər onun həmin aləmdən artıq xeyli uzaqlaşdığını sübuta yetirmiş.

Bunun ardınca o, daha mənimlə birçə kəlmə də kəsmədi. Ağıl-huşu üstündə idi, şəfqət bacısı iynə vuranda özü uyğun səmtə çevrilirdi, anamın ağrıdımı və ya yemək istəyirmi kimi suallarına isə "hə" və "yox" kimi qısa cavab verirdi. Bəzən isə belə deyirdi: "Kaş nəse yeyə biləydim" (sanki onun sağalmasının yeganə çarəsi sırf iştahasından asılı idi və kimlərsə buna israrla maneçilik törədirdi). Artıq yeməkdən kəsildiyi günlərin haqq-hesabını da aparmırdı. Anam isə təkrarlayırdı: "Bir neçə günlük pəhrizin sənə heç bir zərəri toxunmaz".

Həmin vaxt oğlum bağçada oynayırdı. Ona göz qoymaqla bərabər, mən Simona de Bovuarın "Mandarinlər" adlı qalın kitabını da oxumağa cəhd göstərirdim. Amma buna imkan tapmırdım – o qalın kitabın hansısa səhifəsinə çatdığım vaxt atam artıq dünyasını dəyişəcəkdi.

Müştərilərimiz isə hələ də bizə xəstənin vəziyyətinə dair suallar yağdırırdılar. Onları maraqlandıran əsas məqam atamın nədən – infarktdan, yoxsa günvurmada əziyyət çəkməsiydi. Anamın bənzər suallara cavab verməkdən yayınması belələrini heç açmırdı və sanırdılar ki, guya biz həqiqəti onlardan gizlədirik. Halbuki bizdən ötrü xəstəliyin adının artıq hər hansı önəmi-filanı qalmamışdı.

Bazar günü səhər çağı oyandığımda bəlli fasilələrlə sıralanan axıcı dualar deydi qulağıma. Atamın başı üstə tövbə duası oxunurdu. Bundan daha naxoş bir şeyi ağıla gətirmək olmazdı: üzümü yastığıma gömməyə məcbur oldum. Heç şübhəsiz, anam səhər obaşdan durmuşdu ki, kilsədəki birinci ayın mərasimi bitən kimi atamın üstünə baş keşişi gətirə bilsin.

Daha sonra, yeni anam müştərilərin qulluğunda duranda, mən atama baş çəkdim. O, yatağın bir kənarında oturub, başını köksünə əymişdi, dərin çarəsizlik yağan baxışları isə çarpayısının böyründəki stula zillənmişdi. İrəli uzanan ovcunda boş stəkan vardı. Həmin əli möhkəmcə əsirdi. Stəkanı stulun üstünə qoymağa kömək etmək aqlımın ucundan da keçmədi, çünki uzanan saniyələr boyu baxışlarımı həmin o əldən, atamın o miskin görkəmindən çəkə, ayıra bilmirdim.

Nəhayət, stəkanı əlindən aldım və ayaqlarını çarpayının üstünə qoymaqla, onu təkrar yatağa uzatdım. Onu diqqətlə süzmək üçün özümdə təpər tapmırdım. Çöhrəsi görməyə alışdığımından xeyli fərqlənirdi. Taxma damağını çıxarmaqdan imtina elədiyi üçün aralı qalan dodaqları artıq bürüşməyə başlamışdı. İndi o, katolik məktəb müdirəsinin bizləri yatağı başında Milad nəğmələri oxumağa məcbur elədiyi evsiz-əşiksiz ahıl insanları xatırladırdı. Ancaq içimdə belə bir inam vardı: atam hələ çox yaşayacaq.

Gündüz saat birin yarısında uşağı yatırtmaq fikrinə düşdüm. Körpəyə yatmaq istəmir, öz yaylı döşəyinin üzərində, həm də var gücüylə hoppa-nıb-düşürdü. Çətinliklə nəfəs alan atam gözlərini lap geniş açmışdı. Həmişə olduğu kimi, həmin bazar günü də, saat birdə anam kafeni və dükanı bağlayıb, atama baş çəkməkdən ötrü yuxarı qalxdı.

Mən qab-qacağı yuyub-bitirənə qədər xalam ilə əri də gəlib çıxdı. Atamı yoluxandan sonra onlar mətbəxə endilər. Qonaqlara qəhvə süzdüm. Yuxarı mərtəbədə anamın əvvəlcə ağır addımlarla ora-bura getdiyini, sonra pilləkənlə endiyini eşitdim. Addımlarını təmkinlə atdığını gördüncə, onun da qəhvə içməyə gəldiyini təxmin elədim. Amma pilləkən meydançasında dönərkən onun qısıq səslə: "Hər şey bitdi" dediyini qulağım aldı.

...Həmin kafe və dükanımız artıq yoxdur. İndi ora özəl evə çevrilib, əvvəlki vitrinlərin yerində isə tül pərdələr asılan pəncərələr var. Anam oranı tərk etdikdən sonra həmin məkan da qapadıldı: hazırda o, mərkəzdən bir azca aralıdakı təkotaqlı mənzildə məskunlaşıb. Əri üçün mərmərdən sifariş verdiyi gözoxşayan məzar daşının üzərində isə bunlar yazılıb:

A... D... 1899 – 1967

Yetərinə ciddi üslubdakı bu başdaşı xüsusi qulluq-filan da tələb eləmir.

...Bir dəfə, on iki yaşımda, kilsədəki bazar günü ayinindən sonra atamla bələdiyyə binasına girib, üst mərtəbədə yerləşən kitabxananın qapısını tapmaqdan ötrü bir xeyli pillə qalxmışdım. O vaxta qədər yolu-muz oraya düşməmişdi. Sevincdən uçurdum. Qapının ardından isə heç bir hənirti-filan gəlmirdi. Buna rəğmən, atam həmin qapını araladı. İçəridə hökm sürən səssizlik kilsədəkindən daha betər idi, döşəməsinin parketi cırıldayan o məkana keçmiş əyyamlara xas qəribə bir qoxu da çökmüşdü. Rəflərə doğru gedən yolda qoyulan yüksək kürsünün ardında dayanan bir cüt kişinin maraq dolu baxışları bizə zillənmişdi.

Sual verməyi atam mənə həvalə etdiyindən dedim: "Biz oxumaq üçün kitablar götürmək istəyirdik". Kişilərdən biri əlüstü məndən soruşdu: "Nə

cür kitab seçmək istərdiniz?” Evdə bu suala hansı cavabı verəcəyimiz üzərində baş sındırmamışdıq və heç ağılımıza da gəlməzdi ki, kitabların adını da – eynilə biskvit markaları kimi – əzbərləmək lazım imiş. Bu səbəbdən də bizim yerimizə seçimi həmin kişiler etdi: mənə “Kolombo” kitabını, atama isə Mopassanın kiçik bir romanını məsləhət gördülər.

Amma biz bir də o kitabxanaya ayaq basmadıq. Kitablari da anam böyük bir ləngimədən sonra ora təhvil vermişdi.

Atam velosipedilə məni məktəbə aparardı. Yağan yağışın və şaxıyan günəşin altında məni körpüdən keçirər, çayın bir sahilindən digərinə ötürərdi.

Ola bilsin, qızının ona yuxarıdan, təkəbbürlə baxan bir aləmə məxsus olmasıyla atam nəinki öyünürdü, hətta həyatının məhz bu sayədə müəyyən bir mənə qazandığına da özünü inandırırardı.

Çox vaxt bu mahnını oxuyardı o: “Qalxıb-enən bu avarlar əcəb məzəlidirlər”.

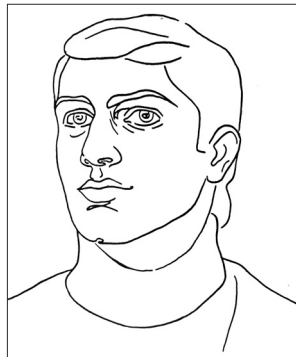
Bu yerdə yadıma “Yazı və hüdudların dərkı” adlı bir kitab düşdü (tanınmış nasir Filipp Sollersin kitabı nəzərdə tutulur – A.Y.). Onu oxumağa girişdiyimə görə sonradan məyus olmuşdum, çünki kitab metafizika və ədəbiyyatdan bəhs edirdi.

Oxuduğunuz bu kitabı yazdığım müddətdə isə mən həm ev tapşırıqlarını yoxlayırdım, həm də inşa mətnləri üçün planlar hazırlamağa məcbur idim – axı buna görə maaş alırdım. Keçmişimlə bağlı yaşantılar isə, yersiz bər-bəzək kimiydilər, nədənsə mənə ağılasıqmaz duyğular və hönkürmə ovqatı aşılayırdılar.

...Ötən ilin oktyabrında, iri bir marketdə servis arabacılığıyla növbədə dayandığım vaxt kassada oturan qızın öz keçmiş şagirdim olduğunu sezdım. Yəni ona beş-altı il əvvəl dərs dediyimi xatırladım. İndi onun nə adı yadımda idi, nə soyadı, nə də hansı sinifdə oxuduğu. Növbəm yetişincə, sırf nəse demək xatirinə maraqlandım: “Necəsiniz? Burada işləmək könlünüzçədir?” O da cavab verdi: “Hə, könlümcədir”.

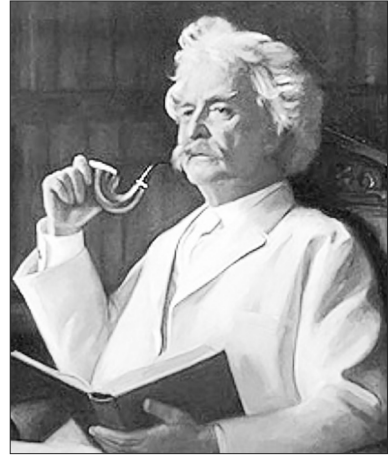
Konserv bankaları və sərinləşdirici içkilər üçün çekimi çap edərkən qız utancaq tərzdə əlavə elədi: “Texniki məktəbə keçməyimin mənə heç bir faydası olmadı”. Görünür, qız onunla bağlı təfərrüatları hələ də xatırladığını zənn edirdi. Halbuki onun texniki məktəbə niyə, hansı ixtisas üzrə göndərildiyini çoxdan unutmuşdum. Sağollaşanda qız növbəti müştərinin seçdiyi malları sol əliylə alır, sağ əliylə isə dalğın halda kassanın düymələrini aramsız-aramsız döyəcləyirdi.

**1982-ci ilin noyabrı –
1983-cü ilin iyunu
Dilimizə çevirdi: Azad YAŞAR**

Mark TVEN

Çarın monoloqu

♦ *Esse*

Dünya ədəbiyyatının ən populyar klassik yazıçılarından biri Mark Tven Rusiyadakı istibdad və zülmün tüğyan etdiyi, xalqların vəhşicəsinə istismar olunduğu bir dövrdə Rusiya İmperiyasını bir neçə əsr idarə etmiş Romanovlar sülaləsinə, onun sonuncu nümayəndəsi II Nikolay Aleksandroviçin mütləqiyyət hakimiyyətinə neqativ münasibətini pamflet və esseləriylə bildirib. “Çarın monoloqu” (*The Czar's Soliloquy by Mark Twain*) onlardan biridir və bu gün də aktualdır. Esse ilk dəfə 1905-ci ildə, “Şimali Amerika Jurnalı”nın mart nömrəsində dərc edilib və Azərbaycan dilində də ilk dəfə Kamran Nəzirinin orijinaldan tərcüməsində təqdim olunur.

Adətən, Çar səhərlər vannada çiməndən sonra əynini geyinməmiş
tək-tənha düşüncələrə qərq olur.

(**Londonda çıxan “Tayms” qəsetindən**)

ÇAR (*bədənnüma güzgüdə özünə baxa-baxa danışır*): Lümlütəm, gör nəyə oxşayıram? Arıq, cılız, əyriyaq, lap karikaturalıq bir tipəm, adi bir məxluq! Gör e, başım mumdan düzəldilmiş kukla başıdı, üzümdəki ifadə lap yemiş kimi görünür, qulaqlarım da dimdik qalxıb, dirsəklərimin sümükləri çıxıb, sinəm çöküb, ayaqlarım sanki yonqardı, pəncələrim isə lap rentgendən çıxmış şəkildi; oynaqlarıma bir bax, hə, yonqar kimidilər, sümüklərim də ki, xırda-xırda şaxələnilblər! Heç bir çarlıq əlaməti yox, heç bir füsunkarlıq, nüfuz yox, heyranlıq və itaət yaratmaq üçün heç bir əzəmət yox! Görəsən bu mənəm? Yəni, doğrudanmı yüz qırx milyon rus milləti mənim qarşımda əyilir, tozumu öpüb itaət edirlər? Əlbəttə, yox! Belə bir qorxulu məxluqa itaət etmək ağlasığmaz haldı! Onda bəs, onlar kimə və nəyə itaət edirlər belə? Düzü, dərinə düşünsəm, bunu çox gözəl bilirəm: onlar mənim paltarıma, libasıma itaət edirlər! Hər bir çılpaq insan kimi mən də paltarsız heç bir hakimiyyətə malik olmazdım. Heç kim məni hansısa keşişdən, dəlləkdən, ya da sadəcə bir avaradan seçməzdi. Bəs onda, kimdi Rusiya İmperatoru? Mənim libasıam! Bəli, bəli, İmperator – mənim əynimdəki paltardı, paltar!

Doğrudan da Teufelsdröckh¹ haqlıdı: ümumiyyətlə, adam (hər bir insan) paltarsız nəyə bənzəyərdi? Dərindən düşünsək, mütləq bu qənaətə gələrək: paltarsız adam heç nədir, heç nə! Paltar insana tək-cə yaraşlıq vermir, paltar elə insan deməkdir! Paltarsız o, heç kimdi, heç nədi, mənasız bir məxluqdu, vəssalam! Bəs titullar? Bu bərbəzəkli əşyalar da paltarın bir hissəsidir! Zərxara və məxmərle yanaşı, əşyalar da onları taxan adamın nöqsanlarını, əyər-əskiklərini ört-basdır edir; bunlar ona məzmun və mənə verir, əzəmət verir, adamın heç bir gözəlliyi və əhəmiyyəti olmasa belə, ona təşəxxüs bəxş edir. Bu əşyalar bütöv bir milləti İmperatora diz çöküb səcdə qılmağa məcbur edə bilər; İmperator isə pal-paltarsız və titulsuz kütlə içində düşsə, heç çəkməçidən belə seçilməz, elə sadə adamlar arasındaca dərhal itib batır. Paltarsız İmperator çılpaq adamların arasında heç kimi özünə cəlb etməz, heç ona hörmət əlaməti olaraq ləyaqətli bir söz də deməzlər; küçədə-bayırda, basabasda onu da yoldan ötən naməlum adam kimi itələyərlər, ya da ona hambal kimi baxıb qəpik-quruş verər, yüklərini daşıtdırırlar; o, yalnız bu süni titul və paltarlara görə, necə olsa da, İmperatordur! Təbəələri ona baş əyir, onu Allah sayır, o isə heç bir məsuliyyət hiss etmədən onları taleyin hökmünə buraxır, ya da sürgün edir, təqibə məruz qoyur, zəhərləyir, onları siçovul kimi məhv edir; İmperator taleyin şıltaq hökmüylə taxt-taca irsən yiyələnmişəydi, başqa bir peşəylə məşğul olardı, yəni bacardığı bir işin qulpundan yapışardı. Bax belə, İmperator paltarında və titulunda böyük bir güc var! Onlar əhalinin canına vəlvələ salır, onu İmperatora ehtiram göstərməyə məcbur edir; hərçənd o, bilir ki, hər bir dinastiya, hakimiyyəti xalqın gücüylə qəsb edir, xalqın dəstəyi ilə qanunsuz ələ keçirir, xalqın isə hakimiyyəti idarə etmək üçün heç bir hüququ olmur. Axı hər zaman monarxları cəmiyyətin kübar təbəqəsi seçib, taxt-tacda oturdub; heç bir monarxı heç vaxt xalq seçməyib.

Paltarsız hakimiyyət yoxdur! Paltar hakimiyyəti insanları itaətdə saxlayır. Bütün rəisləri lümlüt soyundurun, heç bir dövləti bu cür idarə etmək mümkün olmayacaq! Çılpaq məmurlar haranı idarə edəcəklər ki?! Çılpaq məmurlar görkəmlərinə, həm də elə məzmunlarına görə də ən adi adama bənzəyəcəklər, heç kimin diqqətini çəkməyəcəklər. Polis adi geyimdədirsə, sadəcə, adamdır, lakin əgər o, mundir geyinibsə, deməli, dəyəri var. Paltar və titullar nüfuz və təsiretmənin ən güclü vasitəsidir, ondan güclüsü yoxdu dünyada. Onlar insana hakimə, generala, admiralı, yepiskopa, səfirə, qrafa və ya yelbeyin hersoqa, sultana, krala, imperatora qeyd-şərtsiz və kor-koranə ehtiram göstərməyi təlqin edir. Ən yüksək titul belə, paltarsız təəssürat yaratmır.

Çılpaq gəzən vəhşi tayfaların kralı adətən kral hakimiyyətinin müqəddəs rəmzi sayılan hansısa cındır əski geyinir, ya da çax-çaxlı oyuncaq əşya taxır, bu əşyaları da kraldan savayı heç kim gəzdirməz. Afrikanın böyük

¹ – Teufelsdröckh - Karleyn "Sartor Resartus" ("Bicilmiş Dərzi") roman-pamfletinin əsas qəhrəmanı, alman professoru, "Paltar, onun yaranması və təsiri" adlı əsərin müəllifi

Fəng² tayfasının kralı boynundan öz monarxiya hakimiyyətinin rəmzi kimi bəbir dərisi sallayır, bədəninin qalan yerləri isə tamam çılpaq olur. Bəbir dərisinin parçası olmadan o, bu vəzifədə qala bilməz, bu heyvanın dərisi onun təbəələrini qorxu və itaətdə saxlayır.

(Bir qədər fasilədən sonra)

İnsan necə də qəribə, anlaşılmaz varlıqdır! Milyonlarla rus yüz illərdir ki, məzlumcasına və itaətkarcasına bizim ailəyə onları talamağa, təhqir etməyə, onların hüquq və həyatlarını əlindən almağa icazə verib; onlar əzab-əziyyət çəkiblər, ölüblər, təkcə bundan ötrü ki, bizim ailəmiz firavan yaşasın, kef eləsin! Bunlar adam deyillər, bunlar Allahın dilsiz heyvanlarıdır, yük atlarıdır! Amma baxın, onlar da paltar geyinib, hələ bir kilsəyə də gedirlər! Atın gücü insanınkindən yüz dəfə çoxdur, lakin heyvan insana icazə verir ki, onu döysün, onu çapıb qovsun, onu ac saxlayıb öldürsün! Milyonlarla rus da bir dəstə əsgərə imkan verir ki, onları qul kimi saxlasın, hərçənd bu əsgərlərin özləri də onların oğulları və qardaşlarıdır!

Bir şeyi də başa düşmürəm: xaricdə çara və mütləqiyyət hakimiyyətinə sivil ölkələrdə qəbul edilmiş əxlaq meyarlarıyla yanaşırlar. Oralarda tiranı qanuni yollarla devirirlər, lakin kiminsə başına girib ki, bu üsulu Rusiyaya da tətbiq etmək mümkündür; Rusiyada məgər qanun var? Ümumiyyətlə, qanun yoxdur Rusiyada, yalnız Çarın hökmü var. Qanunlar məhdudiyyət qoymalıdır – onların yeganə funksiyası budur! Sivil ölkələrdə qanunlar bütün vətəndaşların hüquqlarını eyni dərəcədə məhdudlaşdırır, bu da düzgün və ədalətlidir; mənim dövlətimdə isə qanunlar mövcud olsa da, bizim ailə-mizə aid deyil. Biz nə istəyirik, onu da edirik. Əsrlər boyu nə istəmişik, onu da etmişik. Bizim üçün cinayət adi əməl sayılır, öldürmək adi məşğuliyyətdir, xalqın qanı – adi içkidir. Bizim vicdanımıza milyonlarla qətl yazılıb. Əxlaqdan dəm vuran möminlər isə deyirlər ki, bizi öldürmək günahdır. Mən və mənim əcdadlarım yüz qırx milyon dovşanın başı üstündə duran göz-lüklü zəhərli ilan ailəsidir; biz bütün ömrümüz boyu onlara zillət vermişik, onları məhv etmişik, onların hesabına gəmirmişik, piylənmişik, lakin əxlaq moizəçiləri hələ də deyirlər ki, bizi öldürmək cinayətdir, öhdəlik deyil!

Bu mövzunu uzatmaq mənim işim deyil; axı həyatı mənim kimi sirlərlə dolu insan anlayır ki, bunlar gülünc şeylərdir, mahiyyətinə görə məntiqsiz görünür. Bizim ailəmiz üçün qanun yoxdu! Heç bir qanunun bizə aidiyyəti yoxdu, qanun-manun tanımırıq, bizim üçün məhdudiyyət də yoxdu, qanun xalqa özünü bizdən qorumağa da imkan vermir! Burdan belə bir nəticə çıxır: biz qanundankənariq! Lakin qanundankənar olanlara hər adamın güllə atmağa haqqı çatır! Aman Allah, görəsən əxlaq moizəçiləri olmasaydı, bizim ailəmizin başına nələr gələrdi?! Əxlaq moizəçisi daim bizim dayağımız olub, bizi müdafiə edib, dostumuz olub, elə indi də bizim yeganə dostumuzdur!

² – Fəng - Qabonun şimal hissəsində və Kamerunun cənubunda Ekvatorial Qvineyanın ərazisində yaşayan böyük etnik qrup

Öldürmək barədə qorxunc söhbətlər çıxan kimi əxlaq moizəçisi dərhal meydana görünür, öz təsirli və ibrətamiz nəsihətiylə deyir: “Əl saxlayın! Zorakılıq heç vaxt faydalı siyasi nəticələr verməyib!” Və bu sözlərlə bizi xilas edir. Bilirəm ki, o, özü də buna inanır. Daha çox buna görə inanır ki, onun əlində ümumdünya tarixi barədə dərslik yoxdur, olsaydı, ona sübut edərdi ki, onun ibrətli sözləri heç bir faktla təsdiqlənir. Hələ indiyə kimi heç bir tiran zorakılıq olmadan devrilməyib; bütün taxt-taclar zorakılıq yoluyla qurulub; mənim əcdadlarım da zorakılıqla hakimiyyətdə qalıblar; qətl vasitəsilə, satqınlıqla, andı pozmaqla, işgəncəylə, türmə və katorqalar vasitəsilə yüz illərdir ki, taxt-tac sahibidirlər, öz hakimiyyətlərini qoruyublar; bu gün mən də eyni üsulla taxt-tacı qoruyuram. Romanovların hər birinin həyat təcrübəsi olub, bu yolu keçib; bəlkə o əxlaq moizəçisinin misalını başqa formada ifadə edək: “Zorakılıq, yalnız zorakılıq dəyərli siyasi nəticələr gətirir”. Əxlaq moizəçisinə indi gün kimi aydındır ki, tarixdə ilk dəfə olaraq mənim taxt-tacım həqiqətən təhlükədədir: millət uzun zamanlardan bəri davam edən qul yuxusundan oyanıb. Lakin onun heç ağına belə gəlmir ki, buna səbəb dörd zorakılıq aktı olub: Finlandiya Konstitusiyasının mənim göstərişimlə məhv edilməsi, Bobrikovun³ öldürülməsi, Plevenin⁴ inqilabçılar tərəfindən qətl və bir neçə gün bundan öncə mənim göstərişimlə günahsız insanların kütləvi şəkildə gülləbaran⁵ edilməsi. Lakin mənim damarlarımdan axan qan təlim görmüş, fəhmlı qandır! Kədərli irsi təcrübə görmüş bu qan irsən ehtiyatlıdır, axı bu qan yüz illərdir peşəkar qatillərin damarlarında axır! Bu qan fəhmlə hər şeyi duyur, anlayır!

Həmin dörd hadisə millətin ətələt və süstlük basmış qəlbinin dərinliklərini lərzəyə gətirib, elə kükrəyib ki, onu heç bir nəsihət-filan sakitləşdirə bilməz; çoxdan ölgünlənmiş milli ruhda nifrət və ümid oyanıb, indi onlar yavaş-yavaş, lakin əminliklə hər bir ürəyə girəcək, bütün ürəkləri fəth edəcək! Getdikcə nifrət və ümid hissləri əsgərlərin də qəlbinə dolacaq, beləliklə, aqibətimizin sonu gələcək, bizim ailənin ölüm günü gələcək! Bunlar getdikcə nəticə verəcək! Ah, bu əxlaq moizəçisi qırğın və qətlərin mənəvi-əxlaqi nəticəsinin necə böyük və güclü olduğunu bilmir! Bəli, artıq belədən qaçmaq olmaz! Millət ağrıdan qıvrılır, nəhəng bir duyğu – VƏTƏNPƏRVƏRLİK doğulmaqdadır! Açıq və kəskin deyəcəm: əsl vətənpərvərlik saxta olmur, daha doğrusu, bu – Ailəyə və Yalana sədaqət hissi deyil, bu – millətə sədaqətdir!

...Rusiyada iyirmi beş milyon ailə yaşayır. Hər ananın qucağında bir körpə, südəmə oğlan uşağı var. Əgər bu iyirmi beş milyon ananın hamısı

³ – Bobrikov N. İ. – 1898-ci ildən Finlandiyanın general-qubernatoru olub, faktiki olaraq Finlandiyanın Konstitusiyasını ləğv etmişdir, 1904-cü ildə terrorçılar tərəfindən öldürülüb.

⁴ – Pleva V. K. – 1902-ci ildən daxili işlər naziri olub, 1904-cü ildə eser Sazonov tərəfindən öldürülüb.

⁵ – 9 Yanvar 1905-ci ildə Peterburqda Çarın əmriylə ordu dinc fəhlə nümayişini gülləbaran edib.

vətənpərvər olsaydı, onlar hər gün öz övladlarına bunları öyrədərdilər: "Bir həqiqəti yadda saxla, onu qəlbində bəslə, onunla yaşa və əgər lazım gələrsə, onun uğrunda öl: bizim vətənpərvərlik köhnəlib, əsl vətənpərvərlik, əsl ağıllı vətənpərvərlik qeyd-şərtsiz millətə sadıq olmaqdır, əgər layıqdırsa, hakimiyyətə də sadıq olmaqdır." Bu iyirmi beş milyonluq şüurlu vətənpərvərlər böyüyəndə məndən sonra gələn adam çox düşünməli olacaq, minlərlə silahsız bədbəxt nümayişçilərin, onu ədalətə və insanlığa çağıran adamların qətlinə fərman verməmişdən qabaq oturub düşünəcək, çox düşünəcək; (dalğındır, bir qədər susur). Hə, deyəsən, balışımın altından tapdığım bu qəzet kəsiklərindəki pis xəbərlər mənə təsir etdi, qoy onları bir də oxuyum, bu barədə yenə düşünərəm... (Oxuyur)

POLYAK QADINLARININ DÖYÜLMƏSİ

Ehtiyatda olan əsgər arvadlarıyla amansızcasına rəftar. Bir qadın öldürüldü.

("Nyu-York Tayms"ın teleqraf lentindən)

Berlin, 27 noyabr

Polşa sərhədində yerləşən Kutno rayonunda öz arvad-uşağını tərk etmək istəməyən polyak əsgərlərinə görə quduzlaşmış rus hökuməti ağlasığmaz amansızlıq edib. Bir qadın vəhşicəsinə döyülərək öldürülüb, çoxlu yaralı var. 50 nəfər həbs edilib. Bir çox məhbusa o qədər işgəncə verilib ki, huşunu itirib.

Vəhşiliyin təfərrüatları məlum deyil, lakin məlumat var ki, kazaklar ehtiyatda olan əsgərləri arvad-uşaqlarından zorla ayırmış, sonra ərlərinin dalınca küçələrə çıxan arvadları qırmanclamışlar.

Əsgəri tapa bilməyəndə onun arvadının saçlarından tutub küçəyə dartaraq kötkəlməmişlər. Məlumatla görə, bu hadisələr rayondakı hökumət nümayəndəsinin və alay komandirinin gözləri qarşısında baş vermişdir.

Sosialist vərəqələrinin yayılmasına köməklik göstərmiş bir qızı vəhşicəsinə döymüşlər.

ÇAR – İLAHİ PADŞAHDIR

Onun Novqoroda gəlişi ərəfəsində adamlar bütün gecəni oyaq qalıb dualar etmişlər.

("Tayms", London; "Tayms", Nyu-York)

27 iyul 1904-cü il

Londonda çıxan "Tayms" qəzetinin Rusiyadakı müxbirləri "Petersburqer Zeytunq" qəzetinin məlumatına istinad edərək xəbər verirlər ki, Çar bu yaxınlarda Novqorod şəhərinə səfərə gəlib; qəzetdə Çara sədaqət nümayiş etdirən təbəələrin hissələrinin ifadəsi kimi illüstrasiya da verilib və ruslar belə hesab edirlər ki, padşaha olan ehtiramı göstərmək vacibdir." Ən həyəcanlı səhnə əsgərlərin Zat Alilərinin qarşısında mömincəsinə diz çöküb baş əyməsiydi. Zat Aliləri ikonanı başı üzərinə qaldırıb öz adından və İmperatriçə adından əsgərlərə xeyir-dua verdi."

Qəlbi ehtirasla dolmuş minlərlə adam göz yaşlarını saxlaya bilmədi,

inildədi. Qız məktəbinin şagirdləri monarxın yollarına qızılgül dəstələri səpdilər.

Camaat Çarın əyləşdiyi minik arabasının başına toplaşaraq basabas salmışdı, hamı Əlahəzrət Padşahın heyranedici simasını görməyə çan atırdı, bu görüşü əbədi yaddaşında saxlamaq istəyirdi.

Yaşlı adamların çoxu gecə səhərədək yatmamışdılar, kilsələrdə durub dualar edirdilər ki, səhər öz padşahlarının üzünü ləkəsiz vicdanla və paklanmış halda görməyə layiq ola bilsinlər. Öz Çarının üzünə baxmağa layiq görülmüş xalq hələ də şadyanalıq edir”.

ÇAR (həyəcanla): Bu, rüsvayçılıqdır! Necə də ikrah doğurur! Gör necə cəfəng sözlərdir! Elə düşünürlər ki, bütün amansızlıqları mən eləmişəm!.. Əlbəttə, şəxsi məsuliyyət hissindən qaçıb gizlənmək olmaz! Günahkar mənəm! Axı bu camaat mənə Allah kimi qarşıladı, onlar mənə itaət elədilər! (Güzgüyə baxır). Mənə səcdə etdilər, mənə – mənim kimi oyunbaz məxluqa, yerköküyə bənzəyən belə bir müqəvvaya! Təkcə bir əlimi qaldırmaqla günahsız qadınları ölüncəyə kimi döydürürəm, məhbuslara işgəncələr verdirirəm! O biri əlimi isə göyə tutub bütümü, göylərdəki həmkarımı çağırıram ki, mənə səcdə qılan qoyun təbəələrimə xeyir-dua versin; mən və əcdadlarım neçə əsrdir ki, bu camaata Tanrının müqəddəs razılığıyla cəhənnəm əzabı yaşatmışıq. Mənzərə budur! Gör bu güzgüdəki oyunbaz məxluqa, yerköküyə böyük bir xalq, saysız-hesabsız kütlə necə səcdə edir!? Heç kim də gülmür! Lakin bu riyakar oyunbaza, həm də çox təcrübəli və peşəkar şeytana heç kim təəccüblənmir, onun aqlasığmaz hərəkətlərinə görə heç kim donquldanmır! Doğurdanmı bəşər övladı tamam dəyərsizləşib? Doğurdanmı onu elə belə, bekarçılıqdan düşünüb yaradıblar? Doğurdanmı insan özü özünə hörmət bəsləmir?

Deyəsən, elə mən də insana hörmət eləmirəm, o, mənim gözümdən düşür, elə mən də öz gözümdən düşürəm! Xilas yolu paltardadır, paltarda! Paltar insana hörmət-izzət gətirir, ona ruh verir, onun əhvalını qaldırır! Paltar göylərin insana bəxş elədiyi ən yaxşı hədiyyədir! Paltar insanı öz-özünü ifşadan qoruyan yeganə müdafiə vasitəsidir! Paltar insanı aldadır, bizdə olmayan nəciblikdən xəbər verir! Ah, paltar, paltar! Sən necə də mərhəmətlisən! Sən necə də əzəmətlisən! Sən necə də xeyirxah və sevimlisən! Misal üçün, elə mənimkini götürək – o, heç kim olan adamcığazı belə, bir anın içində azmana, nəhəng məxluqa döndərə bilər! Paltar bütün dünyanı mənə ehtiram bəsləməyə vadar edə bilər, paltar mənə itirməyə başladığım heysiyyətimi, özünəhörməti qaytara bilər! Qoy gedim paltarımı geyinim!

İngiliscədən çevirdi:
Kamran NƏZİRLİ

♦ Poeziya

Barat VÜSAL

YOL ÜSTƏ TOY

*Vətən müharibəsində qəhrəmanlıq göstərmiş,
şəhid olmuş bir əsgərimiz döyüşlərə yollananda,
bir yol üstə sevincindən öz toyunda oynaymış
kimi oynamaq istəmişdi və oynamışdı.*

Başladı savaqlar savaşı, dedi,
Qardaş, bir maşını yavaşıt, dedi,
Mən burda bir “Cəngi” oynayım gərək,
Lap babalar həngi oynayım gərək!

Nə gözəl oynamaq yeridi bura,
Qarabağa gedən, bax, bu yol üstü...
Qanlı döyüşlərə yollanmamışdan,
Burda bir doyunca oynamamışdan
Mən hara gedirəm, hara, əlüstü?!

Maşın dayanmamış, sıçradı yerə,
Vurub çəkməsini biri-birinə,
Vurub əllərini biri-birinə,
Əsgər toy havası çalib oynadı.
Biz onun ağrısın alana kimi,
Bizim ağrımızı alıb oynadı.

Getdi döyüslərə nərildəyərək,
O əsgər bir azman Diviymiş bəlkə?
Oynaya-oynaya döyüşə getmək,
Özü də bir döyüş növüymüş bəlkə?!

Düşmənin üstünə mərmə yağdırdı,
Tez-tez yerə dəyən ayaqlarıyla.
Özü də nə yaxşı oynadı, baxın!
Dağlarla, daşlarla verib baş-başa,
Səngərlə yanaşı oynadı, baxın!
Dönə-dönə oynadı,
Yenə oynadı...
Yenə oynamaqdan doymadı, baxın!

Özü yox, ürəyi oynadı sanki,
Nə həkət çıxartdı hər oyunuyla.
İndidən yol üstə döyüşə girdi,
Kişi oyunuyla, Ər oyunuyla!

Yol üstə toy səsi bürüdü Ərzi,
Əsgərə qoşulub qol qaldırmağa
O Tay da qol açıb bu Taya gəldi.
Qollar havalanıb, yollar yığışıb
Yol üstə çalınan o toya gəldi!

Belə xidmət etsin xidmət eyləyən,
Vətənə, istərəm, yurda, istərəm.
Belə olar igid,
Mərd olan, bəli!
Bir heykəl ucalsın burda, istərəm,
Sevincdən oynayan əsgər heykəli!

Bu yolun üstünü el məhəbbəti
Doldurub, boş-bekar qoymayacaqdır.
Əminəm, o əsgər necə oynayıb,
Heykəli də elə oynayacaqdır!

Əsgərim, ölsən də, qələbə çaldın,
Oyna! Çox yaraşır oynamaq sənə!

Mümkünmü sənintək heç oynamamaq,
Mümkünmü heç heykəl qoymamaq sənə?!

...Oynaya-oynaya döyüşə gedən
İgidlər, oğullar beşiyi vətən!
Sənin də haqqındı...
Sən də dur, oyna!
Bu gündən qol açıb gülmək, sevinmək,
Oynamaq vaxtındı...
sən də dur, oyna!
Necə oynamışdı oğlun yol üstə,
O qayda əl qaldır, o qayda oyna!
Oyna, Qarabağın toyunda oyna!
Uğrunda döyüşə girirmiş kimi.
Hər kim ki, oynadı...
onunla oyna!

Ey üçrəngli bayraq, ey şanlı torpaq,
Boylan, öz balanın boyundan doyma!
Oynadın qəhrəman oğlunla bir vaxt,
İndi şəhid olmuş oğlunla oyna!
İndi qazi olmuş oğlunla oyna!

...Nə yaxşı vaxtında əl uzatdı, əl,
Əsgər əllərindən yapışa bildik.
Oynayan əsgərin heykəlinə də,
Vətən, daha səni tapşıra billik!

QAZI MANİFESTİ

Vətənin yolunda, xalqın yolunda
Yollandım ən ağır vuruşmalara.
Aldığım ordenlə, medalla birgə,
Əsas ordenim bu: aldığım yara!

Mən adam qaziyəm, qazi adamam,
Mən sözü deyirəm... sözü demirəm.

Məni hamıdan baş yaşadır bu gün
İtirdiyim ayaq, itirdiyim qol,
Hələ itirdiyim gözü demirəm!

Heç nəyə yanmıram... ona yanıram,
Könlümə od üstədən od yağa-yağa,
Öləndə öz şəhid qardaşlarımı,
Qol tapa bilmədim bağrıma basım,
Yol tapa bilmədim qucaqlamağa!

Düşmənimi param-parça eyləyən
Qurd dişi sap-sağdı...
qurd dişim əldə,
Mən öz ayağımı basdırıb gəldim,
Düşmən meyidinə qurd düşüb çöldə...

Vətən tələb etsə, hazıram yenə,
Çox çəkməz o saat hazır olmağım.
Şəhid ayağımı tapıb geyəcəm,
Vaxtını bilirəm təzə döyüşün,
Yolunu bilirəm qazi olmağım!

AZƏRBAYCAN DAVASI

*Türklər kişi, fransızlar qadın
cinsli xalqlar hesab olunurlar*

Min illərdir Azərbaycan davası gedir,
Dava namus-qeyrət üstə, bayraq üstədir!
Azərbaycan ayaq üstə bu gün qalxmayıb,
Azərbaycan yaranandan ayaq üstədir!

Vaxt olub ki, bəsləyibdi yad danasını,
Balasını yatırmağa vaxtı olmayıb.
O səngərə, bu səngərə yatıb həmişə,
Bircə an da oturmağa vaxtı olmayıb!

Başı üstə əjdahaya dönən quşlara,
Məcbur olub, minib uçub yeri düşəndə.
Kəsib verib öz ətindən “qa” söyləyəndə,
Sıxıb verib öz qanından “qu” eşidəndə!

Dərd fışqırıb fışqıranda öz yarasından,
Bayram edib dərdi nədən, əngəli, nədən?
2 milyon 800 minlik ərazisindən
Ərazisi qalıb sanki səngəri qədər?!

Hamı bilir eyni yerdir o tay, bu tay da,
Hamı bilir Bakı – Təbriz, Təbrizsə – Bakı!
Bir halda ki, bu taydakı özünəm sənin,
Birdəfəlik qovuşaq gəl, ey o taydakı!

İstəyirlər Vətənimdə dağılsın hər şey,
Ölənəcən ayaq altda
qalsın qalan da.
Elə bil ki, dərdi budur bütün dünyanın,
Azərbaycan istəyəndə oturammasın,
Azərbaycan ayaq üstə qalsın qalanda!

Min illərdir ayaq üstə qalan Vətənim,
Bir az dincəl, o Allaha xatir, nə olar!
Oturmağa yer tapmasan buyurub əyləş,
Bircə hovur gözüüm üstə otur, nə olar,
Bircə hovur başım üstə otur, nə olar!

Ayaq üstə olasıyıq hələ nə qədər,
Ayaq üstə olmaq mı bu?
Harasıdır bu ?!
Yer üzündə hər davaya son qoya bilən
Bir dava var – Azərbaycan davasıdır bu!

Belə olur kişilərin Vətəni, belə,
Belə yazır yazan oğul Vətən şeirini.
Nə yaxşı ki, yıxılmayıb, ayaq üstədir,
Ehtiyac yox qaldırmağa
yerdən yerimi!

Gözdən yuxun həmişəlik çəkilmiş kimi,
Şam yandırır, qalayırısan
ocaq, istəsən!
İnsanlığa, haqqa keşik çəkirmiş kimi,
Ey Vətənim, nə yaxşı ki,oturmamısan,
Nə yaxşı ki, min illərdir ayaq üstəsən!

MİNA*Havalanmış bir şəhid anasının dediklərindən*

Haqdan öz atası, öz anasına
Verilmiş butamı, deyildi oğlum?!
Onu bu partlamış mina öldürdü,
Bu mina – bu dəmir deyildi oğlum!

Günüm ağmı oldu, qaramı oldu,
Günü ağmı qalım, qaramı qalım?
İndi bu dəmirə oğulmu deyim,
İndi bu dəmirə laylamı çalım?!

Başıma, yoxsa ki, suyu cibimə
Töküb qarı düşmən, günahım nədir?
Nə təhər gəzdirim qoyub cibimə,
Bu mina deyilən adi dəmirmi,
Axı ürəyimə ağırlıq edir.

Bütün düşmənlərə bircə sözüm var,
Necə ki başdadı huş, döyüşürük.
Alın, bu minanı sinəmdə qurun,
Oğlumla salmayın tuş-dəyişirik!

Yatmasın, ayıldın o dərqli başı,
Bu dəmir əyyaşdı, sərxoşdu, nədi,
İçəndə qanımı nə xoş içibdi.
Tamam olmamışdı on doqquz yaşı,
Oğlum bu minadan bir yaş kiçikdi.

Gərəkdir düşməni, düşmən sözünü
Əgər minalasam, mən minalayam!
Mən bu dəmiri də oğul edəcəm,
Mən bu minadan da oğul doğacam,
Mən ana minayam, mina anayam!?

Niyə gəzdirirəm deyim, üstümdə,
İçib düşmən qanın, sanma doycam.
Mənim torpağıma bu minaları
Basdıran əlləri minalayacam!

Görmürsüz, oğlumu çoxdan öldürüb,
 Sanmayın özü də ölü minadır.
 Ağlıma gələnə demirəm, vallah,
 Mən dəli deyiləm...
 Dəli minadır!?

Nə eybi, mənə də dəli desinlər,
 Ağıllı nə üçün dəliyə gülür?
 Deyimmi? Deyimmi?
 Bax, deyirəm ha,
 Dəli ağıllı tək danışa bilir!

Oğulsuz qalasan dünya, mənim tək,
 Utanmır imandan, dindən bu mina.
 Alıb əllərimdən hara apardı,
 Oğulmu doğmuşdu mənən, bu mina?!

Bilirəm oğlumun qəbri hardadı,
 Onu basdırıbdı mina içimdə!?
 Axtarım canımın ha tərəfini,
 Neyləsin indi bu ana içində?!

DAMAR İYNƏSİ

Damara vurulan iynədən bildim,
 Köçməyib, köçməz də dünyadan, bildim,
 Əldə haman dərman...
 Haman iynəsi,
 Anam hələ vurur damar iynəsi!

Başının üstünü kəsirdi anam,
 Damar iynəsini kim ki, umurdu,
 Gözünü gəzdirib damarı tapır,
 İynəni vururdu gözüyumulu...

“Sestra Firuzə vursun iynəmi” –
 Ona olan ümid, inam beləydi.
 Otuz yaşında da, qırx yaşında da,
 Səksən yaşında da anam beləydi!

Kimsə xəstələri yola verirdi,
 Osa xəstə üstə olan gözüydü.

Damar iynəsini elə vururdu,
Elə bil... elə bil xəstə özüydü?!

Vurduğu iynəyə çox zaman sanki
Anam özünü də qatıb vururdu.
Kəsib damarını xəstəyə verib,
Damarı beləcə tapıb vururdu,
Damarı beləcə tutub vururdu!

Bəlkə mən bilmirdim, şeir yazırdı,
Bilmirdim sözümdü, sazımdı anam.
Ən ağır gündə də xalqa, Vətənə
Damar iynəsitək lazımdı anam!

Anamdı yolların yornuğu elə,
Kim deyir, axtaran anamı tapmır.
Həkim var, o ki var, vurnuxur hələ,
Axtarır, hələ də damarı tapmır!

Bax, düşür üstünə kölgə bəşərin,
Yoxdu başqa dərman,
Kənar iynəsi.
Bu gün xilaskarı bəlkə bəşərin
Damar iynəsidir, damar iynəsi?!

...Damara vurulan iynədən bildim,
Köçməyib, köçməz də dünyadan, bildim.
Əldə haman dərman,
Haman iynəsi,
Anam hələ vurur damar iynəsi!

ƏSGƏR ÇƏKMƏLƏRİ

Yenə görüşünə gəlmişəm sənin,
Hayıf, özün yoxsan, çəkmələrin var.
Durur çəkmələrin üstdə hələ də
Döyüslərdən qalma köhnə palçıqlar.

Döyüslərdən qalma çəkmələrini
Sənin özün kimi əzizləyirik,
Ağır döyüş yolu keçdiyi üçün.
Balaca balan da toxunmur, dəymir,
Palçıq axtarsa da ölçüyü üçün!

Köhlən atın imiş həmin çəkmələr,
Düşmənin üstünə çapıb, ölmüsən.
Yox, ölə bilməzdin sən elə-belə,
Bəlkə o palçığı öpüb ölmüsən.

Vəsiyyət etmisən öldüyün zaman,
“Yalvarıram, onu təmizləməyin.
Çəkmənin üstdəki palçıqlar qalsın,
Vətən torpağının palçığıdı o,
Oğluma, qızıma yadigar qalsın!”

Düşmənin dizini qatlamaq bilib,
Hamı belə ola keşmə, ah, Allah!
Yurdun palçığını tutiyan bilib,
Əsgər qəlbindəki eşqə bax, Allah!

O palçıq müqəddəs palçıqdı, vallah,
Olub qələbəyə zəmin, çəkmələr.
Başdan qoyulmağa layiqdi, vallah,
Tarix muzeyində həmin çəkmələr!

Vətən necə döyüş yolu keçib, gör,
Əsgərdir gördüyün palçıqlı çəkmə.
Gözümdə necə də heykəlləşib, gör,
Çəkməmi – palçıqdı,
Palçıqmı – çəkmə?!

Bir ana deyirlər, dua eyləyir:
“Qal çəkmələr üstə,
Dağılma, palçıq!
Nə təhər çıxacam bir gün üzünə,
Sorsa nə deyəcəm oğluma, palçıq!?”

...Mən də hər görəndə o çəkmələri
Köksümü ötürüb bil ki, dərindən,
Deyirəm: Əsgərim, görüşənədək,
Öpürəm palçıqlı çəkmələrindən!

Etibar VƏLİ

QARA YAYLIQ SATMAYIN

Nə olar, tacir qardaş!
Qanımı qaraltmayın.
Siz daha qadınlara
Qara yaylıq satmayın.
Sənə nə fərqi var ki,
Nə uduz, nə itirmə,
Ağ gətir,
Yaşıl gətir,
Qırmızı yaylıq gətir,
Qara yaylıq gətirmə.
Qara yaylıq istəyən hər qadına, anaya,
Sən narıncı rəngi ver.
Onu bir az dilə tut,
Sonra de ki, ay anam,
Qara rəng yoxa çıxıb.
Qara rəng göyə çıxıb.
Elə bu qara rəngdi,
Narıncı rəngə düşüb.
Ya da ki, o anaya
Qırmızı rəngi göstər.
De ki, içi qaradı,
Onu qırmızı edən
İçindəki yaradı.

Səcdə et,
Təzim elə,
öp ananın əlindən.
De ki, Allah yanında
Hər kim məqama yetməz.
Ağ geyinən şəhidin
Anası qara geyməz.
Bəsdi qara geyindik,
Qana-qan deyən vaxtdı.
İndi ağ günə çıxıb,
Qırmızı geyən vaxtdı.

ANALI DÜNYAM

Anacan, gəl mənə bir nağıl danış!
Uşaqtək inanım nağıllarına.
Unudum dünyanın dərdi-sərini,
Eləcə aldanım nağıllarına.

De ki, ölməmişəm, sağ-salamatam,
Söylə ki, yuxumu alıb gələrəm.
Söylə ki, atan da yatmaq istəyir,
Söylə ki, yerini salıb gələrəm.

De ki, ölüm nədi, mən ölməmişəm,
De ki, elə sən də ölməzsən, bala.
Elə yalan de ki, inandır məni,
Elə nağıl de ki, yadımda qala.

Kim deyib bu dünya dağılan deyil,
O analı dünyam dağıldı, ana!
Sənsiz inanmıram nağıllara mən,
Sənsiz bu dünyam da nağıldı, ana!

SƏN DEYƏN KİMİ

Atacan, qürurum polad kimidi,
Özüm də dəmirəm, sən deyən kimi.
Çətinə düşəndə namərd önündə,
Qəddimi əymirəm, sən deyən kimi.

Aşıqi olmuşam qara gözlümün,
Şəkəri olmuşam şirin sözlümün.
Nə bir kimsəsizin, nə bir məzlumun
Qəlbinə dəymirəm, sən deyən kimi.

Özümü dost üçün atardım oda,
Əlimi bal etdim, gəlmədi dada.
Nə yaxın dostuma, nə də ki, yada
Sırrımı vermirəm, sən deyən kimi.

Vaxt olub namərdə qor göstərmişəm.
Başına dərd açan tor göstərmişəm,
Bəzən həyasıza zor göstərmişəm,
Üzünə gülmürəm, sən deyən kimi.

Lənət söyləmişəm şeytan, iblisə,
Meylimi salmışam qoşma, təcnisə.
Nə bir xanimana, nə bir məclisə
Dəvətsiz getmirəm, sən deyən kimi.

Girib söz bağına bəzən azıram,
Qələmlə, varaqla qəbir qazıram.
Baxma ki, şairəm, şeir yazıram,
Söz deyə bilmirəm sən deyən kimi.

BAXMAĞA DƏYƏR

Gözələ baxırsan, bax, eybi yoxdu,
Tanrı verdiyinə baxmağa dəyər.
Üzü mələk üzlü, kirpiyi oxdu,
Bizləri yandırır-yaxmağa dəyər.

Bəzənib-düzənib nə göyçək olub,
Lalətək, nərgiztək bir çiçək olub.
Səmadən açılan bir şimşək olub,
Keçib qarşımızdan çaxmağa dəyər.

Bilməm günəşdi bu, yoxsa aydı bu,
Sevənlər qəlbinə bir haraydı bu.

Dağlardan süzülən axan çaydı bu,
Onunla yan-yana axmağa dəyər.

Həsərdən kimlərin qəlbi yarılıb,
Hansı bəxtəvərə görən yar olub?
Göylərdən buz kimi yağan qar olub,
Qara tellərinə yağmağa dəyər.

Görmədim, bilmədim Şirin, Leyli nə,
Çalış düşməyəsen onun meylinə.
Ha bax bu gözəlin incə belinə,
Belini bağlasan, barmağa dəyər.

Çox baxma, amandı, dəyər xətrinə,
Həsərət qalacağıq yoxsa ətrinə.
Bu gözəl istəsə, onun xətrinə
Fərhadtek dağları yarmağa dəyər.

QORXURAM

Ölümdən qorxmuram haqdan gələrsə,
Ölümdən öncəsi tərdən qorxuram.
Mərd ilə döyüşmək şərəfdir mənə,
Namərddən, böhtandan, şərdən qorxuram.

Bir könül qırandan, qəlbə dəyəndən,
Bu fani dünyada mənəm deyəndən.
Aslana, pələngə boyun əyəndən,
Dovşanla döyüşən nərdən qorxuram.

Dağların başında dumanam, çənəm,
Düşməyə düşməyəm, dostuma tənəm.
Bu şeşin, bu beşin ustadı mənəm,
Tez-tez qoşa verən zərdən qorxuram.

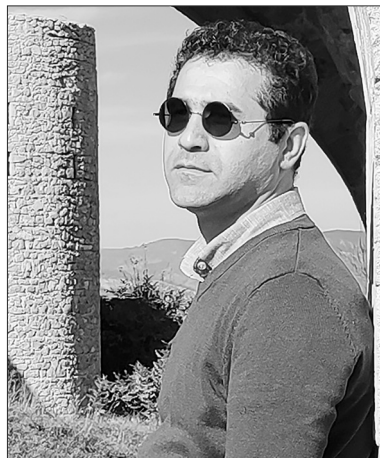
Kişilər dik baxıb kişi gözüne,
Kişilər söz deyib kişi üzünə.
Hərdən inanmıram kişi sözünə,
Arvadından qorxan ərdən qorxuram.

Lənkəran

Vüsal NURU

ÇƏHRAYI BULUDUN ADAMLARI

◆ *Kuryoz-fentezi roman*

*Əsərdəki obrazlar uydurmadır,
amma kim istəsə özünə, dostuna bənzədə bilər.*

Nazir qarşısındakı monitorda qəbul otağını görürdü. Yanında duran lüləayaqlı katibəsinə tapşırdı:

– Xayasızları buraxma!

Katibə qapını arxasınca örtən kimi qəbul otağında əllərini belinə qoyub dedi: “Cənab nazir bu gün qadınları qəbul eləmir.”

Qadınlar aşkar-gizlin həsəd apardıqları bu arıq qızı az qaldılar günləri kimi parçasınlar, qırmızı boyanmış saçını didib yel babaya versinlər. Ağ dar şalvarını cırıb tumançaq qoysunlar. Amma qız onlara bu qəbul otağının ağası olduğunu göstərdi.

Bircə Hamlet müəllim divandan durmadı; kişinin keyfi çırtıq vurdu. Bayaqdan bəri bir-birinə qısılmış dizlərini sünnətlənən uşaq kimi ayırdı, haça-paça yayxandı divana, elə bil nəyinəsə güvəndi. Adətən belə oturmazdı. Qızdan soruşdu ki, girə bilərəmmi? Burda bircə kişi mənəm. “Kişi” sözünü də ağızdolusu dedi.

Qız, döyüşdən qalib çıxmış yoluxları xoruzu sayaq, ortalıqda əsəbini dağıdırdı. “Da! Keçin Xamlet malim!” – dedi.

Hamlet müəllim nazirdən beş-altı yaş böyük olsa da təklifdən sonra əyləşdi; ədəb-ərkanlı adamdı axı. Kişini tər aparırdı; bir yandan həyəcan, bir yandan da bu “pişdim-pişdim”də kostyum, qalstuk... Tulumə dönmüş qarnı da yazığının başına bələdi, imkan vermir pencəyin qabağı rahat bağlansın; boğazı o tayın ilgəyinə keçən bu tayın düyməsi boğulurdu.

Hamlet müəllim göstərilən yerdə əyləşəndə düyməni “edamdan” azad elədi. Bir az da arxayınlaşdı; gördü kişi mülayimdi, özü qarayanız olsa da qanı qara deyil.

– Xoroşo şto qadınlar getdi. Onlar çox xayasız... Daraqoy, Xamlet muallim, bir təklif var...

* * *

Hamlet müəllim öz otağında oturmuşdu. Adət etdiyi kimi? ayaqlarını aralamışdı, dirsəyini sol dizinə qoymuşdu, qarnını da buraxmışdı ayaqlarının arasına. Belə oturanda rahat nəfəs alırdı.

Hamlet müəllim arada qrafindən suyu stəkana süzür, içir, su aşağı süzülməkdən başından pırçımlanır. Dəsmalıyla silir, qarşısında oturan Azaya işarə edirdi ki, davam eləsin.

Azay da istidə canı çıxax-çıxax Hamlet müəllimə şeir oxuyurdu:

*Vətənpərvər itəm mən,
Sığallayır əllər məni.
Əgər öləm, itəm mən,
Xatırlayar ellər məni.
Müqəddəsdir torpağımız,
Otu narın, əti yağlı.
Böyüklərin əllərinə
Yüyan bağlı, zəncir bağlı.
Bu torpağın atı sənsən,
Bu Vətənin itiyəm mən...*

– Dayan, qadam, dayan! – Hamlet müəllim elə bil tıncıxdı. Stolundakı telefonun düyməsini sıxıb: “Gəl, Xalidə!” dedi. Xalidə qapıdan girəndə Hamlet müəllim də, Azay da elə bil nəfəslərini tutdular. Həmişəki kimi Xalidənin ətəyi dizindən iki qarış yuxarıydı, ətli ağmaya baldırları hər “mənim abırım var” deyən kişinin gözünü bərəldib, ağzının suyunu axıdırdı. Yəqin buralara gələndə görmüşüz. Neçə-neçə şairə şeir yazdırıb bu baldırlar. Yazıçı təsvirinə gəlib. Hələ arvad da boşadıb...

– Pəncərəni bağla! – Hamlet müəllim dedi.

Nəşriyyatın otaqları demək olar ki, eynidir; hamısının enli sürahisini qurşaqdan, pəncərələri də adam boyunda.

Xalidə açıq pəncərələri bir-bir örtüb, aşağı rəzələrin oxunu dəliyə salanda əndamını da yırgalayır. Ətəyi ləpələnirdi...

– Xalidə, verxni toje!.. Qadam! Küləkdi.

Xalidə əvvəl stula, ordan da pəncərənin sürahisinə çıxdı, qolunu qaldıranda ətəyi qalxıb durdu yançaqlarının sərhədində...

Hamlet müəllimlə Azay nəfəs dərmədilər. İri loxma boğazlarında qalıbmış kimi udqundular. Xalidə tələsmirdi, dəmir pazın burnundan tutub laxlada-laxlada onu yuxarı çərçivədəki dəliyə soxurdu...

Xalidə gedəndə Hamlet müəllim də, Azay da suyun altından çıxmış kimi nəfəslərini dərdilər. Bu dəfə Azayı da əməlli-başlı tər basmışdı. Doldurduğu stəkani içindəki közün üstünə tökdü.

Hamlet müəllim pultu götürüb, kondisioneri yandırdı.

– Deyirsən bu Lebon müəllimin şeiridi? Səncə nətəhər şeirdi? – Hamlet müəllim özünü güclə mövzuya qaytardı.

– Hamlet müəllim, Lebona müəllim də deyirsiz. Hələ bilmirik bu şairin neçə yaşı var, kimdi, necə adamdır? Cinsi məlum deyil. Şeirləri ancaq heyvanların dilindədi. Düzdü, belə baxanda bu da fərqli baxışdı. Amma “Vətənim-Zəfərim” müsabiqəsi ciddi poeziya nümunəsi axtarır. Tartan-partan yox. Deyəssiz Lebon imzasına ilk dəfə rast gəlmirik. Düzdü, iki aydı hansı qəzeti açırsan, ordan Lebonun şeirləri, haqqında yazılar adamın gözünü deşir. Hamısı da palaz-palaz. O gün “Ədəbiyyat qəzeti” iki səhifə Lebonun “Hürüşmələr, ulaşmalar, kişnəmələr” silsiləsini vermişdi. “Ulduz” jurnalının ötən nömrəsinin eksperti Lebon olub. “525-ci qəzet” də belinskisayaq bəytəridi gedib... Yenə qəlibdən çıxmış cümlələr; “Bu bizim şair Lebondur”. Bir də gördün “Azərbaycan”da bir povest, roman çıxdı; fürsətçinin biri Lebondan yazacaq, aparıb verəcək Qasımzadəyə.

– Qınama, bu saat hamı yaşamağa çalışır. Yol axtarır. Yol da o dey, yuxarıların əlindədi, qadam.

– Bunları başa düşdüm ey, Lebon niyə üzə çıxmır? Özündən mistik obraz yaradır. Mif yaradır. Nə şəkli var, nə üzünü gördüm deyən. Ortaqlıqdakı iki-üç yalançıya da inanmıram.

– Qadam, onu Lalə xanım təqdim eləyir. Yazılarını Lalə xanımın sürücüsü aparıb-gətirir. Lalə xanım tapşırır. İndi Baş redaktor durub nazir qızının tapşırığını, xahişini yerə salsın? Özü də elə gözəl qızın. Baxanda deyirsən, kaş mənə söz deyəydi, qulluğunda duraydım. Lebon da, bəlkə, elə vəziyyətdədir heç üzə çıxmaq istəmir. Olur belə şeylər. Qadam, nə işimizə qalıb, bəlkə o bəxtəvər elə Lalə xanımın sevgilisidir? Bəlkə, özü bu imzayla yazır. Bəlkə də, nazirin özüdür. Onların naziri Fiko adıyla bəstəkar ola bilər, bizim nazir Lebon imzasıyla şair ola bilməz? Görürsən nə qədər bəlkə var, qadam?

– Deməli, fikirləşirsiz ki, Lebon bizim nazir ola bilər? Bu sual tək-cə mənə yox, Hamlet müəllim, bu saat hamını ölkənin bir nömrəli problemi kimi düşündürür.

– Qadam, niyə əlinə qələm alan özünü Lebon yaradıcılığına həsr eləyir? Görmürsən, neçə aydı hamı Lebonşünas olub?! Dünyaya heyvanların gözündən baxmağa başlayıblar. Lalə xanımın konvertləri var olsun! İndi gəl bunlara denən ki, Lebonun şeiri pisdir, qəbul eləmirəm. Tənqid elə. Vallah, tənqidçilər milçək kimi daraşar üstünə, əsasən də Dilqəm, bazar arvadları kimi dalını əsdirə-əsdirə cırıb dağıdar özünü də, səni də. Burda bir həyasızlıq eləyər... Deyər, sən nə danışırısan ey, Lebonun yaradıcılığında ümumcanlı duyğuları, post-instinkt, neo-zəka, bəşəri ideyalar... nə bilim nə zırt-pırtlar anlayışı var. Lebon yeni ədəbi cərəyanın, dalğanın atasıdır. Zooizmi yaradır. Siz də əngəl olursuz, ədəbiyyatımızın, dövlətimizin düşmənisiz... Görmürsən, tərcümə mərkəzinə? Lebonu ayda bir dilə çevirirlər... qadam, bizim işimiz müsabiqəni təşkil etmək, keçirmək, qaliblərə mükafat verməkdir. Müsabiqə bitsin, canımız qurtarsın. Qayıdaq normal iş həyatına. Öz işimizə. Başqa sualın varmı? Yoxdursa, dalşe!

Azay əlindəki siyahıdan müəlliflərin adını oxuyur, zərfdən şeirləri çıxarır və çəşidləyirdi.

– Hamı da vətənsüvəndi. İndi polis dəyənəyi müxalifətin viza möhürü olub. Küçədə özünü döydürüb xaricə qaçanlardan biri Almaniyadan vətən, zəfər şeirləri göndərüb. On minin iyini alıb ey...

Bu arada telefon çaldı. Hamlet müəllim dəstəyi götürdü.

– Bəli! Yox. Dayan görüm, – dəstəyi qulağından aralayıb Azaydan soruşdu:
– Fağır Lətifi görməmişən?

– Yox, Hamlet müəllim. İki aydan çoxdur buralara gəlmir.

– Yox, ay Sürəyya bacı, burdakı yoldaşlardan heç kim Lətifi görməyib. Yaxşı. Xəbər bilsəm, deyərəm. – Dəstəyi yerinə qoydu. – Hər gün zəng eləyir. Mən nə bilim ərin hardadı? Bir Fağır Lətifə sahib çıxmadı. Allah bilir Lətif də bunun əlindən başını götürüb cəhənnəmə istirahətə gedib. Deyir, evə gəlmir. Nə isə... Sonra kim var orda?

– Ulduz xanım! – eyhamla deyib, baş barmağıyla tavanı göstərdi.

– Bax, burda qəribi ağlamaq tutur. İndi gəl bu ağsaqqalın gənc gözəlçəsinə yer vermə görüm, necə vermirsən? Gəlin də elə bilir dahidi. Yox! Bicin biridir. Bayaq görmüşəm, dəhlizdə elə yeriyyir, elə əsdirir, elə yırğalayır... Guya buralara necə gəldiyini bilmirik.

– Nə istəyir, qoparır də... Qaldırır qoyublar vəzifəyə. Təmirlə evi, altının maşını... Ayağın ayağının üstə qoyub oturur otaqda, çay qabağına gəlir.

– Bəs sən tapşırığı nə bilirsən? Tapşırıq xüsusi gücdü.

– Elə hər işdə belədi. Biri nazirin adamı, biri ağsaqqalın, biri rəisin, biri kati-bin, bu biri müşavirin... Başçının, bələdiyyənin... Deputatın... Polkovnikin... tapşırıq olmasa iş keçmir. Budey, gömrük, hamısı bir-birinə calaqdı... Deputatlar qudadı, icra başçıları bacanaq...

– Çinlilərin atalar sözü yadıma düşdü, qadam, – gülə-gülə, – “İtin bacanağı çox olar”. – deyirlər. Nə işimizə, qadam? Bizimki mədəniyyətdi, incəsənətdi...

– Hamlet müəllim, müsabiqədi, elan eləmişik, adlar anonim, şifrələnmiş daxil olmalıdır. Seçim də anonim, komissiya heyəti də. Komissiya heyətindən heç kim bir-birlərini tanımır. Tək-tək görüşürəm. Siz görüşəndə nazirə deyin ki, arxamızda dursun. Barı bu dəfə şəffaf seçim eləyək. Bizim müsabiqə ədalətli olmalıdır, Hamlet müəllim. Kimin haqqıdı on mini də qazanacaq, bir həftəlik Avropa turunu da.

– Qadam!.. Niyə axmaq-axmaq danışırısan? Guya kişi bilmir ki, müsabiqələr necə olur? Ya necə olmalıdır?

Bu arada Xalidənin səsi telefondan otağa yayıldı.

– Hamlet müəllim, Araz Şahsevənli gəlib. Deyir, çox vacibdir.

Araz Şahsevənli keçəl, arıq, uzun adamdı, amma otağa girəndə üstünə duz səpilmiş ilbizə dönür. Neynir, necə eləyirsə, dəhlizdəki genəlməsindən əsər-əlamət qalmır, əsasən də xahişə, minnətə gələndə.

Araz Şahsevənli içəri girənə kimi Hamlet müəllim qəzeti açıb stolun üstündəki seçilmiş kağızların üstünə sərdi.

– Hamlet müəllim, möhtəşəm ideyam var. Əla bir layihənin ideyasıdır, – adəti üzrə əllərini yuyurmuş kimi bir-birinə sürtürdü. – Bu gün layihəm lap

yerinə düşür. Vacibdir. Bilirsiniz də mən boşboğaz adam deyiləm. Ədəbiyyat tarixini yazan şəxsiyyətlərdən biriyəm. Mənim yaradıcılığımıza, qabiliyyətimə də bələdsiz. Hərəsi bir hadisədi. Mən...

– Mənləri burax, mövzunu danış, Araz, qadam, proloqu keç.

– Mən axşam yoldaşım ilə oturub məsləhətləşdim. Gülər xanım da fikrimi bəyəndi, qəbul elədi. Dedi, bunu mütləq Hamlet müəllimə deməlisən. İkimiz də ədəbiyyat cəfakeşiyik. Tələbəlikdən...

– Denən, qadam, denən!

– Deməli, Hamlet müəllim, bu gün ədəbi proses sürətlə gedir. Bizdən sonra yeni imzalar göbələk kimi çıxır. Biz gərək bu adamları özümüz seçək. Mən... elə Gülər xanım da, məsləhət bilir ki, Lebon müəllim haqqında yazılmış yazıları toplayım, ön sözü də siz yazın. Ortaya kitab qoyaq. “Güllübəyim” zalında böyük təqdimat... Qağamızı da çağırırıq, – nazirimizi deyirəm, bizim ailəvi dostumuz Lalə xanımı da. Lebon müəllim mənim xahişimi yerə salmaz, deyərəm şəxsən iştirak eləyər. Əla ideyadı.

– Ehtiyac bilmirəm. Lebon imzası bir-iki aydı ortaya çıxıb. De görüm, Lebonu şəxsən görmüsənmi?

– Əlbəttə, Hamlet müəllim. Müsahibə də almışam. Hələ üzərində işləyirəm. Əh! Kişilə bir litr araq vurmuşuq.

– Demək, kişidi. Özünü də vuran! Bura kimi kafidir.

– Özünü də lap əla kişidi. Öz aramızda qalsın. Azay, sən də ağzından çıxıb-ələməsin ha. Müəllimin mifini dağıtmayaq.

– Araz, sən get abırına qısılib oturmuş adamlardan yaz. – Hamlet müəllim dedi, – Qocamanlar var ey, xidməti daha çoxdur.

– Acındanölənlər nəyimə lazımdır? Mən pul qazanmalıyam.

– Get, nə bilirsən elə, qadam. O Lebon kişi, o Lalə xanım, bu da sən. Niyə bir kitab? Külliyyatını topla, bir neçə cild elə. Təki məni heç kimin mifinə salma.

– Düz deyirsiz, Hamlet müəllim, əsil rəhbər belə olar. Müdrik adamsız. Düzdü, Lebon müəllim haqqında yazılanlar, əslində, iki kitablıqdır. Bir halda ki bu işi mənə tapşırdız, həvalə elədik, mənə məsləhət bildiniz, əmin olun, bütün ümidlərinizi doğruldacam. Həmişəki kimi. Mən axı sanballı iş görənəm. Gülər xanımı da baş məsləhətçi yazaram. Fundamental kitablar qoyacam ortaya. Ədəbiyyatımızın, xüsusən sizin adınıza! – Araz Şahsevənli danışa-danışa otaqdan çıxdı. Nə cavab gözlədi, nə sual.

– Görürsən bu hüllüçünü? Elə oturub fikirləşir ki, kimin quru damarından qan somursun? Arvadı da başımıza ekspert kəsilib. Gülər xanım belə dedi, Gülər xanım elə məsləhət gördü...

– Hamlet müəllim, bircə onu bilirəm ki, bu müsabiqə başımıza hələ çox oyun gətirəcək. Hardansa öyrənirlər ki, komissiya rəhbəriyəm. Atamın əziz canı haqqı, həşəratın biri gecə ikidə zəng eləyib...

– Nəcəf Dağlı olar.

– Yalvarır, ağlayır, deyir pula ehtiyacım var. Ürəyim əməliyyat olmalıdır. Ödüm çıxmalıdır. Mənə qiymət ver, tapşır birinci olum. Hələ qəsəbənin uçaşqovusu... Yolda məni görüb, deyir “Paqon” şifrəli şəir mənimdi. Şeyrlərdən

muğayət ol, şərləməsinlər. Görün sözaltı mənə nə eşitdirir. Başqaları nələr təklif eləyirlər. Gözümün ucuyla da baxmıram...

– Sənə bələdəm, qadam. Yoxsa işi sənə tapşırıb, hamıyla düşmən eləməzdim ki.

– Hamının əlini boğazımda hiss eləyirəm. Qırtlağımı sıxırlar. Birinci mərhələ bitsin, onluğu elan eləyək, çoxunun gözü yığışsın. On adamla əlləşək.

– Bəlkə dincələk, qadam. Kondisioner də qurudur. Xalidə gəlsinmi?

– Gəlsin! Gəlsin!

– Xalidə! – Hamlet müəllim telefonun düyməsini sıxıb dedi. Azaya baxdı, – Qadam, heç görmüsən hansısa qadın qıllı kişi ayağına görə əriyib getsin? Ağzının suyunu axıtsın? – Azay başını buladı. – Amma bu əfəl kişilərin başı batsın!.. – Qapazını öz başında şappıldatdı.

Hamlet müəllim summo döyüşçüsü kimi yerini bərkitdi. Tamaşa pozasına keçdi; dirsək dizdə, yumruq çənədə, ayaqlar aralı, qarın ortaya sallaq... qalın qaşların altından bərələn qəhvəyi gözlər, şəhvətli kişi baxışları...

Xalidə içəri girəndə Hamlet müəllim ona tapşırığını nəzakətlə verdi...

* * *

Hamlet müəllimi ölü yuxusu aparmışdı. Kişi pəncərənin taqqıltısına diksindi. Pəncərə qarajın üstünə açılırdı. Hamlet müəllim ayılıb, huşunu başına yığanda, pəncərəyə tərəf baxdı, qarajın damında çöməlmiş adamın siluetini gördü.

– Kimsən orda? Nə istəyirsən?

– Mənəm, Hamlet müəllim, Lətif! Fağır Lətif!

– Gecə vaxtı nə qayıırırsan burda? Arvadın səni axtarır... – Hamlet müəllim pəncərəni açdı.

– Qulaq asın, Hamlet müəllim, vaxtım azdı. Buludu görürsüz, Ayın üzündən çəkilənə qədər vaxtım var. Sözümü deyim, gedim. Yiyəsizi, fağır, abırına qısılanı da görmək lazımdı. Nolar adamın tapşıranı olmayanda? Bəs vicdan?! Bir dəfə də vicdanın tapşırığına əməl eləyin! Eybi yox! Bundan sonra hamı görəcək Fağır Lətif kimdir. Yanıma tapşırığa, xahişə, minnətə gələn gününüz olacaq. Dayanın! Məni tapşıranı tapmışam, vay sizin halınıza.

– Sən boyda kişi bu vaxtı dama bu sözü deməyə çıxıb? Yenə içmişən? Səfeh! Düş ordan. Yekə kişisən. Yeri! Arvadın səni axtarır!

Bulud ayın qabağından çəkiləndə Fağır Lətif yerə tullandı, sonra ağ qıvırcıq tüklü pudel qarajın qabağından qaçıb hürə-hürə getdi.

Səhər Hamlet müəllim ayılanda gecə gördüyünün yuxu, yoxsa aşkar olduğunu ayırd edə bilmədi. Arvadı Xavər də dedi yuxudu! Fikirləşməkdən başı qazana dönmüşdü. Elə qazan başla da işə çatdı. Gəldi gördü nə? Tanıdığı, tanımadığı şairlər qapısının ağzını Koroğlunun çapolçu dəliləri kimi kəsiblər. Üzlərinə baxanda niyyətlərini anladı. Odur ki, ağızlarını yummaq istədi.

– Hamınıza bir sözüm var!

Böyükkişi Vəfalı sol qoltuğundakı “Nazım Hikmet” kitabını nümayişkaranə sağ qoltuğuna alanda irişə-irishə dedi:

– Hamlet hocam, elə hamımız sizin küçüyünüzük!

Hamlet müəllim onu ilk dəfə görürmüş kimi diqqətlə süzdü: Qəsdən pırıpızlaşdırdığı çal saçları qara şəvə qaşlarına heç uyğunlaşmırdı. Görünürdü ki, özündən dalğın şair obrazı düzəltməyə çalışıb. Hamlet müəllim həmişə Böyükkişi Vəfalını misrası ondan-bundan çırpışdırılmış bir bəndlik şeirə bənzədirdi. Deyirdi Böyükkişinin başında qafiyə pozulub.

Birdən Fağır Lətif yenə Hamlet müəllimin yadına düşdü. Əslində, yolboyu istəmişdi ağlından çıxartsın, di gəl, ha fikrini yayındırmışdısa, Fağır Lətif gəlib durmuşdu gözünün qabağında. Özü də ay işığında. Bəzi kinolarda görmüşdü; bədirlənmiş Ay işığında adam vampirə çevrilir, biri dönüb qurd olur, biri yarasaya çevrilir... Fağır Lətifin səsi yenə Hamlet müəllimin qulağına gəldi: “Yiyəsizi, fağırı, abırına qısılanı da görmək lazımdı...”

– Bu nədi, bu gün məni küçüklər izləyir?! Xeyir ola!

– Xeyirdi elə, Omlet malim... müsabiqəyə şeir gətirmişəm...

– Ə, ay Yediyar Kərimoğlu, ə sən əvvəl qağamızın adını öyrən, sonra şeir gətirərsən. – Araz Şahsevənli əl-qolunu ölçə-ölçə dedi. – Hamlet! Hamlet müəllim. Ə, bir də ki, Hamlet müəllim şeir işinə baxıb-eləmir ey. Qapını səhv salmısan, Azayın otağı aşağıdadı. İmkan verin kişi otağına girsin. İşimizi görək.

– Şeir gətirmişəm bu yarışmaya,

Hecadı on biri, sərbəstdi onu!

Araz işimə heç qarışmaya!

Atamın goruçün, yandıraram onu.

– Hamlet hocam, dəyərdi ey, öz canım üçün, belə kişilər yoxdu ha ta. Qədrin bilmək lazımdı! Pəh! – Böyükkişi Vəfalı araya söz qatmağa çalışdı. Gülə-gülə Hamlet müəllimin qoluna girdi, onu otağına tərəf dartmaq istədi. İstədi hamı görsün ki, Hamlet müəllim birinci ona vaxt ayıracaq, heç kim qabağa düşüb-eləməsin. Hamlet müəllim ayıq adamdı axı, qolunu onun əlindən ustufca çıxartdı.

– Hamınıza sözüm budur ki, müsabiqə üçün xahişə, minnətə, tapşırığa gəlməyin. Bir aydı gecəm-gündüzüm yoxdu. Bu müsabiqədən başqa işlərim, vəzifəm var, axı. İmkan verin! Tulaletə gedirəm, unitazın dalından bir şair çıxır, deyir məni tapşır. Hamama girirəm, şairin biri vannada uzanıb, deyir gəl şərt kəsək. Maşının qapısını açıram, biri əyləşib gözləyir... Hamınıza bir də deyirəm, şeirinizi göndərin Azay müəllimə. Verin Xalidə xanıma, elektron poçtla göndərin. Mən müsabiqə işinə baxmıram. Şeir oxumuram. Heç kimi tapşırmıram. Tapşırıq məsələsi yoxdur! Hər şey şəffaf olmalıdır.

– Bu boyda yerin yiyəsisən. Necə yəni tapşırmıram? Tapşırıq yoxdur! Bəs, bizi kim tapşırsın? Kim dədəlik eləsin, ay Omlet malim? Kəntdən gəlmişük, ortalıqda qalmalıyıq? Bizə də yiyə çıxan lazımdı, ya yox? Tapşırıqsız Allah da duanı qəbul eləmir ey, ona görə camaat seyidə, mollaya, pirə minnətə gedir, nəzir verir. Guya ta bilmirik harda yaşayıyıq? Bəlkə, yalandı, hə-ə? – Yediyar Kərimoğlu hamıya boylanıb cavab axtardı.

– Onsuz da ədəbiyyatı, kitabı öldürüblər. Ac yazıçının, şairin heç evində də hörməti yoxdu. Axmaq kimi özümüzü aldada-aldada gəzirik. Pah! Kişinin uşaqları ədəbiyyat yaradır. Kimə lazımdı bu ölü ədəbiyyat? Camaat biznes qurur, pul qazanır. Onlar neynir kitabı? Səfeh-səfeh yazıları? Dədə, bəri biz bir-birimizin haqqını yeməyək. İmkan verin müsabiqələrdən bizə də tulapayı düşsün. – Kərim Ağa Heyranı alqışladılar.

Hamlet müəllim qəsdən ləngiyirdi, otağına girmirdi ki, dalınca gəlməsinlər. Bilirdi, bu adamlar arxalarını içəridəki stula qoysalar, ağızları qızışacaq. Xalidəni bunların gözüne yedirtməyəcək, qalacaq istidən boğula-boğula, ya da kondisionerin qabağında quruya-quruya. Hamını elə burdan yola salmaq istəyirdi, di gəl, əl çəkmirdilər, hərə bir tərəfə dartır, deyir şəxsi, xəlvəti sözüm var, təklifim var. İdarəyə aiddir, müsabiqəyə yox...

– Ə, buraxın kişini! İmkan verin gedib yerində otursun. Yoldan gəlib. – Araz Şahsevənli otağın qapısını aralayıb dayanmışdı.

Hamlet müəllim bir qapıya baxırdı, bir Araz, bir də susub onu marıtlayan adamlara. Başa düşmüşdü ki, adamlar da onun otağa girməyini gözləyirlər. Bir yol tapıb içəri girəcəklər. Birdən-birə Arazın siması dəyişdi, başı adam başından tülkü başına çevrildi. Hamlet müəllim bildi ki, bu tülkübaş yenə onu tovlayıb toyuq kimi hinə salmaq niyyətindədir, sonra da dalınca girəcək.

– Hamlet müəllim, bəri bu dəfə seçim ədalətli olsun! Nəzarəti artırın! Xüsusi qüvvələr cəlb eləyin. – Xasay Azəroğlu işarət barmağını havada silkələdi. – Nə-tər olursa həmişə mükafatı eyni adamlar alır. Nazir olan tədbirlərə eyni adamlar gedirlər. Səfərlərə eyni adamlar təkrar-təkrar düşürlər. Yəni tapşırılan! Gəlin razılaşaq ki, hörmətli Yadigar Kərimoğlu düzünü deyir! Məntiqi izahını verin! Ədəbi vicdan olmalıdı! Mən öz yazılarıma bələdəm. Hansılar yaxşı, hansılar pisdi, bilirəm. Hamlet müəllim, xahişim budur ki, mənim şeirlərimi şəxsən siz oxuyun! Ancaq sizə inanıram!

Yaxşı ki, bu portfelli cavan şair Hamlet müəllimi fikirdən ayırdı. Kişi tülkü baxışlarının tilsiminə düşmüşdü, tilsim qırıldı, amma Arazın tülkü siması Hamlet müəllimin gözündə dəyişmədi.

– Demədim ki, şeir oxumuram? Müsabiqə işinə baxmıram! Müsabiqədi, get hamı kimi sən də şeirini göndər! Otur gözlə!

Hamlet müəllim otağa girmədi, qayıdıb dəhlizin başındakı liftə getdi.

Liftin qapısı açılanda Fağır Lətifin arvadı Sürəyya xanımla üz-üzə gəldi.

– Hamlet müəllim, nə yaxşı qarşılaşdıq. Mən də yanınıza gəlirdim. Lətif yoxdu. – Ağlamsındı. – Bu axşam da gəlmədi. Polisə vermişəm, axtarısa. Siz Lətfi bu gün də görməmişiz?

– Görmüşəm.

– Harda?

– Yuxuda...

– Necə?

– Gördüm Lətif itə dönüb.

– Elədi, ağzına əlli qram araq dəyəndə itə dönür. Deməli, yenə hardasa içib, qalıb. Soraqlayaq görək harda içiriblər bizim başıbatmış fağırı. Sizin sözünüz keçər, onlara deyəsiz...

Hamlet müəllim Sürəyyanın sözünü ağzında qoyub liftə girəndə qapılar örtüldü. Divardakı aynada özünə diqqət elədi: "Nə günə qalmısan, Hamlet! Qadam, bu nə haldı? Müsəbiqə axırına çıxacaq..."

* * *

– Tapşırıq olmalıdı! – Araz Şahsevənli Xasay Azəroğluyla Böyükkişi Vəfalını yanına salıb dəhlizin ayağına aparırdı. – Guya camaat çörəyi qulağına yeyir. Mən şeir yazmıram. Yazsaydım, qağama deyərdim bir zəngə həll eləyərdi. Qağam tapşırıqdan sonra Azay nəçidi? Hamlet kimdi? Elə Yediyar Kərimoğlu düz deyir, omletdi ey, omlet!

– Nə deyirsiz, Araz müəllim, gedək nazirin qəbuluna? Xahiş eləyək ki, bizi tapşırsın? Məntiqlidir, sizcə?

Böyükkişi Vəfalı:

– İstifadə eləmək lazımdır. On min, üstəlik də Avropa turu. Bunu qardaş qardaşa yedirməz. Özü də bu saat qələm tayfasının qəpiyə ehtiyacı var. Hamı mağmun gündədi.

– Böyük ədəbiyyat yaratmaq xülyası bizi normal yaşamağa qoymur. Budey, indi də şairlər bir-birinə rəqibdirlər. Niyə? Ortada mükafat var. Dolanışığ var. Pul var. Məntiq budur.

Araz Şahsevənli:

– Ağsaqqal çox qocalıb. Arxamda beş-on sağlam gənc ola, beş-on da bizim nəsilədən, bilirəm necə idarə eləyəyəm. Camaata imkan yaradaram. Bu neynir? Dey, qaçıb gedir. Elə ki görür təklənir, o saat qaçır? Hara qaçırsan? Rəhbər deyilsən, qal mübarizə apar, döyüş! Dili yoxdu axı. Haqlı olmadığını bilir.

Böyükkişi Vəfalı pıçiltıyla:

– Abırlı adamdı. Öz canım üçün. Bəri bax ey, deyirsən yəni Hamletin yerinə keçə bilərsən?

– Azayı da kiçik kimi qovaram, Lebon müəllimi müavin götürərəm, səni də qoyaram məsul katib. – Əlini Xasay Azəroğlunun çiyinə qoydu. – Sən də hazır müşavirsən. Hər şeydə məntiq axtaran adamsan, istedadın da göz qabağında.

Böyükkişi Vəfalının gözləri parıldıadı. Alnına tökülən gümüşü tellərini barmaqlarının arasında yana daraqladı:

– Axşam Şirzadın kafesində danışaram. Görək yanımda kimlər var. Altı-yeddi arvad da məndən... gəzən, dul, boşanmış...

– Onları neynirəm?

– Bu saat poeziyanın yükü onların çiyindədi. Fısqırıq imzaları var. Səhifənin başına yaz, nöqtəni qoy, da şeirə ehtiyac yoxdu. Hamleti diri-diri yuyub basdırsınlar, ağlasınlar, tamaşa elə. Sosial şəbəkələr onların kurasiyasında...

– Mən də sosial şəbəkə dostlarıma yazaram...

– Burda gördüyünüz şairlərə qarşı haqsızlığı ictimailəşdirin, bəsdı. Mən də qağamın qəbuluna gedəndə deyərəm, bax, hamı yekəqarından narazıdır. İstedadlı adamları sizdən incik salır. Onlar mənə etimad göstərüb, yanınıza göndərdilər qayğılarını çatdırım. Qağam özü başa düşəcək.

– Bu Lebon müəllim sanballı adamdımı? Heç görməmişəm – Xasay Azəroğlu ikisinin də üzündə gözlərini döydü.

– Dünən zəng vurub xahiş-minnət elədi ki, bəs, kitab hazırlayıram, – haqqımda yazılanlar bir kitaba toplanır, dedi olarmı tərtibçi, redaktor sizin adınız yazılsın, Araz müəllim? Bu camiədə sizdən istedadlı, sizdən sanballı adam tanımıram. Əliniz dəysin, bəsdı. Dedim yaz. Baxma, qağamıza yaxın adamdı. Onun xahişin, minnətin Lalə xanım eləyir. Belimiz yuxarıya bağlıdı. Yoxsa mən boş söz demərəm. Lebon müəllim bizim adamdı.

Böyükkişi Vəfalı:

– Araz, eşitmişəm özünü hindistanlıya oxşadan rəhbərliyə hazırlaşır. Özü də altdan-altdan.

– O Mülayim Yusifoğlunun vaxtı çatacaq. – Araz baş barmağıyla yuxarını işarə elədi. – Məni ordan qağama tapşıracaqlar. Yüz faiz işdi.

– Araz müəllim, elə qağanıza deyın məni tapşırırsın, neçə ildi işləmirəm...

– Sən mənim müşavirimsən. Nə tapşırmaq? Yoxsa müşavirliyi istəmirsən?

– İstəyirəm.

– Bura müşavir kimi gəl-get! – Əlini sinəsinə vurdu, – bunu sənə qağan deyir.

Böyükkişi Vəfalı:

– Bəs, belədirsə, ay Araz müəllim, tapşır bizə müsabiqədə yer versinlər, on mini... səkkizi, o da olmasa, lap beş mini bölək də. Üçə də razıyam.

– Araz müəllim, mən lap altmış fazini verirəm.

– Avam olmayın. Şair adamsız. İtin-qurdun dilini bilirsiniz, məmurun dilini bilmirsiniz. Sizə görə xahişə-minnətə getdiyim adamın qarşısına nisyə təklif qoymalıyam, yoxsa paket?

– Məntiqlidi...

– Geciksək, Mülayim Yusifoğlu siyahını da, paketini də qağamın stoluna qoyacaq.

Nahar vaxtı çatanda, adətən, Mülayim Yusifoğlunun qapısı bağlı olar; baxar saata, əqrəblər nahar fasiləsini göstərəndə açarı girər dəliyə. Əyri yeriyyə-yeriyyə beş dəqiqəyə olar yeməxanada. Həmişə tək oturur. Yeyəndə də, danışanda da gözü ətrafı gəzər. Məsələn; ağzı qarşısındakı adama söz deyəndə gözü ətrafda adam ovlayar. Ya istəyir ona qulaq asanlara göz ağartsın, ya da onları söhbətinə gözüylə bağlayır, – bunu anlamaq olmur. Həmişə də babasili əzilmiş adamın ağrısını üzündə gəzdirir. Baxanda deməzsən bu ciddilik damazlığı gülə bilər. Amma indi əhvalı sərin. Gözləri hamının üzündə gəzə-gəzə deyir ki, elan olunmuş “Vətənim-Zəfərim” poeziya müsabiqəsi ədəbiyyatımızda əlamətdar hadisədir, elə Zəfərimiz kimi. Hamı da təsdiqləyir.

– Mən ağ şeirin ədəbiyyatımızdakı görkəmli nümayəndəsiyəm. Bircə ona narahatam ki, münisflər şeirlərimdəki konseptualizmi anlamasın, postmodern poeziyanı dərk eləməsinlər.

– Mülayim müəllim, elə bilirdim münisfdəsiz. – Yan stolda outran Kərim Ağa Heyran dedi. – Deməli, rəqibik. Mühəribə sərhədlərdə qurtardı, ədəbiyyatda yeni cəbhələr açıldı. Vallah, bu müsabiqə şairləri bir-birinə düşmən eləyir...

– Mənim rəqibim ola bilməz, hörmətli Kərim Ağə Heyran. Söz deyəndə gərək qarşıdakı adamın şəxsiyyətini nəzərə alasan. Vətən mənim üçün nə torpaqdı, nə də ana. Heç şəhid məzarı da deyil, dədə-baba yurdu da...

Kərim Ağə Heyran stulunu ona tərəf çevirdi:

– Bəs nədi, ay Müləyim müəllim?

Deyəsən, bu sual yeməxanada hamını düşündürdü. Müləyim Yusifoğlu gördü hamı ona diqqət kəsilib, yaxasından asdığı eynəyini gözüne taxdı. Poetik duruşunu təzələdi:

– “Tən-tən” şeirim sonu belə bitir:

Tən-tən bölünür Vətən:

Vətən –

salonlarda hikkədi!

Vətən –

yas yerində cikkədi!

Vətən –

cibimizdə sikkədi!

Əsəbləşin, çığırın, qənaət eləyin.

Arxası Müləyim Yusifoğluyla tərəf oturan cavan oğlan əvvəl iki dəfə pıqqıldadı, ağzına qaşıqda qoyduğu duru yeməyi boşqaba püskürdü, sonra çeçədi, öskürək tutdu. Yanındakı onun kürəyinə qapazladı.

Kimsə dedi ki, axırı əladı. O biri də təsdiqlədi:

– Müləyim Yusifoğlu ustaddı...

Müləyim Yusifoğlu ustad sözündən çox, pıqqıltının havasına düşdü, getdi yamandı oğlana. Dedi, izah elə görüm kimə gülürsən? Niyə Allah səni cəzalandırdı?

Öskürək oğlana imkan vermirdi. Bəlkə də qəsdən öskürəyini artırırdı. Görürdü heç kim Müləyim Yusifoğlunu sakitləşdirə bilmir. Cavan oğlana bağıra-bağıra yenə gözü hamının üzündə gəzirdi. Hamı bilirdi ki, bu çırtdaqoz, aqressiv adamı qızışanda sakitləşdirmək olmur. Elə bil qəsdən tərs üzünü göstərirdi. Odur ki “şahın da qaraçıya işi düşər” məsəlini eşidənlər çalışırdılar quyruq tapdamasınlar. Bilirdilər Müləyim Yusifoğlu əlini yuxarılara uzadıb. Yaxşı ki, qanın arasına Sürəyya girdi.

Hamıya səsləndi:

– Fağır Lətfi görən olmayıb? Yoldaşıyam. İki aydı evə gəlmir. İtib.

– Mən görmüşəm. – Kərim Ağə Heyran bir addım atıb dayandı. – Axırıncı dəfə Fağır Lətfilə bu stolun dalında oturmuşduq. Yedik-içdik. Dedi, bezmişəm, Kərim dadaş. Çıxıb gedəcəm başqa aləmə. Burda fağıra, məzluma yer yoxdu. O vaxtdan bəri görməmişəm. Bura da gəlmir, qəzetə də. Bura da borcu var, mənə də. Bəlkə iki əlliliyi sən verəsən? Ərin borcun arvad ödəyər də...

Sürəyya suyusüzülmüş getdi.

– İnandı ey! – Kərim Ağə Heyran özündən məmnun halda Müləyim Yusifoğluyla göz vurub irişdi. – Arvaddı də, avamdı. Mən Fağır tayıyam?

Müləyim Yusifoğlu hələ də gəncin pıqqıltısını həzm edə bilmirdi. Kərim Ağə Heyranın ona irişib, göz vurması da acığına gəldi.

– Siqaret ver. Yenə cinim oynadı. – Kərim Ağa Heyran döş cibindən qutunu könülsüz çıxartdı. – Yandıran da ver.

– İstəyirsən dodaq da verim. – Alışqanı uzatdı.

– Dişim də var, dodağım da.

– Bəs niyə son vaxtlar söznən görünürsən? Deyəsən, ta yazmırsan, başın daha vacib işlərə qarışıb...

– İlham pərim məzuniyyətə çıxıb.

– Sən də dincəl, ay ədəbiyyatın Fərhadı. Hərdən külüngü yerə qoy. – Mülayim Yusifoğlu dönüb gedəndə Kərim Ağa Heyran onun dalınca dedi, yanındakı adama irişərək göz vurdu.

– Tədbirə gedirəm. “Güllübəyim” gəlirsən? – Kərim Ağa Heyran yoldaşından cavab almamış, qapıya tərəf yeridi. – Gedək, görək məxluqat kimi bəytərifində xoşbəxt eləyəcək.

Sürəyya “Güllübəyim” zalının girişində durmuşdu, tədbirə gələn Fağır Lətif haqqında suala cavab verib, sonra zala keçirdi. Hamının cavabı təxminən eyni idi; Fağır Lətif gördüm deyən olmadı. Hətta Sürəyya Lalə xanımın da qarşısını kəsdi. Lalə xanım ağ pudelini qucağında gətirmişdi. İt Sürəyyanı görəndə bir-iki ağız qısa hüddü, zingildədi, sonra nazik çəhrayı dilini çıxarıb ləhlədi. Elə bil it birdən-birə həyacanlandı. Lalə xanım itin başını tumarlaya-tumarlaya ağızucu cavab verdi.

Lalə xanım qapıdan içəri girəndə hamı ona əyri-əyri baxdı. Bəlkə də, bu günə qədər ilk dəfəydi zala, tədbirə kimsə it gətirmişdi. Ağzını əyənələr, yanındakının qulağına pıçıldayanlar özlərini gizlədə bilmirdilər.

Akademik Lalə xanımı yanında əyləşməyə dəvət elədi. Hətta onun qənşərinə çıxıb əlini uzada-uzada yerini göstərdi. İtin başına sığal çəkdi ki, pıçıltılar yatsın.

İt arxasını Lalə xanımın dizinin üstünə qoymuşdu, qabaq ayaqlarını qarşısındakı stola. Ləhləyə-ləhləyə hamıya baxır, gözləri parıldayırdı. Elə bil boy göstərirdi, istəyirdi hamı lap aydın görsün onu.

Akademik çıxışında sirr açdı: dedi ki, layihənin sponsoru, hamımızın dostu, mədəniyyətimizin, incəsənətimizin, ədəbiyyatımızın təəssübkeşi Lalə xanımdır, bir də bizim çox dəyərli şairimiz Lebon müəllim. Onların sayəsində layihə bu qədər uğurlu oldu.

İt alqışlara qoşulub iki dəfə qısa havladı, stola qoyduğu ayaqlarını qaldırır pəncələrini bir-birinə cırpanda hamını gülmək tutdu. Zalın süni ciddiliyi dağılıb getdi. Elə bil indi itin başda oturmağına razılaşdılar.

– “İt demə, ol dəxi bizim birimiz...” Vaxtında Əzim babamız deyib də. Bu iti Akademiyaya qəbul etmək lazımdı. Qulaq asmağı, əl çalmağı bacarır, sədrə ta nə lazımdı? – Kərim Ağa Heyran yerindən hamıya eşitdirdi. Stolun başında oturan Hamlet müəllimlə göz-gözə gələndə irişərək göz vurdu.

Layihənin kimə xeyri dəymişdisə, çıxışından – Lalə xanımla Lebona tərifindən bilinirdi. Qoca tənqidçi fürsəti əldən vermədi, Lebon yaradıcılığında aşırıqsayaq gəzişmələr elədi. Danışa-danışa dirijor kimi ritmə girdi, əlləri göydə oynadı, sözləri havadan dərdi, barmaqlarına doladı, ağarmış dodaqlarıyla cümlələri bir-birinə caladı...

– Mən çıxışımı hörmətli Lebon müəllimin şeiriylə bitirmək istəyirəm. Burda it əyləşdiyinə görə şairin məhs bu şeiri yerinə düşür. Dünyaya, cəmiyyətə heyvanın gözüylə baxmaq... Bəli, dünya təkcə insanların evi deyil. – Bir neçə saniyəlik heykəlləşdi, qəfil canlandı:

***Qoy sağ olsun sahibim,
hər gün mənə yal verir.
Sığal çəkir başıma,
Əlləri xoş hal verir.***

***Şöngüyürəm divanda,
Hərdən yerdə yatıram.
Yiyəm işdən gələndə,
Qabağına qaçıram.***

***Qabda suyum qurumaz,
ətim göydən ələnir.
İtlər var ki, yaşayır,
Adam var ki, sülənir.***

***Çox söz deyib adamlar,
Bu da bir it baxışdır:
Kasıb adam olmaqdan,
Zəngin iti yaxşıdır.***

Alqış səsinin arasında tənqidçi xüsusi vurğuladı:

– Öldürücü satira. İroniya. Həqiqət! Bəli, bu bizim şair Lebondu!

Getdikcə tədbirin mövzusu dəyişirdi. Hamı istəyirdi danışsın, Lalə xanıma özünü tanıtsın. Hamlet müəllimin çıxışından sonra akademik tədbiri söz ala bilməyən adamların narazı baxışları altında yekunlaşdırdı.

– Lalə xanım, sonda sözü sizə verirəm. Yaxşı olardı deyilənləri şair eşidəydi. Təəssüflər. Lebon müəllim burda iştirak eləmir...

– Eləyir. – Lalə xanım zərif təbəssümüylə akademikə baxdı. Akademikin sözü ağzında qaldı. Bir neçə saniyədə hamı qaynaşdı, yan-yörəsində tanış olmayan adamı axtardılar. Sonra qəfil susdular, gözlədilər Lalə xanım onu təqdim eləsin, bu mif pozulsun. Lalə xanım yenə hamını intizarda saxladı.

Tədbirdən sonra Hamlet müəllim Lalə xanımı otağına dəvət eləyəndə onu Araz Şahsevənlinin çənəsindən aldı.

– İki çay gətir! – Hamlet müəllim qapıda gözləyən Xalidəyə tapşırırdı.

– Üç. Zəhmət olmasa. – Lalə xanım Xalidə otaqdan çıxmamış əlavə elədi. – Hamlet müəllim, bəs bu?

Lalə xanım itə yanındakı kreslonu vermişdi, Hamlet müəllimlə üzbəüz. Hamlet müəllim itə baxıb könülsüz gülümsədi. İt quyruğu üstə şöngümüşdü, Ağ qıvrıqçıq tüklərinin arasından qapqara düymə gözləri ağıllı-ağıllı döyükdü,

Hamlet müəllimə baxırdı. Ləhləyirdi, dilinin ucundan süzülən damcı ağ dəri üzvlü kresloya şappılıyla düşdü.

Lalə xanım müsabiqəni soruşanda Hamlet müəllimin fikri yayındı.

– Necə olacaq? Yaxamız qalıb vətəncilərin əlində. Birdən-birə hamı olub şair, zəfərdən yazırlar. Mükafata görə...

– Bu da bir fənddi. Yazsınlar. Tariximizdə nə qədər zəfər qazanmışıq ki? Qo-yun kim necə bacarır elə yazsın. Təki beyinlərində Vətən, zəfər mövzusu olsun.

– Əlimizdən gələni edirik. Ədalətli seçim olmalıdır. Azay müəllim çox vicdanlı adamdı. Atasına da güzəştə getməz...

– Kamissiya üzvlərini yəqin gizli saxlayırsız.

– Bəs necə, qadam? Heç onlar bir-birini də tanımırılar. Azay müəllim işini bilən adamdı.

– Gərək siyahıda kimlərin olduğunu bizim mühasibatlıq bilsin. Onlara, elə sizə də qonorar yazılmalıdır...

– Əlbəttə, qadam, bu saat verərəm. – Hamlet müəllim durub siyirməsini açdı, qovluqdakı kağızları səhifələyib, siyahını tapdı. Qoydu Lalə xanımın qarşısına. Lalə xanım kağızı aldığı kimi də qatlayıb çantasına yerləşdirdi, heç gözünün ucuyla da baxmadı.

Xalidə sinidə çayları gətirib stola düzüb, getdi. Lalə xanım itin qarşısındakı çayı fincandan nəlbəkiyə süzdü.

– Lalə xanım, mən tədbirdə iştirak eləyən hamını yaxşı tanıyıram. Yad üz görmədim. Qadam, doğrudan Lebon müəllim iştirak eləyirdi? – Hamlet müəllim sözləri qəsdən yastılayırdı.

– Bura elə sizi Lebonla tanış eləməyə gəlmişəm. Amma sirri aramızda saxlamağa söz verin.

– Kişi sözü, qadam. – Hamlet müəllim əlini ürəyinin üstünə qodu.

– Tanış olun, şair Lebon – Lalə xanım iti göstərdi. İt nəlbəkiden çayı diliylə şapıldada-şappıldada içirdi. Çay stolun üstünə, kresloya sıçrayırdı. İt adını eşidəndə dayandı. Şaxlanıb çəhrayı dilini çıxarıb Hamlet müəllimə baxdı. Hamlet müəllimə elə gəldi ki, it ona tanış təbəssümlə gülümsəyir. Hətta tanışlıqdan məmnunluğunu ifadə eləmək üçün başını tərپətdi də. Hamlet müəllim gah itə, gah da Lalə xanıma baxdı. Lalə xanımın dodaqlarına zərif təbəssümü yayılmışdı.

– Zarafatdı?

– Qətiyyən, Hamlet müəllim. Həqiqətən hamının sevdiyi şair Lebon mənim pudelimdi.

– İt də şeir yazar, qadam?

– Hindlinin fili rəssam olur, afrikalının meymunu piano çalır. İngilisin iti sahələrdə mina tapır, insan həyatını xilas eləyir. Mənim itim şeir yaza bilməz? Şeir yazmaq nə böyük işdi axı?

İt üç dəfə Lalə xanıma baxıb hürdü, burnuyla Hamlet müəllimin kompüterini göstərdi. Lalə xanım itin kompüterdə yazması üçün icazə istədi.

Durub kompüterin qarşısına keçdilər. Lebon Hamlet müəllimin yerində şöngüdü. Lalə xanım ağ səhifə açdı. Lebon dırnaqlarını düymələrə toxundur-

duqca qara hərflər ardıcıl düzülürdü: “Demişdim axı yiyəsizi, fağır, abırına qısılanı da görmək lazımdı.”

– Yuxuda görmüşdüm. Atamın goru, qadam, yuxuda... – Hamlet müəlim həyəcanlandı. İstədi gördüyü yuxunu bir anda danışsın, dili dolaşdı.

Lebon yazdı: “Yuxu deyildi. Gəldim, sözümü dedim, getdim.”

– Amma Fağır Lətif...

Lalə xanım, sonra da Lebon öz yerinə qayıtdı.

Hamlet müəllim çayı iki qurtuma bitirdi.

– Fağır Lətif adında adam tanımıram. Bu şairin adı Lebondu. – Lalə xanım çəhrayı boyalı incə dodaqlarını fincanda isladanda gözünü Hamlet müəllimdən çəkmədi. Kişi halbəhal olurdusa da çalışırdı özünü ələ alsın.

– Ola bilməz! Yox, qadam... Burda iş var. – Hamlet müəllim özünü gülməyə məcbur elədi.

– Həqiqət budur. Görünür, həyatın sürprizləri hələ qarşıdadı.

– Ay Fağır Lətif, qadam, bunu necə elədin? – Lalə xanıma baxdı. – Demişdi, ay buluddan çıxana qədər vaxtım var... Elə bilirdim yuxudu... Gözümün qabağında itə çevrilib qaçdı. – Hamlet müəllim Ayla itin əlaqəsini tapa bilmədi. Eləcə Lebona baxdı, baxdı, elə bil Fağır Lətif it bədəninin içində görməyə çalışdı, sonra dedi, – Sürəyya səni axtarır, ay Lətif. Hərdən evə get, qadam. Arvad yazıqdı. Hər gün zəng eləyir... Elə mən də yazığam.

Lalə xanım durub iti qucağına götürdü. Sözarası dedi ki, Azay müəllimə güzəştə getməyi öyrədin. Qapıdan çıxmamış Hamlet müəllimə sirri saxlamağa söz verdiyini xatırlatdı.

Hamlet müəllim yerinə qayıdanda Xalidəni çağırırdı. İtin ağzının suyu düşən yerləri təmizləməyi tapşırırdı. Kreslosunu deyinə-deyinə spirtli salftlə silib əyləşdi. Monitordakı iri şriftlə yazılmış söz diqqətini çəkdi. “Yaşamaq üçün ya it olmalısən, ya itin sahibi.”

– Yəni nə deyir bu?

Hamlet müəllim yazını pozdu, elə bil nədənsə qorxdı. Durub otaqda gəzişdi, gəlib pəncərəni açıb dərindən nəfəs çəkdi. Öz-özünə deyindi: “Yox, belə şey ola bilməz. Adam da itə çevrilə bilərmə?” “Görmürsən, çevrilib də! Bəs, demirlər ki, hər şey yaradanın əlindədi? Demirlər ki, O istəməsə, yarpaq da düşməz? Deməli, istəyib də, qadam! Özü də Lətif. Lətifə bax ey sən! Bu da Fağır! Gör, gedib kimin iti olub?! Gör, bunu kim tumarlayır?! Baş batmış, başını gör kimin ağ pambıq sinəsinə qoyur...” Hamlet müəllim bürkülü havanı içinə çəkməkdən bezdi. Pəncərəni örtüdü. Kondisioneri yandırır köynəyinin yaxasını açdı. “Adama belə sirr verməzlər! Bunu saxlamaq olar?”

Kərim Ağa Heyran içəri girəndə Hamlet müəllim toparlandı, köynəyini düymələdi. Stolundan telefonu götürüb nəyəsə baxdı, getməyə hazırlaşdı.

– Yenə qaçırsan?

– İşim çoxdu.

– Papasının balasını yaman təriflədiz. Bunun qanacağına bax, bu da nazir qızı; elm, mədəniyyət ocağına itnən gəlib. Belə hörmətsizlik olar?

Kərim Ağa Heyran qəsdən söhbəti kovboyun ilgəkli kəndiri kimi fırlayıb atırdı ki, Hamlet müəllimi dilindən tutub saxlasın.

– Əvvəla, it ağzı dəyməklə doqqaz mundar olmaz. Bura məscid deyil, qadam. İkincisi də rusun iti kosmosa gedəndə əl çalrsız, avropalı it mina tapanda heyran olursuz, milli itimiz tədbirə, iclasa gələndə ağzınızı əyirsiz. Buna görə adımız xaricilərin it dəftərində də yoxdu, nəinki qəzetində, jurnalında.

– Bunun danışığına bax! Səni qınamıram ey, bizim dünya korlanıb. Zəmanənin zibili çıxıb!

– Qadam, hardan bilirsən dünyanın korlandığını? Sən bundan ayrı dünya görmüsən ki, bizim dünyayla müqayisə eləyirsən? Hansı zamanda yolçu olmusan, Heyran? Bəlkə deyəsən dinovavr erası abadiydi, indi bu it erası bərbaddı... Qadam, Dünya gözəl dünyadı, sən içkini tərgitmişən.

– Sənə də söz deməli deyil ey, itin başın alırsan ağzına. Qızıqıb gedirsən. Ona görə tələbə vaxtı sənə “Buldok Hamlet” deyirdilər. Ayrı söz deyirəm, ay kişi, qulaq as bir. Araz qızı yanlamışdı. Maşına qədər dalınca sümsündü. Zalım oğlu, əl verənin qolun qopartmasa, dincəlmir...

– Sarsaq it qəysəvədən pay umar.

– Hara qaçırsan? Elə qaçırsan ki, ayağının altını görmürsən ey. Yusifoglu tuneli qaza-qaza gəlir...

– Qazsın, qadam. Mənim nə qədər ömrüm var ki, intriçalarda əridim?! Abırımı abırsızdan qoruyuram. Xırda məsələdi. Dünyada daha maraqlı işlər var ey. Hərdən boğazını yaşla, gözün açılsın. Yazıçı gərək, kor olmasın.

Hamlet müəllim Kərim Ağa Heyrandan əvvəl otaqdan çıxdı.

Parkda skamyada əyləşdi. Bir neçə dəfə dərinədən nəfəs dərdi; bir az əvvəl yaşadıkları ilişib qalmışdı beynində. Oturmaqla da qərar tuta bilmədi, durub gəzişdi. Hara baxdısa it gördü; fərqli cins itlər sahiblərindən qabağa dartınıb vurnuxur, qoxlayır, bir ayağını qaldıraraq ağacın gövdəsini isladır... Hamlet müəllimə elə gəldi ki, qarşısından keçən it ona baxanda ədəb-ərkanla salam verdi: “Salam-əleyküm, Hamlet müəllim!” Tanıdı. “Kimiydi bu?” xatırlamağa çalışdı. İtin dalınca getdi. Sonra başqa it diqqətini çəkdi; elə bil rottveyler sahibini gəzdirməyə çıxarmışdı, yaşlı kişini dalınca sürüyürdü. Maraq Hamlet müəllimi dartıb apardı, addımlarını yeyinlədib kişiylə çətaçatda iti təriflədi.

– Hə, – kişi dedi. – Səttar Mahmudovun iti necə olmalıdır? O boyda məmurdu. Bu məndən yaxşı yaşayır ey. Maşını ayrı, otağı ayrı... Gəzdirən dayəsi, – özünü göstərdi. – Hələ bu yaşına qədər bu it kimi əzizlənməmişəm, ay kişi! Gəzdirirəm buralarda, qız, gəlin bunun üstünə cumur, ora-burasını qaşıyır, tumarlayır. Mən köpəyoğlunu heç xalam qızı da bəyənmədi. Sığal-tumar görmədim. – Kişi gileylənməyə fürsət tapmışdı. – Hələ bunun cütləşdiyi it də var, o qancığın gəzmədiyi Avropa ölkəsi yoxdu...

İt dayənin bir dəqiqədə sirləri açıb-tökdüyünə acıqlandı deyəsən, qəfil elə dartındı, az qaldı kişinin qolu gəlincik qolu kimi dibindən çıxsın. Kişini Hamlet müəllimdən araladı, çəkib sürüdü.

Hamlet müəllimə elə gəldi ki, bu gün parkda itlər çoxalıb. Əvvəllər buralarda bu qədər it görməmişdi, ya da fikir verməmişdi. Fikirli-fikirli işıqforun

yaşıl işığını gözləyəndə düz qarşısından lüks bir maşın yavaş-yavaş keçirdi. Arxa pəncərədən it başını çıxarıb xoşbəxt-xoşbəxt küçələrə ləhləyirdi. Başındakı çəhrayı kəpənəkli bantını külək əsdirirdi.

Yolu keçəndə Azaydan zəng gəldi. Hamlet müəllimin yerini, vəziyyətini soruşdu. Hamlet müəllim dedi ki, bu gün işə qayıtmayacaq. Bacarsa, heç sabah da işləmək fikri yoxdu.

Hamlet müəllim evinə çatana qədər hansı itin yanından keçdisə, qəsdən salamlaşdı. Bəzilərinin sahibləri cavab verdi, bəziləri də ona hüsdürüm kimi baxdı. Hamlet müəllim istəyirdi itə çatdırsın ki, onun sirrini bilir. Hamlet müəllimin başında bir fikir də dolaşırdı: "Yaxşı, sabah müsabiqənin nəticəsi elan olunanda nətər olacaq? Deməli, ayının bütün oyunu bir armudun başındaymış. Azay biləndə minəcək cinin atına".

Hamlet müəllim evə girəndə güzgüdən gördü ki, arvadı Xavər mətbəxdədi, telefonu çiyні ilə qulağına sıxıb danışa-danışa dovğa bulayır. Dovğanın ətrini ləzzətlə beyninə çəkdi. Xavər səsə arxaya qanrılıb Hamlet müəllimi gördü, başını yüngülvari tərpətdi, işvəli qaş-gözlə dovğanı işarə elədi.

Hamlet müəllim əl-üzünü yuyub, əynini dəyişdi. Stolun başında oturana qədər telefon danışığı bitmədi. Qadın işarə elədi ki, əlini saxlaya bilməz. Hamlet müəllim çayını armudu stəkana süzüb eyvana çıxdı. Çayı eyvanın sürəhisinə qoydu, kətli altına çəkdi. Stəkandan qalxan zərif buğ diqqətini ovladı. Fikirləşdi: "Görəsən it olmaq üçün adam da belə buxarlanırmı, sonra hardasa bir itin aldığı nəfəslə bədənində girirmi? İnsan it bədənində necə yaşayır? Əgər mümkün olsaydı, hansı cins it olardı?" Sonra düşündü ki, hansı cinsdən olmaq vacib deyil, əsas yaxşı yerdən sahiblənməkdir. Bunu seçmək it olmaqdan çətin... Yoxsa ac-yalavac it sürüsü... küçələr, zibilliklər doludur. Olmadı belə, oldu elə... Ev iti əvəzinə oldun küçə iti...

Balkon qapısının səsindən Hamlet müəllimin fikirləri çayın buğu kimi dağıldı. Xavər səslə-küylü gəldi, dedi sevdiyin dovğanı bışirdim:

– Günortanın istisində bazardan yarpız tapdım sənin üçün; özü də əsil kənd yarpızı. Çayı niyə acı içirsən? Qənd götürəydin, ağzın şirin olaydı...

Hamlet müəllim adətən çayı qəndsiz içirdi. Hərdən yarızarafat deyirdi dilim şirindi. Qənd dili zəhər olanlara lazımdı. Elə indi də eyni cavabı verdi.

– Bayaqdan Gülbənizlə danışırım ey! – Xavər qılıqlandı.

Hamlet müəllim baldızının adını belə yastılana-yastılana eşidəndə dalağı sancdı. Çaydan iri qurtum aldı. Arvadı dedi ki, Gülbəniz çox yaxşı şeirlər yazıb.

– Qafiyələri də yerli-yerində, muncuq düzüb. Mənə oxudu... İnanırsan, ay Hamlet, deməyəne qədər ağıma gəlməzdi ki, belə təsirli Vətən şeirini bizim Gülbəniz yazar. Axı bir az kefqulu şeydi. Sən demə, bacımın ürəyində nə boyda, nə boyda Vətən sevgisi varmış... İlahi! Tüklərim biz-biz durdu...

– Vətən yox, qadam, şöhrət, pul, müftə gəzmək...

– Bax, görürsən, adamı axıra qədər eşitmirsən. Sonra deyirsən Xavər deyindir.

– Sən ağzını açanda bilirəm niyyətin nədi. Müsabiqə!

– Hə, nolar? Bacımdı. Özgədi? Gərək mükafatı yad ala? Əlindədi də, elə elə Gülbəniz alsın. – Yenə səsini mülayim nota köklədi. – Deyir bacı, vallah, beş mini sənindi. Özünə nə istəyirsən al, mənə билет, xərcləməyə də beş min versin... Görürsən, fürsət adamın ayağına necə gəlir? Şans budur ey! Dedim, az, Hamletin əlində deyil? Eləyər, niyə eləmir? Eləyərsənmi, ay Hamlet? – Arvad əllərini arxadan Hamlet müəllimin çiyinə qoyub, təpəsindən öpdü. Sonra onun çiyinlərini yüngülvari massaj elədi.

– Qalib məlumdu.

– Necə yəni məlumdu? Nə tez? – Arvad Hamlet müəllimin böyrünə keçdi. Bir əlini belinə, bir əlini sürəhiyə qoyub ərinin üzünə çəpəki baxdı.

– Tapşırıq yuxarıdan gəlib.

– Sənin üçün məndən yuxarı var? Kimi tapşırıblar?

– İtin birini.

– Mənə bax, Hamlet, bilmirəm. Gülbənizə söz vermişəm. Bacım o mükafatı alacaq. Qızın niyyətin gözündə qoyma.

– Mümkün deyil. Heç atam İsrafil gordan gələ, mümkün deyil.

– Bax, sənə deyirəm! – Bu dəfə arvadın səsi ötkəmləşdi. – İti-qurdu tapşırırlar eləyirsən, burdan bura bacımı tapşırıram, mənə deyirsən mümkün deyil? Oxumuşam də sizin düşük şairlərin şeirlərini. Nə yazırlar ey guya? Din-qili quş-minqili quş!

– Başa düş, Xavər! Mənim gücüm çatan iş deyil. Mən şeir seçmirəm.

– Seçənlərə tapşır. Sədr deyilsən? Bilmirəm. Qızın həvəsini öldürsən, özündən küs. Yazıq elə xəyallar, planlar qurub. Deyir, yola pal-paltar da seçmişəm. Mükafatı alan kimi gedib alacam...

– Boş xəyallar qurmasın, o da, sən də. – Rişxəndlə gülümsədi. – Gülbəniz Vətən şeiri yazıb. Yazıq Vətən! Bu boyda zəfəri Vətənin burnundan gətirmiyin də.

– Oturub idarədə saxtakarlıqla məşğulsunuz. Ancaq tapşırıqla iş görürsüz. Başqalarının da haqqıdı. Xeyir ola? Öz bacın yaza bilsəydi, yaxşı mümkün olardı! Niyə kiminsə iti-qurdu mükafat almalıdır? Hazır qız yazıb də...

– Xavər, başımın ətinə yemə, yemək ver.

– Yoxdu!

– Necə yəni yoxdu?

– Yoxdu də. Başım ağrıyıb, təzyiqim qalxıb, bişirə bilməmişəm. Düş həyətdə dönər ye.

– Bəs dovğa?

– Çürüdü. Tökdüm zibilə. – Xavər eyvanın qapısını elə çırpdı ki, mürgülü taxtabitilər diksindi.

Hamlet müəllim ikinci dəfə stəkanı doldurmaq bəhanəsiylə mətbəxə girəndə gördü ki, Xavər bir qazan dovğanı çanağa boşaldıb. Qəsdən suyu da açıb buraxmayıb ki, gözdağı olsun. Hamlet müəllim dolu stəkanla mətbəxdən çıxanda Xavər başını yaylıqla bağlayıb, divanda uzanmışdı.

Hamlet müəllim indi eşitdi ki, bayaqdan bəri telefon özünü öldürür. Nə vaxtsa telefonun səsini azaldıb. İndi zəif səs onun qulağına çatdı. Qısa hal-

əhvaldan sonra xəttin o başındakı kişi özünü təqdim elədi. Hamlet müəllim bir anda rəsmiləşdi, özünü yığışdırdı.

– Sizi başa düşürəm, Qurban müəllim. Bəli! Əlbəttə, bu zəfər hamını xoşbəxt elədi... Lap yaxşı. Hamının haqqı Vətənə şəir həsr eləmək... Kimin? – Hamlet müəllim özünü gülməyə məcbur elədi. – Nəcəf Dağlı sizə də zəhmət verib? Başa düşürəm... Hamıya deyir ürəyi əməliyyat olmalıdı, pul lazımdı... Razıyam, kömək eləməliyik... Eləyək də... Maaşımdan bir məbləğ... Müsəbiqəyə şəirin göndərib? Oturub gözləsə yaxşı olmazmı? Qurban müəllim, axı sizin dövlət işləriylə başınız qarışıqdı. Məşğul adamsız. Gərək Nəcəf boş şeylərə görə vaxtınızı almayayadı... Sizi başa düşdüm. – Hamlet müəllim telefonu qulağından çəkəndə birdəfəlik söndürdü. – Bu nə həşəratdı belə, quru damardan qan so-murmasa, əl çəkmir. Gör gedib kimin qəbuluna girib: Qurban Qasimovun. – Hamlet müəllim güzgüyə baxıb deyirdi, amma bayaqdan bəri gözü yumsa da qulağını ona şəkəlməş Xavərə eşitdirdi. İstəyirdi bilsin kimlər zəng eləyir, bu tapşırıqların əlindən necə bezar olub.

Hamlet müəllim pencəyini götürüb evdən çıxdı.

İki tin yuxarıdakı “Yeyin-bar”a yollandı. Adətən ayaq üstə yeyib, əlli-əlli qədər toqquşduranlar bura gəlirlər. Kimi bir alça, bir göbələk, kimi para kartoşka, ya üç sosis... ən əsası, qədəhdə arağını alıb dururdu yumru dəmir stolun qırağında, çiyini söykəyirdi divara, özü üçün həyatın ləzzətini dinc qulağıyla yaşayırdı.

Hamlet müəllim hamıdan qaçanda gəlirdi bura. Bircə burda rahat olurdu. Hesab eləyirdi ki, bura gələnlərin hamısı onun günündədir. Həm də bu yumru stol onun lifti idi; hər əlli qram içəndə dünyanın dibindən zirvəsinə qaldırırdı, bir də baxıb görürdü liftin qapısı zirvəyə açıldı. Yer-yurd ovcundadı, evlər kibrit qutusu boyda... Əlini uzatsa, səmaya dəyər. Sonra çəhrayı bulud topası gəlirdi Hamlet müəllimi bürüyürdü, alırdı içinə, aparırdı. Hamlet müəllim cəhrayı buludun içindən başını çıxarıb aşağı boylanırdı; adamlar getdikcə həm kiçilirdi, həm də qədim kişilərin qayalara, uşaqların kağıza çəkdiqləri çöp adamlara çevrilirdilər. Hamlet onlara baxıb uğunurdu gülməkdən.

Hamlet müəllim çəhrayı buludla ucub getdi...

* * *

Hamlet müəllim liftdən çıxıb, portfelini yelləyə-yelləyə gəlirdi. Gördü Sürəyya dayanıb Xalidənin yanında, istədi yolunu dəyişə, Sürəyyanın səsinə ilişdi.

– Hamlet müəllim, necə gündü sizi axtarıram. İşə də gəlmirsiniz. Telefona da cavab vermirsiniz. Siz necə adamsız?

– Adam olmaq üçün telefon operatoru işləməliyəm?

– Neçə aydı Lətifin harda olduğunu bilirsiniz, məndən gizlədirsiniz! Heç insafınız yoxdur? Axı mən hər gün sizdən soruşurdum. Mən külbaş da deyirəm ən vicdanlı adam Hamlet müəllimdi Lətif həmişə belə deyirdi. Kül onun da başına. Gör gedib kimin iti olub. Mən başıma haranın daşını töküm?

– Yaxşı, yaxşı, sakit ol. Yavaş danış! – Hamlet müəllim onu otağına çəkib, qapını örtüdü. – Deməli, bilirsən? Kim dedi?

– İt köpəyoğlu!

Hamlet müəllim əliylə oturmağı işarə eləsə də Sürəyya ayaq üstə qaldı.

– Özü dedi ki, it olmuşam?

– Dedi hələ nazirin qızının iti olmuşam. Köpək oğlu, bu yaşında mənə xəyanət elədi. Bunu ona bağışlamaram. Lalədi, nə ifritədi, məndən cavandı, qaçıb onun qucağına. İmkan verərəmmi rahat yaşasın? Qotur köpək!

– Lətif Lalə xanımın iti olub?

– Guya bilmirsiniz, Hamlet müəllim? Bilirsiniz! Özü də hamıdan əvvəl! Lətif özü dedi; dedi ki, hər şeyi Hamlet müəllim bilir.

– Yəni Lətifin dörd ayaqlı, quyruqlu it olmağını? İt ha! Ağzımda it deyirəm. Heyvan!

– Mən də bunu fağır bilirəm. Özünə də təxəllüs götürüb – Fağır! Ay sən öləsən! Sənsən fağır? Fağırsan, gedib nazirin iti ol, generalın iti ol, nə bilim, deputatın iti ol. Axır bir kişinin iti ol də. Bicliyin yoxdursa, niyə xanım iti olursan, ay süləy?

– Sürəyya, əsəbiləşmə, otur görək. Ağzında deyirsən ki, insan it olub. – Qrafindən stəkana süzdüyü suyu ona uzatdı. – İç. Mənim təqsirim nədi? Bilmirəm öz dağılan tifağımın dərdini çəkim, yoxsa burdakıların.

– Görək mənə əvvəldən deyərdiz Lətif qızın iti olub. Mən külbaş da tanımıram, tədbir vaxtı qabağını kəsib soruşuram. Lətif də bunun qucağında. Mən də deyirəm bu it niyə mənə belə baxır. Bunu belə qoymaram.

– Mənim təqsirim nədi, ay Sürəyya? Onu denən, işimi bilim.

– Vaxtında mənə deməliydz. Mən də itimi bağlayardım ayağıma...

– Demişdim də. – Hamlet müəllim xatırladı. – Dedim ki, gördüm Lətif itə dönüb. Elə bilmişdim yuxudu. Sən də dedin ki, Lətifin ağzına əlli qram araq dəyəndə it olur.

– İndi Hamlet müəllim, deyin, Lalədi-malədi, nədi, ərimi qaytarsın. Dava-şavasız qaytarsın. Utanmaz qızı ərimə ad da qoyub: Lebon! Yox bir, Limon! Lebon sənın atandı!

– Bundan sonra Lətifdən sənə ər olmaz.

– İt də olsa, öz qapımda hürsün. Gəlmişəm elə indi zəng eləyəsiz qıza, deyəsiz ərimi gətirsin. Yoxsa harda görsəm, baxmaram nazir qızıdı, mazir qızıdı, saçını-başını yolaram. Ərimi qaytarsın!

Hamlet müəllim çarəsizlikdən vurnuxurdu. İstəyirdi Sürəyya başa düşsün ki, onun ixtiyarı çatmır. Amma yasaladı ki, əlindən gələni edəcək, tək ortada biabırçılıq, yəni saçıy oldu olmasın. Sürəyya əl çəkmirdi.

Azay, dalınca müsabiqənin komissiya heyəti içəri girdi.

– Yox ey, mənə Lalə lazımdı. Ərimi onun qucağında qoyub gedə bilmərəm. Gedib evdə rahat otura bilmərəm. Onu harda görsəm...

– Yaxşı də... Sürəyya. Yaxşı, bildim. Araz Şahsevənlinin... – Hamlet müəllim sözün dalını uddu. – Lalə xanımla şəxsən danışacam. Lap birlikdə gedib danışırıq. Arxayın, sakit. İndi get. Axşam xəbər eləyəcəm. Hələ bəlkə Lətifin özünü gətirdim evə. Get, gözlə...

Sürəyya daha da alovlandı. Azay tanış adlar eşidəndə qulaq kəsildi. Hamlet müəllim Sürəyyanın qolundan tutub sakitləşdirə-sakitləşdirə qapıya tərəf çəkirdi. Axır ki, otaqdan çıxarılıb, qapını örtüdü. Yenə də səsini eşidirdi.

Hamlet müəllim Azayın Lebonla, Lətiflə bağlı şübhəli suallarını qulaq ardına vurdu.

– Hazırdımı, qadam?

Azay:

– Bəli, Hamlet müəllim. Bir məsələni müzakirə etmək üçün yoldaşları dəvət elədim. Onluğa düşənlərin adları məlumdu. Amma şübhələndiyim məqamlar var. Özüm də mat qalmışam...

– Nə demək istəyirsən! Açıq danış görüm! Bir-birimizdən xəlvət qiymət vermişik. – Yusif Aydınoglu əsəbi dilləndi. – Bura gələnəcən komissiya üzvlərini tanıyırdım. Orxan Cavadla az qala hər gün yeyib-içirik. Bir dəfə də hiss elətdirməyib...

Hamlet müəllim on nəfərin adı yazılmış siyahını konvertdən çıxarıb gözdən keçirdi.

Azay:

– Açığını deyim, çox narazıyam. Məsələn, birinci yerdə Lebondu. Yoldaşlar bəyəndiklərini deyirlər, düzü, inanmıram. Məsələni burda hamılıqla həll etmək lazımdı. Hamlet müəllim, mən Lebonun şəirlərini oxudum. Elə o birilərinin də. Birinci yerə layiq deyillər, – barmağının ucunu stola döyəclədi. – Bu qiymətə layiq deyillər. Müsəbiqə zəfərimizlə, vətənimizlə bağlıdır. Burda al-ver etmək olmaz. Bir daha deyirəm, gərək, hər şey ədalətli, vicdanlı, şəffaf olsun...

Orxan Cavad Hamlet müəllimdən əvvəl dilləndi:

– Azay müəllim, sən bizi kamisiya heyətinə təyin eləmişən? Sən etimad göstərmisən? Məni seçməyə səni məcbur eləyən olubmu?

– Yox.

– Deməli, mənə inanmısan. Eləcə də digər yoldaşlara. Bəs, indi mən yaşda adamı nədə ittiham eləyirsən? Al-verdə? Vicdansızlıqda, ədalətsizlikdə? Bəlkə rüşvətdə?

– Yoxsa bizim poeziyadan anlayışımız yoxdu, Azay? – Yusif Aydınoglu soruşdu. – Ay kişi, deyirəm heç Orxanın bu münisfdə olduğunu bilməmişəm.

– Onda nəyi müzakirə etməliyik? Bir də soruşuram. Belə çıxır ki, nəticəyə təsir etmək fikrindəsən? Bəlkə sənin namizədin vardı, kənarda qaldı? – Orxan Cavid ehyam vurdu. – Bəlkə kiminləsə mükafatı bölməyi razılaşmısan?

– Heç bir namizədim-zadım yoxdur. Lebonun siyahıya düşməyi, sonra da birinci olmağı məndə şübhə yaradır. Hamı bilir ki, onun arxasında Lalə xanımın əli var. Biz tapşırıqla seçim eləyə bilmərik. Bu, legitim deyil... Burda xəyanət hiss eləyirəm. Burda tapşırıq, kiminsə vədi hiss olunur... Nəticə ləğv olunmalıdır. Hələ başqa imzalara baxın. Kimdi bunlar?

Hamlet müəllim əlini qaldırıb Azayı susdurdu, təmkinlə dedi:

– Qadam, Lalə xanım komissiya heyətinin kimlərdən ibarət olduğunu hardan bilir? Belə çıxır ki, sən Lalə xanıma bu heyətin siyahısını vermişən. – Azay şərlənmiş adam kimi od tutub yandı. Pörtüdü. And-aman elədi, dedi, Lalə xanıma uzaqdan görəndə qaçıb gizlənmişəm ki, birdən nəsə soruşar, ya nəsə tapşırar.

Hamlet müəllim kağızı havada yırğaladı:

– Ortada siyahı var, qadam. Sənəd var. Bu kişilərin imzası atılıb.

– Şeir mənim xoşuma gəlib. Fərqli yanaşmadı. Ənənəvi deyil... – Orxan Cavid bu dəfə astadan dedi.

Yusif Aydınoglu:

– Nədi, sənin kriteriyalarına uyğun gəlmirsə, deməli, şeir deyil?

– Bu şeirlər insanın gözünü açır. Başa düşürsən ki, Vətən təkcə insanların deyil. Bura itin də, eşşəyin də, lap elə ilan-kərtənkələnin də vətənidir. Yoxsa elə bilirik bizik dünyanın yiyəsi. Xeyr. Dünya parazitlərin, bakteriyaların, mikrob-larındı, göbələklərin, yo-ru-nu-la-rındı. Bizdən başqa da canlılar var axı. Lebonun şeirləri də bu baxımdan moderndi, fəlsəfidir, poetikası da yüksək səviyyədə...

– Yaxşı, Lebonu keçək. Ulduz niyə bu siyahıdadı? Nə vaxtdan şair olub? Gah ssenarist, gah tədqiqatçı, gah nasir, gah dramaturq... gah nə bilim kimə druq. Hər-şeyşünas xanım. Ay qardaş, nə oldu ey, bunun istedadı aşırıb-daşır? Yox! Ağsaq-qala dur deyən lazımdı. Yaxşı, bəs bu birilər? İki-üçünü çıxmaqla qalan imzalara ilk dəfədir rast gəlirəm. Bu adamlar bu günə kimi hardaydılar? Mətbuat arxivinə baxdım, iki il ərzində bu imzalara rast gəlmədim. Deməli, bunlar da sahibi olanlardı.

Hamlet müəllim gördü heç kimin sübutu, məntiqi Azayın ağlına batmır, sözə qarışdı:

– Aydınır. Bu adamlar bizim inandığımız adamlardı. Sənin komandandı, qadam. Nəticəylə də razılaşmalıyıq. – Hamlet müəllim siyahının altından imza atdı, siyirtmədən möhürü çıxarıb təsdiqlədi. Telefonun düyməsini sıxıb Xalidəni çağırdı. – Xalidə, sayta yerləşdir. “Vətənim-Zəfərim” müsabiqəsinin ilk onluğu məlum oldu. – Xalidə kağızı alıb getdi. – Deməli, belə. Üç günə müsabiqənin nəticəsini elan etmək lazımdır. Bitsin. Canımız qurtarsın, qadam. Bu müsabiqə evimi yıxdı. İki aydı arvad nəinki yemək, heç bir istəkan yaxantı çay da vermir. Evimdən qaçaq düşmüşəm. Bitsin! Zənglər, tapşırıqlar, umu-küsülər, hədələr bitsin! Normal həyata qayıtmaq istəyirəm. Mən də əvvəlki kimi sakit başla oturub yazmaq istəyirəm.

Komissiya heyəti gedəndə Hamlet müəllim Azayı saxladı. Azay da bunu gözləyirmiş, yenə sözündə qalmışdı, dedi, Hamlet müəllim, kim nə deyir-desin, məni fikrimdən döndərə bilməz. Nəticə ədalətli deyil. Poetik yüklü şeirlər kənarda qalıb, hətta xalq şairlərinin də. Sonra sözü dolandıraraq gətirdi Fağır Lətifin, Sürəyyanın üstünə. Cavabsız qalmış sualını təzələdi. Hiss olundu ki, Hamlet müəllimdən şübhələnib, indi onun özünü duruya çıxarmağını, həqiqəti sübut etməyini istəyir.

Hamlet müəllim bu barədə eşitmək-danışmaq istəmirdi.

Kərim Ağa Heyran əli qəzetli içəri girəndə söhbət kəsildi. Bəlkə də, Hamlet müəllim son illərdə ilk dəfəydi Kərim Ağa Heyranın adəti üzrə belə ərklə gəlişinə sevindi. Hamı bilirdi Kərim Ağa Heyran Hamlet müəllimin həm sinif, həm də tələbə yoldaşı olub. Özünü hamıya Hamlet müəllimin ən yaxın dostu göstərirdi, elə belə də deyirdi. Ona görə qapını təpiklə açırdı.

Hamlet müəllim söz düşəndə deyirdi ki, Heyran yazıçı ola bilsə də adam olmadı. Xudbin, özündən müştəbeh, məqsədli, təmənnalı adamdı. Hər qapıdan girişində bir məqsəd olduğunu Hamlet müəllim bilirdi. Otaqda ikisi olanda

“lələm” deyib onu tərifləyən, tələbəklik illərində ondan gördüyü yaxşılıqları xatırlayan adam, üçüncü həmsöhbətin yanında az qalırdı çıxıb otursun Hamlet müəllimin çiyində. Ədəbaz-ədəbaz, yerli-yersiz sözünü kəsirdi...

– Oxumusan qəzeti? – Azaya göz vurub, irişdi. – Bir qız səni yaman yağlıyıb. Olmaya məşuqənə işdən danışsən. Pul əvəzinə sirrini vermişən... Qız da yazıb, göndərüb qəzetə. – Azaya bir də göz vurub, irişdi. – Sənin məşuqə saxlayan vaxtındımı, ay qoca?

– Məşuqəm-zadım yoxdu. Kim nə yazıb-yazıb. Oxumaq istəmirəm.

– Deyir, müsəbiqəyə görə yuxarıdan tapşırıqlar almısan. Tapşırılan adamlara qiymət verirsən. Bu axmaq qız Qurban Qasimovun adını çəkib. Yazır ki, Nəcəf Dağlını tapşırıb sənə. Bu, şər ola bilməz.

– Kimdi? – Hamlet müəllimin diqqətini cəkdi. Qəzeti Kərim Ağa Heyranın əlindən aldı. İmzanı oxudu. “Gülbəniz” – Bay səni qancıq! Südünə lənət Xavər. İtdən əmələ gələn!

– Xavər deyil ey, Gülbənizdi. Tanıyırsan! Deyirəm də. Lələşindən öyrənmədin də qadınla necə rəftar eləmək lazımdı. Mən həm də qadın xarakterləri üzrə fəlsəfə doktoruyam axı. – Adətini təkrarlamaq üçün Azaya baxdı, Azay dərhal gözünü qaçırtıdı.

– Qurban Qasimov bunu boş buraxmaz. Adı gör nədə hallanıb. Bağirov kimi bir adamdı. – Hamlet müəllim gülləylə vurulmuş kimi kresloya çökdü. Başını arxaya atıb gözünü yumdu.

– Hə... – Kərim Ağa Heyran bu dəfə Azayla göz-gözü gələndə irişmək fürsətini qaçırmadı. – Deyirlər Mir Cəfər xırda bir tənqidə dözmürmüş. Onun haqqında kim hardasa bozumtul fikr desəymiş, qanı batarmış. Pah, təqiblər, təhdidlər, sui-qəsdlər... Eşitmişəm, o qədər adamın ürəyi partlayıb ki...

– Sağ ol, təsəlli verməyi bacarırsan! Lap yerinə düşdü. – Hamlet müəllim gözünü açmadan dedi.

Araz Şahsevənli əlində kitabla içəri girib hamını ədayla salamladı. Kitabı Hamlet müəllimin qarşısına qoydu.

– Möhtəşəm kitab hazırdı. Hamlet müəllim, sizin sayənizdə...

Hamlet müəllimin bədəni müqəvvaya dönmüşdü, içindən uçub getmişdi.

Azay kitabı götürüb baxdı, açıb içini gözdən keçirdi. Hamlet müəllimin adı məsləhətçi yazılmışdı. Azay bir anlıq başını kitabdan qaldırıb Hamlet müəllimin kreslodan qalmış müqəvvasına baxdı. Təəssüflə başını bulayıb durdu, kitabı stola atıb, getdi.

Araz Şahsevənli tədbiri necə təşkil elədiyini danışır, proqramı Hamlet müəllimə çatdırırdı. İstəyirdi tədbiri Hamlet müəllim açsın, idarə eləsin.

Bir yandan da telefonların xoru ara vermirdi.

Kərim Ağa Heyran otaqdan çıxmaq üçün işarə elədi.

– Hamlet müəllim, sizin rəhbərliyinizlə tədbir daha sanballı olacaq. Səhər demişdim, indi də xatırladım: bir saata başlamalıyıq. Lələ xanımla danışmışam. Yoldadı. Hələ əsil iş bilirsiz nədir? Mən xahiş elədim ki, Lebon müəllimi tədbir iştirakçılarına təqdim eləsin. Dedi, Lebon müəllimlə gəlir. Yəni bunu da bəndəniz elədi... Mən çox mifləri dağıtmışam.

Mülayim Yusifoğlu içəri yelli girdi.

– Niyə mənim adım onluqda yoxdu? Niyə? Kimdi mənim poeziyama bəyən-məyən? Deməli, düşmənçilik eləmək istəyirsiniz? Mənə bu otaqdan atəş açılıb!

Mülayim Yusifoğlu Xalidəni itələyib keçmişdi; lap buzqıran gəmi kimi, arxasınca gələnlərə də yol açmışdı. Yenə geyinmişdi boz damalı kostyumunu, bu yayın quyruq əridən günlərində yaşıl qalstukunu boğazına taxmışdı, pencəyi də aşırırmışdı sol qolunun üstünə. Daha ciddi, daha ötkəm görünməyə çalışmışdı.

Bir necə saniyənin içində otaqda ağız deyəni qulaq eşitmədi, içəri döndü oldu arvad hamamı. Qadınların səsi daha gur gəlirdi. Deyirdilər bu haqsızlıqdır. Arxada qadın şairin biri qəzeti başından yuxarı qaldıraraq saxtakarlığın bayrağı kimi silkələyə-silkəyə sualına cavab istəyirdi. Hamlet müəllim dikəlib hay-küyə tövrünü pozmadan baxanda Kərim Ağa Heyran gəlib onun lap yanında durdu. Astadan Hamlet müəllimə pıçıldadı:

– Demişdim axı qaçma, ayağının altına bax! Külünglü Mülayim gəlir.

– Nə vaxta qədər məmurlar tapşıracaq? Niyə haqqımızı yeyirlər?

– Kamissiya heyəti kimdir? Bu saat qabağımıza çıxsın? Mənə desinlər hansı səbəbə şeirim onluqda deyil. Konseptual şeirdən anlayışı olmayan kimlərdi, gəlsin cavab versin!

– Biz Hamlet müəllimi vicdanlı, ədalətli kişi bilirik... – Böyükkişi Vəfalı çalışırdı sözünü ehtiyatla desin. – Bu haqsızlıq onun işi ola bilməz. Hamlet müəllim dəyərli kişidi... Qənimət adamdı... Onun qədrini bilmək lazımdı...

– Məntiqli cavab tələb edirəm. – Xasay Azəroğlu işarət barmağını başının üstünə qaldıraraq hədələdi. – Mənə desinlər hansı bəndim, misram zəyifdi? Niyə?

– Yazılıb də. Kim kimin üçün zəng eləyib, hamısı yazılıb.

Azay səs-küyü eşidib qayıtmışdı:

– Siyahıda Nəcəf Dağlı adı yoxdu.

Mülayim Yusifoğlunun ağzı birinə, gözü hamıya baxır, arxasınca gətirdiyi adamları körükləyirdi.

– Mən ya bu layihənin başında olmalıydım, ya da içində. Heç kim məni kənara qoya bilməz. Nəticə ləğv olunmalıdır. Komissiya heyəti dəyişməlidir.

– Axı hansı məntiqlə seçiliblər?

– Hamlet müəllim qiymətli kişidi, onu da aldadıblar...

– Elə mən də nəticənin ləğv olunmasını istəyirəm. – Azay sözünü başıyla təsdiqlədi.

Mülayim Yusifoğlu da, o birilər də elə bil bu pası gözləyirdilər, yapışdılar Azayın yaxasından ki, bəs sən deyilsən bu kamissiya rəhbəri? Nəticədən razı deyilsənsə, niyə təqdim eləmişən? Azay ələ verdiyi yaxasını dartıb geri ala bilmədi.

Telefonlar qoşulmuşdu adamlara. Hamı eyni vaxtda danışdı. Kimin nə dediyi bu hay-küyün içində anlaşılmırdı.

– Lebonun kim olduğunu çox yaxşı bilirik. – Mülayim Yusifoğlunun ağzı bu dəfə Araza açılmışdı. – Kimlərin Lebondan tezbazar kitab hazırlamağının səbəbi məlumdur. Onluqdakı birinci yeri də təsadüfi deyil.

– Kimdi axı bu Lebon?

– Mən bilirəm! – Sürəyyanın səsi hamını susdurdu. Ortaya çıxdı. – Lebon mənim ərimdi.

Bir necə anlıq sükutdan sonra Araz Şahsevənli etiraz elədi. Dedi ayıbdı, biz guya bilmirik ki, sənin ərin Fağır Lətifdi?

Kərim Ağa Heyran ona göz vurdu:

– Arvadın başı gedib.

– Fağır Lətif elə Lebondu də.

Araz Şahsevənlinin rəngi iki dəfə dəyişdi. Həyəcandan keçəliyində qarışıqların gəzişdiyini hiss eləyib qaşdı, diddi.

– Bu nə danışır? Ola bilməz.

– Lətif Lebon imzasıyla yazıb?

– Lalə xanım bizə neçə vaxtdı oyun oynayır?

– Ədəbiyyatı, poeziyanı ələ salıblar!

– Omlet müəllim, hara baxırsız?

– Məntiqli açıqlama gözləyirəm...

Sürəyya:

– Lebon o əyrəmçə qızın itidi. Yəni Lətifdi. Fağır Lətif o qızın iti olub!

– Bu qadın nə danışır?

– Omlet müllim, nə hoqqadı?

– İt hardan çıxdı?

– Dayanın görüm, – Azay özünü saxlaya bilmədi, – Sürəyya xanım, aydın başa salın görək it nədi, Lebon kimdi, Lətif kim?

– Başı batmış Fağır Lətif it olub. Nazir qızının iti. Qız da onun adını Lebon qoyub.

– Bəxtəvərin bəxtinə bax ey. – Böyükkişi Vəfalı əlini əlinə cırıb başını yırgaladı. – Nazir qızının iti ol, bütün günü onun isti qucağında gəz. Şeirin də partapart dərc olunsun! Haqqında kitab yazsınlar. Həyat budur, bax.

– Yalandı! Ola bilməz! Fağır Lətif hansı böyük istedadla malikdir ki, o, Lalə xanımın iti ola? Lətif, olsa-olsa, çoban iti olar. – Araz Şahsevənli istəyirdi heç kim inanmasın. – Bir azdan kitabın təqdimatıdır. Bilirəm, bu şounu Mülayim Yusifoglu təşkil eləyib.

– Məni şərləyirsən? Səni heç yazıçı hesab eləmirəm. Cümlə qura bilməyən adamsan. İşin də elə budur. Onun-bunun itini tərifləyib sahibindən pul qoparmaq.

– Dayanın! Bu müsabiqənin nəticəsi ləğv olunmalıdır! – Azay Hamlet müəllimə yaxınlaşdı. – Hamlet müəllim, siz bilirdizmi?

– Bilirdi! Lətif özü ona deyib! – Sürəyyanın sözündən sonra Hamlet müəllim inkar eləmədi. Heç söz tapıb danışmaq niyyətində də görünmədi. İçində özünü sakitləşdirmişdi, otağın işıqları kimi əsəblərini söndürmüşdü. Sadəcə, baxır, arada qrafindən su süzüb içir, dəsmalla başının, peysərinin tərini silirdi.

– Mən onun haqqında üç məqalə yazmışam. “Bu bizim şair Lebondu”...

– Sən də bir dayan görüm, ustad. Bu Lətif hansı yolla nazir qızının iti olub? Kim tapşırıb? Məsələ budur! Məntiqi tapa bilmirəm.

Mülayim Yusifoglu bu dəfə bir az da cəsarətləndi:

– Hamlet Səfərov bu saxtakarlığa görə istefa verməlidir. Bu kreslodə belə adam otura bilməz!

– Dövlətimizə, dövlətçiliyimizə, türkçülüymüzə, ədəbiyyatımıza, hətta heyvanlarımıza xəyanət edir Hamlet Səfərov! İstefa ərizəsini yazmalıdır. Biz tələb edirik. – Mülayim Yusifoğludan ötürmə alan Dilqəm bu dəfə açıq-aşkar hücumə keçdi.

– Nəticələr ləğv olunsun! – Azay da Hamlet müəllimdən tələb elədi.

– Ola bilməz!

– Niyə ləğv olunsun? – Orxan Cavad etiraz elədi. – Biz müəllifə yox, şeirə qiymət vermişik. İt yazmır, fil yazsın. Bizə nə? Əsas mətni!

– Lalə xanım gəlib cavab verməlidir.

– Mənə kimin sualı var? – Lalə xanımın qəfil otağa yayılan mülayim səsi hamını qapıya tərəf çevirdi. Lebon qucağındaydı, it gözlərini geniş açıb, dilini çıxartmışdı, ləhləyirdi.

Lalə xanım içəri yeridikcə, ayaqqabısının nazik dabanları parketi döyəcləyir, qarşısında duran kənara çəkilib yol açır. İndi Lebona ayrı gözlə baxırdılar...

Sürəyya elə bil birdən ayıldı, yeridi Lalə xanımın üstünə, əl atıb qucağından iti dartdı. Lalə xanım bu qəfil həmləni gözləmədi, yenə də iti buraxmadı, arxa ayaqlarını əlində saxlaya bildi. Lebon iki qadının əlində dartaşa qaldı, elə zingildədi, elə zingildədi, adamın əti ürpəşdi, başının tükü qabardı.

– Qaytar ərimi!

– İtimi burax!

– Yazıq heyvan cırıldı!

– Bəxtəvər başına, ay Fağır Lətif, it də olsan, arvadlar üstündə dava eləyir.

– Böyükkişi Vəfalı Araza dedi, amma o birilər də eşitdi.

– Qoymayın şairi parçalanmağa! Qoymayın şairi ölməyə!

– Sənə deyirəm, burax ərimi! Utanmaz, həyasız! Ərimi ver deyirəm sənə! Burax, kişinin beli üzüldü, burax, quyruğu qopdu!

Nəhayət, it dişini Sürəyyanın biləyinə keçirdi, Sürəyya cikkə çəkib itin ayağını buraxmağıyla başına qapaz vurmağı bir oldu.

İt qıvrılıb Lalə xanımın əlindən çıxdı, top kimi yerə dəydi. İncəvara, özünü itirmədi, döşəməni dırnaqlarıyla cırmaqlaya-cırmaqlaya durub qaçdı. Qaçdı ki, otaqdan çıxa, hərə bir tərəfdən üstünə cumdu, – futbolda topu tutmağa çalışan qapıcı kimi, hamı iki əlini uzadıb, yabadiş barmaqlarını itin bədənində keçirməyə çalışdı. Lebon qıvraq tərpənib əllərindən çıxır, ayaqlarının arasından keçirdi. Hamını bir-birinə dolaşdırdı, bir-birinə vurdu. Duran yıxılana qarışdı, susan qışqırana...

– Dayanın! – Akademikin yoğun səsinə hamı diksindi. Dikəldilər, durdular. Quyruğunu qarnına qısımış it elə bu hində akademikin böyründən sivişib qapıdan çıxdı. – Bu nə biyabırçılıqdı? Səs-küy bütün binanı götürüb. Hamlet müəllim, nə məsələdi?

– İt üstündə davadı.

– Ər üstündə!

– Bu qadın üstümə hücum çəkdi. Şairi qucağımdan dartdı. Öldürmək istəyirdi. Hamı şahiddir. Polisə verəcəm.

– Nə şair, Lalə xanım, şairin sizin qucağınızda nə işi var?

– Ərimdi! Fağır Lətif...

Hamlet müəllim gördü, yox, akademik bu qarmaşıq sözdən bir mətləb anlamır, özü izah elədi.

– Çıxın! Hamınız gedin! – Akademik qapını göstərdi. Sürəyyanı saxladı. Qadın hələ də biləyini sinəsində tutmuşdu. İt dişlərinin yeri qalsa da ətinə qoparmamışdı.

– Mən taparam şairi, narahat olmayın... – Araz Şahsevənli çıxhaçıxdı Lalə xanıma pıçıldadı.

Lalə xanım özünü kresloya atmışdı, əsəbindən uçanırdı. Hamlet müəllim qrafindən su süzüb ona verdi.

– Mən qapıdan girəndə bu qadın üstümə atıldı. Məni bu otaqda görün nə hala saldılar.

– Bu otaqda demə, qadam, mənim nə təqsirim? İt sənin, ər onun...

– Başqasının ərini özünə it eləyəndə bilmirdin ki, yiyəsi qabağına çıxacaq?

– Dayan, ay arvad! Bir sus görək! Bura bazar deyil! Məni başa sal görüm, sən bu itnən evlənmişən, yoxsa adamnan?

– İndi it olub də. O vaxt adam bilirdim Lətifi.

– Sənin Lətifin mənə lazım deyil. O, Lebondu.

– Deməli, adam olanda səni seçib, it olanda Lalə xanıma. Görürsənmi, biləyini də dişləyib.

– Mən bunu belə qoymaram. Boğub öldürərəm o iti, qoymaram başqa qucaqda tumarlansın! – Sürəyya otaqdan elə getdi, elə getdi, görün deyərdi əlindən qan çıxacaq.

Lalə xanım da bunu hiss elədi, daha da həyəcanlandı, istədi durub onun dalınca getsin, akademik qoymadı.

Nəzakətlə dedi:

– Əyləşin, Lalə xanım. Heç narahat olmayın. İt istəməsə, onu bu dəli arvad tuta bilməz. Elə ondan qaçıb də. İndi hamımız Lebonun qayğısına qalarıq. Sakitləşin.

Ortalığın toz-dumanı yatanda Hamlet müəllim dedi:

– Lalə xanım, yəqin müsabiqənin onluğundan xəbəriniz var.

– Oxudum!

– Görürsən, qadam, bu otağın belə işləri var. Bunu deyin.

Araz Şahsevənli dağ dağ üstünə qoymuş adamın ədasiyla qapıdan girdi, nə qapını döydü, nə icazə istədi. Lebonu qucağında elə tutmuşdu, elə bil alovların içindən körpə xilas eləmişdi. Lalə xanım dərhal ayağa durub iti ondan aldı, bağrına basdı. Öpdü, tumarladı, əzizlədi. İt başını Lalə xanımın açıq sinəsinə yapışdırdı, boynunu, boğazını yaladı...

– Sürəyyanın əri olmaqdaysa, Lalə xanımın iti olmaq yaxşıdır. Gör necə xoşbəxtidir... – Araz yarıciddi, yarızarafat fikrini bildirməkdən çəkinmədi.

– Biz gedirik! – Lalə xanım ayağa durdu.

– Bəs təqdimat? Kitablar stola qoyulub. Təqdimat mütləq olmalıdır, Lalə xanım... Mən neçə aydı bu gün üçün çalışıram... Hamlet müəllim, buyurun zəhmət olmaza.

– Dəli arvad yenə gələcək. – Lalə xanım Lebonun qarnını, qasığını qaşıya-qaşıya dedi.

– Tapşıraram, qapıdan buraxmazlar. – Akademik əmin elədi. – Get, camaatı yığ “Güllübəyim” zalına. Gəlirəm.

Akademik Hamlet müəllimlə dəhlizdə adımlayanda astadan dedi:

– Qurban Qasimov zəng eləmişdi.

Hamlet müəllimin qarnına girgi doldu. Elə udqundu, elə bil boğazından çiyləmə keçdi.

– Əcəl zəngi olar...

Akademik başıyla təsdiqlədi:

– Kişinin adı gör nədə hallandı. Özü də gör kimin qəzetində. Sözü sənə qulağına deyib, sən də ağziyırıqlıq eləmişən.

– Görüm Xavərin qulaqları kar olsun, dili qurusun... Hər şeyi eləyən o gədə oldu – Nəcəf Dağlı. Yenə düşdüm onun zibilinə.

– Hələ bir sözün də yerə salmışan.

– Nə dedi?

– Dedi, dincəlsə yaxşıdı...

– Aydındı.

– Məni də çıxılmaz vəziyyətə saldın, ay Hamlet!

– Belədi də, istəyəndə yanlarından qovurlar, istəyəndə çağırırlar... İt kimi! Elə bizimki də köpəklədi də, gərək şəklimiz dəyişə? – Hamlet müəllim liftin qarşısında durdu, taqəti bura qədər çatdı. Ulduz xanım hardansa peyda oldu, ley kimi şığıyıb özünü yetirdi. Qollarını açıb doladı akademik boynuna, sinəsini sinəsinə yapışdırdı:

– Canım mənim. Necəsən? Yuxuma girmişdin...

Liftə birlikdə girdilər. Akademik kabindən Hamlet müəllimə baxıb çaresizliyini çiynlərini çəkərək bildirdi, sonra Ulduz xanıma çevrilib gülümsədi.

Liftin qapısı Hamlet müəllimin üzünə örtüldü.

Kitab təqdimatında oturmağa boş stul qalmamışdı. Qapının, pəncərələrin yanında ayaq üstə duranlar bir-birinin çiyinin üstündən boylanıb, uzun-uzadı çıxışlara səbrlə qulaq asırdılar.

Lebon ayrıca stulda şöngümüşdü: akademiklə Lalə xanımın ortasında. Boyu stola çatsın deyə, altına rəfdən kitablar gətirib yığmışdılar. İt dilini çıxarıb, ağzının suyunu damcılada-damcılada ləhləyirdi.

* * *

Hamlet müəllim “Yeyin-bar”a girəndə dili ağzından çıxdı.

Bu fətçiqadına dedi:

– Kolbasa-yumurta...

– Ev kolbasası var...

– Donuzdu?

- Donuzdu.
- Halaldı?
- Ana südü kimi.
- Onda iki yüz də araq...

Hamlet müəllimin çəhrayı buludu masmavi səmada ağır-ağır süzürdü...

Gecə evinə getmədi, çəhrayı bulud dağılıb gedəndə Hamlet müəllim parkda skamyada peyda oldu, portfeli də yanında. Öz-özünə deyirdi ki, gedib Xavərin üzünü görsəm, gərək bu dəfə onu alam ayağımın altına. Zəngi vursam, qapını açacaqmı? Açacaq. Üzünü gördümmü, gərək qapazı ilişdirəm. Bütün həyatımı məhv elədi. Yox, bu oyunları başıma açan nazirdi. Vəzifəyə gələndən bəri bir dəfə məni qəbul elədi, bu da axırım. Nazir neynəsin? Bu işlərin baiskarı Lalədi... Onun başının altından çıxdı müsabiqə-zad. İtini məhşur eləmək... Əsil təqsirkar Fağır Lətifdi. İt köpəyoğlu... Gör məni nə hala qoydu... Hər şey yağ kimi gedirdi də, səni görüm uluyasan, Nəcəf Dağlı. Camaat illərnən Qurbanovun qəbuluna düşə bilmir ki, qanuni dövlət sənədinə qol çəkdirsən, bu gör nəyin xahişinə-minnətinə gedib çıxı bilər. Ayaqların sınaydı! Əşşi, günah özümdədi ey! Özümdədi, vəssalam!

– Öz-özünə mırıldanırsan? – skamyanın yanında uzanan it, dişləylə quyruğundakı gənəni çeynəyib çıxarandan sonra soruşdu.

- Hə... Görürsən də başıma nə iş gəlib...
- Mənim də.
- Sən bilərsən, sahibi necə seçirlər?
- Bilsəydim burda bitdənəməzdim ki. Qovdular.

– Elə məni də. – Hamlet müəllim elə bil dərd ortağı tapdığına sevindi. – Bilir-sən, mən bir neçə adamı parçalamaq istəyirəm. Dartıb ətini qoparmaq... – Hamlet müəllim öz biliyəni dişləyib, mırıldadı... Hikkəsini göstərdi. – Lətif bilər! Ancaq Lətif! – Elə bil birdən ağlına batdı. – Mənə bax, səni hardan qovublar?

– Aparatdan.

Hamlet müəllim baş barmağıyla yuxarını işarəylə soruşdu. İt başını tərpətdi.

– Deməli, Qasım Qurbanovu tanıyırsan... – İt adı eşidən kimi quyruğunu qısıb qaçdı. Hamlet müəllim də onun dalınca getdi, – dayan görüm! Hara qaçırsan? Niyə qaçırsan? Gəl bura!

* * *

Hamlet müəllimin axırıncı işi müsabiqə qaliblərinin siyahısını təsdiqləyib, möhürü Müləyim Yusifoğluya təhfil vermək oldu. Heç mükafatlandırma mərasiminə də getmədi. Ayrı vaxt olsaydı, mütləq zalda olardı. İndi heç vecinə də deyildi; zəlin açıq qapısından gələn isti alqışların sədası altında Hamlet müəllim qəhvəyi rəngli portfelinə yırğalaya-yırğalaya soyuq üzlü pillələrdən ağır-ağır enirdi.

Aşağı mərtəbənin foyesindəki stendə “Vətənim-Zəfərim” müsabiqəsinin qalibləri şəkillərdən boylanırdılar. Orda da Lebon dilini çıxartmışdı. Bu dəfə şəkli görəndə Hamlet müəllimə elə gəldi ki, Lebon ləhləmir, ona baxan

adamlara acıq vermək üçün dilini çıxarır. Sonra Ulduz xanıma baxdı, baxışlarından şəhvət tökülürdü, elə bil şəkil çəkilən anda “ü” demişdi, botokslu dodaqları arıvurmuşa oxşayırdı. Şəklin qolları olsaydı, qarşısında duranın boynuna sarılar, sinəsini onun sinəsinə yapışdırıb, sözləri əzə-əzə: “Ca-nım mənim, ne-cə-sən?”, “Oy! tə-şək-kür e-di-rəm!” deyərdi. Üçüncü şəkildəki eynəkli, bıqlı adama Hamlet müəllim buralarda heç vaxt rast gəlməmişdi, bu imzanı tanımırdı, amma bir az diqqətlə baxandan sonra kişini gözlərindən, baxışından, qaşından Nəcəf Dağlıya bənzətirdi. Bığ-saqqalın, səliqəli daranmış tellərin içində, iri eynəyin arxasında Nəcəf Dağlının gizləndiyinə əmin oldu.

Hamlet müəllim qayğılı-qayğılı parka çatdı. İndicə oturmuşdu ki, Xalidə özünü çatdırdı. Gəlib əyləşdi onun yanında.

– Sən burda neynirsən, qadam?

– Müləyim Yusifoğluya pəncərə açıb-bağlayası deyiləm ki. Gözü səpər. Ərizəmi yazdım.

* * *

Hamlet müəllim üçüncü dəfə də gedib nazirin qəbul otağında abırına qısılib oturmuşdu, di gəl katibə “xayasız”ları qovanda ona da dedi ki, gedin, cənab nazirin vaxtı yoxdur. Hamlet müəllim də ordan suyusüzülmüş çıxanda özünə söz verdi ki, bir də bu adamla adam kimi görüşməyəcək. Onsuz da adamlıqdan çıxıb, ev-eşik üzü də görmür, cəhrayı buludda yaşayır. Elə həməən gündən ağına qoydu ki, Sürəyyanı da qızısdırır salacaq Lalənin canına, ikisi də birlikdə Lebonu tapacaqlar. Sürəyya onun da yerinə Lalədən, nazirdən qisasını alacaq, özü də Fağır Lətifdən it olmağın, sahiblənməyin sirrini öyrənəcək.

Axtarışlar bir aydan sonra bitdi; Lalə də, Lebon da ticarət mərkəzindən çıxanda ələ keçdilər. Lalə xanımın göz açmağa amanı olmadı, Sürəyya qızın yaxasından yapışanda Hamlet müəllim də Lebonun boynundan tutub qızın qucağından aldı, vurdu qoltuğuna, ara küçələrə tərəf toppuş uşaq kimi qaçdı...

* * *

Dünən akademiya deyirdilər naziri öz gombul buldok iti parçalayıb; yançaqlarını qoparıb. Day bundan sonra kişi kresloda çətin otura...

Son

♦ Poeziya

Əli Rza XƏLƏFLİ

ANAMIN NAĞILI

(poema)

Ey könül, qanad aç, gedək dağlara,
Həsrətli gözlərə dolaq, qovuşaq.
Bizi külək bilsin, çəksin qəlbinə,
Yurda nəfəs olaq, olaq, qovuşaq.

Buraxaq kişnəsin həsrət yağırı,
Yiyəsi dünəndən ölmüş fağırı.
Axtaraq bulağa gedən cığırı,
Tapaq bir yolağa, yolaq, qovuşaq.

Xəyalın bir şirin toyunu sevak,
Döndərək oyuna, oyunu sevak.
Yaşdım çinarın boyunu sevak,
Alaq qadasını, alaq, qovuşaq.

Götür qanadına ağılı, huşu,
Ruhuma bəxş elə bu qurtuluşu.
Desinlər qayıtdı bir könül quşu,
Müştülük bir lələk salaq, qovuşaq.

Can quşu, Xələfli gün olar bizə,
Yurd yeri yol olar, yön olar bizə;

Çağırar bağrına ün olar bizə,
Əbədi köç salaq, qalaq, qovuşaq.

Qığılcımdan başlanır böyük atəşlər, odlar,
Dilini bil, danışsın tarixi yazan adlar.

Araz boyu gedirəm həsrət cığırlarını,
Gözləməkdən bezmişəm arzumun baharını.

Anam ilə gedirəm yolları, dolayları,
Aparıram qəlbimdə dərdləri, olayları.

Körpə uşaq kimiyəm anamın yanında mən,
Oynayıram, qaçıram yaddaşın qanında mən.

Gözlərimin önündən ocaqlar, pirlər keçir,
Oyanan yaddaşımdan açılmaz sirlər keçir.

Xəyallar çəkir məni düşüncə zirvəsinə,
Uşaqlığım aparır anamın «gəl» səsinə.

Xatirələr yaddaşda açılır pərdə-pərdə,
Analı duyğularım dilə gəlir bu yerdə.

Ağrılı kitabımın baş adı yada düşür,
Canımın hərarəti, can odu yada düşür.

Xudafərin körpüsü, Araz qırağı, Diri...
Xudayarlı kəndinin çal-çağırılı illəri...

Min doqquz yüz otuz dörd; anam gəlib dünyaya,
Deyirlər ağlamayıb, körpə gülüb dünyaya.

Bəlkə, bəxti gülüşlə nəyi isə bildirib,
Bəlkə, elə bir mələk qıdıqlayıb güldürüb.

Gözəlliyə yaraşan bu tacı göyərçinlər,
Öyürdü divar üstə cüt bacı göyərçinlər.

Belə gözəl yoxdu heç uzaq Firəngistanda,
Tovuz kimi bir qızdı... bərq vurur gülüstanda.

Göyərçinlər deyirdi, gözləyin, göz dəyməsin,
Göydən gəlmiş mələkdə, qoruyun, toz dəyməsin.

Görənlər soruşdular, bu qıza kim ad qoysun,
Elə ad seçsin qoysun - pis niyyət, nəzər oysun.

Arvadlar bir ağızdan xeyir-dua verdilər,
Qohum-qara sevinib xoş xəbəri dərdilər.

Tovuz-Firəngiz dedi atası öz qızına,
Qəlbində seyrə çıxdı bəxtinin ilk yazına.

Xudafərin üstündə - Xudayarı kəndində,
Neçə ağız dadlandı şəkərində, qəndində.

Ancaq uzun çəkmədi bu sevinclər, şadlıqlar,
Sifətini dəyişdi doğmalılıqlar, yadlıqlar.

Anamın atasını aparırlar davaya,
Anası atıb gedir, son qoyulur sevdaya.

Müharibə dağdır əhdləri, peymanları,
Aclıq, səfalət yeyir dinləri, imanları.

Aralıqda yetim qız tənha, kimsəsiz qalır,
Pərdələri sökülmüş tar, sanki simsiz qalır.

Bibisi Güləbəyim ayaq olur körpəyə,
Nənəsi Xeyransa da dayaq olur körpəyə.

Müharibə qurtarır, qayıdır Rəhim babam,
Könüllərə yaz gəlir, güllənir alça, badam.

Budaqlarda oxuyur balaca sarı bülbül,
Bir atanın taleyi, ümidi, varı bülbül.

Beləcə dərd içində anam gülüb sevinib,
Böyüyüb gənc yaşına belə gəlib, sevinib.

Su içib gözəlliyi qızların bulağından,
Buta alıb sevgisi eşqin ucalığından.

Atam Zal Əziz oğlu qəlbini ona açıb,
Gənc qızın ürəyində atəş saçıb, od saçıb.

Ulduzları barışıb, iki tale qovuşub,
İki könül bir yerdə neçə dərddən sovuşub.

Yeddi oğul, iki qız anamın bar çiçəyi,
Qoruyub öz odunda, vurmasın qar çiçəyi.

Anam xalı toxuyub, qaragöz xalça, palaz,
İlmələr dönüb olub al güllər, qönçə palaz.

Aran, yaylaq yolları min əzaba qatlaşıb,
Bar bəhərin üstündə zəhməti aşıb-daşib.

Özü demiş, gözünün ilk ovu mən olmuşam,
Sevgisinin sovgatı, ilk sovu mən olmuşam.

Bir falçı ona deyib oğlun həkim olacaq,
Kəsəcək qan-qadanı, sözü hakim olacaq.

Sağaldar xəstələri sözünün şəfasında,
Yaşayacaq ömrünün, bəxtinin cəfasında.

Taleyimdə falçının dedikləri yozuldu,
Mənim iti qılıncım dilimdə sözüm oldu.

Ümidləri ölməyə qoymadım mən sözümlə,
Min cəfaya dözmüşəm od götürüb gözümlə.

Bu sonranın söhbəti, sözüdü, hələ qalsın,
Çox mətləblər qoy hələ bitməsin, belə qalsın.

Oğulları oxudub, qızları köçürdükcə,
Mən də ovsar çəkmişəm karvanı keçirdikcə.

Səksən üç yaş anamda neçə Nigar ömrüdü,
Öz ömrünün içində bir vəfadar ömrüdü.

Yetmiş yeddi yaşında atam köçdü dünyadan,
Əcəlin şərbətini aldı içdi dünyadan.

Düşünürdüm anamın bəxtəvərlik baxtı var,
Bu baxtın, bu taleyin bir əlçatmaz taxtı var.

Amma belə deyilmiş vaxtın acı zəhəri,
Qaranlığa döndərər birdən-birə səhəri.

Bir dram yaşayırıq, həyat səhnə, tamaşa,
Bu tamaşa içində çoxu dönər çıxdaşa.

Mənafeələr, tamahlar qəlblərə hakim oldu,
Kinlər, qəzəblər diddi, dağıtdı hər kim oldu.

Bu qərəz, nifrət səddi kəssə də aramızı,
Bir gün yenə sevgilər sağaldar yaramızı.

Mən anamı görürəm sevgimin dənizində,
Qocalıq iz qoysa da üzündə, bənizində.

Yaddaşımdan çağırır, hardasan, ay Əlirza,
Səni qardaş bilirəm, Allahdan pay, Əlirza.

Səni qəmlər apardı, dərdlər yedi, bilmədim,
Bədxahların adına nələr dedi, bilmədim.

Özgələrlə döyüşdə sözün iti qılıncdı,
Əyiriləri doğrayar, düzə ütü qılıncdı.

Doğmaların əlində əsir-yesir olmusan,
Bu yağı doğmalardan neçə yara almısan?

Sağalmaz yaraların qanı süzər, dayanmaz,
Baxsa da kor gözləri, vicdanları oyanmaz.

Görməyəne göz verib, yolsuza yol olmusan,
Mərhəmət gözləyəne açılan qol olmusan.

Yıxılana əl tutub, dilsizə dil vermişən,
Ümidi üzülənə ömürdən il vermişən.

Barlı ağac budağı çağırar ac quşları,
Xarabalar divarı güldürər bayquşları.

Qürurun yenilməzdir bilirəm harda olsa,
Əlin yenə uzanar bir kimsə darda olsa.

Adın ellər içində - dildə, ağızda gəzər,
Sevənlər fəxr eləyər, bədxahlar ağız büzər.

Kitab-kitab gülürsən bilirəm nadanlara,
Allah özü görür ki, sən hara, nadan hara.

Aqillərin yanında sözün başda deyilir,
Önündə ehtiramla, hörmətlə baş əyilir.

Özünü qoru, saxla yırtıcılar dışından,
Səni Tanrı qoruyar taleyin gərdişindən.

Bu, anamın səsidir, yenə həmin nəfəsdir,
Arxamca su atanda «yaxşı yol» deyən səsi.

Dinlədikcə anamı, çəkilir dumanlıqlar,
Doğruya, düzə dönür yarımçıq gümanlıqlar.

Qalır məndən aşağı kin də, qəzəb də belə,
Nifrət əriyib gedir, sönür əsəb də belə.

Baxıram nadanların kütbeyin başlarına,
Baxıram yığın-yığın şər-böhtan daşlarına.

Ölü gözlər döyünür küt başların altında,
Mən sizi dəfn edirəm o daşların altında.

Üstünüzdə ot bitməz, gün yandırır daş üzü,
Zaman lənət oxuyar, vaxt qandırır daş üzü.

Hər gələn bir daş atar, siz də yaddan çıxmazsınız,
Daş altından bir daha işıqlığa çıxmazsınız.

Amma anam mənimlə əbədi yaşayacaq,
Sözümdə söz olacaq, sevgimi daşıyacaq.

Balıqçı qismətinə can atar qarmaq ilə,
Məni bilən yeriyər dərinə varmaq ilə.

Qayıdıram dastanım yarımçıq qalan yerə,
Həsrətli duyğularım dönüb söz olan yerə.

Kərəmin həsrətini Gəncə çəkər il boyu,
Bir Mahmudun dilindən sözlər uçar yol boyu.

Viranə bir könlüdən gedər, aşiq qayıtmaz,
Yaddaşı sinəsini didər, aşiq qayıtmaz.

Elə Kərəm səsidir Qarabağdan gələn səs,
Viranələr üstündə ağlayan səs, gülən səs.

Oğul-oğul dənələnir Qarabağda analar,
Şəhid olur sevgilər, qara geyir sonalar.

Deyirəm ki, ay ana, məni də bir şəhid bil,
Bu ağ-qara dünyanı yaxşı görən şahid bil.

Gördüyümü yığmışam gözlərimin gölünə,
Bülbülü uçub gəlməz dərd bağımın gülünə.

Neyləyim, əməlimə baxanlar kor oldular,
Yalana ayaq verib, doğruya gor oldular.

Bilirəm ki, sinəndə mən adlı bir yara var,
Kimsə bilməz nə deyir ağrısı sirr yara var.

Bircə xoş baxışınla gülərdin gözlərimdə,
Məlhəmini gətirib gələrdim sözlərimdə.

İki yaralı ürək qovuşardı gör necə,
Dünyama işıq düşər, nurlanar zülmət gecə.

Sən mənim qəlbimdəsən, mən sənin ürəyində,
Yaşayaram əbədi bir ana diləyində.

Uçaram ilhamımın azad qanadlarında,
Qayıdaram ömrümün yazında, baharında.

Gələrəm yer üzünə hər sözümle təzədən,
Gətirərəm ac quşa mən özümle təzə dən.

Odda yanan Kərəmin atəşiyəm, qoruyam,
Bu dünyaya gəldim ki, nizamları qoruyam.

Qorxmadım, çəkinmədim haqqımı dananlardan,
İbrət aldım, götürdüm eşqinə yananlardan.

Hər kəs görər, istəsə, işığı gur olanı,
Qəlbindən korlar görməz sözündə nur olanı.

Günəşi görməyənlər məni də görə bilməz,
Sözdə ətir duymayan sözdən söz dəre bilməz.

Anaların adına yazıram sözüm olsun,
Bir qaralan ürəyə ocağım közüm olsun.

Anasız bu dünyada övlad yolu azardı,
Haqdan gələn hər aşiq sözü belə yazardı.

Qoy oxusun analar neçə dərdin adını,
Eşitsin Kərəmlərin «anacan» fəryadını.

Yollarım sənsiz dönər sis dumana, anacan,
Sən özün bir cavabsan hər gümana, anacan.
Zinətsən yerə-göyə, asimana, anacan.

Baxmağa gözlərimdən bu cahana, anacan,
Haqqını danan düşər qana, qana, anacan.

Varlığından ayrılan canda quru nəfəsəm,
Nəfəsimi canımda qoruyan bir qəfəsəm,
Hara dönsəm, istək sən, mən can atan həvəsəm,
Ruhumda nəyim qalar, öz sözümü ələsəm,
Gümanım yenə qalar bircə sana anacan.

Könlüm sənə qovuşar bircə kəlmə diləsən,
Dilimin əzbəri sən, sənsən elə sən;
Gecələr yalvarıram kaş yuxuma gələsən,
Dünyada canı candan ayıranlar biləsən,
Tuş gələr bir gün yenə haq divana, anacan.

İllərin ağrısı var amanında, ahında,
Dan üzünü görürəm hər gələn sabahında,
Göy üzündə duraram sənəin səcdəgahında;
Qəm çəkmə görüşərik, Tanrının dərgahında,
Baxarıq ucalıqdan biz hər yana, anacan.

Başımı qolun üstə alasan Vətən dünya,
Ümidimi göyərdən, gözümdə bitən dünya;
Dilək-dilək arzuya, istəyə yetən dünya,
Üzün ağ, başım uca - bizlərdən ötən dünya,
Görkündə güzgü tutar söz qanana, anacan.

Varlığında gizlinsən, dünyamın agah бүтү,
Qəlbim qan ağlayanda fəryadımın ah бүтү,
Yaddaşımda muzeysən, sən də onun şah бүтү,
Çağırıram səcdəyə Kəbə, qibləgah бүтү,
Açıq qapım «gəl» deyir hər duyana, anacan.

Allahımsan, bəxtimi yazan özün olmasan,
Payıma qəza yeri qazan özün olmasan,
Məzarımın başında ozan özün olmasan;
Yuxularım çin olmaz yozan özün olmasan,
Şəhid-şəhid arzular batar qana, anacan.

Qəlbimin qələmisən, ruhumun varağısan,
Tur dağında Tanrının dünyaya sorağısan,
Əbədiyyət ümmanı, sahili, qırağısan.
Nə qədər ki, sən varsan, canımın çırağısan,
Nurumsan piltə-piltə, yana-yana, anacan.

Məni də bu dünyada kimsələr bilər bir gün,
Doğrular ayaq açar, yalanlar ölər bir gün.
Baş daşında fikirli gözlərim gülər bir gün,
Eşqində Kərəm olan Xələfli gələr bir gün,
Dilimdən son sözümü yazar «ana», anacan.

Bağı gülündən soruş,
Odu külündən soruş;
Allahı Tur dağından
Görüb gələndən soruş!

Ürək yana... görərsən,
Qana-qana görərsən.
Sözün də yaxası var,
Açsan, mənə görərsən.

Qanmaz qana, çətindi,
Sına, qına, çətindi.
Qanmazların içində
Qanan yana, çətindi.

Gözüm, könlüm doldu, gəl,
Vaxtım tamam oldu, gəl;
Gəlməsən, həşəm olar,
Sözüm gül-gül soldu, gəl.

Epiloq əvəzi

Anamdan zəng gəldi, dedim, can ana.
Dedi: eşitmişəm səni asan var.
Dedim ki, ay ana, burax bir yana,
Dedi: hər sözünü görən, pusan var?

Kölgəni doğrayan, kəsənə de ki,
Səni bir nəsilə işıq doğmuşam.
İnsanlığ payında ozanlar təki,
El dərdi car çəkən aşırıq doğmuşam.

Sazının simləri qəlbinin teli,
Mizrabı dərdinin dili vermişəm.
Demişəm «ay oğul» adındı Əli,
Özünü sevdana dəli vermişəm.

Günahlar zəmidi biçib yığana,
Sən dəymə, böhtandan dərz bağlasınlar.

Dilindən şər, böhtan, dolu yağana,
Toxunma, yalandan qoy ağlasınlar.

Ay oğul, sən Allah işığından al,
Yazıqdı yarasa qorxur işıqdan.
Kəmfürsət nə bilir nə çəkir halal,
El dərdi car olar yenə aşıqdan.

Yolundan dönməsən, səni söyənlər
Bir gün həqiqəti anlayıb öyər.
Bir gün böhtanları yalan öyənlər
Başını peşmanlıq daşına döyər.

Dinlədim anamı... olub keçəni,
Yaddaş hökm elədi... dərdi qucaqla.
Anamın son sözü kövrəltdi məni,
Ay oğul, sən Allah, dilini saxla.

Su axdı başdan gəldi,
Daş mənə başdan gəldi.
Qardaşa gələn bəla
Bir dəli başdan gəldi.

Mərd odu güllə gəzə,
Sinəsi güllə gəzə.
Ovu bələn aşırar,
Çatmasa, güllə gəzə.

Sözü dildə ötənəm,
Yerəm, yurdam, bitənəm.
Sinəm bayraq meydanı,
Mən dərdimə Vətənəm.

Hörmətli Əli Rza Xələfli!

"Azərbaycan" jurnalı redaksiyasının əməkdaşları Sizi, müasir Azərbaycan şeirinin odlu-alovlu şairini anadan olmağınızın 70 illiyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, möhkəm cansağlığı və yaradıcılıq uğurları arzulayır. Şeirinizin işığı daim gur yansın!

Aygün SADIQ

DEYİL

Qaranlıq yollar kimi uzandıqca uzanan
Qədərimdir, saç deyil,
Gözlərimdən süzülən parıltını soruşsan,
Mirvaridir, yaş deyil.

Yaşamım lənət kimi, dərdi-sərim dözülməz,
Ürəyimdə açılan yaram dərin – çözülməz,
Heç yoxmudur insafın, zərbələrin dözülməz,
bu, ürəkdir, daş deyil.

Bir zaman sevgin idi məni xoşbəxt yaşadan,
İndi şikayətçiyəm, görən varmı eşidən?
Ömrümün dörd fəslində varlığımı üşüdən
Həsrətindir, qış deyil.

Vüsal üçün biçilən ömür kəsir qalıbsa,
Ruhum sənə yoluxub, sənə əsir qalıbsa,
Eşqə uzalı əldə sevinc nəzir qalıbsa,
Lənətdir, alqış deyil.

BƏNÖVŞƏLƏR AÇILMIR

Bənövşələr açılmır burda erkən baharda,
Qayğılarla qırıxan gənc simalar görürəm,
Neçə viran könüldə neçə hiss intiharda,
Tavanlardan asılmış əlvidalar görürəm,

Qulaqlarım kar oldu vicdanımın səmindən,
 Neçə ciyər dayanır nəfəsin növbəsində.
 Milyonlarla ürəyi həsrət mənəngəsində
 Vətən susuzluğundan cadar-cadar görürəm.

İri zadəganları səfil gününə salan,
 Dünyanın kralını küçə tininə salan,
 İlahi ədaləti səlis yönünə salan
 Haqqına söylənilmiş bəddualar görürəm.

Vaxt vardı hikkəsindən dağlar silkələnərdi,
 Sözü üstə söz deyən qanına bələnərdi...
 Özü ölümə dönüb başlara ələnərdi,
 İndi onun yerində səssiz məzar görürəm.

KÖYNƏYİNİN ƏTRİ GEDƏ OTAQDAN

Kaş ki, kədər yenə dönüb buluda
 Gözlərini başın üstə sıxmaya,
 Bir kəlməsi həsrətini ovuda,
 Gündə bir yol zəng eləyə, qorxmaya.

Tənhalıqdan yorulasan o ki var,
 Olanlara darılasan o ki var...
 Ümidlərə sarılasan o ki var,
 Düşünəsən, buraxa, buraxmaya...

Dəli-dəli duyğulara düşəsən,
 Eşq yolunda gedib hara düşəsən,
 Sevgi adlı bir məzara düşəsən,
 Başdaşını qoyan gəlib çıxmaya.

Bir düşəsən ən qərribə hallara,
 Dəli kimi yürüyəsən yollara,
 Tələsəsən sənə açan qollara,
 Daha yaşlar gözlərindən axmaya...

Ayrılıqdan tənə gəlib, təcili
 Tərk eləyib dəbdəbəli mənzili
 Sarılaraq dönə iki sevgili
 Bizə aid, hüüzür dolu daxmaya...

Qüruruna üstün gələ marağın,
Qollarında açılarkən sabahın
Yalvarasan Allaha ki, günahın
Şimşək olub başın üstə çaxmaya.

Köynəyinin ətri gedə otaqdan,
Taleyinə hirsələnəsən o vaxtdan...
Kaş ki, doğma gözlər sənə uzaqdan
Telefonun ekranından baxmaya.

Kaş sözüylə düz gələ hər əməli...
Varlığında yaşadığın bir dəli
Xəyalında ucaltığın heykəli
Elə özü öz əliylə yıxmaya!

HEYKƏL

Necədir yatağının mənsiz qalan tərəfi?
Bəs düşüncən nə deyir? Dərk eləyibmi səhvi?
Məndən sonra həyatın hansı fəslə yaşayır?
Yaddaşın olanlardan nələri xatırlayır?
Öpüşün yaddaşımdan silinməmişkən hələ,
Cismini oğurlatdın tamam başqa bir ələ...
Mənim nəvazişimi özgəsi əvəzlədi,
Sonrasa tərəddüdlər qəlbini didib yedi...
Sonra da bilərəkdən səhvə calandı səhvlər,
Unuduldu tamamen sənə aid görəvlər...
Kişilər yeniliyə, macərəyə çox demir,
Neçəsi olsa belə, məmnun qalır, yox demir...
Qadıninsa fərqlidir düşüncəsi, istəyi,
Təkcə bircə adama isinəcək ürəyi...
Onun düşüncəsinə yaddır ötəri hisslər,
O təkcə sevdinin ən xoş duyğular bəslər...
Başqasına olar o, etinasız, həm soyuq,
Sanki bütün dünyada birindən başqası yox...
Onunçün sevgisinə sədaqət öndə olur,
Axı zərif ürəyin açarı səndə olur...
Çalış, hədəf eləmə onun etimadını,
Üzsən, itirəcəksən ən sevimli qadını...
Sevgisini qazansan, sənə dünya olacaq,
Ömrünə hər səhərdə xəşbəxtlik doğulacaq...
Mənimsə həyatıma qayıtmaq xəyal kimi,
Daha sükut etmişəm, olanlara lal kimi...
Ürəyimin ağrısı yaddaşımdan çəkilmir,

Əlil qalmış hisslərim nə baş verdiyin bilmir...
 Daha nə mənası var peşmanlığın bizimçün?
 Peşmanlıq siləcəkmi üzüntümü büsbütün?
 Ürəyimi bir daha dinləməyi buraxdım
 (Zatən, elə əvvəldən öz-özümə yasaqdım),
 Tənhalıgı seçərim, daha sevgidən uzaq...
 Məncə, yaşananları yaddaşımızdan pozaq!
 Rəngarəng, sevgi dolu bir dünyamı qaraltdın,
 Zərif qəlbli qadından soyuq heykəl yaratdın!
 Əsərlə tanış ol, hisslərimin qatili!
 Bəs niyə sevinmirsən seyr edərkən heykəli?...

ŞAİR

Sevin, ta qalma yasda,
 Bu, toy-düyündür, şair,
 Ruhunun ağ libasda
 Çıxdığı gündür, şair.

Xeyir əməl kiçiyin,
 Səhvə bədəl kiçiyin,
 Bu yerdə yol kiçiyin,
 Suç böyüyündür, şair.

Qəlb dərdlərin hədəfi,
 Yox salamat tərəfi,
 Taleyinin kələfi
 Düyün-düyündür, şair.

Dünya – şadlıq büsatı,
 Ötür ömür saatım,
 Bu dünyada həyatın
 Bir anlıq ündür, şair.

Fəvtə verdin fürsəti,
 Yetə bilmədin qəti,
 Sevincinin sürəti
 Gör nə yeyindir, şair.

Ömrün öz ovcundadır,
 Karvan son köçündədir,
 Əcəl baş ucundadır,
 Tövbə de indi, şair.

Balakən

ANAR

Taqoru düşünərkən

Avropalılar Hindistanı bir neçə dəfə “kəşf ediblər”.

1498-ci ildə portuqaliyalı Vasko de Qamanın gəmiləri Kəlküttə limanında lövbər atıb. Bu səyahət sayəsində avropalılar Hindistanın dağları, meşələri, çayları, dənizləri barədə, bir müddət sonra isə bu ölkənin yeraltı zənginlikləri barədə bilgilərə yiyələniblər.

Fransız səyyahı Benye isə “Upanişadlar”ın fars dilinə çevrilən əlyazmalarını 1671-ci ildə Avropaya aparıb. Eramızdan əvvəl təqribən XIII əsrə aid edilən həmin kitabda deyilirdi ki, “dünyada insan şəxsiyyətindən üstün heç nə yoxdur”. Bu kitab sayəsində avropalılar Sokrat və Platondan xeyli əvvəl meydana çıxan hind müdrikliyinin və fəlsəfəsinin miqyasını fəhm eləyibmişlər. Alman filosofu Şopenhauer deyirdi ki, “Upanişadlar”ı araşdırmaq ona hər iki dünyada təskinlik hissi aşılacaq. Kantın irəli sürdüyü “varlıq – özünə qapanmış istənilən nəsənin zahiri əksidir” qənaəti isə Upanişadların ən başlıca əhkamından başqa bir şey sayılmaz.

Görkəmli fransız maarifçisi Volter əmin idi ki, bəşəriyyətin mənəvi inkişafından ötrü insanların qəlbi “brahmanlaşmalıdır”.

Növbəti mərhələdə avropalılar qədim sanskrit dilini özləri üçün kəşf edincə, onunla yunan dilinin bənzərliyinə heyran qaldılar. Beləcə, Hind-Avropa dillərinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsinin təməli qoyuldu və sonradan elmin bu qolu dilçiliklə yanaşı, digər sahələr üçün də önəmli fakta çevrildi.

Avropalı səyyahlar hər dəfə Hindistandan inanılmaz bilgilərlə geri döndürdülər. Əslən Tver şəhərindən olan rus taciri Afanasi Nikitin də öz yol qeydlərində bu ölkə barədə dərin rəğbət və anlayış dolu fikirlər açıqlayıb. Səyyahlardan biri Tomas Ronun Hindistandakı bolluqdan bəhs edən hekayətləri ingilis şairi Miltona da dərin təəssüratlar bəxş edibmiş. Hindistanı məhz özü üçün kəşf etməsi onun “İtirilmiş cənnət” poemasını qələm almasına təkan veribmiş.

Hələ Qədim Hinistanda dramaturgiya sənətinin mövcudluğunu XVIII yüzildə öyrənən Avopa əsl sarsıntı keçirib. Uilyam Cons 1789-cu ildə Kalidasanın “Şakuntala” adlı dramını ingilis dilinə çevirməklə, nəşr etdirmişdi. Bu əsər Goethədə heyranlıq hissi doğurmuşdu. Buna görə də o, “Faust”un proloquunu “Şakuntala”nın giriş qisminə oxşar tərzdə qələmə alıbdir. Kalidasanın digər əsəri “Müjdəçi bulud”un Goethenin müasiri Şillerin “Mariya Stüart” əsərinə təsiri danılmazdır.

Qədim hind imperatoru Aşokanın (e.ə. III minillik) təlimatına əsasən, qayalara həkk olunan yazıların məğzi də sonralar açıldı. Onlarda deyilirdi: “Mübarək və mərhəmətli Zati-aliləri öz hakimiyyətinin səkkizinci ilində Kalinqanı fəth elədi. Yüz əlli min insanın əsir alındığı döyüşdə yüz min nəfər qətlə yetirildi, bundan daha çoxunun həyatı məhv oldu. Daha öncə azad yaşayan bir ölkənin işğalı minlərlə insanın ölümü və əsir alınması ilə bitdiyi üçün Mübarək Zati-aliləri dərin peşmanlıq hissi duymağa başladı. Beləcə, Mübarək Zati-alilərinin qəlbi dərin kədərə və peşmanlıq hissinə büründü”.

Hindistanın əxlaqi idealını, onun ruhunun hüdudsuzluğunu, narahat mənəviyyatını, onun həqiqətə, ədalətə, nəcibliyə, mərhəmətə və dinc yaşam tərzinə bağlılığını da Avropa bütün bu sadalanan özəlliklərin köməyiylə dərk eləyib, qavradı.

Yeni dövrdə yetişən, insanları qardaşlığa, zorakılıqdan imtinaya səsləyən Şri Ramakrişna, Svami Vivekananda, Mahatma Qandi kimi mənəvi ustadların həyat yoluna dair əsərlərində Romen Rollanın bu şəxsiyyətlərə dərin rəğbətini də biz aşkar şəkildə görə bilərik.

Həqiqi maraqlarla yanaşı, təbii ki, Hindistan saxta, dayaz maraqların da hədəfinə çevrilirdi. Bəzən bu, sırf ekzotika naminə, bəzən isə dəb xatirinə gerçəkləşirdi.

Halbuki dünyanın ən müdrik insanlarını bu ölkə öz istedadlı şəxsiyyətlərinin mənəvi dərinliyi, insansevərliyi, gözqamaşdırıcılığı və bənzərsizliyi ilə cəlb edirdi.

Məhz bu səbəbdən Rabindranat Taqor tezliklə avropalı oxucuların sevimlisinə çevrildi, daha sonra isə bütün dünyada şöhrət qazandı.

1913-cü ildə Nobel mükafatına layiq görüldükdən sonra Taqorun yaradıcılığına bəslənən maraq durmadan artdı. Onun əsərləri onlarla dünya dilinə tərcümə olundu. Kitabları yüzlərcə kərə çap edildi.

Etimadsızlığın, qorxunun və şəkkaklığın hökm sürdüyü çağdaş dövrdə Taqor kimi böyük sənətkarların əsərləri fərqli xalqların yaxınlaşmasına xidmət edir. Ancaq Taqor bu baxımdan təkə bugünkü nəsillərə deyil, gələcək nəsillərə də öz töhfələrini verəcəkdir. İmperator Aşokanın qayalara həkk etdirdiyi yazılar kimi, Taqorun da kitabları əsrlər boyu oxunacaq. Taqor yazırdı: “O üzəri yazılı qaya əsla uçmayacaq və yer üzündən silinməyəcək, zaman yolunun kənarında sarsılmadan durduğu müddətcə hər dəfə yeni-yeni nəsillər o öyüdləri oxumaqdan ötrü burada ayaq saxlayacaqlar”.

7 may 1861-ci ildə doğulan Rabindranat Taqor 7 avqust 1941-ci il tarixində əbədiyyətə qovuşub.

O, eyni dərəcədə həm XIX, həm də XX yüzilliyin oğlu sayıla bilər, bunu söyləməkdən ötrü onun həyat salnaməsinə və ya adi riyazi məntiqə söyləmək yetərlidir.

Amma sırf sənətkarlığı baxımından yanaşsaq, Taqor XX əsrə mənsubdur. Bunun səbəbi – içi “Fəlakət” də daxil, özünün ən yaxşı əsərlərini XX əsrdə yazması və ya sözügedən əsrin ikinci onilliyində yazarın həm Avropada, həm də bütün dünyada geniş şöhrət qazanmasıdır. Əslində Taqor həm də ona görə əsrimizin övladıdır ki, o, müasir dövrlə bağlı xəyalları məyusluqlardan, arzuları ümidlərdən, sevincləri isə şübhələrdən arındırmağı bacarıb.

Bir çox cavanlar kimi, Taqor da vaxtilə intihar etmək fikrinə düşüb. Dəlidolu vaxtlarında canına qıymaq niyyətini düşünən, amma nədənsə bunu sonralara ertələyən bir çoxları kimi, Taqor da ahıl yaşına qədər yaşayıb. Bu sayədə o, zəmanəsində Hindistanın və dünyanın taleyinə yön verən bir sıra mühüm dəyişikliklərin müasiri olub, ən böyük inqilablar ilə ən qanlı müharibələrə şahidlik edib. Ölkəsinin bir qrup vətənpərvər ruhlu ziyalisinin qəlbində cücərən ideyaların ilk baxışda sarsılmaz görünən Britaniya müstəmləkəçiliyinin təməlini necə sarsıtdığının, Bombay və Kəlküttənin, Dehli və Mədrəsin meydanlarında xalq etirazlarının necə coşduğunun Taqor canlı şahidi olub. Hind və sovet rəssamlarının, heykəltəraşlarının Taqoru təsvir etdikləri portretlərlə, onun çoxsaylı fotolarıyla yaxından tanışam: bütün bu nümunələrdə onun təmkinli çöhrəsi, müdrik, dərinlərə nüfuz edən, gözəl və heyrətamiz dərəcədə ifadəli gözləri, ona əzəmət qatan saqqalı, başının qürurlu pozaları həmişə diqqətimi çəkib. Sanki bu, qədim hind kitablarından Riqveda və ya Upanişadların səhifələrindən enib-gəlmiş bir müdrikin sifətidir, sanki o, keçmişdə və indi dünyada baş verən, hətta gələcəkdə yaşanacaq hər şeydən agahdır, lotusun çiçəkləyəcəyi vaxt və böyük həqiqət də ona əyandir, məhəbbətin və uşaq qəlbinin sərgüzəştlərindən, Yaranışın və gil fənerin sirlərindən, okeanın dibində və insan qəlbində uyuyan sirlərdən, yoxluğun və gecənin zülmətindən xəbərdardır. Bu təəssüratın doğru olduğunu öyrənməkdən ötrü isə Taqorun əsərlərinə müraciət etmək yetərlidir. Onun mətnləri müdriklikdən yığılıb, hər səhifədə dərin və əhatəli biliklərə sahib müəllifin əzəmətinə hiss edirik, biz həmin mətnlərdə ruhi süslüyə və dərin sükunətə rast gəlmirik. Yox, Taqor qədim kitablardan gəlmiş yarımfik bir peyğəmbər-filan deyildi: o, canlı insan idi, zəmanəsinin oğluydu, elə buna görə də onun həm kitablarında, həm də dünyagörüşündəki ziddiyyət və şübhələr arasında gedən daxili mübarizəni sezmək heç də çətin deyildir.

Taqorun bütün həyatı və yaradıcılığı boyu həll etməyə çalışdığı bir başlıca problem var: bu – ölkəsinin azadlığa qovuşması, hind xalqının müstəqillik əldə etməsidir. Taqorun daxilindəki məşəqqətli ziddiyyətlər də, onun

içində səngimək bilməyən mübarizə ruhu da birbaşa bu problemdən qaynaqlanır. Taqor bu barədə romanlar, pyeslər, şeirlər və məqalələr yazıbdır. Həm də bu ziddiyyətləri Taqor özündən uydurmamışdı, onlar hind xalqının real həyatında mövcud idi. Hindistanda, xüsusilə də Taqorun vətəni Benqaliyada başlanan milli-azadlıq hərəkatının başlanğıc mərhələsində qarşıya qoyulan hədəflər əsasən mədəni-maarifçiliklə, hətta dini məqamlarla bağlı idi. Hərəkat iki qola ayrılmışdı: bunlardan biri Benqaliyanın görkəmli maarifçisi Ram Mohan Reyin başçılıq etdiyi “Brahma Samac” təşkilatı ətrafında cəmlənmişdi, R.Taqorun babası və atası isə həmin təşkilatın fəal üzvləri sayılırdılar. Təşkilat büt-pərəstlikdən miras qalan kasta sisteminə, qadınların hüquqsuzluğuna, dul qadınların yandırılmasını uyğun gören sati adət-ənənəsinə qarşı çıxırdı. Ancaq geriliyin əlaməti sayılan adətlərə və vəhşi ənənələrə etiraz hər nə qədər ədalətə söykənib, ən tərəqqipərvər hədəflərə köklənsə də, onun bir astar üzü var idi: “Brahma Samac” təşkilatı, daha dəqiq desək, onun Keşob Çandra Senin (Hindistan Brahma Samacının) rəhbərlik etdiyi bölümü Rabindranatın atası Debondranat Taqorun (“Adi Brahma Samac”ın) başçılığı altındakı əsas kütlədən ayrılmaqla qalmadı, həm də Hindistanın bütün mədəni irsinə qarşı savaşa elan etdi. Hindistana xas hər cür adət-ənənəyə arxa çevirən bu qrup sonradan hələ xristianlığa da meyil göstərməyə başladı. Taqorun məhz bu məsələlərə həsr olunan “Dağ” romanındakı qəhrəmanın kabinetində divardan Keşob Çandra Senin, Həzrəti İsanın və amerikalı unitarist Parkerin portretlərinin asılması da təsadüfi deyildir. Hərəkatın digər qolu isə Neohinduizmi dəstəkləyirdi. Neohinduistlər Qərbin qarşısında təzimə qarşı sərt çıxışlar edirdi. Onlar yerli xalqda milli qürur hissini dirçəltməyin tərəfdarı idilər, ənənələri öz ilkin şəkillə qorumağa çağırırdılar. Taqorun müəllimi və tanınmış benqal yazarı B.Ç.Çottopadhyay və V.İ.Leninin “hind demokrati” adlandırdığı B.Q.Tilak məhz bu hərəkatın Hindistana bəxş etdiyi görkəmli şəxsiyyətlər sayılırlar.

Amma neohinduistlərin fəaliyyətində də bir xeyli mürtəcə cəhət vardı, çünki onlar da dini qılıfa bürünmüşdülər. Neohinduistlər keçmişdən miras qalan, həm də ən qatı ehkamlara söykənən adət-ənənələrin sərt şəkildə icrasını dəstəkləməklə, Hindistanı bütün qalan dünyadan təcrid etməyə niyyətliydilər, yəni ölkənin qalan dünyadan hər barədə ayırmağa çalışırdılar.

Taqorun “Dağ” romanı da mövzu baxımından məhz neohinduistlər ilə “hind Brahma Samacı” arasında gedən mübarizədən bəhs edir. Eyni mövzuya Taqor özünün digər romanlarında da toxunub, ancaq həmin əsərlərdə o, döyüşən tərəfləri, gəlmə (idxal) mədəniyyətin tərəfdarlarıyla keçmişin mirası sayılan milli mədəniyyətin təəssübkeşləri arasında qızıışan mübarizəni açıq-aşkar göstərmir, konkret cərəyan və ya qrupların öləri təsvirini daha uyğun görür. Burada vacib olan isə başqa məqamdır. Məsələ burasındadır ki, sözügedən qarşıdurma tək-cə Hindistanın ictimai həyatında yox, böyük yazarın elə daxilində də mövcud idi. Əlbəttə, Taqor əsla “benqal dilinə ağız büzən, amma ingilis dilini bilməsiylə öyünənlərdən” deyildi. Milli qürur hissi qədər elə milli nihilizm də ona yad idi.

Taqorun “Ənənə” adlı bir hekayəsi var. Həmin mətndə yazar keçmişin təəssübkeşi sayılan, əsas mahiyyəti unudaraq, hansısa əhəmiyyətsiz bir rəmzə, ünsürə bağlanıb-qalanları lağa qoyur. Milli ənənələrə cani-dildən bağlı olan arvad oturuşmuş adətlərə biganəlik sərgiləyən ərini kholdor (yerli istehsal olan qaba mahuddan paltar) geyinməyə məcbur edərkən bildirir: “Geyəcəyimiz kholdor da, eynilə Qanqın sularında yuyunmaq qədər, insanlarımızı həm ənənələrə bağlayır, həm də mənən arındırmaqla, bu ölkənin xilasına yardım edir”.

O hekayənin sonluğu cürbəcür yozula bilər. İsrarlara boyun əyən həmin kişi arvadına qoşulub, qonaq gedir. Yolda onlar zibilyığan bir qocanı sırf küçənin ortasıyla getdiyinə görə kütlənin qəddarcasına döydüyünə şahid olurlar: halbuki zibilçinin də aid olduğu toxunulmazlar kastasının (təbəqəsinin) təmsilçiləri buna əsla cürət etməməlidir. Kişi bu hadisəyə təpki vermək, qocanın müdafiəsinə qalxmaq istəyəndə arvadı onun üstünə çımxırır: “Əgər o, zibilyığan yox, süpürgəçi olsaydı, bəlkə onu dəstəkləməyinə dəyərdi”.

Bu hekayəni oxuyarkən mən bizim Cəlil Məmmədquluzadənin bir sıra əsərlərini, habelə Qoqolun milli ənənələr və sarafan geyimi barədəki fikirlərini xatırladım. Qoqol sarafandan bəhs etsə də, Cəlil Məmmədquluzadənin qəhrəmanı Usta Zeynal əyninə çuxa geyinsə də, həm “Ölü canlar”ın, həm də “Ölülər”in müəllifləri bir mənada elə Taqorun kholdor geyinən qəhrəmanının problemiylə üzləşirlər. C. Məmmədquluzadə və Qoqol kimi, gerilik əlaməti sayılan adət-ənənələri tənqid atəşinə tutan Taqor da, əslində, milli mədəniyyətin aşıqlarından biri olmaqla yanaşı, özünü milli ədəbiyyatda ən tərəqqipərvər meyillərin davamçısı kimi tanıdıb.

Ancaq Taqor yaxşı bilirdi ki, keçmişə heyranlıq duyaraq, indiki dövrdə əzab çəkməklə, keçmişlə, öz köhnə mədəniyyətiylə sadəcə öyünməklə, gələcəyə boylana bilməmək, sırf dünənə qapılıb-qalmaq, başqa xalqların mədəni nailiyyətlərini görməzdən gəlmək, onlara hər hansı məhəl qoymamaq – bir millət üçün faciədir. Layiqli oğul bunu öz xalqına əsla rəva görə bilməzdi.

Taqor yazırdı:

*Anam Benqaliya! Göz açdıqları gündən övladlarına sən
Güc ver, onları dörd divar arasına qapatma.
Qoy onlar hər barədə bərkdən-boşdan çıxsınlar.
Qoy acı ehtiyacın hər üzünə bələd olsunlar.
Üz tutduqları hər ölkədə başlarını birtəhər saxlasınlar.
Yoxsa, əziz Benqaliya, sənin oğulların
Dini təmkinə, səbrə kökləniblər artıq!..
Onlara benqal tərbiyəsi verdiyin üçün
Aralarında bir dənə də mübariz ruhlusu tapılmır!*

Göründüyü kimi, Taqorun milli-mənəvi irsə yanaşması birmənalı və aşkardır. O, qabaqcıl ənənələri dəstəkləyib, mürtəcə ruhlu mirasa isə qarşı çıxıb. Bu cəhət dəqiqdir. Ancaq o da var ki, bütün bunlar görün-düyü qədər də bəsit deyildir. Axı həyatda nəyin gerçək, nəyin yalan olduğunu təyin etmək çox vaxt müşkülə dönür, ya da Taqorun yazdığı kimi: “Qabdakı su şəffafdır, dənizdəki su isə bulanıq. Kiçik həqiqətlər aydın, dəqiq sözlərlə ifadə olunur, böyük həqiqət isə – dərin səssizliklə”.

Hindistan kimi qədim və qəliz bir ölkədə ən müxtəlif xalqlar, irqlər, dinlər, adət-ənənələr inanılmaz bir harmoniyada öz mövcudluğunu sürdürür, bu səbəbdən də nəyin qiymətli və qərəzli, nəyin ziddiyyətli və mürtəcə oldu-ğuna qərar vermək xeyli dərəcədə mürəkkəbləşir. Məsələn, kastalara bö-lünmə – yolverilməzdir, sati (dul qadınların mərhum əriylə birgə tonqalda yandırılması) – vəhşi ənənədir. Hindistanın çiçək, musiqi və rəqslərlə mü-şayiət olunan bayramları misilsizdir. Bu məqamlara yanaşmalar bəllidir. Bəs minillərin kamilləşmə fəlsəfəsinə köklənən insanın müasir zamanəyə, ma-şınlar dövrünün ritminə ayaq uydurarkən qəlbində baş qaldıran təlatümlər necə yatırılın? Minlərlə hindlinin, o cümlədən Qandinin qəlbində şüara çev-rilməklə, “Dhammapadalar”dan gələn: “Qazanılan zəfərlər nifrət doğurur” ideyasını XX əsrin amansız mübarizələri ilə necə bir araya sığdırasan axı?! Necə qərar verəsən: müharibə və inqilablar erasının tələb etdiyi kimi, yəni minlərlə düşmən üzərindəki qələbə daha vacibdir, yoxsa hansısa fərdin öz nəfsi üzərindəki qələbəsi? Bir çoxlarının əlüstü cavab verəcəyi bu suallar dahi hind yazıçısına elə də asan görünmürdü və o, yaşadığı zamanədə qarşısına çıxan bütün suallara dini-fəlsəfi məzmunlu “Upanişadlar”da cavab tapacağına özünü inandırmışdı, hərçənd Sovet İttifaqına səfəri zamanı bu etirafı da etmişdi: “Ateizm dindən qat-qat üstün imiş”.

Əgər Taqor bizim dövrə qədər yaşamış olsaydı, onda çox yəqin özünün “Köçəri quşlar” adlı kitabındakı miniatür ilə çağdaş reallıq arasında yaranan uyğunsuzluq üzərində düşüncələrə dalardı: “Sizin ulduzlara ünvanladığınız təhqirlər ardınca torpağa enir, özünüze qaydır”.

Taqorun milli ənənələrə yanaşmasını gözdən keçirərkən, onun “Fəlakət” romanından da söz salmalıyıq. Bu romanın süjet xəttindəki nağılvarılığa Hindistanın folklor nümunələrinin təsiri danılmazdır. İki cütlüyün – Romeş ilə Suşilanın, Nolimakha ilə Komolanın nişanlanması hind ənənələrinə uyğun tərzdə gerçəkləşir, yəni bu cavanlar nikaha qədər bir-birini heç görüb-tanıdırlar. Qasırga qopunca, nikah mərasiminə qatılanların hamısı həlak olur və müəllif sağ qalan cavan oğlanla qızı bir-birinə qovuşdurur, onlar isə, yanlışı da olsa, bir-birlərini qanuni ər və arvad saymağa başlayırlar. Süjetdəki bir sıra keşməkeşlərdən sonra Komola, ən nəhayət, öz qanuni ərini tapır və ona ərə gedir. Süjet baxımından folklor nümunələrini xatırladan bu əhvalatı Taqor real hadisələr əsasında qələmə alıbmış.

“Fəlakət” romanına şərhlərdə aşağıdakılar vurğulanır: “Komola obrazını yazıçı zərif cinsə xas ən üstün cəhətlərin daşıyıcısı kimi təsvir edib. Cürətsiz

və xudbin Romeş surəti ilə müqayisədə bu xanımın sahib olduğu fədakar və mərd xarakter daha bariz şəkildə diqqəti çəkir. O səbəbdən də Taqor romanda bu xanımı zəif xarakterli və tərəddüdlü benqal ziyalılarına qarşı qoymağa çalışıb. Vəkil Romeş isə məhz belələrindəndir”.

Ancaq, məncə, bu yanaşma heç də doğru sayılmaz: hə, Komola həqiqətən mərd və fədakar biridir, Romeş isə vaxtaşırı tərəddüdlərə qapılır. Ancaq Komolanı Romeşə qarşı qoymaq da olmaz, çünki bu müqayisə o qadına xal qazandırmaz. Əsas məsələ Komolanın bütöv və məqsədyönlü xasiyyəti ilə də əlaqədar deyil. Məsələnin məğzi ondadır ki, Romeş ehkam səciyyəli adət-ənənələrin boyunduruğundan sıyrılmış, azad bir insan kimi davranır, Komolanın davranışları isə onun təpədən-dırnağa hələ də o köhnə adət-ənənələrin əsiri olduğunu göstərir. Komolanın öz arvadı olmadığını öyrənəndə Romeşin ağlına gələn ilk fikir qızın qurtuluşuyla bağlı olur. Bu xəbəri o, qıza ehtiyatla bildirməyə çalışır, onu bu həqiqətə bir növ hazırlayır. Ənənələri heçə saydığına görə yox, məhz başqasını, yəni Hemnolinini sevdiyi üçün Romeş Komola ilə evlənmək istəmir. Öz tərəddüdlərini aşmaq istəyərkən o, düşünür: “Mən Komolanı heç bir vəchlə ata bilmərəmsə, onda gerek Hemnolinidən həmişəlik əlimi üzüm. Əgər bir qərar qəbul olunubsa, geri dönmək olmaz və... artıq bütün tərəddüdləri bir kənara atmalıyam!” Eyni vaxtda Romeş Hemnolini ilə ayrılmağın da özü üçün ölümə bərabər olacağına inanır.

Bu bölmədə Taqor bir xeyli incə psixoloji məqamı qabardıb: Romeş Hemnolinini öz rəngarəng xəyallarında canlandırıdığı an rəşadətli zəka hesabına gələn qərarlar və nəticələr ilk həmlədəcə yerləbir olub, gedir. Ənənəvi ifadə ilə desək: ağıl, məntiq hisslərə yenilir. Ona görə də Romeşin əsiri olduğu qarşıdurma – əslində, hissiyyat ilə ağılın, idrakın konfliktidir və bu, hind ədəbiyyatı üçün xeyli önəmli bir məsələ sayılsa da, dünya ədəbiyyatı kontekstində yeni tapıntı deyildir. Əgər Romeş bir tərəfdən hisslər ilə ağılın qarşıdurmasından, digər tərəfdən isə adət-ənənələrdəki konfliktdən əziyyət çəkirsə, bütün bunlar onun sonradan qəbul edəcəyi qərarlarda və deməli, davranışlarda həlledici rol oynamır. Komola isə bunun tam tərsini yaşayır: Romeşi öz əri kimi qəbul edən qadın bütün səmimiyyətiylə ona bağlanır, ancaq onun əri olmadığını öyrəncə, bir an belə tərəddüd etmədən, görünməmiş bir qətiyyətlə onu tərk edib gedir və onu, yəni özü üçün artıq yox saydığı bu kişini bir daha yada da salmır, ona tamamilə yadlaşır, halbuki illər uzununu onunla hər sevincini, kədərini bölüşmüşdü. Komolanın nəzərində həyatın bütün mənası indiki ərinə cəmlənir, əslində, özünə tamamilə yad olan, amma ata-anasının xeyir-dua verib, nişanladığı üçün qadın bu yanaşmanı üstün tutur. Ənənələrin gücü də elə bundadır.

Əslində, Romeş və Komola – yazarın ənənələrə iki fərqli yanaşmasını ifadə edir. Bunlar insanoğlunun ənənələrdən nisbi azadlığı və onlardan qeyd-şərtsiz asılılığının, insanın uyumuş iradəsi ilə oyanan kimi azadlığa, müstəqilliyə can atan iradəsinin simvollarıdır.

Amma biz müəllifin məhz Komolaya rəğbət bəslədiyini də ayrıca vurğulamalıyıq. Bunun özü şəxsən müəllifin adət-ənənələrə ziddiyyətli yanaşma-

sının göstəricisi deyildirmi? Məsələn, Romeşdə yazara xoş gələn özelliyi onun müstəqilliyidir, Komolanın ənənələrə bağlılığı isə Taqorun özü üçün də səciyyəvi və doğma sayılacaq cəhətdir.

* * *

Taqorun bir digər özelliyi, yeni Qərb mədəniyyətinə yanaşmaları da, yetərinə ciddi maraq doğurur.

Qandinin: "İstəməzdim ki, yaşadığım bu ev hər tərəfdən yüksək hasarlarla əhatələnsin, bütün pəncərələri daima qapalı qalsın. Bütün dünya ölkələrinə xas mədəni nailiyyətlər maneəsiz bir şəkildə mənim evimə girməyi bacarmalıdır" fikrini, görünür, Taqor da paylaşmış. C.Nehrunun Taqoru "hindli beynəlmiləlçilərin ən görkəmlisi" elan etməsi heç də təsadüfi deyilmiş. Nehru yazırdı: "Hindistanın başqa ölkələrə verə biləcəyini Taqor onlarla bölüşdüyü kimi, dünyanın da hind xalqıyla paylaşacağı nailiyyətləri o, öz ölkəsinə maneəsiz şəkildə gətirmişdi".

Elə bu məqsədlə də səyahətlərə xeyli vaxt ayıran Taqor yolunu Avropanın, Amerikanın və Asiyanın bir çox ölkələrindən salmışdı. Bir sıra xalqların zəkası sayəsində meydana gələn böyük sivilizasiya və bunu təmsil edən mədəni dəyərlərlə o, yaxından tanış idi. O, Avropanın ən qabaqcıl ziyalılarından Romen Rollan, A.Eynşteyn və başqaları ilə tanış idi. O, həm Qərbi görürdü, həm onun çöküşünü, burjua mədəniyyətinin süni dəbdəbəsinə, pul və məşinlərə səcdəni, həm də faşizmin doğurduğu özbaşınalıqları.

Yaşadığı məyusluqları isə o, dərin ürək ağrısıyla qələmə alırdı.

Taqorun məyusluqlarının miqyasını təxmin etməkdən ötrü Hindistanın vaxtilə içində çırpındığı bəlaları görmək vacibdir. Bütün müstəmləkə ölkələri kimi, Hindistanın da taleyində faciəli bir paradoks var idi. Ölkəni hər cür istismara məruz qoyan İngiltərə ondan ala biləcəyi hər şeyi zorla dartıb alırdı, meşələrdəki, çay və dənizlərdəki, yerin təkindəki bütün nemətlərə acgözlüklə yiyələnirdi, yəni Hindistanı gözgöresi çapıb-talayırdı. Ölkədə mədəniyyət və təhsilin inkişafı isə bu müstəmləkəçini zərəcə maraqlandırmırdı. Hindistanın ən geniş yayılmış dillərindən sayılan hindinin, benqalın, pəncabın, urdunun, taminin inkişafı üçün hər hansı perspektiv görünmürdü. Cavan hindli ziyalılardan ötrü ingilis dili qalan dünya ilə ünsiyyət qurmağın yeganə vasitəsinə çevrilmişdi. Elə dünya xalqları da Hindistanın zəngin mədəni mirasıyla, sadəcə, ingilis dilinin köməyiylə tanış ola bilirdilər. İngilis alimlərinin söyləri nəticəsində Hindistanın qədim dili sayılan sanskrit üzə çıxarıldı, qayalara həkk olunan yazılar oxununca, qədim dövrün imperatoru Aşoka nəinki bütün dünya ilə, elə hind xalqının özüylə də ünsiyyət qurmağa başladı. Təbii ki, sanskriti üzə çıxarmağın, Aşokadanqalma qədim mətnləri oxumağın öhdəsindən elə hind alimləri özləri də gələ bilirdilər, belədə hind mədəniyyəti və onun dəyərləri istənilən halda dünyanın orta qədim irsinə öz layiqli yerini tutacaqdı. Ancaq tarixi gedişat başqa yolu seçdi. İşğala uğradığı üçün Hindistan əsrlərlə geri atıldı. Fərqli xalqların məskunlaşdığı

böyük bir ölkə öz sakinləri üçün əsl zindana çevrildi, həm də o zindana işıq sızan yeganə pəncərə ingilislərin ixtiyarında idi. Qandi ilə Tilak, Vivekananda ilə Taqor, Radhakrişna ilə Nehru da qalan dünyaya bu pəncərədən boyanmağa məcbur qaldılar.

Britaniya kralı Taqora baronet titulu verməyi uyğun görmüşdü. 1919-cu ildə ingilislər Amritsar şəhərində müstəqillik uğrunda mübarizəyə qalxan hindlilərə divan tutanda bu zadəgan titulundan imtina eləsə də, Taqor Qərbə məxsus ədəbi, mədəni dəyərlərdən heç cür qopa, ayrılı bilməzdi artıq. Həmin vaxt Taqor taleyüklü bir sualla qarşı-qarşıya qalıb: elə isə Qərb sivilizasiyasının dəyərlərinə nə dərəcədə güvənmək olar?

O, yazırdı: “Qərb sivilizasiyasına inamımızın tədricən itməsi təəssüf doğuracaq bir durumdur, çünki zamanla biz onun azadlıqsevər deyil, məhz zorakılığa söykənən cəhətlərinin şahidinə çevrildik”.

“İngilis” sözünün həm Şekspir humanizmini, həm də Hindistanı işğal edən polkovnik Klayvı, Bayronun azadlıq carçılığı ilə lord Kerzonun fərmanlarını, öz elmi fəaliyyətini tamamilən sanskrit mətnlərinin tədqiqinə həsr edən Uilyam Cons ilə bütün ömrünü Britaniya imperiyasının siyasi nüfuzunun möhkəmlənməsinə sərf eləyən ser Uinston Çörçilli bir müstəvidə görmək Taqor üçün, təbii ki, çətin məsələ idi.

Taqor yazırdı:

“Bir gün tarixin təkəri fərqli yöndə fırlanınca, ingilislər işğal etdikləri Hindistanı tərk edib gedəcəklər, ancaq özlərindən sonra Hindistanı hansı günə qoyacaqlarını, ölkəni necə dilənçi kökünə salacaqlarını təxmin etmək çətinidir! Yüz ildən çox sürən ağalıqlarının ardınca onların bizə nə qədər zir-zibil, necə talanmış bir ölkə qoyub gedəcəyi bəlli deyil”.

Amma çətin sınaq günlərində, “mədəni” ingilis müstəmləkəçilərinin çoxmilyonluq bir xalqın azadlıq və müstəqillik əzmini hər vaxtlə qırmağa çalışdığı günlərdə böyük ustad Taqor işğalçılara lənətlər oxumaqla, onların ölkədən qovulmasını aşkar şəkildə dəstəkləməklə, özünün böyüklüyünü də ortaya qoymuş oldu. Bununla yanaşı, o, ingilis həmkarı M.Rus barədə bu sözləri yazmışdı: “Bir xüsusla əlaqədar şəxsən mən ona bir təşəkkür borcuyam. Cavan yaşlarımda bütün varlığım ilə heyranı olduğum bir ədəbiyyatı bizlərə bəxş edən ingilis xalqına duyduğum etibarı mənə məhz bu insan təkrar aşıladi”.

* * *

Taqorun həm həyat, həm də yaradıcılıq yolundakı ən ziddiyyətli və kəskin məsələlərdən biri də dil məsələsi olub. Müstəmləkə şəraitində yaşayan bütün xalqların qələm sahibləri və ictimai xadimləri bu problemə daima qarşılaşıblar və hələ çox qarşılaşacaqlar. İstənilən xalq yetişməkdə olan nəslin öz doğma dilində təhsil almasına tərəfdardır. Bəs eyni problemə qarşılaşarkən şəxsən Taqor hansı mövqeyi seçibmiş? Müasir baxımdan səviyyəli təhsilin təmini üçün benqal dilində kitabların çapına ingilislər imkan

vermirdilər. Taqor yazırdı: “Ağır taleyə məhkum benqal uşaqlarının ixtiyarında yalnız sözlüklər, qrammatika və coğrafiya barədə kitablar olduğundan onlar dünyanın ən bədbəxt sakinləri sayıla bilərlər”.

Hələ dərslik qıtlığını nisbətən qısa müddətdə aradan qaldırmaq mümkün idi, bəs dünyanın mədəni irsi və nailiyyətləri ilə bağlı nəşrlərin çapı necə təmin olunacaqdı? Axı onlara dair də Hindistanın yerli dillərində heç bir nəşr tapılmırdı və ölkə əhalisini bu nəhəng xəzinəyə aparan yeganə yol ingilis dili idi. Ancaq dünya mədəniyyətini ingilis dilinin köməyiylə əxz eləməyin də başqa bir təhlükəsi ola bilərdi, yeni milli zəmindən uzaqlaşma qaçılmaz şərt olacaqdı. Öz doğmalarına ünvanladıkları məktubları da ingiliscə yazanları, benqal dilinin orfoqrafiya və qrammatikasını heçə sayanları, nitq hissələrini ayırd edə bilməyənləri Taqor meşənin dərinliyində vurnuxan ayıya bənzə-dərək deyirdi ki, ingilis dilində fikrini çatdırarkən ən cüzi səhvi faciə sayan belə tipləri benqal dilində “rəqqas ayı” adlandırırsan, bəlkə heç tükləri də tər-pənməz, halbuki onlara ingiliscə “ayı” desən, dünyanın altını üstünə gətir-
rərlər. Bu fikrin ardınca Taqor incə və xarakterik bir məqamı da vurğulayır: “Adətən belələrinin mədələri ingilis yeməklərini götürmür, ancaq onlar heç fərqi də varmırlar ki, milli ruhlarını çoxdan yadelli qidalarla yemləyirlər”. Gördüyümüz kimi, həm Benqaliyada, həm də digər ölkələrdə mədə “vətən-pərvərliyi” vətənpərvərliyin bütün qalan formalarından öndədir.

Taqor ingilis dilinin əhəmiyyətini anlayırdı və özü də vaxtaşırı bu dildə yazıb-yaradırdı. Ancaq o, bir şeyi də dəqiq bilirdi: yad dildən yararlanmaq hər nə qədər vacib və lazımlı olsa da, sən onunla yaşamamalısan. Taqor yazırdı: “Duyğuların yad dildə ifadəsi yetərinə canlı alına bilməz, yüksək şeiriyyətdən yoğrulmuş bir fikir, hansısa həzinə xatirə, bütövlükdə düşüncə tər-zimizi şəkilləndirən hissiyyatlar xarici dilin arealında sözün həqiqi mənasın-da sərbəstlik qazanmaqda acizdir”.

Çılığın şəkildə: “Axı hanı bizim o məğrur dilimiz?” sualını verən Taqor da-ha sonra əlavə edirdi: “Bizim suyumuz olsa da, susuzluqdan əziyyət çəkirik, yeni bununla özümüzü gülünc kökə salırıq. İxtiyarımızdakı sudan yararlan-madığımızdan biz ağlayıb-sızlamağa məhkummuş”.

* * *

Taqorun Moskvadan yazdığı ilk məktub aşağıdakı sətirlərlə başlanır:

“Ən nəhayət, Rusiyaya gəlib çıxı bildim. Gördüyüm hər şey mənə maraqlı gəlir, heç nə başqa ölkələrdəkini xatırlatmır, arada köklü fərqlər var, bu insanlar sanki hamını silkələyib, oyadıblar”.

Maarif komissarı Lunaçarskinin dəvətiylə gəldiyi SSRİ ilə bağlı məktub-larında onun dərin marağını sezməmək olmur. Sovet İttifaqında Taqoru hər şey maraqlandırırırdı – kəndlilərin durumu da, təhsil problemləri də, milli və dini məsələlərin həlli yolları da. Dörd tərəfdən düşmən əhatəsində olmasına baxmayaraq, əzmlə yeni dünya qurmağa çalışan ölkənin əzəmətinə heyran qalmışdı.

Taqorun “Rusiyadan məktublar” silsiləsi dərin bir rəğbət hissiylə qələmə alınıb. Bu mətnləri oxuyarkən onun SSRİ-nin uğurlarına heyranlığıyla yanaşı, rus xalqına, SSRİ-nin digər xalqlarına əzəli sevgisinin, rus ədəbiyyatına isə dərin pərəstişinin şahidi oluruq. Tolstoyu Taqor öz ustadı sayıb, Qorkinin “Ana” kitabı isə onun roman qəhrəmanlarından birinin əlindən dilindən heç düşmür.

Bütün ölkə ərazisində – Azərbaycanda, Özbəkistanda, Gürcüstanda və digər respublikalarda – qurulan eksperimental kənd təsərrüfatı mərkəzlərinin miqyasından Taqor əsl vəcdə gəlib.

Sırf doğma respublikamız Azərbaycan barədə də o, xeyli yazıb. “Vaxtilə Azərbaycanı işğal edən çar generallarının yeritdiyi imperialist siyasətin təməlinə müsəlmanların məskunlaşdığı bölgələri Rusiyanın başlıca bazarlarını xammal ilə təmin edən müstəmləkələrə çevirmək niyyəti dayanırmış”.

Daha sonra Taqor yaranmış vəziyyətin inqilabdan sonra necə dəyişdiyindən bəhs edir. Yazar vurğulayır ki, sovet xalqının, o cümlədən Azərbaycan xalqının firavan həyatının artıq sarsılmaz təməli qoyulubdur. Bir bülletendən götürdüyü sitatı da o, bu mətnə əlavə edib: “Çar hökumətinin agentləri “Parçala – hökm et” prinsipini xüsusi amansızlıqla tətbiq ediblər, bu məqsədlə onlar ayrı-ayrı xalqlar arasında nifaq toxumları səpməkdən, düşmənçiliyi qızışdırmaqdan da əsla çəkinməyiblər”. Bunun ardınca Taqor həmin bülletendəki növbəti cümləni qürur hissiylə sitat gətirir: “Son səkkiz il ərzində Azərbaycanda məskunlaşan xalqlar arasında hökm sürən sülh heç vaxt pozulmayıbdır, bu – şübhəyə əsas verməyəcək bir faktdır və hətta Sovet hakimiyyətinin ən azgın düşmənləri də bunu dana bilmirlər”.

Azərbaycan barədə yazarkən açıq rəğbətini sərgiləyən Taqorun əsərləri haqlı olaraq respublikamızda sevilərək oxunur. Onlar dəfələrlə ana dilimizdə çap olunub. Yazarın “Fələkət” romanı, ilk dəfə 1925-ci ildə olmaqla, iki kərə oxucuların ixtiyarına verilib. “Maarif və mədəniyyət” jurnalı ilə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin səhifələrində isə vaxtaşırı Taqorun əsərlərindən tərcümələr dərc edilib.

Azərbaycan ilə Taqorun vətəni böyük Hindistan arasında çoxsaylı dostluq əlaqələri mövcuddur. Nizaminin dövründən ta indiyədək ölkəmizin şair və nasirləri Hindistana böyük maraq bəsləyiblər. Bunlara misal kimi Füzulinin, M.F.Axundovun, Sabirin, Cəlil Məmmədquluzadənin, H.Cavidin və C.Cabbarlının adlarını çəkmək yerinə düşər.

“Molla Nəsrəddin” jurnalının hələ inqilabaqədərki bir sayında rəssam Ə.Əzimzadənin Hindistanın müstəmləkə zülmündən qurtuluşunu müjdələyən karikaturası çap olunmuşdu. Əzimzadənin övlad və nəvələrinə – çağdaş Azərbaycan rəssamlarına isə azad Hindistanı həm görmək, həm də onu tablolarla canlandırmaq şərəfi müyəssər oldu.

* * *

O, şair idi və Afrika barədə yazdığı şeirlər qitənin elə bu gününə də işıq tutur.

O, yazıçı idi və ədəbiyyatın, demək olar ki, bütün janrlarına müraciət etmişdi. Qələmindən şeirlər, poemalar, dramlar, hekayələr, povestlər, romanlar, mənsur şeirlər, lirik miniatürlər, aforizmlər, məqalələr, oçerklər və esselər çıxmışdı.

O, həm də rəssam idi, yaratdığı tablolar bənzərsiz olmaqla bərabər, koloritlidir. Rəsm əsərlərindən ibarət sərgisi Moskvada böyük maraqla qarşılanmışdı.

O, musiqiçi idi. Musiqi nəzəriyyəçisi kimi hind musiqisinin tarixini yazmışdı, bəstəkar kimi isə musiqili dramlara öz imzasını atmışdı. Müasir hind yazıçısı Balvant Qarqi yazır: "Onun musiqili dramlarından "Poçt şöbəsi" və "Çitra" yeniliyi baxımından öz əsərlərində lirizmi, xalq musiqisini və gerçəklə səsleşən fantaziyaları bir arada yoğuran avropalı dramaturqlardan Lorkanı və Brexti özünə heyran qoymuşdu".

O, müəllim idi. Atasının Şantiniketondakı malikanəsində əvvəlcə məktəb, sonra isə həmin məktəbin bazasında universitet təsis etmişdi və oradakı təlim-tərbiyə işi sırf Taqorun işləyib-hazırladığı orijinal metodologiyaya əsaslanırdı.

Onun təşkilatçılıq enerjisi aşib-daşırdı, həm teatr yaradır, həm də təsisçisi olduğu qalın bir jurnala redaktorluq edirdi.

O, alim idi, üstəlik, görkəmli bir alim idi, həm benqal dilinin qrammatikasını yazmışdı, həm də qədim sanskrit mənələrini araşdırırdı.

Qandiyə ünvanladığı məktubda yazırdı: "Mən – şairəm və döyüşçüyə çevrilmək ehtimalım yoxdur... Könlüm mənə pıçıldaıyır: "Öz küncünə qaxılıb, poemanı yazsana". Ancaq o, tarixin keşməkeşli günlərində xalqın harayını ifadə edən bir döyüşçü oldu həm də. Xalqın əlindəki yeganə bayrağın məhz söz, yeganə silahın isə qələm olduğu illərdə şair dönüb döyüşçüyə çevrilir. Sonradan onun bir şeirinin müstəqil Hindistan Respublikasının dövlət himninə çevrilməsi də təsadüf sayılmaz.

O, misilsiz bir insan idi, cürətli, nəcib, dərin və müdrik bir insan. R.Rollan yazırdı: "İlk dəfə onunla rastlaşan adam, məbədə qədəm qoyubmuş kimi, özündən ixtiyarsız addımlarını yavaşladır və pəsdən danışmağı daha uyğun bilir".

O, böyük bir insan aşığıydı. İnamla deyirdi: "Kütlə qəddar ola bilər, ayrıca fərd isə həmişə xeyirxahdır".

Hindistanın iztirablarla dolu, amma zəngin tarixini, onun çoxyönlü cəhətlərini, dərin düşüncəsini və zərif ruhunu Taqor öz cisminə yaşadırdı. İntibah dövrünün universal istedadlara malik dühalarıyla, Engelsin "fikir və ruh divləri" adlandırdığı bəzi dühalarla yanaşı dayanmağa layiq birisiydi o.

Taqor yazırdı:

"Yayda yenə pəncərəmin altında cükküldəşən o köçəri quşlar
Nəğmələrini bitirincə, pırıldayaraq, uzaq diyarlara üz tutacaqlar.
Payızın saralan yarpaqları isə nəğmədən məhrumdur, odur ki,
rüzgarda titrəşib, yerə düşdükəri an qopan o son ahları qəlbimi dəşir".

O, şair idi.

KAFKANI DUYMAQ

Düz 140 il bundan qabaq 1893-cü il iyulun 3-də o vaxtkı Avstro-Macarıstan dövlətinin Praqa şəhərində yəhudi baqqal ailəsində XX əsrin ən müəmmalı, sirli-sehirli yazıçısı Frans Kafka dünyaya gəlib.

Gələnlə Kafkanın vəfatından 100 il keçəcək. Cəmi otuz bir il ömür sürmüş, həcmcə yığcam, çəkisi etibarlıyla zəngin ədəbi irs qoyub getmiş Kafkanı anlamaq çətin, onu ancaq duymaq olar.

Hekayələrindən, gündəliklərindən, məktublarından başqa Kafkanın üç iri əsəri qalıb: «Amerika» (müəllif özü əsərə ad qoymayıb, bu adı romana onun ölümündən sonra mətni çap edən dostu Maks Brod verib). «İstintaq» («Proses»), «Qəsr». Hər üç əsəri roman yox, povest də adlandırmaq olar. Hər üç əsər bitirilməyib. Maraqlıdır ki, şərti olaraq «Amerika» adlandırılmış əsəri bitirmədən Kafka «İstintaq» üzərində işləməyə başlayır. Tədqiqatçılar nədənsə bu əsəri də bitməmiş sayırlar, halbuki baş qəhrəmanın amansızcasına qətiylə tamamlanan süjetin nə sayaq davam etdiriləcəyini təsəvvür etmək çətin. Hər halda «İstintaq»dan sonra yazdığı «Qəsr» romanı da bitirilməyib. Əsərlərinin yarımçıq olması ya hər halda bitirilməmiş hesab edilməsi ədəbiyyat tarixində onların yüksək dəyərlərini qətiyyənlə azaltmır. Amma müxtəlif səbəblərdən yarımçıq olmaları, daha doğrusu, onların nə səbəbdən yarımçıq qalması, mənəcə, Kafkanın yazıçı təbiətiylə bağlıdır ki, bu barədə bir qədər sonra yazacam.

Ənənəvi ədəbiyyat meyarlarıylayanaşsaq, Kafkanın romanları kompozisiya cəhətdən lırt, süjetləri pərakəndə, dağınıq, personajları ətli-qanlı canlı insanları yox, insanların kölgələrini, siluetlərini xatırladır. Məhz bu anlamda «siluet» sözünü Kafka özü də «Abidin etirafı» hekayəsində işlədir:

«Bir vaxtlar bütün insanlar mənim kimi olacaqlar: sarı papiros kağızından kəsilmiş siluetlər kimi».

Kimsəyə ünvanlanmayan, ancaq özü üçün yazdığı gündəlikləri başdan-başa şikayət, giley, həтта zarımaq, iniltidir. Niyə inildəyir Kafka? Zəif səhhətinə görə, sevmədiyini işdə qulluq etdiyinə görə, ailəsiylə dil tapa bilmədiyinə görə.

Onu ən çox düşündürən, bədbinləşdirən erkən ölüm xofudur. Çox gənc yaşında öləcəyinə qəti əmindir. Zənn etdiyi kimi də olur. Vərəm xəstəliyinə tutulur və 31 yaşında dünyadan gedir.

Yaradıcılığının əsas mövzusu nədir? Tənha, kimsəsiz, yazıq, anlaşılmayan insan və onu əzən, boğan, fantastik şəkillərdə təsvir edilmiş idarəçilik maşını, gündəlik üzücü qulluq, kəsif bürokratik dəftərxana mühiti. Bu mühiddə biçarə insan elə ancaq başqalarına bənzəmədiyini üçün günahkar sayıla və ən ağır cəzaya məhkum edilə bilər. Edamından qabaq isə canlı insan kimi yox, kölgə, siluet kimi yaşayar.

Bu mənada «siluet» sözü həm Kafkaya, həm də onun personajlarına aid edilə bilər. Çünki əsərlərinin baş personajı məhz Kafka özüdür. Təsədüfi deyil ki, «İstintaq»ın da, «Qəsr»in də baş qəhrəmanlarının soyadları yalnız bir hərflə Kafkanın özünün famili kimi K. hərfiylə göstərilir.

Kafkanın «İstintaq» əsəriylə hələ uzaq 1962-ci ildə, Moskvada Ali Ssenari Kurslarında təhsil alan zaman tanış olmuşdum. O vaxtlar Kafkanın heç bir əsəri SSRİ-də nəşr olunmamışdı. «İstintaq»ın rus dilinə çevrilmiş mətnini qeyri-rəsmi SAMİZDAT «nəşriyyatı» makina nüsxələrində yayırdı. «Literaturnaya qəzeta»da işləyən bir tanışım vasitəsiylə bu romanın makina nüsxəsini bir gecəlik əldə edə bildim. Bütün gecəni səhərə qədər oxudum. Əsər məni sarsıtdı desəm, bu keçirdiyim hisslərin ancaq zəif ifadəsi olar. Əsər mənim ədəbiyyat haqqında təsəvvürlərimi alt-üst etdi. Bu yazımın əvvəllərində işlətdiyim «çiy», «lırt», «dağınıq» kimi köhnə ədəbi təsəvvürlərə xas olan sözləri bu mətnlər bir kənara atırdı, oxucunun beyninə, məntiqinə xitab etmirdi, şüuraltı fəhminə ünvanlanırdı.

Bu, şəxsən mənim heç vaxt oxumadığım, alıxmadığım, gözlənilməz, amma eyni zamanda mənə çox yaxın, munis, bütün qəlbimlə duyduğum ədəbiyyat idi. Tanış olmadığım yalnız yeni ədəbi üslub, yeni dünyaduyumu yox, həm də qeyri-adi, qəribə bir aləm idi. Oxucunu sirrli-sehirli özəlliliylə ovsunlayırdı. Heç nəyin izahı ehtiyacı yoxdu. Həyatın aloqizmi, absurdu elə aloqizm, absurd şəklində təqdim olunurdu. Məni mat qoyan o idi ki, bu qəribə aləm mənə bu qədər məhrəm, yaxındır, onu dərk etmədən öncə – duyuram.

Məncə, bu üç romanını bitirməməsinin də səbəbləri var. Böyük, çox böyük yazıçı olmaqla bərabər, Frans Kafka dediyim kimi bədbəxt bir insan, faciəvi bir şəxsiyyətdir. Bədbəxtliyinin səbəbləri – əbədi tənhalığı, heç kim tərəfindən, o cümlədən, ən yaxın ətrafı, ailəsi tərəfindən anlanılmamağı və daima keçirdiyi qorxu hissidir. Bu duyğuların, vahimələrin real səbəbləri vardı. Amma bu azmış kimi, tale Kafkanı üçüncü bir bədbəxtliyə də düçar edir: yazıçılığa.

Məsələ ondadır ki, yazıçılıq, ədəbiyyat Kafkayçün hər şey idi – ürəkdən bağlandığı peşə, əzablarını kağızda ifadə etmək ehtiyacı, həyatının mənası.

Kafka üç dəfə nişanlanıb. İki dəfə Felitsa Bauerlə, bir dəfə Yülya Voxrişşiklə. Və hər dəfə (Felitsiayla iki dəfə) bu nişan pozulub. Ömrünün sonuna qədər subay qalıb.

Ayrılmaqlarının səbəbi haqqında Felitsa atasına məktubunda yazırdı:

«İş yerim (Kafkanın hüquq təhsili vardı və vərəm xəstəliyinə tutulana qədər bürokratik idarələrdə məmur kimi çalışıb) mənimçün dözülməzdir. Ona görə ki, bu iş mənim həyatda yeganə can atdığım peşəyə – ədəbiyyata ziddir. Mən bütünlüklə – ədəbiyyatam və ayrı heç kim və heç nə olmaq istəmirəm. Mənim qulluğum heç vaxt məni cəlb etməyib, amma o, məni tələf edə bilər. Soruşa bilərsiniz: belədirsə, niyə işimi atmıram və ədəbiyyatla dolanmaq istəmirəm. Tək ədəbiyyatla dolanmaq mümkün olmadığına görə... Odur ki, mən məhvə məhkumam və ən yaxın zamanda tələf olacam».

Məktubun məğzi ondan ibarətdir ki, Frans nigahla Fetistanı bədbəxt etmək istəmir. Amma eyni zamanda, bu qədər sevdiyi və bağlandığı ədəbiyyatın ona heç bir xeyri olmayacağını aydın dərk edir.

Atasına yazdığı məktubda bu məsələyə başqa tərəfdən yanaşır:

«Yazı yazmaq müstəqil olmaqçün, mühitdən qaçıb qurtulmaqçün mənim kiçik bir cəhdimdir. Amma bunun çox cüzi nəticəsi ola bilərdi. Aydındır ki, bu təşəbbüsün böyük əhəmiyyəti yoxdu».

Kafkanın dərdlərindən biri də məhz bundaydı. Ədəbiyyat onunçün hər şeyi əvəz edirdi. Daima özünə elə gəlirdi ki, onun ədəbi qabiliyyəti cılızdır, yazdıqları da heç kəsə gərək olmayan cəfəngiyyatdır. Əbəs yerə deyil ki, ən yaxın dostu Maks Broda vəsiyyətində xahiş edir ki, ölümündən sonra bütün çap olunmamış yazılarını, yəni indi dünya ədəbiyyatının klassikası sayılan mətnləri yandırсын. Ədəbiyyat tarixi üçün nə böyük xoşbəxtlikdir ki, M.Brod dostunun vəsiyyətinə əməl etməyib. Sağlığında çap olunmamış bütün yazıları işıq üzü görəndən sonra Frans Kafka XX əsrin ən böyük yazıçıları sırasında öz layiqli yerini tutub.

1962-ci ildə – Kafkanın yaradıcılığıyla «İstintaq» romanı vasitəsiylə ilk tanışlıqdan 60 il sonra artıq bir çox nəşrlərini yenidən müəliyə edərəkən «İstintaq» romanının iki çapını tutuşdurum. 1991-ci ildə Moskvada nəşr olunan kitabında «İstintaq» R.Rayt-Kovalyovanın çevirisində çap edilib. Moskvada çıxan başqa bir kitabında isə həmin romanın tərcüməçiləri kimi yenə də R.Rayt-Kovalyova və Q.Snejnskaya göstərilir. Məsələ ondadır ki, R.Rayt-Kovalyova romanın Kafka tərəfindən redaktə və ixtisar olunmuş variantını çevirib. Yeni tərcümə isə Kafkanın əlyazmasında pozduğu və Maks Brodun bu əlyazmaları əsasında bərpa etdiyi ixtisarlar da çevirilib (güman ki, Q.Snejnskaya tərəfindən). Bu faktı ona görə tutuşdurub xüsusi qeyd edirəm ki, Kafkanın öz əliylə etdiyi ixtisarlar müəllifin mətninə nə qədər tələbkar yanaşmasının bariz örneğidir. Həm də bu ixtisarlar hər yerdə uğurludur, yəni əsəri lüzumsuz təkrarlardan xilas edir. Bax, yəqin elə buna görə də Kafka əsərlərini bitmiş hesab etmirmiş. Üzərlərində hələ xeyli işləyəcəyini düşünürmüş. Yəqin elə buna görə də həmin niyyətinin həyata keçmədiyini üçün bu əsərlərini natamam sayaraq yandırılıb üzə çıxarılmamasını istəyirmiş.

Ədəbiyyatı bu qədər sevən, ədəbiyyata bu qədər bağlı olan, bütün həyatını ədəbiyyata həsr edən və özünü yazıçı saymayan bədbəxt dahi!

Kafkanın qərribə dünyasının da, qeyri-adi əsərlərinin də, şəxsiyyətinin, varlığının, taleyinin məğzini də onun atasına yazdığı böyük məktubdan duymaq, dərk etmək olar. Kafkanı oxuyub qavramaq istəyən hər bir oxucuya ilk öncə – bədii əsərlərindən əvvəl bu məktubu diqqətlə oxumağı tövsiyə edərdim. Yazıcının bütün aqibəti, tənhalığı, qorxuları, kəmlilik kompleksi bu məktubda açıq-aydın ifadə olunub. Atasına məktub Kafka dünyasının – həm yazılarının, həm həyatının – açarıdır.

Məktubdan daha artıq uzun, acı etirafa bənzəyən bu mətnin iki personajı var: – Frans və onun atası.

Zəhmli-zabitəli, oğluna qarşı çox vaxt ifrat tələbkar, rəhmsiz, əzazil olan atası və zəif, aciz, özü-özünü misgin, zavallı adlandıran Frans. Zahirən də çox fərqlidirlər. Gen kürəkli, ağır taxtalı, yekəpər atası və cürübbəz, cəlimsiz, arıqtırıq oğlu Frans. Ata Kafka oğlunu özü kimi sərt, güclü, ötkəm böyütmək istəyir. Oğul Kafkanın – Fransın təbiəti isə tamam başqadır və atasının əbəs cəhdləri oğulda yalnız kəmlilik kompleksi yaranmasına, ətraf mühətdə və ailəsində özünü daima yalqız, kimsəsiz və gücsüz hiss etməsinə, daima izah olunmaz qorxu və vahimə içərisində yaşamasına səbəb olur. Və bütün bu keçirdikləri əzablar gələcək əsərlərində parlaq şəkildə öz əksini tapır. Belə də demək olar ki, atası Fransın yazıçılıq cəhdlərini lağa qoyur, onu özü təkin güclü, hamıya, o cümlədən

ailə üzvlərinə və işçilərinə qarşı amansız, kobud, qaba, despotik iş adamı (baqqal deməyə) kimi böyütmək istəyirsə, nəticədə onu yazıçı kimi yetişdirir.

Frans Kafkanın əsərlərində onun ölümündən sonra meydana çıxmış totalitar rejimlərin fəsadlarını, müxtəlif ölkələrdə pırtlayıb çıxmış qəddar müstəbidlərin davranışlarını möcüzəvi bir fəhmlə öncədən duyub göstərməsinə təəccüb qalırlar. Onu bu cəhətdən peyğəmbər sayanlar da var. Amma onu unutmamalıyıq ki, balaca bir ailədə despotizmin, amansızlığın, qəddarlığın örnəklərini duyub yaşamış yazıçıyçün bütün bunların təsvirində miqyas ölçüləri və məkan ünvanları o qədər də önəmli deyil.

Zülm – zülmüdür, istər böyük bir məmləkətdə olsun, istər kiçik bir ailədə. Qəddarlıq – zaman məfhumuna tabe deyil.

Bəsit analogiyalara qapılsa, Kafkanın yaradıcılığında Hitler və Stalin rejimlərinin absurdlarını görmək çətin deyil. Konslagerlərin qaz sobalarını da, QULAQda insanın qanını donduran dəhşətlərini də. Kafka gilyotindən və elektrik stulundan daha müdhiş işgəncə və edam maşınını da «icad» və təsvir edib. Bəzi tədqiqatçılar elə hesab edir ki, o, hətta Stalinin cəsədinin mavzoleydən çıxarılacağına da işarə vurub. Bunu deyə bilmərəm, amma Stalin kultunun dirçəlməsi, yəni xam xəyallar naminə milyonlarla insanı ağır məşəqqətlərə düçar etmək bəzi yaxın və uzaq ölkələrin gündəmindədir.

Totalitarizm kabusunun öncəgörməsini XX əsrin bir sıra görkəmli yazıçısı qələmə alıb: Xaksli, Zamyatin, Oruell. Fəqət Corc Oruellin «1984» antiutopik romanında insanların qənimi Böyük Qardaşırsa, yaxud Markesin «Patriarxın payızı» əsərinin qəhrəmanı diktatordursa, Kafkanın yaradıcılığında insanı əzən konkret hökmlər yoxdur, mücərrəd hakimiyyət, daha dəqiq desək, onun bürokratik aparatı insanların taleyini istədiyi şəkildə yönəldir. Kafkanın personajları qeyri-müəyyən, adı və sifəti bəlli olmayan mücərrəd qüvvənin iradəsinə tabedir. Bu qüvvə – anonimdir, konkret şəxs deyil, məchul, adı, varlığı bəlli olmayan bir sahibi-ixtiyardır. Ona qarşı çıxmaq, onunla mübarizə etmək mümkün deyil, çünki kimlə mübarizə edəcəyin bəlli deyil. «İstintaq»da da belədir, «Qəsr»də də.

Belə bir irreal qüvvəni, müdhiş və mübhəm varlığı realistik üsulla, tanış bədii vasitələrlə təsvir etmək qeyri-mümkündür. Odur ki, Kafka absurd situasiyaları absurd ifadə vasitələriylə canlandırır.

Tutalım, Fransın ailədə tənhalığı, yabançılaşması onunçün elə böyük bir faciə, elə dərin bir yaradır ki, bunu adi boyalarla təsvir etmək ədəbiyyatda dəfələrlə yazılmışların təkrarı olardı. «Çevrilmə» hekayəsinin qəhrəmanı ailəsində anlaşılmayan, yaxınlarına yabançı olan insan – Qreqor Zemza bir səhər yuxudan oyanıb görür ki, kərtənkələyə çevrilib. Daha doğrusu, nəyə çevrildiyi dəqiq göstərilmiş, – bu tarakan da ola bilər, koramal da, kərtənkələ də. Hər halda sürünən bir məxluqdur və ailə üzvləri onu bu şəkildə görüb sarsılırlar.

Hekayədə bəlkə dəqiq düşünülmüş ya təsadüfən alınmış bir məqam da var. Bir şirkətdə çalışan Qreqor kərtənkələyə çevrilib işə çıxmadığı üçün şirkətin məsul işçisi məsələni öyrənmək üçün onların evinə gəlir. Qreqor-kərtənkələ o biri otaqdan məmurla bir qədər dəyişmiş səsiylə danışır, onu inandırır ki, ən yaxın zamanda işə çıxacaq (görəsən, nə şəkildə, hansı qiyafədə?) Amma məmur

gedəndən sonra o, daha ailə üzvlərinin heç biriylə danışa bilmir. Məmurla danışmağının səbəbi işdən qovulmaması üçündür. Ailə üzvləriylə isə sözün hərfi mənasında dil tapa bilmir.

Biganə atası, ürəyi yanan anası (kərtənkələ olsa da oğludur) və rəhmdil bacısı ona bir müddət qulluq etsələr də, qabağına tarakan ya kərtənkələ «təamları» qoysalar da, az sonra bundan bıqırlar və Qreqoru insan kimi əbədi itirdiklərini dərk edərək ondan vaz keçirlər. Onun məhviylə barışırlar. «Ölən (ya öldürülən) bizim Qreqor deyil ki, həşəratdır» fikriylə özlərinə bəraət qazandırır ya təsəlli verirlər. Mətləb məlumdur. Təklənən insan başqa bir varlığa, – hamının iyrəndiyi, ət ürpərdən məxluqa, həşəratə çevrilir və təbii, hamı ondan əlini üzür.

İnsanın müxtəlif məxluqlar cildində təqdim olunması ədəbiyyatda yeni məsələ deyil. Ezop təmsillərindən tutmuş XX əsrdə Kafkadan çox sonra Oruellin «Heyvanlar həyəti», Bulqakovun «İt ürəyi», İoneskonun «Gərgədan» pyesinə qədər insanın heyvana çevrilməsi müxtəlif şəkildə işlənib. Əgər Ejen İonesko insanın kərgədanlaşmasını ironik-komik səpgidə qələmə alırsa, Kafkanın hekayəsində Qreqorun kərtənkələyə çevrilməsi ölümə bitən real faciə kimi göstərilir.

Daha sonralar qələmə alınmış «Çevrilmə» hekayəsindən əvvəl yazıçı ilk iri əsərini, şərti olaraq «Amerika» adlandırılmış romanı üzərində işləyir.

İlk baxışda bu əsər daha çox ənənəvi Avropa romanlarını xatırladır. Hətta Kafkanın öz etirafına görə sevimli yazıçısı Çarlz Dikkensin təsiri də açıq duyulur. Sonrakı Kafkanın «İstintaq» romanındakı üslub xüsusiyyətləri burda ilk öncə hadisələrin cərəyan etdiyi məkanın təsvirində görünür. Romanın ilk səhifələrində okean gəmisinin təsviri kayutlardan çox, ucsuz-bucaqsız dəftərxana dəhlizlərini və çoxişçili idarə otaqlarını xatırladır. Gəmi səhnələrində hadisələrin absurd məntiqə cərəyan etməsi, sonrakı fəsillərdə olduğu kimi, köməkətsiz insanın ən cüzi bir suça görə günahlandırılması və ağır cəzalandırılması. Bu motiv Kafkanın gələcək əsərlərində daha kamil qələmlə davam etdirilir. «Amerika»nın sonrakı fəsillərində təsvir edilən bitib-tükənməyən pilləkanlar, həm yataq otağı, həm hamam olan mənzil, daha çox həbsxana baraklarını andıran yüzçarpayılı yataqxana, sanki tilsimlənmiş binadan yaxa qurtara bilməyən sakinlər və bütün bu absurd mühitdə çabalayan, öz yerini tapa bilməyən on yeddi yaşlı Karl Rossman. Asan həll oluna biləcək bir məsələ ucbatından valideynləri tərəfindən Avropadan Amerikaya qaçırdılan biçarə Karlın milyoner əmisiylə gəmidə inanılmaz görüşü, əmisinin ona qeyri-adi qayğısı və birdən-birə boş bir şey üstündə bütün əlaqələri qırması, Amerikada heç bir tanış, dayağı olmayan yeniyetməni səfalətə düşür etməsi – absurd «məntiqin» ifadəsidir, amma Kafkaya görə, dünya elə absurd «məntiq» yaxud məntiqsizlik üzərində qurulub. Romandakı müəyyən personajların – məsələn, Baş aşbaz qadın və Terezanın müəyyən fəsillərdə peyda olub sonra süjetdə itməsinin səbəbi nədir? – Romanın bitməmiş olması, müəllifin səriştəsizliyi, yaxud bu personajlarla bağlı yazılmamış, amma yazılması nəzərdə tutulan epizodların baş tutmamış müəllif niyyəti kimi qalması, həyata keçməməsi? Ya bəlkə də öz-özlüyündə yaxşı düşünülmüş ədəbi priyom: Həyatda olduğu kimi müəyyən adamlar hansısa bir insanın taleyinə daxil olur, hətta orda müəyyən yer tutur, sonra birdən-birə bir gün yoxa çıxır, yaxud uzaqlaşib itirlər.

Bəzən düşünürəm: Nədən XX əsrin zamana damğasını basmış bir neçə mühüm sənət əsəri, məsələn, ədəbiyyatda Kafkanın «İstintaq» romanı, rəssamlıqda Pablo Pikassonun «Hernika» tablosu belə qeyri-adi obrazlarla yaradılmışlar? Pikasso kiçik bir ispan kəndinin almanlar tərəfindən barbarcasına bombardmanıyla yerlə-yeksan edilməsini nədən realist obrazlarla təsvir etməyib?

Hernika kəndi 1936-cı ildə total hava hücumları nəticəsində darmadağın, tarmar olan insan məskənlərinin ilklərindən idi. Sonra, İkinci dünya hərbində insanlıq Stalinqradın, Koventrinin, Drezdenin hava hücumları nəticəsində darmadağın edilib xarabazara çevrilməsinin şahidi oldu. Daha sonra Hiroşima, Naqasakinin atom müsibətini yaşadı. Hernika bu sırada miqyasca daha kiçik olsa da ilk dəhşətli örnək idi və onacan görünməmiş bu məhşər gününü obrazlarla ifadə etmək gerekdi. Pikasso da məhz bunu etmişdi. Onun bu tablosuna tamaşa edən alman zabitinin sualına rəssamın cavabı çox sərrastdır. Alman zabiti şəkli göstərərək: – Bunu siz yaratmışınız? – deyər soruşanda Pikasso: –Yox, bunu siz yaratmışınız, – cavabını verir.

Heç bir günahı olmayan milyonlarla insanın – yəhudilərin nasist Almaniyasında məhv edilməsini, Stalin rejiminin öz xalqına qəddarlığını sırf realist boyalarla əks etdirən dəyərli ədəbiyyat, sənət əsərləriylə bir sırada – bu dəhşətləri möcüzəvi fəhmlə çox öncədən duyan Kafkanın absurd vasitələrə əl atması da təbiidir.

Absurdun absurd üsullarla təqdim olunması yazıçının iki sonrakı romanında – «İstintaq» və «Qəsr»də bitgin bədii kəşf kimi püxtələşir.

«Qəsr»də aloqizm elə təbiət mənzərəsindən başlayır. Mübhəm və müdhiş Qəsr dağın başında (bu da bir rəmzdır) yerləşir, bu bir növ izah olunmaz şəhər «Olimpidir». Dağın ətəyindəki kənd həm bu qəsrin iradəsinə tabedir, həm də onunla qərribə münasibətdədir. Kənd əhli heç vaxt bu qəsrə gedə bilmir, iş üçün gedənlərə də orda gecələmək və gördüklərindən danışmaq qadağandır. Eyni zamanda, Qəsrdə çalışan ən yüksək rütbəli məmurlar ara-sıra kəndə enib burdakı miskin mehmanxanada otaq tutur, eşqbazlıqla məşğul olurlar. Qəsrin sahibi, böyüyü, hakimi kimdir? – Məlum deyil, bunu heç kəs bilmir. Hamı bilinməyən məchul bir qüvvəyə tabedir.

Uzaq yerdən Qəsrə işə dəvət olunan torpaqölçən K.-ni belə məlum olur ki, heç kəs dəvət etməyibmiş, amma o, nədənsə geri də qayıda bilmir, dolanmaqçün kənddə hər işi görməyə, hətta məktəb qarovulçusu olmağa hazırdır. Kənddə ən xırda bir səhv ya səhv saydıqları hərəkət üçün hər kəsi cəzalandıra bilirlər. Məsələn K. mehmanxanadakı yemək otağına girə bilər, amma dəhlizə çıxması yasaqdır. İzinsiz dəhlizə girdiyi üçün cəzalandırılır. Ən tipik və müəyyən dövrün sovet adamlarına yaxşı tanış olaylar Amelyanın ailəsiylə bağlıdır. Amelyanın atası, anası, bacısı və qardaşı kənddə damğalanmışlar. Səbəb? Yüksək Qəsr məmurlarından Klamm Ameliyaya yazdığı kobud ifadələrlə dolu məktubda qızı seksual görüşə çağırır. Amelya məktubu cırıb onu gətirən qasidin başına çırpır. Ailəni buna görə cəzalandırırlarmı? Əsla yox. Heç kəsi cəzalandırmırlar. Amma bütün kənd əhli bu ailədən üz döndərir, onlar barədə danışmaq belə istəmirlər. İndi dəbdə olan sözü işlətsək tam «iqnor». Xeyli tanış haldır deyilmi? 37-ci il məhbuslarının ailələrindən hamının üz öndərməsi yada düşürmü? Amelyanın

atası cürbəcür yerlərə üz tutaraq, – axı bizim günahımız nədir? – deyər soruşmaq istəyir. Rəsmi cavabsa belədir: Nədir ki, sizi heç kəs heç nədə günahlandırır.

Lakin bütün ailə üzvləri işdən çıxarılır, çörəyə möhtac qalırlar. Bu da tanış situasiyadır, deyilmi?

«Qəsr»də də, «İstintaq»da da müəllifin israrla yeritdiyi fikir budur ki, hüquqi cəmiyyətdə hər kəs hüquqsuzdur, onun başına səbəbsiz min oyuna açıla bilər, özü də nə günah işlətdiyi bilinmədən və əsas budur! – «günahkarın» özü də öz «günahını» bilmədən ən ağır cəzanı etirazsız qəbul etməyə hazırdır.

«İstintaq» romanının qəhrəmanı Üzef K. kimi hətta edam oluna bilər.

«Qəsr» də, «İstintaq» da Nizami əsərinin adını yada salsaq «sirrələr xəzinəsidir». İzah olunmaz sirrlər və bu sirrlərin müti qurbanlarına çevrilən insanlar.

«İstintaq» romanının qəhrəmanı Üzef K. «Qəsr»dəki torpaqölçənə nisbətən daha rəvan bir həyat sürür. Bankda mötəbər vəzifədədir. Gün-güzəranı pis keçmir. Amma günlərin bir günü yuxudan oyanıb görür ki, onu həbs etməyə gəlirlər. Nəyə görə, hansı suçu işlədib? Bəlli deyil. Məsələ ondadır ki, özünə də bəlli deyil, amma bunu təbii hal kimi qəbul edir. O, geyinənə qədər həbs etməyə gələnlərdən biri Üzef K.-nin səhər yeməyini yeyir. Tipik Kafka detalı.

Üzef K. həbs edilsə də azadlıqdadır. Bundan yararlanıb müxtəlif məhkəmə yerlərinə ayaq döyür. Qəribəliklər də bundan başlanır. Məlum olur ki, məhkəmə köhnə bir binanın çardağında yerləşir. Buranın kəsif, boğucu havasında Üzef K. az qala huşunu itirir. Məhkəmə işçiləri onu birtəhər açıq havaya çıxarırlar, Yozef özünə gəlir, məhkəmə məmurları isə təmiz havaya dözməyib təzədən iş yerlərinə qayıdırlar.

İnsan adiliklərin əsiridir. Bütün ətraf aləm sanki bitib-tükənməyən dar dəhlizlərdən, hara çıxıb hara endiyi məlum olmayan uzun-uzadı pilləkanlardan ibarətdir. Yozef K. məhkəmə məmurlarının şəkillərini çəkən rəssamla tanış olur, onun vasitəsilə işinin nə yerdə olduğunu öyrənmək istəyir. Rəssamın emalatxanası da çardaqdadır. Amma döşəməsində bir neçə dəlik var. Adamların ayaqları bu dəliyə düşəndə aşağı mərtəbədəki məhkəmə salonu tavanında görünür. Bu mənzərə Salvador Dali tablolarında yer ala bilərdi: adi, tanış detallardan yaranan qeyri-adi, fantastik mənzərə. Rəssamın emalatxanasının iki qapısı var. İkinci qapının qarşısında çarpayı qoyulub. Bu qapıdan gələnlər çarpayının üstünə çıxıb otağa girirlər. Çarpayını adlayıb qapıdan çıxanlar isə yenə də məhkəmə salonuna düşürlər. Belə təsəvvür yaranır ki, hər yan, eyzən məhkəmə salonudur.

Ağlasıqmaz məkanları təsvir etmək baxımından Kafka fantaziyası hüdudsuzdur. Bu fantaziyaları və eyni zamanda təlaşları gündəliklərində də əks olunub: «Yata bilmirəm, yatanda da yuxu yox, qarabasmalar görürəm».

Gündəlikdən başqa bir qeyd: «Qafamda necə də dəhşətli bir aləm yerləşir. Bu aləmdən necə xilas olmalı və necə etməli ki, onun özünü də azad etməli, amma parçalamamalı? Hər halda parçalamaq yüz kərə daha yaxşıdır, nəinki onu içində qoruyub saxlamaq».

Kafkanın bir çox əsərlərinin elə ilk cümləsi parodokslarla başlanır:

«Mən körpü idim, soyuq və möhkəm körpü, uçuşumun üstündən salınmışdım («Körpü» hekayəsi).

Burada körpü məcazi yox, hərfi mənədadır.

«Bizim yeni vəkili var. Onun zahiri görkəmində bir vaxtlar Aleksandr Makedonskinin döyüş atı olmasından əsər-ələmət qalmayıb» («Yeni vəkil» hekayəsi).

«Mənə kəndə getmək vacib deyil, ora bədənimi yollayaram».

Belə mətnləri sonsuza qədər xatırlamaq olar. Bəlkə elə bu sayaq mətnlərə görə Kafkanın ruhi xəstə sayanlar da var.

Əcəb ruhi xəstədir – Ceyms Coysla, Marsel Prustla XX yüzillikdə nəsrin yönünü dəyişmiş yazıçı.

Kafkanın keçən əsrin böyük klassikləriylə müqayisə etsək, tutalım, Marsel Prustla tutuşdursaq, daban-dabana fərqli şəxsiyyətlər və yazarlar olduqlarını görürük. Estet və meloman, kübar Paris məclislərinin daimi sakini, sonralar xəstəlik ucbatından qapalı otağında ötən ömrünü bir daha kağız üzərində yenidən yaşayan, «İtən vaxtın sorağında» epopeyasının müəllifi fransız M. Prust və əyalət şəhərinin talesiz və yalqız sakini, öz yazıçılığına belə şübhəylə yanaşan, «ədəbiyyat – mənim həyatımdır, – deyən və yazdıqlarını yandırmaq niyyətiylə dünyadan da getmək, yaddaşlardan da həmişəlik silinmək istəyən Frans Kafka. Amma qərribə cəhət odur ki, həyatları, taleləri, üslubları etibarıyla bu qədər fərqlənən iki yazıçı ədəbi yaradıcılığa çox oxşar münasibət bəsləyiblər. Marsel Prust yazırdı: Mənim qəhrəmanlarım heç vaxt pəncərəyə yanaşmırlar», yəni o, heç bir vaxt personajlarının fiziki hərəkətlərini, davranışlarını təsvir etmir, yalnız onların daxili aləminin dərinliklərinə dalır.

Kafka isə belə yazırdı: Evdən çıxmağa ehtiyac yoxdur, yazı masasının arxasında qal və dinlə. Heç dinləmə də, gözlə. Heç gözləmə də, hərəkətsiz və tənha qal. Dünya özü özünü sənin gözlərin qarşısında ifşa edəcək. Ayrı cür davrana bilməz».

İki böyük yazıçının ədəbi yaradıcılıq anlayışları sovet ədəbi siyasətinin yazıçılar qarşısına qoyduğu tələblərdən: – Həyatı öyrənin, həyatın içinə gedin – çağırışlarından nə qədər uzaqdır. Təbiidir ki, SOSrealizm metodunun banisi, əslində özü də böyük və bədbəxt yazıçı olan Maksim Qorki Marsel Prustu qəbul etmirdi. Güman ki, Kafkadan xəbəri olmayıb, şübhəsiz, onu da bəyənməzdi. Kafkanın sovet oxucusundan uzun illər boyu gizlədənlər də elə SOSrealistlər deyilmiydilər?

Əsl ədəbiyyat heç bir dar çərçivəyə sığmır. Ədəbiyyat müxtəlifliyiylə, gözlənilməzliyiylə yaşarındır, oxucunu ən müxtəlif üsullarla cəzb etməsiylə maraqlıdır.

Və həqiqi ədəbiyyat bütün serial əyləncələrinə, internet cadularına rəğmən həmişə yaşayacaq. Bu həmişəyaşar ədəbiyyatda bədbəxt bir ömür sürmüş, ölümündən sonra ən geniş oxunmaq və dəyərləndirilmək xoşbəxtliyinə nail olmuş Frans Kafkanın öz müstəsna yeri var.

Avqust 2023

♦ P o e z i y a

Vasif ZÖHRABOĞLU

PAPİROS...

Bu ömrü sümürüb papiros kimi,
Sonuncu tüstüsün çəkib atmışam.
Gözümü yollardan yığmışam daha,
Saati divardan söküb atmışam.

Sən Allah, uzaq dur, yadıma düşmə,
Sən olan heç yerə darıxmıram ta.
Papiros-papiros səni düşünüb,
Pəncərə-pəncərə darıxmıram ta.

Ürəyim deyirdim, ürəyimə bax,
Nə yaxşı, daş olub sinəmdən düşüb.
İndi külqabım da ağ günə çıxıb,
İndi əllərim də çənəmdən düşüb.

Nə olsun bir azca çətin olurmuş
Özündən-özünə qayıda bilmək.
İlahi, nə gözəl şirin əzabmış,
Ən gözəl qadını unuda bilmək.

Nəyimə gərəkdir əyni qalınmı,
Ürəyin indi kim istiləndirir.
Hardasa bir oğlan bir qadın ömrün
Papiros-papiros tüstüləndirir...

NATAMAM TƏKLİK...

Mən səni sevəndə qanım qaraydı,
Mən səni sevəndə kefim yoxuydu.
Qoşa pəncərəsi küçəyə baxan
Balaca bir daxmam, evim yoxuydu.

Əcəb darıxırdım, nə darıxırdım,
Darıxa bilməzdi bir adam belə.
Bir adam yoxuydu belə darıxsın,
Bir adam var idi natamam belə.

Körpəydi əllərim, hələ o vaxtı,
Barmağım dizində iməkləyirdi.
Sinəmdə gül şəkli çəkirdim onda,
Bir qadın saçları çiçəkləyirdi.

Mən sənə yaxındım, yaxın deyildim,
Uzaq olmağım da yadıma gəlmir.
Mən axı bu boyda doğulmamışdım,
Uşaq olmağım da yadıma gəlmir.

Mən səni görmürdüm, səni görürdüm,
Yoxuydun, varıydın bəlkə bilmirdim.
Sənin doğulduğun, yaşadığın bir
Şəhər tanımırdım, ölkə bilmirdim.

Bir gün yuxudaydım, şirin yuxuda,
Əllərin üşüyür cibində gördüm,
Gördüm ki, gəlmişən yuxudan durub,
Dizini dizimin dibində gördüm.

Bir onu bilirdim, sevirəm səni,
Bilmirdim, heç nəçə yaşım var idi.

Səninçün ölməyə bir ölüm payım,
Yolunda qoymağa başım var idi.

Yadıma düşdü ki, mən onda bildim,
Bildim ki, nə vaxtsa qayıdacaqsan...
Bildim ki, nə vaxtsa, hardasa, bir gün,
Bildim ki, nəyisə unudacaqsan...

Mən səni sevəndə qanım qaraydı,
Mən səni sevəndə kefim yoxuydu.
Qoşa pəncərəsi küçəyə baxan,
Balaca bir daxmam, evim yoxuydu.

TÜSTÜ

Görünməzdir gördüyümüz bəlkə də,
Gördüyümüz qəlibidir, büstüdür.
Ömrümüzə külgəbıdır qəbirlər,
Ömür də bir papirosluq tüstüdür...

Sıxılıriq barmaqlar arasında,
Sirkələyib külümüzü tökürlər.
Hamımızı bu dünyaya gələndən,
Bu dünyadan gedənəcən çəkirlər.

Çəkilirik anamızın bətninə,
Qayıdırıq, yığılıriq təzədən.
Bu dünyada tüstü-tüstü ölürük,
Bulud-bulud doğuluruq təzədən.

Yer üzünə təzə tale, bəxt kimi
Dua olub, qarğış olub qayıdır.
Göy üzünə uçub gedən tüstümüz
Göy üzündən yağış olub qayıdır.

Bu yağışdan qorunmaqçün adamlar
Gizlənməyə yer axtarır özünə.
Bəlkə kimsə tüstümüzdə boğulur,
Kirpiyindən çətir tutur gözüne.

Hamımız da bir tüstüyük eləcə,
 Pıçıldayar ölüm dodağı altda.
 Papirosun kötüyütək başımız
 Əzilir zamanın ayağı altda...

Görünməzdir gördüyümüz bəlkə də,
 Gördüyümüz qəlibidir, büstüdür.
 Ömrümüzə külqabıdır qəbirlər,
 Ömür də bir papirosluq tüstüdür...

MÜHARİBƏ ƏTİRLİ ÇÖRƏK...

Biz sevməyi çörək növbələrində öyrəndik,
 Müharibə ətirli çörəklərdə tanıdıq ölümü...
 Bir gülləylə beş adamı öldürən insanlar
 Bir çörəklə beş adamı doydura bilmədilər...

Biz cırıq çəkmələrdə öyrəndik yeriməyi,
 Yeridiyimiz bütün yolların daşı
 Çəkməmizin söküldüyü yerdən
 nişan alırdı ayağımızı.
 Bizə yıxılmağı öyrətməmişdilər...

Bəxtini butulka qapaqlarında
 gəzən sadələvh uşaqlar idik,
 "Bəxtinizi bir daha sınayın"larda
 inanmağa başladıq Tanrıya.
 Bəxtinə "xoşbəxtlik" düşən dostum,
 hələ də butulka sexində işləyir.
 Mən hələ də sınayıram.
 Ümid - sabah bizi idarə edəcək Tanrıdır...

Bir də ayıldığ ki, böyük adamlarıq,
 Nə çörək növbələri var, nə butulkada
 bəxt gəzən uşaqlığımız, nə də cırıq çəkməmiz.
 Bir də ayıldığ ki, uşaqlarımızı
 sevib qovuşa bilməyəcəyimiz qadınlar doğub,
 Həyatımızı yaratdığımız qəhrəmanlar yaşayıb.

Heç kəs öz gerçəkləri qədər cəsarətli deyilmiş.
Biz hələ də müharibə ətirli
çörək yeyən sadələvh uşaqlarıq...

YUXU...

Sual var ki, vahimədir, qorxudur,
Bü dünyaya axı niyə gəlmisən?
Ömür nədir, bir nəfəslik yuxudur,
Oyanırsan, görürsən ki, ölmüsən.

Fikir-fikir göy üzünə uçmaqmış,
Düşüncənin dərin olan tərəfi.
Öz bəxtindən gizlənməkməmiş,
qaçmaqmış,
Yuxuların şirin olan tərəfi.

Yuxudurmu Tanrımızın özü də, –
Göy üzünə Yeri çəkə biləydik.
Saat kimi yaradardı bizi də,
Darıxanda geri çəkə biləydik.

Yuxu yozduq, dilə tutduq suyu da,
Arzuları bənd-bənd hörə bilirik.
Gözəl tanrım, nə yaxşı ki, yuxuda,
Nə yaxşı ki, yuxu görə bilirik.

“Niyə”lərin, “axı”ların içində
Yenə sabah oyanırıq, gün çıxır.
Milyon-milyon yuxuların içində
Təkcə ölüm yuxumuzdan çin çıxır...

TUTSAM ƏLLƏRİNDƏN BU GÖZƏL QIZIN...

Tutsam əllərindən bu gözəl qızın,
Öpüb saçlarından başına dönsəm.
Gülsə, üzündəki gülüşü olsam,
Ağlasa, gözünün yaşına dönsəm.

Bir sevib oxşasam qız əllərini,
Sərsəm bu dünyanı ayaqlarına.
Payızda tökdüyü xəzəllərini
Yenidən qaytarsam budaqlarına.

Görən inanarmı bu qız da mənə,
Yolum qapısına elçi gələrmə?
Üzüyə çevirsəm məhəbbətimi,
Nişan barmağına ölçü gələrmə?

Sevərdim, Adəmdən Həvvaya qədər,
Sevərdim, bu göyə, suya, torpağa,
Sevərdim, aldığım havaya qədər.
Sevərdim, yolumu yoluna salan,
Sevərdim, göydəki Allaha qədər.

Gizlənsəm dünyanın bir üzündə mən,
Gizlənqaç oynunda məni itirsə,
Bu qızı gəzərdim yer üzündə mən,
Bu qızı tapardım gözü bağlı da.
Çiyində əyləşən uzun saçları
Hörməklə bitməzdi Çin Səddi kimi,
Öpüşlə yarardım bu boş sükutu,
Dilə gətirərdim bu daş sükutu...

Dərərdim öpüşü dodaqlarından,
Öpərdim dünyanı yaratmaq üçün.
Öpüşü dilimdə zəhər dadardı
Cənnətin ən haram meyvəsi kimi.
Axardı göz yaşı yanaqlarından,
Axardı şeytanın tövbəsi kimi...

Bağışla, gəlişim axşama çəkdi,
Bir azca yubandım, yolum uzaqdı.
Mən sənə şeytandan qaçıb gəlmişəm,
Əllərim Tanrıya qayıdacaqdı.
Möhkəm tut əlimdən, məni itirmə...

GÜL İNDİ

Özün öz yoluna baxıb gül indi,
Hansı yol bitmədi, haçalanmadı.
Mənim daş inamım iki bölündü,
Sənin daş inadın parçalanmadı.

Küsmədim könlümün qəm yeməsindən,
Dərd deyil gözümlün yuxusuzluğu.
Bu qərib sükutun vahiməsində
Qorxuyla yenmişəm qorxusuzluğu.

Bu da quş ömrüdür payızda qovur,
Üşüdür bir qərib yuvada bizi.
Bizi bu dünyaya bir qadın doğur,
Yüz qadın öldürür dünyada bizi.

Neynəsəm mənimki ola bilməyən,
Tuş gəlib bu yetim məhəbbətimə.
Bir qadın könlünü ala bilməyən,
Gülmüşəm şairlik məharətimə...

Özün öz yoluna baxıb gül indi,
Hansı yol bitmədi, haçalanmadı.
Mənim daş inamım iki bölündü,
Sənin daş inadın parçalanmadı.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

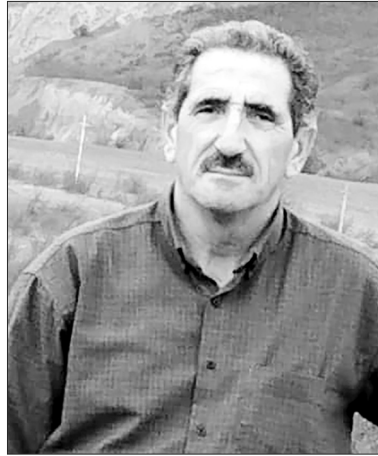
Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

Qəzənfər MƏSİMOĞLU

ZƏFƏRİN MÜBARƏK, VƏTƏN!

Bu gün qələbə günündü,
Afərin, mübarək, Vətən!
Üçrəngli bayraq yelləyən
Əsgərin mübarək, Vətən!

Ələn, ürəklərə ələn,
Qəlbimin ətrinə bələn.
Otuz ildən sonra gələn
Zəfərin mübarək, Vətən!

Kürək-kürək, çiyin-çiyin
Yatmış bəxtin oldu yeyin.
Düşməninə göstərdiyin
Təpərin mübarək, Vətən!

Çalındı vüsalın toyu,
Şahım şah babamın soyu.
O düzülən sərhəd boyu
Sipərin mübarək, Vətən!

Qəzənfər qurban yoluna,
Müqəddəs Quran yoluna.
Çıxıbsan Turan yoluna,
Səfərin mübarək, Vətən!

BƏXTƏVƏR

Qoşa Qu quşlarına...

Məhəbbət nişanı, sevgi rəmzidi,
Qulardı dünyada qoşa bəxtəvər.
Ana təbiətin möcüzəsidi,
Gör necə gəlirlər xoşa, bəxtəvər.

Tanrıdan güc alan sirr ürəyi var,
Ocaq ürəyi var, pir ürəyi var.
San ki, ikisinin bir ürəyi var,
Söykəyib döşünü döşə, bəxtəvər.

Eşq günahın ola, pak olmayasan,
Həsrətin bağında lək olmayasan,
Əvvəldən axıra tək olmayasan,
Ömrünü vurasan başa, bəxtəvər.

Beləcə canını cana hörəsən,
Bənzəri olmayan vüsal görəsən,
Hər səhər yenidən könül verəsən,
Öləndə yazalar daşa -BƏXTƏVƏR...

GÜNƏŞİM

Sən mənim ömrümə nur saçanımsan,
Gözlərim önündə batma, Günəşim.
Məhəbbət fəslimsən, gül açanımsan,
Sevgimə qürubu qatma, Günəşim.

Eşqinəm, andınam, sədaqətinəm,
Bir az küsəyənəm, bir az çətinəm.
Doğmanam- alovun, hərarətinəm,
Ögeylər qoynuna atma, Günəşim.

Ümidim sərhədsiz, səbirimsə dar,
Çıx ki, pozulmasın verdiyin ilqar.
Durub yollarını gözləyənin var,
Qəflət yuxusunda yatma, Günəşim.

Canım otağındı, öyündü belə,
 Ruhuma bələnən göyündü belə.
 Desələr: -Qəzənfər nəyindi belə?
 Düyüb qaşlarını çatma, Günəşim.

VƏTƏN

Haçandı ki, həsrətini çəkirdim,
 Göynəyini ürəyimə bükürdüm.
 Gözlərimə nə vaxtdı qəm əkirdim,
 "Nə vaxt"ına, "haçan"ına qurbanam,
 Vətən!

Axıb gəlib birləşirlər Arazda,
 Qucaq açır balasitək Araz da.
 Mən ölərdim belə qalsa bir az da,
 Həkərinə, Xaçınınə qurbanam,
 Vətən!

Hey deyirdik Şuşamıza ağılar,
 Yallı gedib oynayırdı dığalar.
 Dağıtmışdı Kəlbəcəri yağılar,
 Qubadlına, Laçınınə qurbanam,
 Vətən!

Hələ düşmən əlindədi Göyçəmiz,
 Açılmayıb Təbriz, Dərbənd düyçəmiz.
 Hələ deyil Borçalıda göy təmiz,
 Kilidinə, açarına qurbanam,
 Vətən!

Şah babamız birləşdirib qurandı,
 Düşməninə DƏMİR YUMRUQ vurandı.
 Məsləkimiz, amalımız Turandı,
 Sevincinə, xoş anına qurbanam,
 Vətən!

GƏLMİŞƏM

Zəngilanda olarkən...

Adın mənə ən müqəddəs din olub,
 Həsrətindən sızladığım gün olub,

O gördüyüm yuxularım çin olub,
Lazımınam, gərəyinəm, gəlmişəm,
Vətən, sənin köməyinə gəlmişəm!

Gecə keçib, dan sökülür, sabahdı,
İgidlərin, ərənlərin oyaqdı,
Əsir düşüb göynəyirdin nə vaxtdı,
Balan kimi göynəyinə gəlmişəm,
Vətən, sənin köməyinə gəlmişəm!

Həvəs ilə yaradırıq, qururuq,
Birləşmişik, bir yumruqda vururuq.
Oğlun, qızın -qulluğunda dururuq,
Xoş arzuna, diləyinə gəlmişəm,
Vətən, sənin köməyinə gəlmişəm!

Nə gözəldi yurdun azad zamanı,
Çəkilibdi dağlarının dumanı.
Zəngilanda tikdik hava limanı,
Sevinirəm əməyimə, gəlmişəm,
Vətən, sənin köməyinə gəlmişəm!

Kəlbəcərəm, Xankəndiyəm, Şuşayam,
Sevincimi ürəyimə qurşayam.
Şəffaf rəngli uzaq görən şüşəyəm,
Al, məni tax eynəyinə, gəlmişəm,
Vətən, sənin köməyinə gəlmişəm!

SƏNİ GÖZLƏYİRƏM

Yayın istiləri qaralır daha,
Ağaclar birbə-bir saralır daha,
Qəlbimdə həsrətin yer alır daha,
Səni gözləyirəm, payız, hardasan?

Qoynunda doğuldum bu dünyaya mən,
Bəzən taleyimi sardı duman, çən.
Artır gündən-günə saçlarımda dən,
Səni gözləyirəm, payız, hardasan?

Ömrümdən, günümdən silə bilmədim,
Bu necə istəkdi, bilə bilmədim,
Özüm öz başıma gülə bilmədim,
Səni gözləyirəm, payız, hardasan?

Gah dara çəkmişəm yarpaqlarından,
Gah qızıl yaratdım xəzan sarından.
Dadmaq istəyirəm şirin barından,
Səni gözləyirəm, payız, hardasan?

Şuxluğum sozalıb, kövrəlibdi can,
Qüruba aparır hər açılan dan.
Yaşın altmışını asıb yaxamdan,
Səni gözləyirəm, payız, hardasan?

PAYIZI ASMIŞAM YARPAQLARINDAN

Duyğum gərilibdi, hissim tarımdı,
Sinəmdə çəkdiyim ahu- zarımdı,
Bir fəsil qocaldım, günahkarımdı,
Payızı asmışam yarpaqlarından.

Əl atıb barımı vədəsiz dərər,
Xəzan yorğanını üstümə sərər,
Qorxuram sevgimə sarılıq verər,
Payızı asmışam yarpaqlarından.

Soldurdu ömrümün göyçəklərini,
Baxçamın açdığı çiçəklərini.
Qoyub tərəziyə etdiklərini,
Payızı asmışam yarpaqlarından..

◆ Y a d d a ş

Fuad VƏLİYEV

Gündəlikdən sətirlər *

Gəncliyimizdə oxuduğumuz kitablar bizim əski dostlarımızdır. İllər sonra qocalığın astanasında yenidən dönüb həmin kitabları varaqladıqda, biz unudulmuş dostlarımızı yenidən ziyarət etməklə ilk görüşümüzdə yaşadığımız hissləri bir daha duymaq istəyirik. Lakin bu hər zaman alınmır. Yaşadığımız ömür bizi xeyli dəyişdirir və olur ki, bu köhnə dostluq duyğularını yenidən yaşaya bilmirik. Bir zaman cizgilənmiş dəyərlər bizə bəzən sadələvh, bəzən də yad gəlir. Lakin elə kitablar var ki, onlarla dostluğumuz zaman etibarilə tərəvətini qoruyub saxlayır.

Günlərin birində, köhnə kitablarımı təftiş edərkən, əlimə saralmış, bir neçə varaqı qopmuş nazik bir kitabça keçdi. Jül Renar, Gündəlik, Gənclik nəşriyyatı, 1974-cü il... Köhnə dostum, xoş gördük! Bir zamanlar çox bəyənmişdim səni... Xeyli cizgiləmişdim sətirlərini... Sən dəyişməmişən, bəs mən necə? Yenə o fikirlərin altından xətt çəkəməmi? Məsələn, "Avgi tövləsini diş fırçası ilə təmizləməyə cəhd etmək", "İstedad pul kimi şeydir, onun barəsində danışmaqdan ötrü ona malik olmaq lazım deyil", "Dost var, əsil dost yoxdur", "Tənqidçi kimdir? Yazıçının xətrinə dəyən oxucu", "Həqiqətin hamısını demək lazım deyil, yalnız həqiqəti demək vacibdir", "Qanadları kəsildə quş ağır hiss etmir, lakin bundan sonra o, uça bilmir", "Məndən uzaq gəzin ki, sizə hörmət eləyə bilim", "Hər an sönürəm, sonra yenidən alovlanıram. Qəlbimdə bir yığın yanmış kibrit çöpü var", "Təməşə zamanı bir qadın yatmışdı, deməli, dünyada hələ də vicdanlı qadınlar var" və i.ə.

Bir zaman cizgilədiyim bu sətirlər bir daha maraqlı göründü mənə və əlavə olaraq, zaman keçdikdən sonra aydın olan başqa fikirləri də qeyd etdim. Demək ki, dostluğumuz davam edir. Jül Renar, sən məni həvəsləndirdin. Mən də gündəliyəmə göz gəzdirib, maraqlı ola biləcək fikirləri qeyd etmək sevdasına düşdüm.

Beləliklə, GÜNDƏLİKDƏN SƏTİRLƏR...

* – əvvəli jurnalımızın 9-cu sayında

✓ Nostaljiyə qapılıb, keçmişə qayıtmağın mənası yoxdur – orda sən, əfsus, heç kəs gözləmir...

✓ Poeziya qalıb bir kənarda, onunla məşğul olan yoxdur – hamı şeir yazır!...

✓ Bir nəfər məndən soruşdu: Entropiya nədir? Dedim: – Entropiya nizamsızlıq ölçüsüdür. – Başa düşdüm, – dedi. – Entropiyam artıb, gedim bir az azaldım...

✓ Mən də, Edison kimi, bütün başqa, sonsuz sayda dəlillər olmasaydı belə, asfaltı yarıb çıxan ota baxıb, Allahın qüdrəti qarşısında heyranlıqla və acizənə baş əyərdim.

✓ Dildən fərqli olaraq, gözlər yalan danışa bilmir...

✓ *Özünüinkar*. Kəpənək tırtıla baxıb dedi: – İlahi, nə iyrəncdir!...

✓ Bəşər elmi mütləq deyil, nisbidir, mahiyyəti deyil, mahiyyətin təzahürlərini açıqlayır.

Mahiyyət O-na məxsusdur!

✓ *İnvariantlıq*. Şirin sulu çaylar milyon illərdir dənizə axır – dənizsə şordur ki, şor...

✓ Yarımçıq həqiqət bəzən yalandan da betəndir.

✓ Bir nəfərə dedim: – Bilirsən, indi biz Yerlə birlikdə Günəş ətrafında saniyədə 30 km orta sürətlə gedirik. – Dedi: – Hanı bəs, heç tərpənmirik! *Əslində, müəyyən mənada, haqlı idi...*

✓ Çox gözəldiniz, xanım, kaş ki danışmayaydınız...

✓ Bir qədər yavaş danışın, dostum, mən sizin fikirlərinizi eşitmirəm!

✓ *Əcdad məsələsi*. Mən ateistlərlə mübahisə etmirəm. Onlar deyəndə ki, insan meymundan əmələ gəlib, deyirəm: – Hər kəs öz əcdadını yaxşı tanıyır...

✓ *Sinerji*. Sinerji halında hər hansı mürəkkəb faktor (fiziki, bioloji, ictimai və s.) onu təşkil edən hissələrin cəmindən çox olur. Sinerji halında $2+2=4$ -dən daha çoxdur. Sinerji halında qeyri-xətti güclənmə, yüksəliş var. Sinerji olan yerdə yaradıcılıq var. Sinerji varsa, toplum sağlam cəmiyyətə çevrilir. Böyük ehtiraslar, sevgi-məhəbbət sinergetik fenomenlərdir.

Leyli-Məcnun, Romeo-Cülyetta əhvalatları, əslində, sinerji olaylarıdır...

✓ Gərək bir rəndə alam, ətrafda o qədər rəndələnməli adam var ki...

✓ *Biznes aləmindən*: Filankəs vicdanını satıb – varlanıb...

✓ *Səmimi dost...* Qazandığım uğur haqda dostuma danışdım. Təbrik etdi, gözlərini gözlərimdən yayındıraraq, bir az da qızararaq...

✓ *Piqmalion sindromu*: Yaratmaq və Yaratdığına aşiq olmaq!

✓ Peyğəmbər (s): *“Elm bir nöqtədir, onu cahillər çoxaltmışlar”*. Yalnız 14 əsr sonra bu möhtəşəm kəlamın əsl elmi mənası anlaşıldı. *“Təbiətin öyrənilməsində hər bir addım həqiqətə yalnız bir yaxınlaşmadır. Bizim məhdud şüurumuz rahatlıq üçün dünyanı fizikaya, biologiyaya, geologiyaya, as-*

tronomiyaya, psixologiyaya və i.a. bölür, lakin təbiət, əslində, hər hansı bölgü tanımır". Riçard Feynman, kvant fizikasının yaradıcılarından biri, Nobel mükafatı laureatı.

✓ İnsanlardan, xüsusilə dostlardan, onların sənə verə biləcəkləri qədər yox, onların sənə vermək istədikləri qədər ummaq lazımdır.

✓ *Absurd*: Xəstə toplumda tam sağlam adam...

✓ *Ən böyük nadanlıq* – allahsızlıq.

✓ *Riyakarlıq*: Söylədiklərimizlə düşündüklərimizin fərqi...

✓ *Düstur*: Müdriklik = Əql + Bəsirət – Təkəbbür

✓ "Əsl milli nə varsa, eyni zamanda, beynəlmiləldir".

Engels olanda nə olar, düz deyib...

✓ *Deterministik dünya*. Bu dünyada təsadüf deyilən bir şey yoxdur.

Təsadüf dərk olunmamış zərurətdir...

✓ Günlərin birində bir Yalan doğuldu...

Elliklə yığışib adını Həqiqət qoydular...

✓ Hətta mənasız keçmiş ömrün sonunda belə mənalı bir ölüm var.

✓ Allaha qul olan kəs bəndəyə qul olamaz!

✓ Həyatın nə olduğunu bilsəydik, ölümün də nə olduğunu bilərdik.

✓ Həyatda problemləri iki yerə bölmək lazımdır: səndən asılı olanlar və səndən asılı olmayanlar.

İkincilər barədə düşünüb, dostum, özünü yorma...

✓ *Təhlükəli subyekt* – vicdanı çat vermiş adam...

✓ İnsanların böyük bir qismi bu dünyaya təmiz gəlib, çirkli gedir.

✓ *Hələ gec deyil...* Tövbə qapısı açıqdır, lakin arxayın olma, o qapı hər an üzünə qapana bilər...

✓ *Zaman və zamanə*. Yalnız zaman keçdikdən sonra zamanəni aşkar görmək olar...

✓ Biliyimiz artdıqca biliksizliyimiz daha çox artır, başqa sözlə, elmimiz artdıqca biz özümüzü daha çox cahil hiss edirik. "*Biz heç zaman unutmamalıyıq ki, idrak prosesində bizim hər bir nailiyyətimiz daha böyük problemlər yaradır, nəinki həll edir*".

Lui de Broyl (*Louis de Broglie*), Nobel mükafatı laureatı, kvant fizikasının yaradıcılarından biri.

✓ *Mənəvi fiasko* – çox qiymətli mənəvi yük kimi ömür boyu daşdığın həyat prinsipinin puç olmasının sonda dərk edilməsi...

Nəriman Nərimanov, Nazim Hikmət – romantik kommunistlərin nümunəsi...

✓ Cəmiyyətlərin, tarixən, xəstəlik simptomu:

"*Alilər xaki-məzəllətdə, dənilər mötəbər*" (M.P.Vaqif).

✓ *Ağılsızlıq*. Edvard Yunq deyir ki, kosmik möhtəşəmliyi görüb, Allaha inanmayan astronom ağılsızdır. Herşel isə daha konkret deyir:

"Allaha inanmayan astronom dəlidir".

- ✓ *Ədalətli cəmiyyətin imperativi*: “Kim ki öz hüququndan istifadə edir, o, heç kəsin hüququnu pozmur” – Roma hüququnun prinsipi.
- ✓ *Qanunauyğunluq*: Təcrübədə bir dəfə alınmış nəticə bir daha alınmaya da bilər. Ancaq iki dəfə alınmış nəticə, böyük ehtimalla, üçüncü dəfə də alınacaq.
- ✓ *Ölməzlik*. Anna Axmatova haqlıdır: “Allahın nəzərində ölmüş adam yoxdur”.
- ✓ Bəzi insanların qüruru onların pullarının miqdarı ilə düz mütənasibdir. *Çox olanda çox, az olanda az, olmayanda da – sıfır!*
- ✓ *Elan*: Filankəs vicdanını itirib. Tapanlardan xahiş olunur...
- ✓ Bəzi insanların vicdanı gündüzlər yatıb, gecələr yuxusuz qalır.
- ✓ *Yaxşılıq da bir yüküdür...* Yaxşılıq etdiyini adamı həddindən artıq yükləmə! Birdən çəkə bilməz, gücə düşər... Əgər sən nankor adama çox böyük yaxşılıq etmişənsə, ehtiyatlı ol, o sənə sonradan düşmən də kəsilə bilər.
- ✓ Romen Rollanın “Jan Kristof”unda çox sarsıdıcı bir fikirlə rastlaşdım: “...öz xoşbəxtlikləri üçün başqasına borclu olduqlarını dərk etmək insanlar üçün dözülməz bir əzabdır. Onlar heç vaxt bu təhqiramiz hədiyyəni onlara bəxş edən kəsi bağışlamırlar”.
- ✓ Fərdin hakimiyyəti diktatura, kütlənin hakimiyyəti anarxiya, xalqın hakimiyyəti isə demokratiya adlanır. Demokratiya elə bir çaydır ki, sahilinə çıxmaq olmur – bir sahildə diktatura, o biri sahildə isə anarxiya əjdahaları durur.
- ✓ *Pərdəarxası yalan*. Həyatda mütləq həqiqət yoxdur. Hər həqiqətin içində, kiçik də olsa, bir yalan var. Bəzənsə həqiqət pərdəsi arxasında müdhiş bir Yalan gizlənir...
- ✓ Real həyatda düz yol mövcud deyil, bütün yollar əyridir...
- ✓ Dünyada nə qədər insan varsa, bir o qədər də bu dünyaya baxış var.
- ✓ Mütləq səmimi insan yoxdur, sadəcə, səmimi görünmək istəyən insan var...
- ✓ *Dost bir olar, ya iki...* Dedilər ki, filankəsin yaman çox dostu var. Düşündüm ki, bu zavallının heç dostu yoxmuş...
- ✓ *Kütlə psixologiyası*: Kütlə qadına bənzər – o, daha çox emosiyalarla idarə olunur və şirin vədlərlə onu aldadanları sevir...
- ✓ Dahilər, bir də axmaqlar, istənilən mövzu haqqında hazırlıqsız mülahizə yürüdə bilirlər.
- ✓ Elm Allahın varlığını isbat etmir, onun varlığını göstərir. Allahın varlığını isbat etmək allahsızlıqdır. Siseron demişkən – “*Həqiqəti isbat etməyə qalxmaq, onu inkar etmək deməkdir*”.
- ✓ Həyat adlı maskaradda Şər çox zaman Xeyir maskası taxır.
- ✓ Möhtəşəm elmi kəşflərə rəğmə, biz bu dünya haqqında, əslində, çox az şey bilirik. Hamlet demişkən, “*Bu dünyada, dostum Horasio, çox*

şeylər var ki, müdriklərin heç yuxusuna da gəlməyib". İbn-Sina: Mən elmimlə tükü də yardım, ancaq bu dünyanı bir tük qədər anlamadım...

✓ *Absurd ifadə: "Çox vicdanlı adam".* Vicdan bölünməz substansiyadır, azı-çoxu olmaz. *O ya var, ya da yoxdur.*

✓ Çılpaq həqiqətlər çox zaman utandırıcı olduğundan, onları əvvəlcə geyindirib, bəzəyib, "abıra salırlar".

✓ Əsl dostluqda hesab dəftəri yazılmaz!

✓ Gözü bağlı Femida, yetər artıq, gözlərindən sarıqı aç, tarix boyu tərəzın heç taraz olmadı...

✓ İnsan həyatı detektiv romana bənzər. Onu ikinci dəfə oxumaq – yaşamaq maraqsız olardı...

✓ *Yarımçıq adam:* Peşəkarlığı olmayan istedad və istedadı olmayan peşəkar.

✓ *"Vae vietes!" (lat.).* Tərcüməsi – vay məğlubların halına! "Vae" və "Vay"-ın oxşarlığı heç təsadüfə oxşamır. Latın ümmətinin aqibətişə məlumdur...

✓ Sibir, Tayşet, QULAQ, Yujlaq. 40 minlik məzarlıqda Cavid əfəndinin məzar №-si 59... Bu dünyada elə cəmi 59 il də ömür sürdü... *Bütün başqa günahları bir yana, tək bir Cavidə görə Stalini bağışlamıram.*

✓ Əgər dostun dilə gəlib səndən yardım istəyirsə, deməli, sən artıq gecikmisən...

✓ *Müdriklik:* qəzəb halında təmkinli olmaq...

✓ *Tarixin məxfi müəllifləri.* Publiliy Sirə görə, ağıllı qadın ərinə tabe olmaqla onu idarə edir. Dünyanı kişilər idarə edir, kişilər isə çox zaman qadınlar... ...Ukraynalı ortodoks keşişin qızı Roksalana, sultan Süleymanın sevimli zövcəsi olaraq, qüdrətli Osmanlı imperiyasının süqutunun başlanmasına səbəb oldu.

Səlib ordularının bacarmadığını tək bir qadın bacardı...

✓ Ürəyində öz-özünə danışanda ehtiyatlı ol – həmsöhbətin səni al-dada da bilər...

✓ *Siam ekizləri:* Bu fani dünyada cəkdiyimiz Səfa və Cəfa...

✓ *Yaşam fəlsəfəsi.* Yaranmaq və Yaratmaq + Yaşamaq və Yaşatmaq + Öyrənmək və Öyrətmək + Sevmək və Sevilmək.

✓ *Məsləhət.* Sakın, nadan adamla zarafatlaşma, dostum! – sonda təhqir olunarsan.

✓ Diogen Layertskiydən nəql edirləq ki, Aristotelin hüsurunda boşboğazlıq edən bir nəfər ondan soruşur: – Mən sizi yormadım? – Yox, – Aristotel deyir. – *Danış, mən qulaq asmıram.*

✓ Dünyanın bütün nöqtələrindən o dünyaya gedən yol eynidir. Bunu Anaxaqor deyib. Hələ 2500 il bundan əvvəl...

✓ Yuxu, ömür boyu, hər gecə keçdiyimiz ölüm məşğələləridir.

✓ Bəzən susmaq danışmaqdan daha mənalıdır. Bəzənsə susmaq müdhiş bir haykırışdır...

Dostum, yeri gələndə, susmaq şansını əldən vermə!

✓ *Ehtiyac.* Əzizlərim, nə olar, lütfən, mənə də bir sevinc payı verin. Ehtiyacım var...

✓ *Arzuolunmaz azadlıq.* Ruhən qul olan bir kəsə azadlıq xoşbəxtlik gətirməz...

✓ *Metamorfoza.* Dostum, dünən mən səni daha çox tanıyırdım, nəinki bu gün...

✓ *Ateistik inanc.* Əslində, ateistlər də, müəyyən mənada, Allaha inanırlar. Sadəcə, onlar Allaha Təbiət adı qoymuşlar (Təbiətin qanunları, Təbiətin möcüzələri, Təbiətin nemətləri və i.a.).

✓ *Həyat dramı.* Nils Bora görə "Biz hamımız həyat dramının eyni zamanda həm aktyorları, həm də tamaşaçılarıyıq".

✓ *Taxt-tac və kələm.* Hakimiyyəti itirmək qorxusu, tarix boyu, bir çox hökmdarları mənəviyyatsız etmiş. Lakin istisnalar da var... Diokletian, Roma imperatoru (244-311-ci illər). Tarixçilər onun hakimiyyət dövrünü Romanın "qızıl dövrü" adlandırırlar. İmperiyanın ən qüdrətli zamanında o, gözlənilmədən, hakimiyyətdən imtina edib, Salondakı malikanəsinə çəkilir və ...əkinçiliklə məşğul olur. Diokletianı əvəz etmiş Maksimian dəfələrlə ondan, qayıdıb taxt-taca sahib olmasını təkidlə xahiş etsə də, keçmiş imperatorun məşhur cavabı belə olmuşdur: "Əgər bilsəydiniz mən nə boyda kələm yetişdirmişəm, onda siz mənə saraya dönmək təklifi ilə narahat etməzdiniz".

P.S. Diokletianın "kələmi" imperiyaya baha başa gəldi – "qızıl dövr" bitdi, imperiya parçalandı...

✓ *Kəsilməzlik qanunu:* Hər bir yolun sonunda bir başlanğıc var. "Mən öldüm – mən oyandım!", Lev Tolstoy.

✓ İnsanlar tərəfindən kəşf olunmuş bütün qanunlar, əslində, obyektiv reallığın subyektiv modelləridir. Bu model imitasiyalarının reallığa nə dərəcədə uyğun olması isə sualdır. *Böyük Sual...*

✓ *Təbii sərvətlər və inkişaf.* Təbii sərvətlər ölkənin inkişafında əsas amil olsaydı, Yaponiya dünyanın ən yoxsul ölkəsi olmalıydı...

✓ Xoşbəxtliyin olması azdır. *Ona hələ layiq olmaq da lazımdır...*

✓ Bəzən gözlərimizin görə bilmədiyini gəlbimiz görə bilir.

✓ Hər şeyin ifrat dərəcəsi təhlükəlidir. Azadlığın da... *Balıq havanın yoxluğundan yox, onun çoxluğundan boğulur...*

✓ İnsan Təbiəti dəyişdirsə də, təbiət qanunlarını, şükür Allaha ki, dəyişdirə bilmir. Yoxsa dünya çoxdan alt-üst olardı...

✓ Hər bir insan Ay kimidir – o biri üzü görünmür...

✓ İtlər öz sevgisini də hürməklə bildirirlər...

✓ *İlahi triada*: Həyat – Ölüm – Həyat.

✓ İki kəndli bir qarış torpaq üstə cılıqlılıqla mübahisə edib vuruşurmuş. Hər biri də eyni iddia ilə – “Bu torpaq mənimdir!” – deyə bağırırmış. Məsələ ölüb-öldürməyə çatanda, nəhayət, Torpağın səbri tükənir və dilə gəlib deyir: *“Zavallılar, sakit olun, mən heç kimin deyiləm, ancaq sizin hər ikiniz sonda mənimkisiniz...”*.

✓ Təkcə “Dankonun ürəyi”nə görə Maksim Qorkiyə dahi demək olar... Bir qövüm qaranlıq, zülmət meşədə yol azır, böyük məşəqqətlərə düşər olur. Bu zaman Danko adlı birisi sinəsini yarıb, ürəyini çıxarır. Onun ürəyi şölələnib, işıq saçır və xalq zülmətdən qurtarıb, azadlığa çıxır... *Dahiyana sonluq: Dankonun yanib büzüşmüş, lakin hələ də döyünməkdə olan ürəyi ayaqlar altına düşür və qurtulmuş xalq onu tapdalayıb keçir...*

✓ Dahi fizik Nils Bor gəncliyində futbolçu olub. Hətta Danimarka yığma komandasında da oynayıb. 1922-ci ildə Nils Bor fizika üzrə Nobel mükafatı aldıqda qəzetlərin birində yazılıbmış: “Məşhur futbolçu Nils Bor fizika üzrə Nobel mükafatı aldı”.

Müasir atalar məsəli: Hər oxuyan Molla Pənah olmaz, hər futbolçu da Nils Bor!

✓ Nə itirdiyini bilmirsənsə, deməli, heç nə itirməmişən!

✓ “Hamlet”də ən dahiyana səhnə Hamletin, onunla istehzalı, riyakar bir ehtiramla davranan, “yaxın və xeyirxah dostu” Qildensternə fleyta çalmağı təklif etməsidir.

“Qildenstern. Axı mən heç bilmirəm ki, fleytanı necə tuturlar. Mən ömrümdə fleyta çalmamışam.

Hamlet. Siz bu, məxsusi çalınma üçün yaradılmış, taxta parçasında bir şey çala bilmirsiniz, amma, mənim qəlbimdə çalmaq istəyirsiniz. Yəni mən sizinçin bu fleytadan da bəsitəm?!”

Həyatda başqalarının “qəlbində çalmaq” iddiasında olan nə qədər “xeyirxah” dostlar – Qildensternlər var.

✓ Həyat bir yarışdır və burada zamanın böyük rolu var... İlk telefon qurğuları, ayrı-ayrılıqda, Aleksandr Bell və Elayşa Qrey tərəfindən yaradılmışdır. Lakin, Bell öz ixtira ərizəsini Qreydən cəmi iki saat əvvəl təqdim etmiş və bu səbəbdən də, telefonun ixtiraçısı kimi tarixə onun adı yazılmışdır.

✓ Qütb ulduzuna baxdım. İşığı yorğun-yorğun sayrışırdı. Zarafat deyil – 470 ildir yol gəlir, özü də saniyədə 300 min kilometr sürətlə...

✓ İlahi mütləq həqiqət nöqtəyi-nəzərindən cahillə alim arasında fərq bir o qədər də çox deyil...

✓ Sokratın məşhur kəlamı bu şəkildə deyilir: “Bir şeyi bilirəm ki, heç nə bilmirəm”. Əslində, Sokrat başqa cür deyib: *“Bir şeyi bilirəm ki, heç nə bilmirəm, ancaq başqaları heç onu da bilmir”*.

✓ *Nadanlığın apofeozu*: DNT molekulunun təsadüfən yarandığını iddia etmək...

✓ *Milli deqradasiya*. “Bu şəhərdə...”-nin tamaşaları anşlaqla keçir... Üzeyir Bəyin, Qara Qarayevin, Fikrət Əmirovun, Niyazinin, Bülbülün, Rəşid Behbudovun və digər sənət korifeylərimizin məxsus olduğu millətin zövqü bu qədər aşağı düşə bilərmi?!...

✓ *Milli konservatizm*. Dünyada bir yapon təcrübəsi var... Yaponlar Qərbin bütün müsbət dəyərlərindən, texniki, texnoloji, elmi nailiyyətlərindən tam şəkildə bəhrələndilər, lakin yapon ruhunu, mənəviyyatını, mədəniyyətini qoruyub saxlamaqla. Onlar, son dərəcədə mürəkkəb yazı sistemindən – ieroqliflərdən də imtina etmədilər...

Çünki o ieroqliflərdə yapon ruhu, yapon Kimliyi var...

✓ *Kommunist Üzeyir Bəy*. Taleyin ironiyasına bax, bolşevik ideologiyasına nifrət edən Üzeyir Bəy, ömrünün sonuna yaxın həmin bolşeviklərin partiyasına üzv olmaq “şərəfinə” məhkum edildi...

✓ *Həqarət*. Bir arada televiziya kanallarının birində “Dahilərin divanı” adlı silsilə verilişlər getdi və dahilərimizə həqiqi mənada divan tutuldu. Növbə də Üzeyir Bəyə də çatdı və sms-lərlə onun dahiliyi “təsdiq” olundu.

Üzeyir Bəyin müqəddəs ruhu qarşısında bundan böyük həqarət ola bilməzdi.

✓ *Rus sevdası*. Sovet vaxtı dövlət dili faktiki olaraq rus dili idi. Lakin, hətta, o vaxt belə, rusdilli təhsil üçün indiki qədər ajiotaj yox idi. İndi nə olub? Bu aşırı rus sevgisi haradandır? Bəlkə səbəb və səbəbkarı məlum Qarabağ dərdimizdəndir, Xocalı, 20 Yanvar yaralarımızdandır?...

✓ *Milli natamamlıq kompleksi*: Baxıram... Həyatımızda körpə uşaqlar oynayır... Gözəl-göyçək Azərbaycan balaları... Yanlarında dayələri, anaları. Hamısı da rusca danışır. İlahi, nədən mənim millətimin bu körpələri mənim dilimdə danışmır? Valideynləri nədən onları başqa dildə danışmağa məhkum ediblər?

✓ *Milli polyarizasiya*: Bir tərəfdə rusdilli, bir tərəfdə də türkdilli azərbaycanlılar. Ortadasa mənəvi-psixoloji sədd...

✓ Lev Tolstoyun “Hərb və sülh” epopeyası Napoleonla müharibədən 50 il sonra yazıldı və rus xalqının Kimliyi mükəmməl bədii obrazlarla dünyaya bəyan edildi. Tarixi hadisələrin dərk edilməsi üçün, görünür, həm də müəyyən zaman keçməlidir və inşaallah, bir vaxt bizim də Tolstoyumuz meydana çıxacaq və möhtəşəm “Hərb və sülh” epopeyamız yazılacaq...

✓ *Sən dəmi, Brut?* Məmməd Rahimlə Mikayıl Müşfiqin dostluq münasibətləri var imiş. Günlərin birində, sifarişləmi, yoxsa özünü sığortaltmaq məqsədiləmi, Məmməd Rahim “Ədəbiyyat” qəzetində (1937-ci il, 1 iyul) Müşfiq barədə “Kontrevolyusioner, kontrabandçı, oğru” başlıqlı

məqalə dərc etdirir və “dostunu” ağır ifadələrlə “ifşa” edir...

6 ay sonra Müşfiq güllələnir...

✓ *Cinayət və Cəza*. Firudin Bəy Köçərli Gəncə üsyanından sonra həbs edildi və onun haqqında ölüm qərarı verildi. Bundan xəbər tutan Nəriman Nərimanov Gəncəyə teleqram vuraraq hökmün icrasını dayandıрмаğı tələb edir. Lakin artıq gec idi. Bolşevik qulbeçəsi Həmid Sultanov tez-tələsik hökmü icra etdirmişdi...

Sonda öz layiqli cəzasına yetişdi – bolşevik “bratva”-sı tərəfindən qətlə yetirildi...

- ✓ *Ən qəddar adam*: Əlinə hakimiyyət keçmiş balaca adam!
- ✓ *Lui Araqondan sarsıdıcı ifadə*: amputasiya olunmuş ruh...
- ✓ *Balaca adam sindromu*: Yuxarıdakılara – mütilik, aşağıdakılara – qəddarlıq, ətrafdakılara biganəlik...
- ✓ *İmperativ*: Müti insandan heç vaxt sağlam vətəndaş çıxmaz.
- ✓ *Qanunauyğunluq*. Sənətkar və ya alim özündən razıdırsa, demək o artıq tükənib.
- ✓ *Ağıldan bəla*: Gen mühəndisliyi... Genofonduna əqrəb geni yeridilmiş alma...
- ✓ Mənə nə isə soyuqdur...

Qolfstrim cərəyanı, deyirlər, zəifləyib...

✓ Makiavellizm Nikkola Makiavellidən əvvəl də, sonra da tarix boyu mövcud olmuşdur... Bu gün də var, sabah da...

✓ *Elmin şərəfəti*. “Hər kim dünya istəsə, ticarət etsin. Hər kim axirət istəsə, zahidlik etsin. Hər kim ki, hər ikisini istəyir, elm öyrənsin”, Peyğəmbər (s).

✓ *Elmin ləzzəti*. Mühəmməd Tusi alimin çətin bir məsələnin həllini tapdıqda aldığı xüsusi zövq və ləzzəti belə ifadə edir:

“Hardadır dünyanın padşahlarında belə bir ləzzət?!”

✓ Bəzən tale bizi bir dəfə yox, bir neçə dəfə Rubikonu keçməyə məcbur edir...

✓ *Həyat*: İki sonsuzluq arasında kiçik bir adacıq...

Həyat: Əyri güzgülər attraksionu...

✓ İnsanlar elə hey dua edib, Allahdan yaxşı güzəran diləyirlər. Allahımızsa buyurmuş: “Nə qədər ki, öz halını dəyişdirmir bir toplum, dəyişdirməz onların halını Allah”, Rad surəsi, 11.

Yəni, səndən hərəkət, məndən bərəkət...

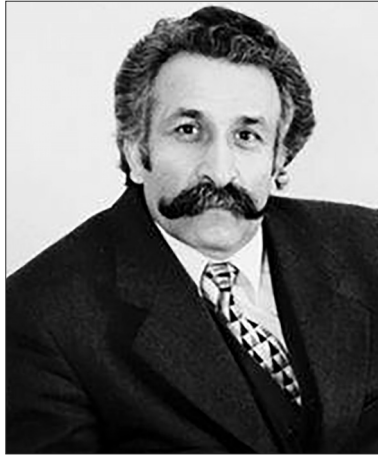
✓ *Ekizlər*. Demokratiya və Demaqoqiya bacıları....

✓ Demokratiya əslində idarəedənlərin idarəedilməsidir. Uinston Çerçilə görə *demokratiya idarəetmənin olduqca pis formasıdır, lakin bəşəriyyət hələlik bundan yaxşısını icad etməyib*.

✓ Rüşvət olan yerdə nə vətən var, nə də vətəndaş...

(Ardı var)

♦ Poeziya

İslam SADIQ

VƏTƏN OĞULLAR

Hamı Vətən deyil, Vətən hamıdı,
Yaxşıya, pisə də anadı Vətən.
Vətən milyonların arzu, kamıdı,
Bəs Vətən olammır milyonlar nədən?!

Eyni gözlə baxır hamıya Vətən,
Eyni gözlə baxmır Vətənə hamı.
Vətən nəğməsidir qəlbimdə ötən,
Vətən sevgisidir onun ilhamı.

Adamı hər şeyə təkə qan çəkər,
Vətən sevgisi də qandadı, qanda.
Hamı Vətən ola bilsəydi əgər,
Vətənin nə dərdi varıydı onda.

Vətən olmaq elə kişi olmaqdı,
Kişi olmayanlar Vətən olammaz.
Vətəni sevmək də boynumda haqdı,
Bu sevgini məndən kimsə alammaz.

Vətən olmaq bəlkə qeyrətdən gəlir,
Qeyrətsiz kimsədən Vətənlik umma.

Mərdlik də qandakı qüdrətdən gəlir,
Hər qüdrəti yoxun üstünə cumma.

Elə ki, Vətənin çəkilir adı,
Beş-on adam düşür yadıma ancaq.
Hər açılan qucaq Vətən olmadı,
Hələ Vətən deyil hər yanan ocaq.

Hər oğul özünü bir Vətən bilər,
Dönüb Vətən olar nazlı sonalar.
Vətən ataların belindən gələr,
Onlara süd verər Vətən analar.

Vətən ola bilməz axı hər yetən,
İçindən gəlmirsə, dil yalan deyir.
Kimin ürəyində bitmirsə Vətən,
Ondan danışanda bil, yalan deyir.

Adamı hər şeyə təkcə qan çəkər,
Vətən sevgisi də qandadı, qanda.
Hamı Vətən ola bilsəydi əgər,
Vətənin nə dərdi varıydı onda.

SƏS BAZARI

Bu qədər sənsizlik olarmı, Tanrım,
Sənsizlik dünyanı alıb başına.
Bu qədər səssizlik olarmı, Tanrım,
Səssizlik dünyanı alıb başına.

Lallar dünyasına düşmüşəm yoxsa,
Öz dünyam hayana getdi mənim bəs?!
Duyaram qayadan, daşdan səs çıxsə,
Gəlmir qulağıma nə səmir, nə səs.

Qulağım kar deyil, kar olsam nə var,
Görəsən göydənmi yağdı bu lallıq?!
Gördüyüm insandı, yoxsa lay divar,
İnsan susan yerdə ölür insanlıq.

Biri bir qəpiyə düşmüşdü səsin,
Bir səs bazarıydı bu ölkə dünən.
“Səsimin qədrini bilsin-bilməsin,
Mən onu satıram”- deyirdi dinən.

Yalançı ətəkdən tutdu çoxları,
Bəlkə ona görə sənsiz qaldılar.
Dünən öz səsini satdı çoxları,
Səsini satanlar səssiz qaldılar.

Səsimi eşidən ha olmur mənim,
Yoxsa elə mən də səssisəm, lalam.
Salam, ay ömrünə, gününə qənim,
Salam, ay səssizlər ölkəsi, salam.

Qulaq as, ay İslam, bu harasıdı,
İçimi göynədən ağrılar çoxdu.
Hər şeyə dözərəm,
Dərd orasıdı,
Səs alanların da səsləri yoxdu.

XOŞ SÖZÜN XOŞLUĞU

Şirin yalanlara könlüm uymadı,
Acı sözümə də bal qatdım hərdən.
Doğru danışmaqdan dilim doymadı,
Palan düzəltmədim söküb yəhərdən.

Üzünə güləndə tale, yığval, baxt,
Təpə də görünür uca dağ kimi.
Xoş sözün xoşluğu adamın çox vaxt
Yayılr canına sarı yağ kimi.

Qıymadım bir gülü, çiçəyi solsun,
Neçə ocaq çatdım bir çinqi közdən.
Nə qədər bulanıq olursa-olsun,
Durulur ovqatım bir şirin sözdən.

ÖPÜRƏM

Biri baxır oğrun-oğrun daldadan,
Az olmayıb məni gözlə aldadan.
Qız dodağı kimi ağzım bal dadan
Ağacların yarpağını öpürəm.

Oyun yoxdu mən düşdüyüm oyunca,
Oyun bitmir gözlərimi oyunca.

Dizlərimi yerə qoyub doyunca
Xurma gözlü bulağını öpürəm.

Xına qoyub neçə-neçə daşına,
Çox çıxmışam gədiyinə, qaşına.
Əlim çatmır hələ sözün başına,
Hələ onun ayağını öpürəm.

AY NADAN

Ev isitməz namərd qalayan ocaq.
Duysan yaxşı olar özünə, ancaq
Sən məni duymursan, duyma, ay nadan!

Bir gün yelsiz qalar yeltək əsən də,
Bir gün kəndir gəzər kəndir kəsən də.
Ölü Nəsimidən əl çəkib sən də
Diri Nəsimini soyma, ay nadan!

Sənə fərqi varmı kim ac, kim toxdu.
Acın sayı toxdan nə qədər çoxdu.
Qanında yaxşılıq duyğusu yoxdu,
Pis işdən doymursan, doyma, ay nadan!

Közün tuta bilməz bir köz yerimi,
Sözün tuta bilməz bir söz yerimi.
Yaxşı tanıyıram mən öz yerimi,
Məni öz yerinə qoyma, ay nadan!

BAX

Adam var, qoşulub axına gəlir,
Adam var, su qoşub arxına gəlir.
Yadlar yaxın olub yaxına gəlir,
Dəhşətdi yaxınlar yad olanda, bax!

Qalxan da mənimdi, enən də mənim,
Susan da mənimdi, dinən də mənim.
Nəyimə baxırsan sönəndə mənim,
Ürəyim alışıb od alanda bax!

Ağa qara demək gəlməz əlimdən,
Axırda “yox” çıxmaz bircə “bəli”mdən.

Hardasa bir yalan qopsa dilimdən,
Tanrı yalanıdı o yalan da, bax!

GƏL, GƏL

Ürəyindən kini sök, sök,
Ətəyindən daşı tök, tök.
Pətəyimdən şirə çək, çək,
Bax, açıqdı qapım, gəl, gəl!

Kötüyün var, zət nə, nə?!
Ütüyün var, qatı nə, nə?!
İtiyin var, adı nə, nə?!
Söylə, gəzim, tapım, gəl, gəl!

Qolunda bağ varsa, din, din,
Solunda sağ varsa, din, din.
Yolunda dağ varsa, din, din,
Fərhad kimi çapım, gəl, gəl!

İÇİR

Susanda xal düşür xal dodaqlara,
Dinəndə süzülür bal dodaqlara.
Susuzluq od vurur lal dodaqlara,
Dodaq öz suyunu sözündən içir.

Bir günəşdi adam özü nurdusa,
Ürəyindən gəlir üzü nurdusa.
Canında suyu var közü gurdusa,
Ocaq öz suyunu közündən içir.

Özünə yol açıb yerin altından,
Bir kəhərə minib, düşməz atından.
Süzülür torpağın yeddi qatından,
Bulaq öz suyunu gözündən içir.

YETMİŞ YOXUŞ DEYİL

Ay yetmişdən qorxanlarım,
Qırxdə yoxuş çıxanlarım,
Əllisində üşüyüb də,

Yetmişə bir az uzaqdan
Qorxa-qorxa baxanlarım.
Yetmiş hələ yoxuş deyil,
O qədər də qorxunc deyil.

Yol gedirəm, yorulmuram,
Hərdən elə çalxanıram,
Hərdən elə bulanıram,
Səhərətən durulmuram.

At çapmağa həvəsim var,
Bəlkə atca nəfəsim var.
Gözlərimdə yuxu yoxdu,
Dizlərimdə qorxu yoxdu.
Yetmiş hələ yoxuş deyil,
O qədər də qorxunc deyil.

MƏNƏ

Ayağımın altı, başımın üstü
Bu yer də, bu göy də doğmadı mənə.
Baxtımın ulduzu məndənmi küsdü,
İkisi bir ulduz doğmadı mənə.

Dili uzunlarla dilləşdi canım,
Qanqallar içində gülləşdi canım.
Gah göylə, gah yerlə əlləşdi canım,
Canım elə candı, sığmadı mənə.

Üzü qaraların taleyi ağdı,
Təpə olmayanın sevinci dağdı.
Hamının başından var-dövlət yağdı,
Qəmdən başqa heç nə yağmadı mənə.

Dərd gələndə məni gəzir gözü də,
Çəkir ocağımdan yanan közü də.
Fələyin ən şirin, ən xoş sözü də
“Canına azardı, boğmadı” mənə.

ƏTƏKLƏR, ƏLLƏR

Əlini dördəlli sıxardı dünən,
Dördqat əyilərdi salam verəndə.

Hər səhər qarşına çıxardı dünən,
Bu gün üz çevirir səni görəndə.

Gözləri gülərdi səni görəntək,
Dilinin sevinci olardı adın.
Onunku əliydi, səninki ətək,
Bir dəfə əlini boşda qoymadın.

Təzə adlar bitib bu gün dilində,
Təzədi gedişi, gəlişi bu gün.
Sənin ətəyindən qopan əli də
Başqa ətəklərə ilişib bu gün.

Xatırlamır dünən tutduqlarını,
Yaddaşı bir ucdan ad tökür hər gün.
Dünən kölgəsində yatdıqlarının
İndi başlarından od tökür hər gün.

QOCALMIŞAM

Bilmirəm, bilmirəm məndən nə umub,
Ağlını itirib, gözünü yumub,
Qılınıcı sıyırıb, üstümə cumub
Baca gələnlərdən bac almışam mən.

O günlər bir şirin yuxudu, yuxu,
Yuxumu yazmışam, bacarsan oxu.
Məndəki hünəri görməyib çoxu,
Şirlərin ağzından tac almışam mən.

Nə aldandım vara, nə uydum yada,
Sığındım, güvəndim bir təmiz ada.
Dilimdə haqq bitdi, haqsız dünyada
Haqqı gəzə-gəzə qocalmışam mən.

ÇOX GÖZLƏR QALDI

Neçə qış ötüşdü, neçə yaz oldu,
Məni ovunduran bircə saz oldu.
Nə qədər yazdımsa, hələ az oldu,
Hələ deyilməmiş çox sözlər qaldı.

Çoxum arxadadı, azım qabaqda,
Öndə durur qış da, qar da, sazaq da.
Üfurdüm, üfurdüm, ancaq ocaqda
Hələ közərməmiş çox közlər qaldı.

Bir söz istədilər, dilim yatmadı,
Bəlkə ona görə boyum artmadı.
Mən deyən zirvəyə əlim çatmadı,
Qonduğum zirvədə çox gözlər qaldı.

DÜNYA MƏNİ DƏLİ ELƏDİ

Dünyanın altını üstünə qatdım,
Düzəltmək istədim onu, ay nadan.
Əlim boşa çıxdı nəyə əl atdım,
Şair doğulmuşdum çünki anadan.

Şair doğulmuşdum, dərdə hazırdım,
Qələmi əlimə həyat vermədi.
Xəlvətə-xəlvətə şeir yazırdım,
Şeir yazdığımı heç kim görmədi.

Yaşadım yetmiş il evsiz-eşiksiz,
Ev-eşiyim oldu Vətənim, yurdum.
Bir anım ötmədi ancaq eşqisiz,
Hər sevən ürəkdə bir yuva qurdum.

Mən dərdədən qaçsam da, qoymadı Fələk,
Dördəlli yapışdı yaxamdan dərd, qəm.
Məni sınamaqdan doymadı Fələk,
Oxların izini saxlayır sinəm.

Öz canım da sözdən baha olmayıb,
Əyib tərəzinin söz olan gözü.
Qaldırıb tutmuşam, az ha olmayıb,
Özümdən yuxarı bir kəlmə sözü.

Dünyanın altını üstünə qatdım,
Düzəltmək istədim onu, ay nadan.
Əlim boşa çıxdı nəyə əl atdım,
Şair doğulmuşdum çünki anadan.

Dünyanın işləri ağlım kəsəni
Başqa cür olmayıb, elə belədi.
Dəli doğmamışdı ha anam məni,
Ancaq həyat məni dəli elədi.

AXTARIRAM

Bələdəm dinənin özünə bir az,
İnamım varıydı sözünə bir az.
Məni qınamayın, gözünə bir az
Yalan qarışmamış söz axtarıram.

Nəyi düzmüşəmsə, düzümdə qalıb,
Düzdüyüm hər şeydə izim də qalıb.
Üz görmüşəm, əlim üzümdə qalıb,
Suyu tökülməmiş üz axtarıram.

Hanı hay deyəndə hayına gələn,
Varmı huy deyəndə huyuna gələn.
Dəyməli gözlərdən yayına bilən,
Dəyməli olmayan göz axtarıram.

Yüzümü aparən qəpik yollayır,
Unumu aparən kəpək yollayır.
Nadan eşşəyinə ipək çullayır,
Mən atıma çulluq bez axtarıram.

Çıxdı qabağıma gah dağ, gah dərə,
Gözümün ucuyla baxmadım dərə.
Yetmişin dizini qoymuşam yerə,
İndi səksən, doxsan, yüz axtarıram.

ÖLDÜRÜR

Dəli olub vaxt əlindən,
Bir adamı vaxt öldürür.
İşsiz-gücsüz qalıb deyə,
Bir adam da vaxt öldürür.

Duyğuları axta-axta,
Yuxuları saxta-saxta.

Gözü qalıb qızıl taxtda,
Bir adamı taxt öldürür.

Baxan olmur sözünə heç,
Gələ bilmir özünə heç.
Bir yol gülmür üzünə heç,
Bir adamı baxt öldürür.

SORURMUŞ

Söz gəzirlər sözümüzdən xəbərsiz,
Köz gəzirlər közümüzdən xəbərsiz.
Zaman bizi özümüzdən xəbərsiz
Gündə yüz yol uçurmuş, qururmuş.

Almayanlar alanıymış bəlkə də,
Çalmayanlar çalanıymış bəlkə də.
Eniş-yoxuş yalanıymış bəlkə də,
Dərd adamı ondan betər yorurmuş.

Atımızı azmı çapdıq yorğada,
Çox öyündük hoppanmamış arxı da.
Gör nələri qoyub gəldik arxada,
Önümüzdə hələ nələr dururmuş.

Nəs dediyim nəs deyilmiş sən demə,
Bəs bildiyim bəs deyilmiş sən demə.
Bir quruca səs deyilmiş sən demə,
Söz adamın şirəsini sorurmuş.

Hörmətli İslam Sadıq!

Sizi, tanınmış Azərbaycan şairini anadan olmağınızın 70 illiyi münasibəti ilə "Azərbaycan" jurnalı redaksiyası adından ürəkdən təbrik edirəm.

Siz uzun illərdir ki, yorulmadan yazıb-yaradır, həm də bir nəşriyyat işçisi kimi ədəbiyyatımızın təbliğinə və inkişafına xidmət edirsiniz.

Sizə bundan sonra da möhkəm cansağlığı və yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Minayə ABDULLAYEVA

DÜNYAMIZI GİLƏ ÇƏKDİM..

Qanad açıb pərvaz etdin küləklərin yoxuşunda,
Arzuların rəngbərəngdir, göz oxşadın naxışında.
Qanadlandım iç dünyana bir kəpənək baxışında,
Ətrin gələn bu şəhəri, şəh üstündə gülə çəkdim.

Fikirimdə dolaşan sən, küçələr izində gəzir.
Bircə tutam işıq saçan lampanı dirəkdən üzür,
Sən dənizsən kölgəm üstə, tellərimi sənə düzür,
Bircə ovuc alıb səndən, özümü o gölə çəkdim.

Sən məndəsən, mən də, sən də bu şəhərə qoşa gəldik,
Huşa döndük yol boyunca, uzaqlardan başa gəldik.
Çıxdıq eşqin zirvəsinə, ürəyindən qaşa gəldik,
Yuvarlandıq yanağında, dünyamızı gilə çəkdim.

GÜNƏŞİNƏ QALANIM...

Gözünü yum gözümdə, xəyalımız əl-ələdir,
Xurcun arzularımızı yığmışam bir şələdir.
Yol almışam səhrana, istəyim o gülədir,
Susuzluğum tək sənə, bürünüb səndə qalam.
Ətrin çökən dodaqlar, cığırına calanam.

Yolların gözlərində, boynu bükük duranım,
Sığınıbdir kölgəmə, məndə xəyal quranım.
Tufanıyla həsrəti hər nəfəsdə yoranım,

Yolur ləçəklərini, küləklərə səs salam.
Bir Dərviş ədasıyla, varlığında dolanam.

Görürəm görünməzi. O, eşq sehrinlə sənin
Əsirəm küləklərdə, həzin mehinlə sənin.
Çökəm çəmənə, çölə, kirpik şəhinlə sənin,
Bir bənövşə boyunda gözlərinə yol alam.
Ömür adlı dünyanın Günəşinə qalanam.

KÖLGƏNDƏ DAŞIYIRAM

Çəkildim izlərinə, sənin gəzdiyin yerəm,
Hansı sözdə axtarım, bəlkə gözüünü görəm,
Əllərin bircə varaq, bax bu misraya hörəm,
Toxuduqca şeirimi, mən sənə oxşayıram.

Eşqinlə məndən çıxıb, ruhuna yol alıram,
Sən izlə gəlişimi, gözüünə dolanıram.
Kök salıram qəlbinə, boyunda ucalıram,
Bircə yarpaq evimsən, küləklə yaşayıram.

Ətrin gələn dünyanı gözlərimə sərmişəm,
Qönçələnib asıman, Günəşini dərmişəm.
İndi bildim köksündə Ay sığınan yermişəm,
Mən özümü hər gecə kölgəndə daşıyıram.

GÖZ YAŞIMI GEYƏSƏN..!

Günəşi yollarına kirpiyimlə ələsəm,
Sığalım görməyən telində mürgüləsəm...
Rəssam fikirlərimi soyuğa bürələsəm.
Bir qucaq yol gəlmişəm, məndən sənə tələsən,
Fırça arzularımla, çəkilirsən Aya sən..!

Ruhum uçubdur sənə, izində qayıtmışam,
Aparmısan özünlə, gözündə qayıtmışam.
Mənə sənə gəlmişəm, özünlə qayıtmışam.,
Sərcə arzularımız çovğun, qardı, biləsən.
Ovucaların yuvamız, bir budaqda deyəsən...

Önündə kölgən mənim, özünə oxşayarsan.
Məndən uzaq surətin, ruhuma daşıyarsan.
Qorxuram kiçik gələr xəyalım, üşüyərsən,
Sıxdım ovuclarına gözlərimin giləsin..
Ağladım ki, bu gecə göz yaşımı geyəsən!

Daşkəsən, Bayan kəndi

Nəşibə NƏSİB

Hər dərdimi bir yarpağa dəyişərəm
Dərdim düşər qalaq-qalaq.
Mən ağacam, torpaq üstə dik duraram
Budaqlarım sınıq-salxaq.

Bir dəli sevgi keçir ağılımdan
Hamı ağıllı imiş, dəlisi yoxdur
Buludlar Günəşi basdırıb deyə
Mənim hisslərimin kölgəsi yoxdur

ÖLƏR DƏ...

Mən görməyəni
Saçların itirib qara rəngini
Həm də həcmi
Qocalmısan?
Yox, yox!
Deyirlər,
Bəzi başların
Tükü tez tökülər...
Dərd eləmə,

Saç dediyin nədir ki,
Tökülər də, əkilər də...
Soyuq baxdın
Düz keçdin yanımdan
Canın sağ olsun.
Dost dediyin yaşayar da,
Ölər də...

HİSSLƏR

Bulud kimi dolub durub
Mənim körpə ürəyim.
Tərpədir həzin-həzin
Onu əsən hisslərim
Bircə qığılıcı istər
İndicə dolu töksün
Dəli yağış istərəm
Bu çaşqın hisslərimi
Qucub torpağa büksün.

GEDİR

Bahar yumur gözlərini,
Qış yavaşca öpür gedir.
Günəş susur, sözlərini
Bulud göydə qapır gedir.
Dolu bulud sinəsindən
Damcı-damcı qopan sular
Yuyub dünyanın dərini
Ac torpağa hopur gedir
Gəlib keçən bu dünyadan
Ölümsüzlük umur gedir
Tək yad olan ruhumuzdur
Tanıyanda uçur gedir
Gedir,
ömür gedir...

Şirvan şəhəri

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

“Qibtə oyadacaq qədər poetik”... misralar müəllifi Vahid Əziz

Azərbaycanın Xalq şairi Vahid Əzizin yaradıcılığı haqqında ilk söz əsöyləyən, onun şeirlərinə qiymət verən Xalq şairi Rəsul Rza olmuşdur: “Şeirlərini oxudum, bir də oxumaq istədim. Anlaşılmaz sətirləri, fikirləri çəkmək üçün yox, aldığım zövqün, məmnuniyyətin dəqiqələrini uzatmaq üçün... Bu şeirlər qibtə oyada biləcək qədər poetikdir”¹.

Həqiqətən də, ilk şeirlərindən etibarən Vahid Əzizin poetik misraları, qaldırdığı problemlərə, poeziyaya gətirdiyi məsələlərə yanaşma tərz, ənənəvi mövzularda fərqli ifadə texnologiyalarından yararlanma bacarığı diqqət çəkir. Bu nümunələrdə “qibtə oyada biləcək qədər poetik” misralar, yadda qalan tapıntılar az deyil.

Vahid Əzizin yaradıcılığını, şərti olaraq, iki mərhələyə bölmək mümkündür. Və ilk mərhələdə dövrün tələbləri, bu tələblərin ifadəsi baxımından fərqli nəticələrin əldə edilməsi, hətta ən ağırlı problemlərin qaldırılması zamanı belə təmkinli, “çərçivəli”, istedadlı, lakin “sərhədli” bir şair obrazı yadda qalırsa, 1997-ci ildə dərc edilən “Dözmək olmur” kitabında toplanan şeirlərdə artıq Haqsızlıq, Ədalətsizlik qarşısında susmaq istəməyən və susa bilməyən, Ədalət arayışında olan Coşan bir Ruh, Cəsarətli bir Şair obrazı görürük. Və bu coşğunluq yalnız Etiraz və Yanğı kimi deyil, Arayış və Tələb kimi təkcə cəmiyyətə, mühitə qarşı yönəlmir, həm də Şairin özünə qarşı yönəlir. Həmçinin bu şeirlərdə ifadə olunan Etiraz yalnız seçilən problemdə, mövzuda deyil, ifadə şəklində, intonasiyada, bəzən yol verilən “kobudluqda”, “qəzəbdə”, “kükrəyiş”də də özünü əks etdirir.

İlk mərhələdə şair obrazının “sərhədli” olması ilə bərabər, səmimiyyəti, orijinallığı, özünəməxsusluğu, fərqliliyi də diqqət çəkir. Məsələn, Fikrət Sadığın redaktəsi ilə nəşr edilən “Mən küləyi görürəm” və “Aylı pəncərə”, “Əllərimin kölgəsi” kitablarında Vahid Əzizin yaradıcılığının ilk dövrləri haqqında aydın təsəvvürə malik olmaq mümkündür. Hətta o da maraqlıdır ki, yaradıcılığının

¹ – Rəsul Rza. “Tanışlıq”/ Vahid Əziz. “Dözmək olmur”, Bakı, 1997, səh 4

bu mərhələsi sovet siyasi sisteminin ədəbiyyatdan tələblərinin nisbətən zəifləsə də, hər halda, hələ ki mövcud olduğu illərə düşdüyündən dövrün mətnlərində müşahidə edilən “sifariş” bu kitablarda da var. Məsələn, Lenin, kommunizmə inanan insan obrazı, əməyə aşıq fəhlələr, Moskva şeirləri, 1 Maya həsr edilmiş şeirlər var ki, mövzu baxımından günümüzlə səsleşmir. Və bugünün oxucusuna yad görünür. Lakin maraqlıdır ki, dövrün tələbinə uyğun yazılmış bu cür şeirlər arasında bəziləri hələ də aktuallığını itirməyib. Əksinə, şair bəlli, “məhdud çərçivəli” mövzu, bəlli tələb daxilində “qlobal çevrə” yarada bilib, “qlobal xarakterli mövzu”ya keçidi təmin edib. Məsələni lokal bir müstəvidən daha qlobal müstəviyə adlatmağa gücü yetib. Məsələn, “Aylı pəncərə” kitabından götürülmüş “Vyetnam” şeirinə nəzər salaq.

***Çox da böyük deyil dünyamız,
Baxma ki, gəlmir qulaqlarına
Gündoğana atılan mərmilərin səsi...
Torpağın iniltisi...
Görürsənmi, hələ də
Dava yadigarı uçuq bir divar
Diz çöküb bünövrəsinin üstündə –
Uçulmuş damının yasını saxlar...***

Sülh vəd edən və sülhü dəstəkləyən bir dövlətin vətəndaşı kimi qlobal və aktual bir mövzu olan müharibəyə “kənardan” baxan şair, əslində, müharibənin mənzərəsini və ağrısını elə bir şəkildə ifadə edir ki, bu “uzaqlıq” aradan qalxır, görünməz olur. Oxucunun yadında qalan isə dövlətin və dövrün tələbi ilə təsvir edilməli olan “məsələ deyil”, müharibənin İnsan üçün, Dünya üçün necə sarsıdıcı, dağıdıcı bir mahiyyət daşması Həqiqəti olur. Şair cəmi bir neçə misra ilə müharibə və döyüşsonrası mənzərənin dolğun, poetik bir təsvirini yarada bilir. İnsanın gözləri qarşısında o mənzərə öz genişliyi ilə, böyüklüyü ilə boy atır: uçmuş, bünövrəsinin üstündə diz çökmüş bir evin (evlərin) divarı və uçmuş damın bu görüntü ilə saxlanan yası hiss edilir, yaşanır. Təsadüfi deyil ki, bu mənzərə sonralar eyni zərbəni yaşamış Vətənimizi, torpaqlarımızı və bu torpaqlarda aparılan döyüşləri də yada sala bilir. Hətta şairin söz qüdrəti aradakı məsafəni poetik bir şəkildə elə bacarıqla qısaltır ki, Müharibənin Məkan və Zaman deyil, Dünya və İnsan problemi olduğu qabarıq bir formada ifadə olunur və nəzərə çarpır.

***Uzaq bir ölkəyə düşər mərmilər,
səksənər, sıxılar göz bəbəklərim.
Qanına boyanmış vyetnamlı əsgər
Öləndə sinəmə sıxılar mənim.***

Müharibə nə qədər uzaqlarda getsə də, Orada düşən mərmilərin səsini, vahiməsini, dəhşətini Burada yaşayan insanlar belə duyur (şair çatdırmağa çalışır ki, əslində, elə belə də olmalıdır!), “səksənir”, “göz bəbəkləri sıxılır”. Müharibəni bütün dəhşəti ilə canında hiss edir. Şeirdə qlobal bir problem olan müharibənin uzaq-yaxın anlayışından, məsafə anlayışından kənar olduğu o qədər həssaslıq və dəqiqliklə ifadə edilir ki, zaman keçdikdən sonra da o

müharibənin, əslində, həqiqətən də, şairə öz üzünü göstərdiyini, varlığının yaşatdığı ağrını hiss edirsən.

Qlobal və bəşəri problemlər – mövzular, onların ifadəsi Vahid Əziz yaradıcılığında “dəb”in tələbi kimi deyil, vəzifə borcunun yerinə yetirilməsi kimi deyil, səmimiyyət ifadəsi kimi yadda qalır. Bu cür şeirlərdə ithaf, qlobal problemlərin tərfi və mənalandırılması, varlığı, yaxud yoxluğu deyil, insan həyatında yeri, yaşatdığı təəssüratlar görünür və hiss edilir. Sadə, səmimi, orijinal ifadə şəkli ilə yadda qalır. Məsələn, az qala, hər bir şairin yaradıcılığı üçün aktual olan bir mövzuda yazılmış “Ana” şeirinə nəzər salaq:

***Yəqin ki, görmədiyim üçün
Heç nəyə oxşada bilmirəm təbəssümün
Əşidə bilmədiyimə görə
Seçə bilmirəm səsini,
Bütün anaların səsindən.
Bir də ki, bəlkə, sən öpə bilmədiyinə görə
gözlərim,
Barmaqlarınla daramadığına görə
saçlarım belə qaradır
İnsan ömrünün hədə gedən günləri kimi,
Ana!²***

“İnsan ömrünün hədə gedən günləri” ilə, həmin günlərin dərk edilən qaranlıqlı ilə “ana əlinin nəvazişi” arasında qurulan bu əlaqə çox orijinal və “qibtə oyadacaq qədər poetikdir” (R.Rza), fəqlidir, gözlənilməzdir və təsirlidir.

Vahid Əziz ənənəvi mövzular daxilində ənənəvi obrazlara fərqli çalar qazandıra bilir.

***Dünyaya ağac kimi
Gəlmək də gözəl imiş.
Bəlkə, bəxtim gətirdi,
Zərif-zərif yonuldum.
Narahat bir körpəyə
Yelləncək, beşik oldum.***

“Narahat bir körpəyə yelləncək, beşik olmaq” ölən bir Ağacın – İnsanın – Canlının ölümündən sonra da yaşamaq və yaşaya bilmək arzusunun, istəyinin ifadəsidir. Hətta şair bu Ölümün, Əzabın özünə belə “gözəl bir don geyindirir”, “nəcib bir əməl” bəxş edir. Nəticədə, “Bəlkə, bəxtim gətirdi, zərif-zərif yonuldum” ifadəsində ağrı deyil, incinmə deyil, gözəllik görə bilirsən. Xeyirxah bir missiyanın varlığını, xəbərini alırsan.

Vahid Əziz yaradıcılığında hər zaman ən aktual mövzunun Sevgi olduğu danılmazdır. Təsadüfi deyil ki, bu şeirlərin böyük əksəriyyəti öz ritmi, melodiyası, daxili dinamikası ilə sonradan öz musiqisini taparaq mahnıya çevrilibdir. Məsələn,

² – Vahid Əziz, *Mən küləyi görürəm*, Bakı, 1969, səh. 10

*Vahid Əziz dərd eləyib gör nəyi
Sona çatmır sızıltısı, göynəyi,
Sevdiyimi təkcə yarım görməyir,
Bu dərd məni öldürməsə yaxşıdır. (1966)*

Çox kiçik ştrixlərlə, çox az sözün yardımı ilə yaradılması Vahid Əzizin şeirlərinə özünəməxsusluq bəxş edən ən vacib xüsusiyyətlərdəndir.

*Mən nə deyim bu küləyə, bu mehə,
Gözlərimdən çəkilməyən bu şəhə,
Sənə görə inanmıram talehə,
Ümidimi nə yaşatdın, nə qırdın.*

*İndi düşüb oba-oba gəzirsən,
Şübhələri qova-qova gəzirsən.
Nahaq qaçıb yuva-yuva gəzirsən,
Özün məni yad qoynuna uçurtdun. (1969)*

Bu şeirlərdəki obrazlardan başqa, həm də bənzətmələr, orijinal ifadə vasitələri yadda qalır.

Dil faktoru şair üçün, həqiqətən də, əhəmiyyətli bir faktorudur. Vahid Əzizin dilinin özünəməxsusluğu “mürəkkəb fikir konstruksiyalarında” deyil, sadə, səmimi, ilk baxışdan bəsit görünən biləcək qədər “səthi” ifadələrdədir. Məsələn, ilk baxışdan adi görünən “Nahaq qaçıb yuva-yuva gəzirsən, Özün məni yad qoynuna uçurtdun” poetik ifadəsində bir-birinə zidd iki tərəf, bir-biri ilə “mübarizədə olan” iki dünya, iki şəxs görünür. Biri köçəri quşlar kimi “yuva-yuva” dolaşır, “bir yuvanın qalıcı doğmalığını duymur, duyurmur”, digəri isə bu qaçmanın, bu yadlaşmanın nəticəsi olaraq “yad qoynuna uçur”, yuvasını tərk edir. Yəni, ilk baxışdan sadə görünən bir “ifadə quruluşunun” arxasında, əslində, dərin insani münasibətlər, dərin mətləblər durur. Bir sözlə, bu şeirlər dərin mətləblərin sadə ifadələrlə çatdırılması ilə yadda qalır.

Vahid Əzizin yaradıcılığında sərbəst şeir də, heca şeiri də eyni uğurla inkişaf etdirilə bilər. Lakin heca şeiri nə qədər çoxluq təşkil etsə də, Vahid Əziz yaradıcılığında formadan daha çox, sadə ifadələrlə zəngin obrazların yaradılması diqqəti cəlb edir.

*Mənzilə yetmiş
qatar kimi
boşaldı ürək
perrona tökülüşdü
düşüncələrim
sərnişinlərtək
qarşılananları da oldu,
qarşılanmayanları da
Bəziləri ürəklərə getdi fikirlərimin
Bəziləri mehmanxanalara.³*

² – Vahid Əziz, *Mən küləyi görürəm*, Bakı, 1969, səh.10

Şairin yaradıcılığının ikinci mərhələsini şərti olaraq “Dözmək olmur” kitabında toplanan şeirlərlə əlaqələndirmək mümkündür. Çünki məhz bu kitabda, məhz bu şeirlərdə, məhz bu kitabdan sonra şairin keyfiyyət baxımından tamamilə yeni çalar qazanmış, daha coşğun və etiraz dolu şeirlər qələmə aldığını görə bilirik. Azərbaycanda keçid dövrünün keşməkeşləri, Qarabağ münaqişəsinin xalqımıza vurduğu zərbələr, “qaçqınlıq”, “köçkünlük”, mövcud problemlər qarşısında gücsüzlük, əlacsızlıq və s. bu şeirlərdə uğurla öz ifadəsini tapıb. Məsələn, bu şeirlərin əksəriyyətində torpaq itkisindən, bu itkinin ağırlığından boğulan, əzab çəkən, gücsüzlük duyan şair ruhunun əzablarını müşahidə etmək mümkündür. “Bağışla məni, vətən...” şeiri bu cür şeirlərdəndir:

***Oğulluq etmədim sənə, bağışla,
Vətən, günahımdan keç, keçə bilsən.
Bütün boyaları yudu yağışlar –
Gəl ağı qaradan seç, seçə bilsən.***

Əslində, ilk təəssüratı Vətən – ana ilə Şair – oğul arasında olan münasibətin, incikliyin, qınağın, günahı anlamamanın ifadəsi kimi səslənən şeirdə yalnız “Oğulluq etməyən” oğuldan deyil, onu “oğulluq etməyə qoymayan cəmiyyət”dən daha çox söhbət gedir. Təkcə ilk baxışdan gözə görünən “Bağışla” nidası deyil şairin diqqət çəkmək istədiyi. Əksinə, həm də cəmiyyətə, insanlara ünvanlanan qınağıdır, acığıdır, gileyidir. Şair “Bütün boyaları yudu yağışlar – Gəl ağı qaradan seç, seçə bilsən” kimi ittiham dolu etirafla cəmiyyətdə bir-birinə qarışan münasibətlər, ədalət və haqq nizamının pozulması gerçəkliyində, ağ və qara rənglərin qarışıqlığında özünə haqq qazandırmağa çalışır:

***Yad mənəm! Özgələr qədir biləndi!
Namərdlik üstünə hardan ələndi?
Dilim də, aqlım da Tanrı verəndi –
Bir qurtum zəhərəm, iç, içə bilsən.***

Bu bənddə duyulan “ironik giley” Vahid Əziz yaradıcılığına iz salmış ən xarakterik xüsusiyyətlərdəndir. Şair bir çox şeirlərdə həqiqətin, problemlərin ifadəsi və təsviri zaman bu “manevr”dən istifadə edir. Həm həqiqəti deyir, həm də gözüne öz gileyini qatır:

***Hara üz tutacam, indi nə fərqi?
Gileyim xalıtək yolları sərdi,
Torpaqdan ayrıldım – dizim titrədi –
İndi, Vahid Əziz, köç, köçə bilsən?!
Vətən, günahımdan keç, keçə bilsən...***

Ümumiyyətlə, “Vətəndaş sərçələr” kimi maraqlı poetik obraz yaradan, “O da mən gündəymiş ölənə qədər, hara vətəndirsə ora bağlıdır” kimi maraqlı bir ifadə tapan Vahid Əzizin yaradıcılığında Vətən şeirləri xüsusi yer tutur:

***Əbədi sevgidir bizim sevgimiz,
bir ömrə ortağıq, bir eşqə möhtac,
Vətənlə ər-arvad deyilik ki, biz –
savaşıb ayrılacaq, peşman qayıdaq.***

Bəlkə də, ilk baxışdan şeir üçün “kobud” görünən bu misralarla, xüsusilə də “Vətənlə ər-arvadlıq” ifadəsi ilə şair, əslində, vacib bir məqamı açır, Vətən-Övlad sevgisinin mahiyyətini təqdim edə bilir.

***...Bir az Kürünküyəm, bir az Arazın,
Vətən məhəbbəti qərībā ovsun,
qəbrimi dağların döşündə qazın –
göylərin dayağı başdaşım olsun.***

Hətta məzariyla belə Vətənə dəstək olmağa, Vətən göylərinə dayaq durmağa çalışan şair obrazı “dünyaya gələn gündən behi qoyulmuş”, son mənzili olacaq torpağı belə sevgi ilə, məhəbbətlə təsvir edir.

***Burdan izim getməz, adım silinməz,
Vətən savaşlarda məni qırmadı,
torpağım məzarlıq yer əsirgəməz –
dünyaya gələnnən behim ordadı... (2013)***

Vahid Əzizin yaradıcılığının ikinci mərhələsində qələmə aldığı şeirlər arasında ən yaddaqalanları məhz haqsızlıq və ədalətsizliklə bağlıdır. Və “ədalət arayışı” anlayışı altında biz bir çox mövzuların işləndiyini, fərqli problemlərin qabardıldığını görə bilərik. Məsələn, cəmiyyət və dövrün sosial mühitinin, bu problemlərin insanları necə əzməsinin təsvirini müşahidə etməyimiz mümkündür. “İnsaf” şeirində qaldırılan sosial bərabərlik problemi 90-cı illər Azərbaycan cəmiyyətinin ən aktual, ən ağırlı mənzərəsini əks etdirir: “...Rəhm elə məscidlərin kölgəsində sürünən // Bu bədbəxt insanlara, / Sən, ey gözə görünməz!” yazan şairin göstərdiyi görüntü ölkənin yaşadığı keçid dövründə dilənən, əl açan insanların artdığına, o çıxılmazlığa, o əlacsızlığa diqqət yönəldir. Sosial mühitdə mövcud olan və müharibənin, siyasi dəyişikliklərin nəticəsi kimi meydana çıxan bu haqsızlıq və ədalətsizlik bəzən də İnsan, Ürək, Mənəviyyət amili ilə bir araya gətirilir və şəxsi xarakter qazanır.

***Dağ başında qar üstünə qar gələr,
Gileylənmək zirvələrə ar gələr,
Hər nə geysəm, vücuduma dar gələr,
Bu darlığa dözmək olmur, əzizim.***

***Heç bilməzdim daşım belə ağırdı,
Bəxtim belə biçarədi, fağırdı,
Gedəcəyəm, göylər məni çağırdı,
Daha yerdə gəzmək olmur, əzizim. (1996)***

İlk baxışdan sevgi şeiri təsiri bağışlayan mətndə “vücuda dar gələn” ağırlıq, haqsızlıq, gediş istəyinin təsviri yer alır. Və o da maraqlıdır ki, bir misrasında belə “haqsızlıq”, “ədalətsizlik” sözünə müraciət etməyən şair çox orijinal bir şəkildə bu anlayışın özünü, təsvirini, insana yaşada bildiklərini və nəticəsini yaratmağa nail olur. “Dağ başında qar üstünə gələn qar” da, bununla bağlı hiss edilən “özünə təskinlik” intonasiyası da, lakin o təskinlikdən belə qane ola bilməyərək, nəhayət ki, ən doğmaya, ən əzizə edilən “dözmək olmur” etirafının yangısı da həmin nəticəyə xidmət edir.

Vahid Əziz şeirlərinin fərqliliyi və orijinallığı bəzən cəmiyyətin, qəbul edilmiş fikirlərin və normaların əleyhinə getmək, bu addımın atında gizlənən həqiqətləri ustalıqla üzə çıxarmaq bacarığı ilə bağlıdır. Məsələn, dövrün ən məşhur şeirlərindən birinə çevrilən bu şeirdə olduğu kimi:

***Mənə yüz il ömür arzulamayın,
Xəzan yarpağıtək qovmasın külək.
Gözlərim görsə də, ayağım-əlim
əsalıq olanda dayansın ürək.***

Göründüyü kimi, şair “yüz il yaşaya bilmək” bacarığının və istəyinin insandan ala biləcəklərini, yaşadacağı ağırları çox sadə bir şəkildə ifadə etməklə, maraqlı bir poetik nümunə yaratmağa nail olur.

Vahid Əzizin ən maraqlı şeirlərinin əksəriyyəti sevgidən bəhs edir.

***Səsli-küylü küçələrdə
Elə ki hava soyudu,
Demək, yoxsan bu şəhərdə.***

***Göydə ulduz doğulmursa,
Canım evə yığılmırsa,
Telefonum dağılmırsa,
Demək, yoxsan bu şəhərdə. (2007)***

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, bu şeir mətnlərinin əksəriyyəti oxuculara mahnı kimi də tanışdır. Lakin bu, onların şeir kimi orijinallığına zərrə qədər xələl yetirmir. Və o da maraqlıdır ki, bu şeirlərin içərisindən görünən, unudulmayan və yadda qalan bir “Çiçəyim” müraciətinin intonasiyası var. 2016-cı ildə nəşr edilən “Səninlə” kitabından oxuyuruq:

***Hicran uzun çəkər, ömürdür qısa,
Qopub aramızda hansı bağdısı,
Əgər məhəbbət bir oyuncaqdırsa,
Səni mən aparım, yad aparmasın.***

***Gedərəm, onun da var gec-tezi,
Çoxunun imdada gəlməli üzü,
Tanrım, elə qoru Vahid Əzizi,
Ayama timsallı ad aparmasın.***

Şairin yaradıcılığına aid spesifik xüsusiyyətlərdən biri də bəzən sevgi şeirlərinə belə, qəribə bir istehza, “kobud” bir eyham qatmasıdır. Məsələn, bəlkə də başqa bir mətndə sevgilinin ünvanına “oyuncaq” sözü işlədilsəydi, qınaqla qarşılana bilərdi, lakin Vahid Əziz şeirin konstruksiyasını elə qurur, bu “mətləb”in üzərinə elə gəlir ki, bu əks reaksiyaya səbəb olmur: “Əgər məhəbbət bir oyuncaqdırsa, Səni mən aparım, yad aparmasın”. Bir yandan “əgər”in verdiyi “mən demirəm, belə deyirlər” iddiası, digər tərəfdən isə “mən aparım”ın bərişdirci intonasiyası buna mane olur.

Nərgiz CABBARLI

Ədəbiyyat siyahısı

1. Vahid Əziz. Aylı pəncərə. Bakı, “Gənclik”, 1974, 64 səh.
2. Vahid Əziz. Səninlə (seçilmişlərdən seçmələr), Bakı, “Azərneşr”, 2016, 474 səh.
3. Vahid Əziz. Şeirlər; dörd cildə //1995-2004 seçmələri. – B.:Gənclik, 2005. – 416 s.
2. Vahid Əziz Alça çiçəyinə bənzəyən ömür. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. – 2008. – 671 s.
3. Sona Xəyal. Vahid Əziz poeziyası haqqında. – B.: MBM, 2010. – 88 s.
4. “Ədəbiyyat və incəsənət”, 1981, 28 avqust, səh.6
5. “Ədəbiyyat və incəsənət”, 1975, 1 mart, səh.16
6. Ramiz Göyüşov “Ümman kimi çağlayan poeziya”. “Ədalət” qəzeti. <https://www.adalet.az/mobil/170857>
7. Sadıq Murtuzayev. Vahid Əziz haqqında. //https://525.az/news/66225-vahid-ezizin-poeziya-dunyasina-daha-bir-nezer
8. Nizami Cəfərov. Vahid Əziz haqqında. <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/vahid-ezizin-veten-negmeleri-1651179778>

MEHRİ XATUN: TÜRK POEZİYASININ İSMƏTİ

Türk ədəbiyyatı bir sıra qadın şairlər yetişdirmişdir. Bu həm orta əsrlər, həm də sonrakı dövrə aiddir. Orta əsrlərdə yaşamış Zeynəb, Mehri, Ayişə, Hübba və s. kimi qadınlar bədii ədəbiyyatda öz dəst-xətti olan, ədəbi aləmdə tanınan və türk poeziyasının inkişafında müəyyən xidmətlər göstərən qadınlar olmuşlar. Azərbaycan oxusucunun onlarla bağlı məlumatsızlığını nəzərə alıb onlardan biri – Mehri xatun haqqında yığcam bilgi verməyi məqsəduyğun hesab edirik.

Mehri xatun 1457-1460-cı illər arasında Amasyada (Məhəmməd Zehni onun “İstanbul ədiblərindən” olduğunu söyləyir ki, bu fikir başqa mənbələrdə qəbul edilmir) anadan olmuşdur. Bu tarix haradan alınır? Müəyyədzadə Əbdürrəhman Çələbi (1456-1516) uşaqlıqdan Mehri xatunun dostu olmuşdur. O, dövrünün nüfuzlu və tanınmış ziyalılarından idi. “Hatimi” təxəllüsü ilə üç dildə (türk, ərəb, fars) şeirlər yazardı. Müəyyədzadə Sultan II Bəyazid Amasya hakimi olarkən onunla dost olmuş, II Bəyazid sultan olduqdan sonra Əbdürrəhman Çələbini əvvəl Adrianopola, sonra Anadoluya qazi, nəhayət, Rumeliyə qazisəgər təyin etmişdir. Daha sonralar o, İstanbulda müdərrişlik etmişdir. Mehri xatunun özünün şeirlərində yazdığına görə Müəyyədzadə yaşca bir az ondan böyük olmuşdur. İsgəndər Çələbinin 1456-cı ildə doğulduğu bəllidir. Buna əsasən Mehri xatunun təvəllüd tarixi təxminən 1457-1460-cı illər götürülür. Mehri xatun Gümüşlü oğullarından olan Xəlvəti Şeyxi Pir İlyas Şücaəddinin nəvəsidir. 1410-cu ildə vəfat etmiş Pir İlyas dövrünün tanınmış şeyxlərindən olmuş, II Bəyazid onun qəbri üzərində Zəvadiyə adı ilə tanınan təkkə inşa etdirmişdir.

Şairənin atası Məhəmməd Çələbi bin Yəhya qazi olmuş, həmçinin “Bəlayi” təxəllüsü ilə şeirlər də yazmışdır. Atası tanınan və hörmət edilən bir ziyalı idi. O, qızının təhsil və tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirmişdi. Mehri xatun ana dilindən başqa ərəb və fars dillərini də mükəmməl öyrənmiş, poeziya elminin sirlərinə yiyələnmiş, xüsusilə farsdilli ədəbiyyatı dərinlən mənimsəmişdi. O, qadın sənətkarlar Rəbiə (X əsr) və Məhsətinin (XII əsr) şeirləri ilə də tanış olmuşdur.

XV əsrin 70-ci illərində II Bəyazid Amasya hakimi olarkən burada ədəbi-mədəni və elmi mühitdə xüsusi bir canlanma hiss olunurdu. II Bəyazid sultan taxtına (1481-1512) oturduqdan sonra onun üçüncü oğlu Şahzadə Əhməd

Amasya hakimi təyin edildi (1481-1512). Onun hakimiyyəti dövründə də Amasyada elm, sənət və ədəbiyyat himayə olundu. Onun inkişaf vüsəti artdı.

Həm Mehri xatun, həm də atası Məhəmməd Çələbi Şahzadə Əhmədin ədəbi çevrəsinə daxil olan ziyalılardan idilər. Onun təşkil etdiyi şeir məclislərində iştirak edərdilər. Mənbələrin verdiyi məlumata görə, belə məclislərdən birində şeir yarışmasında Mehri xatun öz zərif şeirləri ilə qalib gəlmişdi.

“Mehri” şairənin adıdır, yoxsa təxəllüsü? Bu barədə mübahisələr hələ də davam edir. Bəzi tədqiqatçılar bu ünvanı ad, bəziləri isə təxəllüs kimi qəbul edirlər.

Ümumiyyətlə, sənətkar şeirlərini “Mehri” ünvanı ilə qələmə almışdır. Lakin bəzi qaynaqlarda şairənin adının və ya təxəllüsünün Mehrimah, Fəxrənnisə və ya Mehrünnisə olduğu da qeyd edilir. Bursalı Tahir bəy “Osmanlı müəllifləri və Murad Uraz. Qadın şair və mühərrirlərimiz” kitabında yazır ki, şairənin atası Məhəmməd Çələbi bin Yəhya da “Bəlayi” təxəllüsü ilə şeirlər yazarmış. Öz qızına “Mehri” təxəllüsünü də atası vermişdir. Mehrinin ömrünün əsas hissəsi Amasiyada keçmişdir, bunu sənətkarın avtobioqrafik səciyyəli “Keçmiş ki, hayıf, Mehri, Amasiyyədə ömrün” – misrası da sübut edir. Qəstimonlu Lətifi, Aşiq Çələbi, Həsən Çələbi, Övliya Çələbi və s. müəlliflər onun barəsində yığcam şəkildə məlumat vermişlər. Aşiq Çələbi iffət və namus mücəssəməsi kimi Mehri xatunu öyərək onun barəsində yazır: “Nice talipleri var ikən kimsenin ondan murat almadığını və dünyaya kız gelip kız getmişdir”. Buradan anlaşılır ki, ismətli və gözəl bir qadın olan Mehri xatun heç vaxt ərə getməmiş və subay yaşamışdır.

Mənbələrdə Mehri xatunun romantik sevgisi barədə öləri məlumatlara da rast gəlmək mümkündür. Bəziləri onun Müəyyədzadə Əbdürrəhman Çələbiyə rəğbətindən danışır, yaxud şairənin Sinan Paşazadə İsgəndər Çələbiyə platonik eşq bəslədiyini söyləyirlər. Həqiqət budur ki, sənətkarın şeirlərində hər iki şəxsə hüsn-rəğbət özünü büruzə verir. Maraqlıdır ki, müəyyən məqamlarda o, İsgəndər Çələbinin adını Makedoniyalı İsgəndərlə müqayisəli şəkildə xatırladır və onun qəhrəmanlıq, sərkərdəlik və elmi əzəmətini dərin coşqu ilə vəsf edir:

***İrdi çün abi-həyata, Mehri ölməz həşrədək.
Gördü çün şəb zülmətində ol əyan İsgəndəri.***

İsgəndər Çələbi dövrünün tanınmış ziyalılarından idi. Bir müddət də Sultan II Bəyazidin vəziri olmuşdur.

Deyilənlərə görə İstanbulun məşhur müdərrişlərindən olan Paşa Çələbi də Mehri xatuna evlənmək təklifi ilə müraciət etmiş, lakin Mehri xatun bu təklifi qəbul etməmişdir. Bəzi qaynaqların verdiyi xəbəərə görə şairə, ümumiyyətlə, ömrü boyu ərə getməmişdir. Ona çoxları diqqət yetirmişdir. Bunun əsas səbəbi isə onun həm istedadlı, həm də zahirən çox gözəl olması idi. Dövrünün tanınmış şairlərindən Zati də ona alovlu məhəbbət şeirləri həsr etmişdir. Lakin Mehri xatun bu şeirlərə laqeydlik göstərmişdir.

Şairə təxminən 1506-1507-ci illərdə (V.D.Smirnov və A.E.Krımskiye görə 1514-cü ildə) vəfat etmiş və Amasyada babası Pir İlyasla yanaşı Zəvadiyə təkkəsində dəfn edilmişdir. V.A.Qordlevski onun Amasyaya yaxın Lyadində vəfat etdiyini yazır.

Mehri xatunun zəmanəmizə qədər yeganə olaraq bir şeirlər divanı gəlib çatmışdır. Lakin XVII əsr türk səyyahı Övliya Çələbi "Səyahətnamə"sində onun müsəlman fiqhinə dair risalə, dini qaydalara aid bir əsər, həmçinin bir neçə mənzum traktat da yazdığını xəbər verir. Şairənin divanı 1967-ci ildə türkoloq Maştakovanın tərtibatı və geniş ön sözü ilə ərəb əlifbası ilə Moskvada, 2007-ci ildə isə Mehmet Aslanın tərtibatı ilə Amasya Valiliyi Mədəniyyət Yayın Evi tərəfindən Türkiyədə nəşr edilmişdir.

Mehri xatunun bir şair kimi öz müasirlərindən görkəmli türk şairi Nicatiyə daha çox rəğbəti olmuş, onun poeziyasını yüksək qiymətləndirərək şeirlərinə nəzirlər də yazmışdır. Qəstimonlu Lətifinin verdiyi bilgiyə görə Mehri xatun öz şeirlərindən bir neçəsini Nicatiyə göndərmiş və onun rəyini bilmək istəmişdir. Aşiq Çələbi isə Nicatinin Mehri xatunun şeirlərinə bir o qədər də rəğbət bəsləmədiyini söyləyir. Onun Sultan II Bəyazidə (1503-1512) həsr etdiyi mədhiyyələri də vardır. Həmin dövrə aid rəsmi saray dəftərlərində sultana təqdim edilən bu mədhiyyə qəsidələrə görə Mehri xatunun mukafatlandırıldığı barədə qeydlərə də rast gəlmək mümkündür. Bu qeydlərdən bəlli olur ki, şairə öz divanını da Sultan II Bəyazidə göndərmiş və bunun müqabilində 3000 axça pul mukafatı almışdır.

Mehrin xatunun Nicati şeirlərinə rəğbəti onun poeziyasında da açıq-açkar hiss olunur. Məsələn, bir şeirində şairə yazır:

***Mehri, Nicati şeirinə dersən nəzirlərin,
Sən bir kədavü müflis, o bir padişahilə.***

Mehri xatun şeirlərini, əsasən, rəməl, həcəz və müzare bəhrlərində yazmışdır. Divanında məsnəvi, qəzəl, qəsidə, mürəbbə, müxəmməs, təxmis, müfrəd (təkbeyt) və s. bədii forma və janrlardan istifadə etmişdir. Divandakı poeziya örnəkləri mövzu dairəsinə görə rəngarəngdir: II Bəyazid və şahzadə Əhmədə həsr olunmuş mədhiyyələr, fəlsəfi şeirlər, dünyəvi motivli şeirlər, əxlaqi-didaktik mahiyyətli lirik əsərlər, dini etiqad və inamla əlaqədar poetik nümunələr, tövbələr və s. Sənətkarın şeirləri ilk növbədə özünün sadəliyi, təbiiyi, səmimiyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Onun mükəllimə şəklində qələmə alınmış aşağıdakı qəzəli bu fikri aydın şəkildə sübut edir:

Dedi dilbər: – Hüsnümün heyranı ol. Dedim: – Bəsər.

Dedi: – Hər dəm eşqimin gıryanı ol. Dedim: – Bəsər.

Dedi: – Hüsnüm gülsitanının hezaran dərd ilə.

Ruzü şəb bülbul kimi nalını ol. Dedim: – Bəsər.

Dedi: – Kəbə kuyimin itsən təvafın sidq ilə,

Eydi-vəslimin həman qurbanı ol. Dedim: – Bəsər.

Dedi: – Yüz sür asitanımda durub leyli nəhar,

Sən də xidmətkarımın dərbanı ol. Dedim: – Bəsər.

Dedi: – Ey Mehri, sana canan gərəksə, can vir.

İmdi gəl eşqim yolunda tanı ol. Dedim: – Bəsər.

Füsunkar məşuq və fədakar aşiqin mükəlliməsi qəzəldə nə qədər səmimi, dolğun, cazibədar ifadə olunmuşdur. Obrazlar dolğun, dil isə sadə, aydın, canlı

və xəlqidir. Ümumiyyətlə, Mehri xatunun şeirləri dilinin sadəliyi, xəlqiliyi, canlı danışiq dilinə, kütlə dilinə yaxın olması ilə diqqəti cəlb edir. Aşağıdakı beytlərdə olduğu kimi:

***Mən umardım ki, mana yari-vəfadar olasın,
Nə bileydüm ki, bəgüm, böylə cəfakar olasın.
Rəhi-eşqində nələr çəkdiyimi, ah, mənim,
Biləsin, bir gün ola eşqə giriftar olasın.
Sən ki gülzari-cananın güli-növrəstəsisin,
Nə rəvadır bu ki, hər xarü xasa yar olasın.
Mən azadəikən eşqə giriftar etdin,
Görəyin, sən də mənüm kimi giriftar olasın.***

Göründüyü kimi, şeirdə ərəb-fars söz və ibarələri var. Ancaq bunlar, əsasən, milliləşmiş, kütlə tərəfindən anlaşılan, başqa sözlə, dildə vətəndaşlıq hüququ qazanmış alınmalardır.

Ümumiyyətlə, Mehri xatunun poeziya dili orta əsrlər türkdilli şeirdə özünün sadəliyi və xəlqiliyi ilə seçilir. Daha çox folklor dilini xatırladır. Türk dilində yazan müasirlərindən fərqli olaraq qidasını daha çox ərəbizm-farsizmlərdən yox, canlı danışiq dilindən alır. Bir sözlə, onun poeziya dili xalq dili ilə qaynayıb qarışır və xalqa yaxınlığı ilə seçilir.

Son olaraq sənətkarın bir qəzəlini də oxuculara təqdim edirik:

***Ey dust, səni yarü vəfadar ola sandım,
Bilməzlik ilə gör ki, necə odlara yandım.
İnanmaz idim kimsəyə – “öldüm” – desə əl-həqq,
Yalan dilinə aldanub, ey yar, inandım.
Dur etmə qəpundən bəni ağyar sözü ilə,
Allaha qondum ani və bən sana tiyandım.
Göz yaşı gibi sən də nəzərdən düşürürsən,
Dərdavü diriqavü həzar, ah, əfəndim.
Bin ərlər cəfanilə bər can həlqümə gəldi,
Çıqmaz, nədəyin bizə xu, bu aləmdən usandım.
Bir muyini ki, verməz bu cahan mülkunə Mehri
Vallahvü billah inan kim budur, inandım.***

Mehri xatun həm bütövlükdə türk mənəvi-əxlaqi zənginliyini, türk ismətini, türk zərifliyini, türk gözəlliyini, həm də türk poeziyasının və bədii təfəkkürünün ismət, ləyaqət və füsunkarlığını təmsil edən qadın şairlərindən biri kimi tanınır. N.S.Banarlı “Türk ədəbiyyatı tarixi” (I cild, İstanbul, 1998, s.453) yazır: “Başta Lətfi olmaq üzrə XVI. Əsir tezkireçiləri Mihrinin gözəlligi dərəcəsinde iffet ve ismet sahibi bir kadın olduğunu söylemeyi lüzumlu görmüşlerdir”.

Yaqub BABAYEV

İmdat AVŞAR

Qarabağ ətirli hekayələr

Zemfira Məhərrəmli
“Zəfər yolçuları” kitabı üzərinə

Zemfira Məhərrəmli publisist yazıları ilə yanaşı, həm də müxtəlif səpkili uğurlu ədəbi-bədii əsərləriylə imzasını təsdiqləyən çoxşaxəli bir yazıçıdır. Onun həm də tanınmış jurnalist olaraq, uzun illik peşə fəaliyyəti dönməndə əldə etdiyi bilik və təcrübə ədəbi yaradıcılığına da müsbət təsir göstərib. Jurnalistlik sənətinin etik prinsipləri bu sahə ilə məşğul olanlardan ən birincisi, haqqın-ədalətin, gerçəyin yanında olmağı tələb edir. Zemfira xanımın bu xüsusiyyəti, yəni hadisələrə realist baxışı ədəbi əsərlərində realizmə zəmin yaradır. Ona görə də yazıçının nəsr nümunələri oxuculara həqiqətin nüvəsindən səslənir. Həqiqət dilə gələndə isə səmimiyyət daha da artır.

Bu günlərdə Zemfira Məhərrəmli İstanbula Türk Ədəbiyyatı Vəqfinin “Turay” kitab yayınevində işıq üzü görmüş “Zəfər yolçuları” adlı kitabı barədə mülahizələrimi sizinlə bölüşmək istəyirəm. Bu ədəbi əsərin birinci hissəsindəki hekayələr qanlı-qadalı Qarabağ savaşının başlanğıcından 44 günlük Vətən müharibəsindək olan bir dövrü əhatə edir və dost Azərbaycanın işğal altında olan torpaqlarının azadlığı uğrunda gedən şərəfli mübarizəyə həsr edilib. Bu gün də doğma məmləkətin ürək döyüntüsü olan Qarabağ müəllifin yeni kitabının əsas mövzusudur.

Müəllifin bu kitabında işğal illərində yaşadığımız izzirab və kədərdən, uzunillik mücadilədən, intizarla gözlənilən böyük Qələbəyə yetmək üçün çarpışan, canından keçən azərbaycanlı oğul və qızların hünərindən, hər kəsə böyük coşğu və sevinc bəxş edən möhtəşəm Zəfərdən bəhs edən bədii və sənədli hekayələri toplanmışdır. Baş verən olaylar bu ədəbi örnəklərdə tək cə bədii boyalarla təsvir edilmir, həm də Azərbaycanın ağırlı və qürur doğuran tarixi oxucu yaddaşına ötürülür.

Ürəyi vətən, millət sevgisi ilə döyünən qadın yazıçının, qayğıkeş bir ananın millətinin, vətənin başına gələn ağır fəlakətləri dolğun şəkildə qələmə alması, əlbəttə, çox çətin və şərəfli bir işdir. Ancaq Zemfira xanım bədii nəsr nümunələri ilə oxuculara əlahezzət Sözü milləti yenidən mübarizəyə, Zəfərə doğru aparan, qalibiyyətə inandıran nəhəng gücə malik olduğunu bir daha təsdiqləyir. O, neçə illər yaşanmış acı məğlubiyyətin içində necə böyük

qəhrəmanlığın, şücaətin, dastana dönən qələbələrin olduğunu xatırladaraq, oxucuya sanki bu mesajı verir: “Gələcək nəsillərdə milli şüuru yetkinləşdirən, onları mübarizəyə hazırlayan və qarşıdakı qələbələrə yönəldən də Sözün ecazkar gücüdür.”

Haqsızlığa dözməyən, etiraz dalğasının aşılıb daşdığı Bakıda 1990-cı il Meydan hərəkətini xatırlayaq. Tarixə düşən “Qara Yanvar” hadisələrində və Birinci Qarabağ müharibəsində kişilərlə çiyin-çiyinə dayanan qadın qəhrəmanları bir ana həssaslığı ilə önə çıxaran yazıçı hekayələrini keçmişdən bu günə xronoloji ardıcılıqla düzərək, Azərbaycan tarixinin qanlı yazılmış ağrı-acılı, həmçinin hünər və qürur dolu səhifələrinə güzgü tutur.

Daşaltı dərəsindəki uğursuz döyüşü bir faciəyə gələcək nəsillərin yaddaşında sevgisi daşa dəyən Güllərlə əbədləşdirən yazıçı, daha dərin köklərə nüfuz edən və məşhur bir əfsanəni də xatırladan “Qırxqızın qırxbirincisi” adlı hekayəsi ilə Vətənin müdafiəsində qadınların və qızların qeyrətini, zərif cinsi təmsil edən neçə qəhrəmanın doğma yurd uğrunda canından keçdiyini kədərlə dilə gətirir.

Şəhid olduğu yerə “Gültəkin qayası” adı verilən “Gül ömürlü Gültəkin” də, sözün əsgəri, qələmiylə döyüşən “Qarabağın Salatını” da, Vətən eşqiylə döyünən ürəyində sevdanı içində dəfn edən, könül verdiyinə “Qəbirdə qovuşanlar”dan olan talesiz Rəhilə də, barəsində cəsarət və əbədiyyət nəğməsi bəstələnsə də, bu şerqini heç vaxt eşitməyəcək Qaratel də, “Son döyüş”ündə şəhid olduğu torpağa qanıyla sədaqət möhürü vuran cəsur qız Sədaqət də, incə bədənində cüssəsindən daha böyük ruh daşıyan və ömrünün iyirmi birinci payızında xəzan yarpağı kimi doğma torpağa düşən Könül də, oğlu ilə çiyin-çiyinə vuruşan, onu əlləriylə torpağa tapşırıb yenidən cəbhədəki odun-alovun içinə qayıdan cəsur Nurcahan ana da, min illər əvvəlki əcdadları kimi, cəbhədən-cəbhəyə atını səyirdərək qardaşlarının yarasını sarımağa qaçan, qanadlanmış mələktək cövlan edən Nərmində də, könül verdiyi cəsur Həsənin batalyonunda düşmənlə vuruşan və Vətən dərdiylə Tanrı dərghahına qovuşan Rahilə Qorxmaz da yazıcının yaratdığı və tərənnüm etdiyi güclü obrazlardır.

Əslində, qətiyyətlə, coşğu ilə Vətən torpaqlarının azadlığı uğrunda çarpışan qadın döyüşçülərin, şirin canından keçən şəhidlərin, hətta bu gün də vücudunda qəlpələr gəzdiren qazilərin otuz ildən sonra yola çıxan övladları idi Zəfər yoluna ilk cığır açan igidlərimiz.

Müəllif “Şuşa indi bizimdir” adlı hekayəsində üzərinə götürdüyü nəcib mis-siyanı, yazıçı məramını və amalıni diqqətə çatdırır. Həmin qələm nümunəsində otuz il əvvəl torpaq uğrunda çarpışan döyüşçü qadınlara, qazilərə, şəhid olmuş el qızlarına mübarək bir müjdə verir: “Ey qəhrəman analar, bacılar! Uğrunda savaşıdığınız Qarabağı hələ analarının qucağında, dil açmamış tərək edən, indisə o müqəddəs torpaqlara tanklar üstündə, qələbə marşları oxuyaraq qayıdan və ən hündür qalalara üçrəngli bayrağımızı taxan bu qəhrəman oğullarımız sizin dastanınızdan bəhrələnərək boy atan ərənlərdir.”

Zəfər savaşından bəhs edən hekayələri ilə bütün şəhid ruhlarını müjdələyən yazıçı “Bu, həm də Sözün zəfəridir!” – demək istəyir. Əvvəldə

qeyd etdiyimiz kimi, Zemfira xanım həyata qadın gözü ilə baxır. Bu səbəbdən cəmiyyətə, insanlara, hadisələrə qadın həssaslığı ilə yanaşır, qəhrəmanlarına ana sevgisi ilə qucaq açır.

Adı çəkilən kitabda Birinci Qarabağ savaşı dönməsinə məxsus nəslə vurulmuş psixoloji zərbələr, erməni işğalçıların törətdikləri ağlasığmaz vəhşiliklər, didərgin, qaçqın, köçkün insanların ömrünə balta çalan, çalın-çarpaz dağ çəkən müsibətlər, həmçinin Azərbaycan türklərinə xas olan yurd sevgisi, Zəfər savaşının ilk günündən yurd müdafiəçilərinin, əsgər və zabitlərin bir yumruqtək birləşərək göstərdiyi qəhrəmanlıq, hünərvər qazilərin, al qanı müqəddəs torpaqlara səpələnmiş şəhidlərin rəşadəti dolğun və əhatəli əks etdirilmişdir.

Kitabın ikinci hissəsində həyat hekayələrinə yer verən yazıçı yenə realist, həm də zəriflərə məxsus olduğu dərhal bilinən həssas, incə üslubuyla diqqəti cəlb edir. Daha doğrusu, Zemfira xanım oxucularına bir qadın yazığının rakursundan gerçəyi söyləyir, həyat həqiqətlərini nəql edir.

Kitabın üçüncü hissəsində Z.Məhərrəminin əsərləri ilə bağlı ədəbiyyatşünas alimlər və tanınmış ədəbi tənqidçilər – akademik Nizami Cəfərov, professorlar Vaqif Yusifli, Rüstəm Kamal, habelə filologiya üzrə fəlsəfə doktorları Məti Osmanoglu, Azər Turan, şair-publisistlər Fərid Hüseyn, Rəfail Tağızadə, Məhəmməd Nərimanoglu və başqalarının fikirləri yer alıb.

Onu da deyim ki, türk oxucusu yazığının nəsr nümunələri ilə xeyli əvvəldən tanışdır. Hələ 1999-cu ildə müəllifin İstanbulun “Turan” yayınevində “Karabağda savaş var” adlı kitabı işıq üzü görmüşdü. Sonralar üzvü olduğu İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliğı) ilə birgə layihə çərçivəsində Türkiye türkcəsində “Sonbaharın ilğımları” kitabı (2017) çap edilib. Yazığının “Qarabağ müharibəsi: zərif talelər” kitabının təqdimatı Ankarada düzenlənib (2018). Sakarya oxucuları isə 2021-ci ildə bu şəhərdə keçirilən imza günündə müəllifin “Bədii düşünçədə Qarabağ” kitabı ilə tanış olublar. Zemfira xanımın Türkiye türkcəsinə uyğunlaşdırılmış hekayələri və povestləri “Türk Edebiyatı” fikir və sənət dərgisində, “Kardeş Kalemler”, İLESAM, “Kumru” jurnallarında, habelə Bağdad və Kerkükdə türk dilində çıxan ədəbi nəşrlərdə dərc olunub.

Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış imzalarından olan Zemfira Məhərrəminin heyranlıqla oxunacağını düşündüyüm Vətən ətirli povest və hekayələrini sevərək Türkiye türkcəsinə çevirmişəm. Düşünürəm ki, türk oxucuları da müəllifin “Zəfər yolçuları” kitabını oxuyub, əlbəttə, öz sözlərini deyəcəklər.

***Türkiye türkcəsindən uyğunlaşdırdı:
Təranə VAHİD***

**QƏRBİ AZƏRBAYCAN İCMASI
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV
XATİRƏLƏRDƏ
BAKI, "ELM VƏ TƏHSİL"
NƏŞRİYYATI, 2023**

Kitabda əslən Qərbi Azərbaycandan olan tanınmış elm, ədəbiyyat, mədəniyyət adamlarının, ictimai-siyasi xadimlərin Ulu Öndər Heydər Əliyev haqqında xatirələri, fikir və düşüncələri öz əksini tapmışdır.

Kitabın ideya müəllifləri professor Vəqif Şadlinski, professor Vahid Novruzov, tərtibçisi dosent Cəlal Allahverdiyev, elmi redaktoru professor Hikmət Babaoğludur.

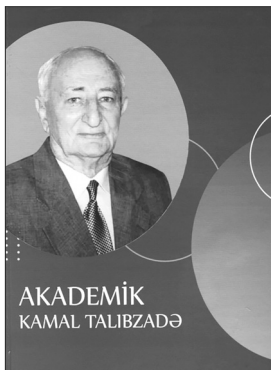
**GÜNEL NATIQ
KİŞİLƏRƏ DUR DEYİN!
BAKI, "ELM VƏ TƏHSİL" NƏŞRİYYATI, 2023**

Romanın əsas obrazları qadınlardır; daxili aləmləri, xarakterləri, həyat tərzləri fərqli olan qadınlar. Hadisələr Qaradivar şəhərində gender bərabərliyi uğrunda savaşıyan feminist qadınların mübarizəsi fonunda cərəyan edir. Şəhəri mübarizə dalğası bürüyəndə messenatlığı ilə tanınan sahibkarın cəsədi tapılır. Qətl sirləri çözüldükcə hadisələr daha fərqli, fantastik görünüş alır.

**SALİDƏ ŞƏRİFOVA
İLK AZƏRBAYCAN ROMANLARI
BAKI, "ELM VƏ TƏHSİL"
NƏŞRİYYATI, 2023**

Monoqrafiyada Azərbaycan romanlarının formalaşma tarixi və inkişaf yoluna, özünəməxsus milli özəlliklərinə aydınlıq gətirilir. Kitabda Azərbaycan romanının qaynaqları olan ilk roman nümunələri və həmçinin yeni tipli ilk Azərbaycan romanları da araşdırılır.

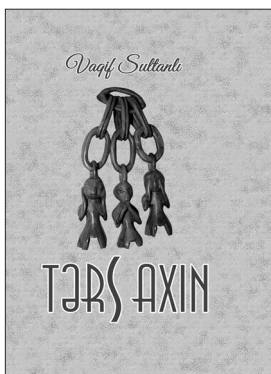

**AKADEMİK KAMAL TALIBZADƏ
BAKI, “ELM VƏ TƏHSİL”
NƏŞRİYYATI, 2023**

Kitab görkəmli Azərbaycan tənqidçisi, akademik Kamal Talibzadənin anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmişdir.

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbi tənqid şöbəsi əməkdaşlarının hazırladığı bu kitabda Kamal Talibzadənin keçdiyi həyat və sənət yolu işıqlandırılıb.

Tərtibçi filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli, redaktoru filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Qürbət Mirzəzadədir.

**VAQİF SULTANLI
TƏRS AXIN**

BAKI, “AZƏRNƏŞR” NƏŞRİYYATI, 2023

Kitaba müəllifin tarixi və müasir mövzularda yazdığı hekayələri daxil edilmişdir. Hekayələrin əsas mövzusu çağdaş dünyanı və yaşadığımız cəmiyyəti düşündürən mənəvi aşınma, əxlaqi çöküş, özgüləşmə kimi ciddi sosial problemlərə söykənir. Real və şərti-metaforik üslubun kəsişimində qələmə alınan yazılarda müəllif mənsub olduğu sosial mühitin girovuna çevrilən insanların duyğu, düşüncə, həyəcan, sarsıntı və iztirablarını əks etdirməyə çalışmışdır.

Kitabın redaktoru və ön sözün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor Elnarə Akimovadır.

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Əlioğlu, Paşa Qəlbinur, Rafael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru